

3264
D-1085
ΣΕΙΡΑ ΙΣΤΟΡΙΩΝ

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ

καθηγ. Πανεπιστη-
μίου Θεσσαλονίκης

Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

καθηγ. τοῦ προτύπου τοῦ
Διδασκ. Μ. Ἐκπαιδεύσεως

Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

*Διὰ τὴν Β'. τάξιν τῶν Γυμνασίων καὶ τὰς ἀντιστοιχοὺς
τῶν λοιπῶν σχολείων τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.*

ΜΕΤΑ ΠΟΛΛΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ "ΑΘΗΝΑ"

Α. Ι. ΡΑΔΔΗΣ & ΣΙΑ

ΑΘΗΝΑΙ, ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ 6

1927

Πᾶν ἀντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφήν ἑνὸς τῶν συγγραφέων.

Εὐσταθίου

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΑΠΟ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ
ΥΠΟΤΑΓΗΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ

Μετά τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου οἱ στρατηγοὶ τοῦ περιε-
πλάκησαν εἰς μακροὺς πολέμους, τῶν ὁποίων ἀποτέλεσμα ἦτο
ὁ διαμελισμὸς τοῦ κράτους. Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθησαν τὰ
βασιλεια τῶν διαδόχων, τῶν ὁποίων τὰ σημαντικώτερα ἦσαν τέσ-
σαρα, τῆς Αἰγύπτου, τῆς Συρίας, τῆς Περγάμου καὶ τῆς Μακεδονίας.

Εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ τὴν Μακεδονίαν ἐπεκράτησεν ἐπὶ
μακρὸν ἀναρχία καὶ ἡ χώρα ὑπέστη νέας καταστροφάς. Τὸν Γ' π. κ.
αἰῶνα τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑλλάδος διεξεδίκησαν οἱ βασιλεῖς τῆς
Μακεδονίας καὶ αἱ Συμπολιτεῖαι τῶν αἰτωλικῶν καὶ τῶν ἀχαϊκῶν
πόλεων.

Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἐξηντλημένοι δὲν κατόρθωσαν ν' ἀποκρούσουν
τὴν ἐπιθεσὶν τῶν Ρωμαίων καὶ αἱ πολιτεῖαι ἡ μία κατόπιν τῆς
ἄλλης ὑπέκυψαν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης.

ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟΝ ΤΟΥ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Ὁ αἰφνίδιος θάνατος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐδημιούργησε μεγίστην
ἀναστάτῳσιν εἰς τὸ κράτος του. Ὁ περίφημος κατακτητὴς δὲν εἶχε
φροντίσει διὰ τὸν διάδοχόν του. Δικαιώματα ἐπὶ τοῦ θρόνου εἶχεν ὁ
ἀδελφός του Φίλιππος Ἀρριδαῖος, ἀπὸ ἄλλην μητέρα, ἄνθρωπος
κατώτερος πνευματικῶς. Ἀλλ' ἡ δύναμις περιῆλθε κατ' οὐσίαν εἰς τοὺς
ἰσχυροὺς Μακεδόνας, οἱ ὅποιοι εἶχον ἀποκτήσει φήμην καὶ πλοῦτον
κατὰ τὴν ἐκστρατείαν. Οἱ σημαντικώτεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν ὁ **Περδίκκας**,
συγγενὴς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ὁ **Πτολεμαῖος**, ὁ **Δυσίμαχος** καὶ ὁ
Λεοννάτος ἀνήκοντες εἰς τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ βασιλέως, ὁ **Ἀντί-
γονος**, ὁ **Σέλευκος**, ὁ **Εὐμένης**. Μεγάλην ἰσχὴν εἶχεν ἐπίσης ὁ ἀντι-
βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας **Ἀντίπατρος** καὶ ὁ υἱὸς του **Κάσσανδρος**.

Ὅλοι διεπνέοντο ἀπὸ ἀπεριόριστον φιλοδοξίαν καὶ ἀπὸ τὸν πόθον
νὰ ἐπικρατήσουν καὶ νὰ κυριαρχήσουν. Εὐθὺς λοιπὸν ἀπὸ τῆς πρώτης

ἡμέρας ἦλθον εἰς φῶς τὰ κακῶς κρυπτόμενα πάθη καὶ αἱ ἀντιζηλῖαι καὶ ἡ σύγκρουσις ἤρχισεν ἤδη πρὸ τοῦ νεκροῦ τοῦ μεγάλου ἀρχηγοῦ. Ἀλλὰ πρὸς στιγμὴν κατώρθωσαν νὰ συνεννοηθοῦν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ διατηρήσουν τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους. Ὁ Φίλιππος Ἀρριδαῖος ἀνεκρούχθη βασιλεὺς, ἀλλὰ παρ' αὐτὸν ἐτέθη ὡς ἐπίτροπος ὁ Περδίκκας μὲ τὸν τίτλον *ἐπιμελητῆς αὐτοκράτωρ*. Οἱ λοιποὶ στρατηγοὶ ἔλαβον ἄλλας ἐξουσίας ἢ τὴν διοίκησιν μεγάλων τμημάτων τοῦ κράτους. Τρεῖς μῆνας μετὰ ταῦτα ἡ Ρωξάνη ἐγέννησεν υἱόν.

Ο ΥΠΕΡ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ ΑΓΩΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Παρὰ τὰ ἀτυχήματα καὶ τὴν θλιβερὰν κατάπτωσιν δὲν εἶχε νεκρωθῇ ἐντελῶς τὸ πνεῦμα τῆς ἀνεξαρτησίας εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀκόμη κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἐκθαμβωτικῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου παρατηροῦμεν ἐδῶ κ' ἐκεῖ σφαδασμούς, οἱ ὁποῖοι μαρτυροῦν ὅτι δὲν ἐξέλιπον ἄνθρωποι πρόθυμοι νὰ θυσιάσθουν ὑπὲρ τῶν παλαιῶν ἰδανικῶν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ὅθεν ἡ εἶδησις τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔδωσε τὸ σύνθημα εἰς τὴν ἐξέγερσιν. Ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ φίλοι του ἐτέθησαν εἰς κίνησιν καὶ πολλαὶ πόλεις εἰσήκουσαν τὴν πρόσκλησίν των. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔλαβον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των τὸν ἱκανὸν ἀρχηγὸν μισθοφόρων **Λεωσθένην**, ὁ ὁποῖος ἔσπευσε ν' ἀποκλείσῃ τὰς Θερμοπύλας. Ὁ Ἀντίπατρος σπεύσας μὲ ἀνεπαρκεῖς δυνάμεις ἀπεκρούσθη καὶ ἐπολιορκήθη εἰς τὴν 323 Λαμίαν, ὅθεν ὁ πόλεμος ὠνομάσθη *Λαμιακὸς πόλεμος*. Σχεδὸν ὅλη ἡ μέση Ἑλλάς καὶ πολλαὶ πολιτεῖαι τῆς Πελοποννήσου ἐτάχθησαν μὲ τοὺς Ἀθηναίους.

Ἄλλ' ἡ τελευταία αὕτη ἀπόπειρα πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἀνεξαρτησίας ἔλαβε τραγικὸν τέλος. Οἱ μακεδόνες στρατηγοὶ Λεοννάτος καὶ Κράτερος ἔσπευσαν ἀπὸ τὴν Ἀσίαν εἰς βοήθειαν τοῦ Ἀντιπάτρου, ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν τῆς Λαμίας καὶ αἱ ἡνωμένοι δυνάμεις τῶν Μακεδόνων ἐνίκησαν τοὺς Ἕλληνας παρὰ τὸν *Κρανῶνα* (Αὔγ. 322). Ὁ Ἀντίπατρος παρουσιάσθη τότε πρὸ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀπήτησε τὴν παράδοσιν τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδος, τοὺς ὁποίους ἡ ἐκκλησία κατεδίκασεν εἰς θάνατον. Ὁ Ὑπερείδης, ὁ φίλος τοῦ Δημοσθένους ρήτωρ καὶ θερμὸς δημοκρατικὸς, παραδοθεὶς εἰς τὸν Ἀντίπατρον ἐφονεύθη, ὁ Δημοσθένης ἀταφυνὼν εἰς τὸν ἐν Κалаυριά (Πόρος) ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ καταδιωκόμενος ὑπὸ ἀπεσταλμένων τοῦ Ἀντιπάτρου ἔπλε δηλητήριον (τέλος τοῦ 322). Μακεδονικὴ φρουρὰ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Μουνιχίαν καὶ εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Πειραιῶς.

Ἡ Ἑλλάς ὑπετάγη πάλιν εἰς τοὺς Μακεδόνας. Ἀλλὰ τὸ πλῆγμα ἦτο καταστρεπτικὸν ἰδίως διὰ τὰς Ἀθήνας, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης παύουν νὰ εἶναι ἡγεμονεύουσα δύναμις.

ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΩΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΙΝ

Εἴκοσι περίπου ἔτη οἱ Μακεδόνες ἀρχηγοὶ κατέβαλον προσπάθειαν νὰ διατηρήσουν τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους. Ἀλλ' ἡ ἐνότης ἦτο κατὰ τύπους μόνον. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο οἱ ἰσχυροὶ ἀρχηγοί, οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν ἱστορίαν λέγονται **Διάδοχοι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου**, ἐφιλονίκησαν καὶ περιεπλάκησαν εἰς αἱματηροὺς πολέμους. Τοιουτοτρόπως οἱ χρόνοι, οἱ ὁποῖοι ἠκολούθησαν τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶναι χρόνοι ἀναστατώσεων, ἀναρχίας, καὶ θλιβερῶν καταστροφῶν. Παριστάμεθα ἐπανελημμένως πρὸ τοῦ ἐξῆς φαινομένου. Εἰς ἐκ τῶν ἀρχηγῶν ἀποκτᾷ μεγάλην δύναμιν καὶ προσπαθεῖ νὰ ὑποτάξῃ τοὺς ἄλλους καὶ νὰ γίνῃ μόνος κύριος εἰς τὸ ἀχανές κράτος. Κατ' αὐτοῦ συνασπίζονται οἱ ἄλλοι καὶ συντρίβουν τὴν δύναμίν του.

Μετὰ πολλὰς τροπὰς τοῦ πολέμου ὁ Ἀντίγονος κατώρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ μεγάλην δύναμιν. Ἐξουσίαζεν ἐκτεταμένas χώρας εἰς τὴν Ἀσίαν, ἦτο ἀρχηγὸς τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ καὶ κύριος τοῦ βασιλικοῦ θησαυροῦ διεκδικῶν νὰ γίνῃ μόνος κύριος. Κατ' αὐτοῦ συνησπίσθησαν τότε οἱ ἄλλοι στρατηγοί, ὁ Κάσσανδρος, Ἀνσίμαχος, Πτολεμαῖος, Σέλευκος. Τοιουτοτρόπως ἤρχισεν ἡ τελευταία περίοδος τοῦ πολέμου, ἡ ὁποία διήρκεσε 10 ἔτη μὲ μικρὰν μόνον διακοπήν.

Ὁ Ἀντίγονος κατώρθωσε νὰ ἀντισταθῇ ἐπὶ μακρόν, διότι διέθετεν ἀνεξαντλήτους δυνάμεις εἰς ἀνθρώπους καὶ χρήμα καὶ εἶχεν ἱκανώτατον στρατηγὸν τὸν υἱὸν του **Δημήτριον**, τὸν ὀνομαζέντα **Πολιορκτην**.

Τέλος τὸ 301 εἰς τὴν **Ἰψὸν** τῆς Φρυγίας ἐδόθη ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη. Οἱ ἠνωμένοι στρατοὶ τοῦ Ἀνσιμάχου καὶ τοῦ Σελεύκου, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὀδηγήσει ἀπὸ τὴν Βαβυλῶνα μεγάλας δυνάμεις (μεταξὺ αὐτῶν 300 πολεμικοὺς ἐλέφαντας ἀπὸ τὰς Ἰνδίας) ἐνίκησαν κατὰ κράτος. Ὁ Ἀντίγονος ἐφονεύθη, ὁ δὲ Δημήτριος μόλις διεσώθη μετὰ τῶν συντριμμάτων τοῦ στρατοῦ του.

Ἡ ἐν Ἰψῷ μάχη εἶναι σημαντικὸς σταθμὸς εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν διαδόχων, διότι σημαίνει τὴν τελειωτικὴν ἀποτυχίαν τῆς προσπάθειας πρὸς διατήρησιν τῆς ἐνότητος τοῦ κράτους. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης τὸ κράτος διαμελίζεται ὀριστικῶς καὶ δημιουργοῦνται τὰ ἀνεξάρτητα κράτη τῶν διαδόχων.

Τὰ σημαντικώτερα ἐξ αὐτῶν εἶναι :

- 1) Τὸ βασίλειον τῆς Αἰγύπτου, τὸ ὁποῖον ἵδρυσεν ὁ Πτολεμαῖος.
- 2) Τὸ βασίλειον τῆς Συρίας ἢ τῶν Σελευκιδῶν, τὸ ὁποῖον ἵδρυσεν

ὁ Σέλευκος, ὁ κατ' ἐξοχὴν νικητὴς τῆς Ἰ-ψοῦ.

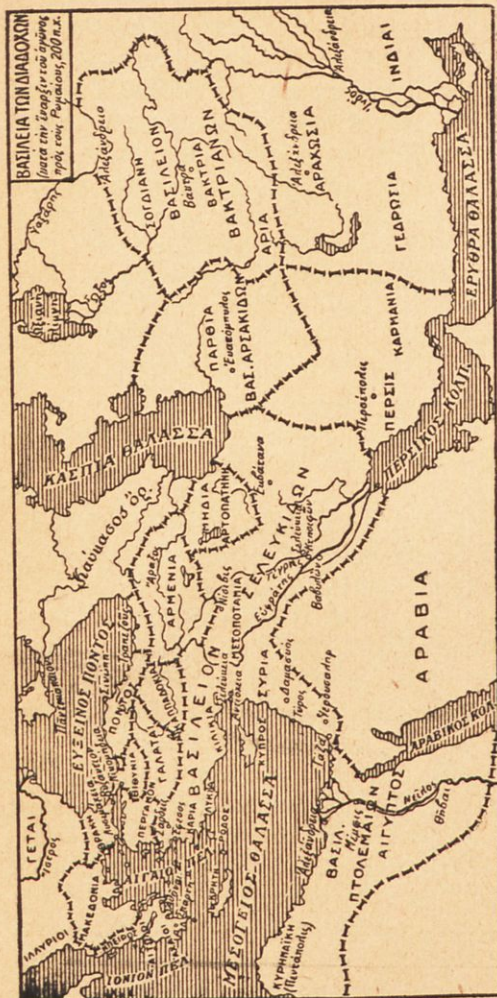
3) Τὸ βασίλειον τῆς Περγάμου, τὸ ὁποῖον ἱδρύεται ὀλίγον βραδύτερον.

4) Τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας.

Αὐτὰ εἶναι τὰ κράτη τὰ ἱδρυθέντα ὑπὸ Ἑλλήνων. Πλὴν τούτων δημιουργοῦνται ἐθνικὰ κράτη, ὑπὸ ἐγχωρίους ἡγεμόνας, τὰ λεγόμενα βαρβαρικά βασίλεια, Βασίλειον τοῦ Πόντου, τῆς Καππαδοκίας, τῆς Παφλαγονίας κτλ.

ΤΑ ΚΡΑΤΗ ΤΩΝ ΔΙΑΔΟΧΩΝ.

Τὰ κράτη, τὰ ὁποῖα ἱδρῦθησαν εἰς ξένας χώρας ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, διοικητικῶς ὀργανώθησαν κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῶν Μακεδόνων. Ἀλλ' ὑπῆρχε ριζικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν βασιλείων τούτων τῆς Ἀτατολῆς.

καὶ τοῦ βασιλείου τῆς Μακεδονίας. Ἐκεῖ τὸ κράτος ἦτο ἐθνικόν, ἐστηρίζετο ἐπὶ ἐνὸς λαοῦ, τοῦ μακεδονικοῦ, ὁ ὁποῖος ἐθεώρει ἰδικὰ του τὸ

κράτος καὶ τὴν βασιλεύουσαν δυναστείαν. Ἀντιθέτως εἰς τὰ κράτη τῶν διαδόχων ὁ λαὸς ἦτο ξένος καὶ οἱ Μακεδόνες μικρὰ μειοψηφία, ἡ ὁποία ἐκράτει τὴν ἐξουσίαν διὰ τῆς στρατιωτικῆς ἰσχύος. Οἱ Ἕλληνες ἐπεβλήθησαν διὰ τῆς δραστηριότητος, τῆς τόλμης, τῆς ἀνωτέρας εὐφυΐας τῶν, ἀνέπτυξαν τὰς πηγὰς τοῦ πλούτου καὶ ἐδημιούργησαν τὴν οἰκονομικὴν εὐεξίαν τοῦ τόπου, ὅπως οἱ Ἄγγλοι σήμερον εἰς τὰς ἀποικίας. Ἄλλ' οὐδέποτε ἐπῆλθε βαθύτερα ψυχικὴ ἐπαφὴ μεταξὺ τῆς κυριαρχοῦσας τάξεως καὶ τῶν ὑποτελῶν, μολονότι οἱ Μακεδόνες ἐφάνησαν ἐπιδέξιοι διπλωμάται καὶ περιεποιήθησαν τοὺς ἐγχωρίους σεβασθέντες τὴν θρησκείαν καὶ τὰ ἥθη τῶν. Ἀλλὰ ἦσαν πάντοτε μόλις ἀνεκτοί. Διὰ τοῦτο τὸ κράτος δὲν εἶχε στερεὰς βάσεις ὅπως τὰ καθαρῶς ἐθνικά.

Ἐν τούτοις διετηρήθησαν περίπου τρεῖς αἰῶνας καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τὰ ἑλληνικὰ ἥθη καὶ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία εἰσχωρήσαν βαθέως εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ ἑλλητισμὸς δηλαδὴ τῆς Ἀνατολῆς ἐξηκολούθησεν ἐντονώτερον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Διὰ τοῦτο ὠνόμασαν τοὺς χρόνους ἀπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου μέχρι τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Ρωμαίων *ἑλληνιστικούς χρόνους ἢ χρόνους τῶν διαδόχων* καὶ τὰ κράτη τῶν διαδόχων *ἑλληνιστικά κράτη*.

ΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Ἡ εὐδαίμων χώρα τοῦ Νείλου περιῆλθεν εἰς τὸν *Πτολεμαῖον*, τὸν συνετὸν καὶ πεπειραμένον υἱὸν τοῦ *Δάγου*. Ἐνεκα τούτου οἱ μακεδόνες βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου ὀνομάζονται *Δαγίδαι*. Ὀνομάζονται ἐπίσης Πτολεμαῖοι, διότι ὅλοι φέρουν τὸ ὄνομα τοῦτο.

Τὸ κράτος τῶν Πτολεμαίων περιελάμβανε πλὴν τῆς Αἰγύπτου τὴν Κυρηναϊκὴν, τὴν νότιον Συρίαν καὶ τὴν νῆσον Κύπρον, ἡ ὁποία ἦτο στερεὰ βᾶσις τῆς ναυτικῆς δυνάμεως αὐτῶν.

Ἀνθρῶπος μὲ πρακτικὸν νοῦν ὁ πρῶτος Πτολεμαῖος δὲν ἐπέδωκε χιμαιρικὰ σχέδια. Μόλις ἔγινε κύριος τῆς Αἰγύπτου, ἐσκέφθη πῶς νὰ διατηρήσῃ αὐτὴν καὶ νὰ καταστήσῃ ἀνεξάρτητον. Διὰ τοῦτο ἀντετάχθη κατὰ παντός, ὁ ὁποῖος ἐξήτησε νὰ ἀνασχηματίσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους πρὸς ἴδιον ὄφελος, κατὰ τοῦ Περδίκκα, τοῦ Εὐμένους καὶ τοῦ Ἀντιγόνου. Ἀφοῦ δὲ κατώρθωσε τοῦτο, ἔθεσε τὴν στερεὰν βάσιν τῆς αἰγυπτιακῆς δυνάμεως στηρίξας αὐτὴν ἐπὶ καλῶς ὀργανωμένου στρατοῦ καὶ στόλου. Οἱ ἀπόγονοί του ἐβασίλευσαν εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας, σχεδὸν μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Χριστοῦ.

Πτολεμαῖος Β' ὁ Φιλάδελφος (285—247), ὁ διάδοχός του, κατέστησε τὴν Ἀλεξάνδρειαν κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου καὶ τοῦ

παγκοσμίου πολιτισμοῦ. Ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς οἰκονομικῆς καὶ στρατιωτικῆς εὐεξίας, τὴν ὁποίαν ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τὸν πατέρα του, ἐπέδωξε κατακτήσεις ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου. Διὰ τοῦτο περιεπλάκη εἰς μακροὺς πολέμους πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Συρίας Ἀντίοχον Β'. Κατέλαβε τὴν Παλαιστίνην, Φοινίκην, τὰ νότια παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, τὴν Κιλικίαν, Παιμφυλίαν, βραδύτερον τὴν Λυκίαν καὶ Καρίαν, τὴν Ἐφεσον καὶ νήσους τοῦ Αἰγαίου. Μετὰ πρόσκαιρον διακοπὴν ὁ πόλεμος ἐπανελήφθη. Τέλος οἱ δύο βασιλεῖς εἰρήνευσαν, ἀφοῦ ὁ Ἀντίοχος Β' συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα τοῦ Πτολεμαίου Βερενίκη. Ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου διετήρησε μέρος τῶν κατακτήσεών του. Ἡ Αἴγυπτος εἶδε τότε ἡμέρας λαμπράς. Ἡ Ἀλεξάνδρεια κατέλαβε τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν ἐμπορικῶν πόλεων τῶν χρόνων τούτων, τῆς Ρόδου, Κυζίκου, Βυζαντίου καὶ ἀνემιγνύετο εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς Ἑλλάδος κατέχουσα ναυτικά στηρίγματα εἰς τὸ Αἶγαϊον. Ὁ Πτολεμαῖος ἐπεχείρησε μάλιστα νὰ συνάψῃ σχέσεις μὲ τὰς μεγάλας δυνάμεις τῆς Δύσεως, μὲ τὰς Συρακούσας, τὴν Καρχηδόνα καὶ ἰδίως τὴν Ρώμην.

Πτολεμαῖος δ' Γ' Εὐεργέτης (247—221) ἐξηκολούθησεν ἐπιτυχῶς τὴν πολιτικὴν τοῦ πατρὸς του καὶ ἤρchiσε νέον πόλεμον εἰς τὴν Ἀσίαν ἀφορμὴν λαβὼν τὴν δολοφονίαν τῆς ἀδελφῆς του Βερενίκης. Τοιοῦτοτρόπως ἤρchiσεν ὁ λεγόμενος *Τρίτος συριακὸς πόλεμος*. Ὁ Πτολεμαῖος ἐπεχείρησε τότε μεγάλην ἐκστρατείαν εἰς τὴν Ἀσίαν, τὴν ὁποίαν ἐφρόντισε νὰ ἀπαθανاتیσῃ δι' ἐπιγραφῶν μεστῶν κομπορημοσύνης. Τὰ ἀποτελέσματα ὅμως δὲν ἦσαν τόσον σημαντικά. Διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ 240 ἐκράτησε τὴν Παλαιστίνην, τὴν Κοίλην Συρίαν, τὴν Κύπρον καὶ ἀξιολόγους θέσεις εἰς τὰ παράλια τῆς Συρίας καὶ Μ. Ἀσίας μέχρι τῆς Θράκης.

Ἐπὶ μακρὸν ἡ Αἴγυπτος διετήρησε τὴν πλεονεκτικὴν αὐτὴν θέσιν. Ἀλλ' ὅταν ἐπὶ τοῦ ἀνηλίκου βασιλέως **Πτολεμαίου Ε'** **Ἐπιφανοῦς** (205—181) παρέλυσεν ἡ διοίκησις καὶ ἐπεκράτησαν οἱ αὐλοκόλακες, συνεμάχησαν ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας Ἀντίοχος Γ' καὶ ὁ Φίλιππος Ε' τῆς Μακεδονίας, διὰ νὰ διαμοιράσουν τὸ Αἰγυπτιακὸν κράτος. Τὸ 200, δύο ἔτη δηλ. μετὰ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου Καρχηδονικοῦ πολέμου, ὁ Ἀντίοχος ἐνίκησεν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην τὸν αἰγυπτιακὸν στρατὸν παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ. Τὰ παράλια τῆς Συρίας, ἡ Ἰουδαία μετὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ μέχρι τῆς Γάζης περιήλθον εἰς τὸν Ἀντίοχον, ἐνῶ τὰς μικρασιατικὰς κτήσεις τῶν Πτολεμαίων κατελάμβανεν ὁ Φίλιππος.

Βραδύτερον ἡγεμόνες ἀνίκαντοι, σκληροὶ καὶ αἰμοχαρεῖς ἐκάθησαν

εἰς τὸν θρόνον τῆς Αἰγύπτου. Ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἐξησθένησε καὶ ἔριδες ἐτάραξαν τὸ κράτος. Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἔγινε πολλάκις θέατρον βιαιῶν στάσεων. Τέλος ἡ Ρώμη ὑπέταξε τὴν Αἴγυπτον (31 π. Χ.).

Ὁ πρῶτος Πτολεμαῖος ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς κρατικῆς ὀργανώσεως στηρίζας αὐτὴν ἐπὶ ἰσχυροῦ στρατοῦ καὶ στόλου καὶ ἐπιτυχοῦς φορολογικοῦ συστήματος. Ὁ βασιλεὺς ἐχρειάζετο ἰδίως χρήματα, διότι δι' αὐτῶν μόνον κατώρθωνε νὰ εὕρῃ στρατιώτας καὶ νὰ κατασκευάζῃ πλοῖα. Ὁ Πτολεμαῖος καὶ οἱ διάδοχοί του ἐξεμεταλλεύθησαν τὸν πλοῦτον τῆς Αἰγύπτου. Ἡ ἀρχὴ των ἦτο νὰ αὐξάνουν τὰς πηγὰς καὶ ὄχι νὰ τὰς ἐξαντλήσουν. Τὸ ταμεῖόν των ἐγέμιζεν ἰδίως ἀπὸ τὴν φορολογίαν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἐνῶ ἀπέφευγον νὰ βαρύνουν πολὺ μὲ φόρους τὸν ἐγγῶριον πληθυσμόν, ὁ ὁποῖος ἦτο κυρίως γεωργικός. Διὰ τοῦτο οἱ Πτολεμαῖοι ὑπεστήριζαν ἐκθύμως τὸ ἐμπόριον. Ἐπὶ αὐτῶν ἡ Ἀλεξάνδρεια ἀπέβη τὸ κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου καὶ τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ.

Οἱ Πτολεμαῖοι δὲν ἥλλαξαν τὸ παλαιὸν διοικητικὸν σύστημα, ἐξηκολούθησαν νὰ διορίζουν εἰς τὰς περισσότερας θέσεις ἐγγωρίους καὶ μόνον τὰς ἠνωτάτας διοικητικὰς θέσεις ἔδιδον εἰς τοὺς Ἕλληνας. Οἱ Πτολεμαῖοι ἐσεβάσθησαν ἐπίσης τὴν θρησκείαν καὶ τὰ ἥθη τῆς χώρας. Ἐπεσκέυασαν τοὺς παλαιοὺς αἰγυπτιακοὺς ναοὺς καὶ ἔκτισαν νέους.

Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἦτο κατ' ἐξοχὴν ἐμπορικὴ πόλις. Ὁ Ἀλέξανδρος μὲ ἀπαράμιλλον ὀξυδέρκειαν εἶχεν ἐκλέξει τὴν θέσιν της. Προτοῦ παρελθῆαι αἰὼν ἀπὸ τοῦ θανάτου του, ἡ πόλις ἀπέβαινε ὁ μεγαλύτερος λιμὴν τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου πρὸς μεγάλην ζημίαν τοῦ Πειραιῶς καὶ τῶν λιμένων τῆς Συρίας. Ἡ κοιλὰς τοῦ Νεῖλου ἦτο τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον συναντῶνται οἱ δρόμοι τῶν τριῶν ἡπείρων τῆς ἀρχαιότητος, Ἀσίας, Ἀφρικῆς καὶ Εὐρώπης. Πολλὰ μεγάλα ἐμπορικὰ ὁδοὶ κατέληγον ἐκεῖ. Ἡ Ἀλεξάνδρεια δὲν συνεκέντρωνε μόνον τὰ προϊόντα τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ εἰς αὐτὴν συνέρρεον, ὅπως εἰς ὅλας τὰς μεγάλας ἀγορὰς τῆς ἀρχαιότητος, προϊόντα μακρινωτάτων χωρῶν, διότι ἐκεῖ εὗρισκον ἀγοραστὰς. Τὸ μέγα ἐμπόριον ἔδωκε κυρίως τὸν πλοῦτον καὶ τὴν λαμπρότητα εἰς τὴν πόλιν καὶ ἦτο ἡ σταθερὰ βᾶσις τῆς μεγάλης πνευματικῆς ἀναπτύξεως, ἡ ὁποία ἐλάμπρυνε τὴν βασιλείαν τῶν Πτολεμαίων.

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΩΝ ΣΕΛΕΥΚΙΔΩΝ

Ὁ κυριώτατος νικητὴς τῆς ἐν Ἰψῷ μάχης **Σέλευκος** ἵδρυσεν μετὰ τὴν νίκην τὸ εὐρύτερον κράτος τῶν διαδόχων, τὸ *βασιλεῖον τῆς Ἀσίας*, ὡς ἔλεγον κατ' ἀρχάς, ἢ *βασιλεῖον τῆς Συρίας*, ὅπως ὠνομάσθη βρα-

δύτερον, διότι τὸ κέντρον τοῦ κράτους ἦτο ἡ Συρία. Οἱ βασιλεῖς τῆς Συρίας ὠνομάσθησαν Σελευκίδαι ἐκ τοῦ γενάρχου του. Φέρουν δὲ συνήθως τὸ ὄνομα Σέλευκοι καὶ Ἀντίοχοι.

Τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν ἦτο πολὺ ἐκτεταμένον. Ἐξηπλοῦτο ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρι τῆς Μεσογείου καὶ ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου πόντου, τοῦ Καυκάσου καὶ τῶν ἐρήμων τοῦ Τουρκεστάν μέχρι τοῦ Περσικοῦ κόλπου, τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ τῆς Ἀραβίας.

Ἀλλὰ τὸ εὐρύτατον τοῦτο κράτος παρουσίαζε τὰ μειονεκτήματα τοῦ κράτους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Δὲν εἶχεν ἐσωτερικὴν συνοχὴν οὔτε πόλιν, ἥ ὁποία νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρωτεύουσα τῶν ποικιλομόρφων περιφερειῶν. Τὰ πρὸς ἀνατολὰς σύνορα τοῦ κράτους ἦσαν ἀκαθόριστα. Διὰ τοῦτο πολὺ ἐνωρὶς οἱ Σελευκίδαι ἔχασαν τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας καθὼς καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἰδίως ἐπικίνδυνον ἔγινε τὸ νέον περσικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἵδρυσαν μογγόλοι ἱππεῖς, οἱ Πάρθοι, κατελθόντες ἀπὸ τὰς χώρας τοῦ Τουρκεστάν. Οἱ ἐπιδρομεῖς ἀφομοιώθησαν πρὸς τοὺς ἐντοπίους κατοίκους καὶ οὕτω προῆλθε τὸ νέον περσικὸν ἢ Παρθικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον θὰ διαδραματίσῃ σημαντικὸν πρόσωπον εἰς τὴν ρωμαϊκὴν καὶ τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν.

Διὰ νὰ θεραπεύσουν τὰ μειονεκτήματα αὐτὰ οἱ Σελευκίδαι, ἵδρυσαν σειρὰν πόλεων. Κατ' ἀρχὰς πρωτεύουσα τοῦ κράτους ἦτο ἡ Σελεύκεια ἐπὶ τοῦ Τίγρητος. Ἀλλ' οἱ Σελευκίδαι ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ πλησιάσουν τὴν Μεσόγειον. Εἰς τὴν Συρίαν ἐπὶ τοῦ Ὀρόντου ποταμοῦ ἱδρῦθη ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην ἡ Ἀντιόχεια, ἡ ὁποία βραδύτερον ἔγινεν ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους.

Ἡ πολιτικὴ ἐνότης τοῦ κράτους ἦτο, καθὼς εἶπομεν, τεχνητὴ καὶ πρόσκαιρος, ἐπὶ τινα χρόνον ὅμως ἀπετέλεσεν ἐνότητα οἰκονομικὴν καὶ ἀπέκτησε σπουδαιότητα διὰ τὰς πλουτοπαραγωγὺς πηγὰς του. Πολλὰ ἀπὸ τὰς χώρας τῶν Σελευκιδῶν ἦσαν πλούσιαι καὶ πολυάνθρωποι ὅσον δὲν δυνάμεθα σήμερον νὰ φαντασθῶμεν. Ἡ γεωργία ἀνεπτύχθη εἰς ἀπίστευτον σημεῖον, ὡς μαρτυροῦν εὐρήματα εἰς τὰς ἀπωτάτας ἄκρας τοῦ κράτους.

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΓΑΜΟΥ

Ὀλίγον βραδύτερον ἀπὸ τὰ μεγάλα βασίλεια ἱδρῦθη τὸ μικρὸν κράτος τοῦ Περγάμου εἰς τὴν δυτικὴν Μ. Ἀσίαν, τὸ ὁποῖον προωρίζετο νὰ λάβῃ ἀξιόλογον θέσιν εἰς τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν τῶν χρόνων τούτων. Ἰδρυτὴς αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ **Φιλέταιρος**, ἄνθρωπος ταπεινῆς καταγωγῆς, ἄλλοτε ὑπηρέτης τοῦ Λυσιμάχου, ἄρχοντος τῆς Θρά-

κης, ὁ ὁποῖος εἶχε διορίσει αὐτὸν φρούραρχον τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Περγάμου (βορείως τῆς Σμύρνης) καὶ φύλακα τοῦ σημαντικοῦ θησαυροῦ (9000 τάλαντα), τὸν ὁποῖον εἶχε κρύψει ἐκεῖ. Μετὰ τὴν πτώσιν καὶ τὸν θάνατον τοῦ κυρίου του ἔγινεν ἀνεξάρτητος καὶ τῇ βοηθείᾳ τῶν χρημάτων του ἐξέτεινε τὴν ἐξουσίαν του εἰς τὴν περὶ τὴν πόλιν χώραν ἰδρύσας οὕτω μικρὰν ἡγεμονίαν (282), τὴν ὁποίαν ἐκυβέρνησε μετ' αὐτὸν ὁ *Εὐμένης* (263—241). Ἄλλ' ὁ κυρίως ἰδρυτὴς τοῦ Περγαμικοῦ κράτους εἶναι ὁ **Ἄτταλος Α'** (241—197), ὁ ὁποῖος νικήσας τοὺς Γαλάτας ἐστερέωσε τὸ κράτος του καὶ ἀνύψωσεν αὐτὸ εἰς βασιλείον. Οἱ βασιλεῖς τοῦ Περγάμου ὀνομάζονται Ἀτταλίδαι καὶ φέρουν τὸ ὄνομα Ἄτταλος ἢ Εὐμένης.

Η ΑΝΑΡΧΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Μετὰ τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην σύγχυσις μεγάλη καὶ ἀναρχία ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα, διότι διάφοροι ἀπαιτητὰ τοῦ μακεδονικοῦ θρόνου ἐδημιούργησαν μεγάλην ταραχήν. Ἐπίσης αἱ ἔριδες μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων δὲν ἔπαυσαν.

Μεγίστην ἀναστατώσιν ἐπροκάλεσεν ἡ ἐμφάνις εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦ ἀνησύχου καὶ πολυμηχάνου υἱοῦ τοῦ Ἀντιγόνου, τοῦ περιφήμου Δημοτρίου Πολιορκητοῦ, ὁ ὁποῖος ἔγινε πρὸς στιγμὴν κύριος τῆς Μακεδονίας, ἀλλ' ἐξεβλήθη ὑπὸ τοῦ Πύρρου, τοῦ ἵπποτικοῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου. Μετὰ τοῦτον ἐκυβέρνησεν εἰς τὴν Μακεδονίαν ὁ υἱὸς τοῦ Πτολεμαίου τῆς Αἰγύπτου **Πτολεμαῖος ὁ Κεραννός**.

Η ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΓΑΛΑΤΩΝ

Ἀλλὰ τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος ἥλλαξε ριζικῶς ἡ αἰφνιδία ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν. Οἱ Γαλάται ἢ Κέλται, ὅπως ὀνομάζουν αὐτοὺς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ἀνῆκον εἰς τὴν μεγάλην κελτικὴν φυλὴν, ἡ ὁποία κατεῖχε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὴν βορειοδυτικὴν Εὐρώπην, ἰδίως τὴν σημερινὴν Γαλατίαν, καὶ ἦτο διηρημένη εἰς πολλοὺς λαούς. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' αἰῶνος ἔγινε μεγάλη κίνησις γαλατικῶν φυλῶν. Οἱ Γαλάται προσέβαλον ἐπανειλημμένως τὴν Ἰταλίαν, ἀλλ' ἀποκρουσθέντες ὑπὸ τῶν Ρωμαίων εἶχον ἐγκατασταθῇ ἐπὶ τοῦ Δουνάβευς. Ἐκείθεν κατῆλθον πολυσέριθμα στίφη τὸ 280 νοτιώτερον καὶ ἐνέσκηψαν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁ Πύρρος ἀπουσίαζεν εἰς τὴν Ἰταλίαν προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν Ταραντίνων κατὰ τῶν Ρωμαίων καὶ εἶχε παραλάβει μεθ' ἑαυτοῦ μέρος τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ. Αἱ ἀσθενεῖς δυνάμεις τοῦ Κεραννοῦ συνετρίβησαν, ὁ ἴδιος ἐφρονεύθη καὶ οἱ βάρβαροι ἐπλημμύρησαν τὴν χώραν.

Οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν Ἀθηναίων ἐπεχείρησαν νὰ φράξουν τὰς Θερμοπύλας, ἀλλ' ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς διεσκορπίσθη, ὅταν οἱ Γαλάται εἰσέβαλον εἰς τὴν μέσσην Ἑλλάδα διὰ τῶν διαβάσεων τῆς Οἴτης. Ὄταν ὁμοῦς ἀπόσπασμα αὐτῶν ἐπεχείρησε νὰ λαφυραγωγῇ τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν προσεβλήθη ὑπὸ τῶν Φωκίων, Αἰτωλῶν καὶ ἄλλων Ἑλλήνων καὶ ὑπέστη καταστροφὴν. Οἱ Γαλάται ὑποχωροῦντες ἐπροξένησαν μεγάλας καταστροφάς. Τέλος ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς, υἱὸς Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, ἐνίκησεν αὐτοὺς εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην καὶ ἀπῆλλαξε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μακεδονίαν (277).

Οἱ Γαλάται μετὰ πολλὰς περιπλανήσεις διέβησαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἐληλάτησαν τὴν χώραν καὶ ἠπείλησαν τὸ κράτος τοῦ Περγάμου. Ἀλλ' ἀφοῦ ἐνίκηθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀττάλου, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν περὶ τὴν Ἀγκυρὰν χώραν, ἣ ὁποία ὠνομάσθη ἔξ αὐτῶν Γαλατία. Πρὸς τοὺς ἀπευθύνει τὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴν τοῦ ὁ ἀπόστολος Παῦλος.

Αἰτωλικὴ καὶ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία

Ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς μετὰ τὴν νίκην κατὰ τῶν Γαλατῶν ἀνεγνωρίσθη βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας. Τοιουτοτρόπως οἱ Ἀντιγονίδαι ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ ἐκυβέρνησαν τὴν χώραν ἐπὶ ἓνα περίπου αἰῶνα, μέχρι τοῦ 168, δηλαδὴ μέχρι τῆς ὑποταγῆς τῆς Μακεδονίας εἰς τοὺς Ρωμαίους.

Ὁ Ἀντίγονος ἦτο σοβαρὸς ἡγεμὼν καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἐξουσιάζῃ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἔργον ἐφαίνετο εὐχερές, διότι ὁ Πύρρος ἐπιστρέψας ἐκ τῆς Ἰταλίας ἐφονεύθη εἰς τινὰ ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ Ἀργούς, αἱ δὲ παλαιότεραι ἑνδοῖσι πόλεις Ἀθῆναι, Σπάρτη, Θῆβαι ἦσαν τελείως ἔξηντλημέναι. Ἀλλὰ τὴν κυριαρχίαν τῶν Μακεδόνων διεφιλονίκησαν δύο νέαι πολιτικαὶ ὁργανώσεις, αἱ συμπολιτεῖαι τῶν πόλεων τῆς Αἰτωλίας καὶ τῆς Ἀχαΐας. Γεωργικαὶ καὶ καθυστερημέναι κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους αἱ δύο αὗται περιφέρειαι δὲν ἔλαβον, καθὼς γνωρίζομεν, μέρος εἰς τὸν βίον τοῦ ἔθνους. Ἀλλὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Δ' καὶ ἰδίως τὸν Γ' αἰῶνα ἀνεπτύχθησαν οἰκονομικῶς, ὁ πληθυσμὸς ἠυξήθη καὶ ἀνετύχθησαν πόλεις. Αἱ πόλεις τῆς Αἰτωλίας καὶ τῆς Ἀχαΐας συνηνώθησαν εἰς δύο συνασπισμούς. Ἀλλ' ἀντιθέτως πρὸς τὰς ἀρχαίας συμμαχίας δὲν ὑπῆρχεν ἡγεμονεύουσα πόλις, ὅπως ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι τοῦ Ε' αἰῶνος, ἀλλ' ὅλοι οἱ σύμμαχοι ἦσαν ἰσότιμοι. Ἡ Αἰτωλία δηλαδὴ καὶ ἡ Ἀχαΐα συνηνώθησαν, ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον, εἰς δύο ὁμοσπονδίας ἢ, ὅπως ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, εἰς δύο Συμπολιτείας. Αἱ πόλεις τῆς συμπολιτείας εἰσήγαγον τὰ αὐτὰ

μέτρα καὶ σταθμὰ καὶ τὰ ἴδια νομίσματα. Μεγάλην πρόοδον σημαίνει ἰδίως, ὅτι οἱ κάτοικοι ὅλων τῶν πόλεων ἐθεωρήθησαν ἰσότιμοι καὶ πολῖται μιᾶς πολιτείας. Οὕτω μόλις περὶ τὰς δυσμὰς τοῦ βίου της ἡ Ἑλλάς φθάνει εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ εὐρυτέρου κράτους καὶ ἀνακαλύπτει τὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον ἐγκαίρως ἐφαρμοζόμενον ἦτο δυνατόν ἵσως νὰ σώσῃ αὐτὴν ἀπὸ τὴν καταστροφὴν.

Ἀλλὰ δυστυχῶς ἐνῶ αἱ δύο συμπολιτεῖαι εἶχον συσταθῇ διὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὴν Ἑλλάδα κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν Μακεδόνων, δὲν ἤρρηξαν νὰ περιέλθουν εἰς ἔριδας καὶ πόλεμον καὶ νὰ ἐπικαλεσθοῦν τὴν ἐπέμβασιν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας.

ΑΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΠΟΙΜΗΝ

Μεγαλυτέραν σημασίαν εἶχεν ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία, διότι ἀπετελεῖτο ἀπὸ πόλεις μᾶλλον προηγμένας. Μεγάλην ἐπιβολὴν ἀπέκτησεν ἰδίως ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Γ' αἰῶνος, ὅτε τὴν διεύθυνσιν αὐτῆς ἔλαβεν ὁ Ἄρατος. Ὁ Ἄρατος (272—213) κατήγετο ἀπὸ τὴν παλαιὰν ναυτικὴν πόλιν Σικυῶνα, ἡ ὁποία εἶχε δώσει ἀξιολόγους καλλιτέχνας εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀφοῦ ἀπήλλαξε τὴν πατρίδα του ἀπὸ στυγνὴν τυραννίαν, ἡ ὁποία τὴν ἐπέβλεπε, εἰσήγαγεν αὐτὴν εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, τῆς ὁποίας ἔγινε μετ' ὀλίγον ἡ ψυχὴ. Ὀλιγαρχικῶν τάσεων, ὅπως ὅλη ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία, εἶχε σκοπὸν νὰ ἀνατρέψῃ τὰς δημοκρατίας καὶ τοὺς τυράννους εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, νὰ ἐκδιώξῃ τὰς μακεδονικὰς φρουράς καὶ νὰ ἀνορθώσῃ τὸ ὀλιγαρχικὸν πολίτευμα, τὸ μόνον σωτήριον, ὡς ἐνόμιζε, κατὰ τὰς τότε περιστάσεις. Ὁ Ἄρατος διηύθυνεν ἐπὶ μακρὸν τὴν συμπολιτείαν, ἐξελέγη 16 φορὰς στρατηγὸς καὶ ἐξέτεινε τὴν ἐπιβολὴν της καταλαβὼν τὴν Κόρινθον, τὰ Μέγαρα, τὴν Ἐπίδαυρον, τὴν Τροιζῆνα καὶ ἐκδιώξας ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ τὴν μακεδονικὴν φρουράν. Ἀλλ' οἱ Αἰτωλοὶ ἐποφθαλμιῶντες τὴν πρόοδόν του συνεμάχησαν μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας.

Μετὰ τὸν Ἄρατον ὁ ἀξιολογώτερος στρατηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας ὑπῆρξεν *Φιλοποίμην ὁ Μεγαλοπολίτης* (253—189). Ἐνίκησε τὴν αἰτωλικὴν συμπολιτείαν καὶ τοὺς Σπαρτιάτας καὶ ἠγωνίσθη νὰ περισώσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν ἀπειλὴν τῶν Ρωμαίων. Συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν Μεσσηνίων, οἱ ὁποῖοι ἐπανεστάτησαν θέλοντες νὰ ἀποχωρισθοῦν ἀπὸ τὴν Συμπολιτείαν, κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Οἱ ἀρχαῖοι βιογράφοι ὠνόμασαν τὸν Φιλοποίμενα τὸν ἔσχατον τῶν Ἑλλήνων.

Εἰς τοὺς χρόνους τούτους συμπίπτει ἡ προσπάθεια τῶν δύο βασιλέων τῆς Σπάρτης, τοῦ Ἀγίδος καὶ τοῦ Κλεομένου, νὰ μεταρρυθμίσουν τὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης.

Ἀπὸ μακροῦ ἡ Σπάρτη εἶχε παύσει νὰ εἶναι σημαίνουσα πόλις. Ἡ παλαιὰ πληγὴ τῆς, ἡ ὀλιγανθρωπία, ἐπροχώρησε βαθύτερον καὶ οἱ μακροὶ πόλεμοι εἶχον ἐξαντλήσει αὐτὴν τελείως ἀπὸ πάσης ἀπόψεως. Πτωχή, μὲ διαρκῶς ἐλαττούμενον πληθυσμόν, ἀποκεκλεισμένη εἰς τὴν στενὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα, ἐτρεφετο μὲ τὰς ἀναμνήσεις παρελθόντος μεγαλείου. Πολῖται μὲ πλήρη δικαιώματα ἔμενον 700 καὶ ἐξ αὐτῶν 100 μόνον ἦσαν οἱ ἔχοντες γῆν καὶ περιουσίαν. Εἰς τὰς χεῖρας τῶν ὀλίγων τούτων εἶχον περιέλθει ὅλα τὰ κτήματα καὶ ὅλη ἡ ἐξουσία, ἐνῶ οἱ λοιποὶ Σπαρτιᾶται ἔζων πτωχοὶ καὶ ταπεινοί, μὴ ἔχοντες πολιτικά δικαιώματα καὶ ὄνειρευόμενοι ἀνατροπὰς καὶ πολιτικὴν μεταβολήν. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις ταύτας εὗρηκαν εἴσοδον εἰς τὴν Σπάρτην αἱ ἰδέαι περὶ βαθυτέρας κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως, αἱ ὁποῖαι ἐκυκλοφόρουν τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πολλοὶ ἤρχισαν νὰ πιστεύουν ὅτι αἰτία τῆς κακοδαιμονίας ἦτο ἡ ἀνισότης τῆς περιουσίας καὶ ὅτι ἡ Σπάρτη θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπανεύρῃ τὸ παλαιὸν μεγαλεῖον, ἐὰν ἐγίνετο παραγραφὴ τῶν χρεῶν καὶ νέα δικαιοτέρα κατανομή τῆς γῆς καὶ περιουσίας. Ἦθελον νὰ φθάσουν τὴν παλαιὰν ἰσότητα, ὅπως ἐφάνταζοντο αὐτὴν τότε, διότι πραγματικὴ ἰσότης, καθὼς γνωρίζομεν, οὐδέποτε ὑπῆρχεν εἰς τὴν Σπάρτην. Ὁ νεαρὸς βασιλεὺς Ἀγίς (ἀπὸ τοῦ 245 περίπου) ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς κινήσεως. Ἐπρότεινε λοιπὸν κατάργησιν χρεῶν καὶ νέαν διανομὴν τῶν γαιῶν καὶ συγχρόνως διὰ νὰ αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν, ἐπέτρεψε νὰ γίνουν δεκτοὶ εἰς τοὺς πολίτας ἐκ τῶν περιοίκων οἱ ἀκμαίότεροι. Ὁ Ἀγίς μὲ ζέσιν νεανικὴν ἐπεδίωξε τὴν ἐφαρμογὴν τῶν σχεδίων του. Ἀλλ' οἱ ἔφοροι συνήσπισθησαν μετὰ τῶν πλουσίων καὶ παρεσκέασαν τὴν πτῶσιν του. Ὁ Ἀγίς συλληφθεὶς διὰ δόλου ἐφονεύθη.

Μετ' ὀλίγα ἔτη τὸ ἔργον τοῦ Ἀγίδος ἐπανάλαβεν ὁ Κλεομένης. Πολιτικώτερος τοῦ προκατόχου του παρεσκέυασε στρατὸν ἀφωσιωμένον εἰς τὸ πρόσωπόν του, ἔσφαξε τοὺς ἐφόρους καὶ ἐξώρισε τοὺς ἀντιδραστικούς. Ἀμέσως προέβη εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἐπανέφερε τοὺς λεγομένους νόμους τοῦ Λυκούργου, τὰ συσσίτια, τὸν αὐστηρὸν βίον καὶ διωργάνωσε στρατόν.

Διαθέτων ἤδη δύναμιν ἠθέλησε νὰ δώσῃ εἰς τὴν Σπάρτην τὴν

παλαιὰν θέσιν τῆς. Διὰ τοῦτο ἦλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν Ἄρατον, τὸν ἀρχηγὸν τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας. Ὁ Ἄρατος περιελθὼν εἰς δύσκολον θέσιν ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονον τὸν Δόσωνα (229—224). Εἰς τὴν παρὰ τὴν Σελλασίαν μάχην, παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα, ὁ Κλεομένης ὑπέστη θλιβεράν ἦτταν καὶ κατελθὼν εἰς τὴν θάλασσαν κατέφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον (221). Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας κατέλαβε τὴν Σπάρτην, ἡ ὀλιγαρχία ἀποκατεστάθη, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου οἱ Μακεδόνες ὑπερίσχυσαν πάλιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Δόσων ἀπέθανεν εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ διεδέχθη αὐτὸν ὁ ἀνεψιὸς του Φίλιππος Ε'. Ἐπ' αὐτοῦ ἤρχισεν ἡ ἐνεργὸς ἀνάμιξις τῶν Ρωμαίων εἰς τὴν Ἑλλάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Διὰ τῆς κατακτίσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἐξαπλοῦται εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἀποβαίνει κοσμοϊστορικὴ δύναμις. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπαφῆς πρὸς τοὺς ξένους λαοὺς χάνει τὴν γνησιότητά του καὶ παραμορφώνεται.

Ἐστὶαι τοῦ οὗτω διαμορφωθέντος ἑλληνιστικοῦ πολιτισμοῦ εἶναι πλὴν τῶν πόλεων τῆς κυρίως Ἑλλάδος τὸ Πέργαμον, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Ἀλεξάνδρεια.

Τὰ γράμματα παρὰ τὴν εὐρυτάτην καλλιέργειαν δὲν ἔχουν τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὴν δημιουργικότητα τῶν παλαιότερων χρόνων. τοῦναντίον ἀναπτύσσεται ἡ φιλοσοφία καὶ ἰδίως αἱ ἐπιστῆμαι, ἡ δὲ ἑλληνικὴ τέχνη ἀναδίδει τὴν τελευταίαν λάμψιν τῆς.

ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Τὴν περίοδον τῶν 300 περίπου ἔτων ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου μέχρι τῆς ὑποταγῆς τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Ρωμαίων (323—31 π. Χ.) ὀνομάζουν Ἑλληνιστικούς ἢ ἀλεξανδρινούς χρόνους. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀνεπτύχθη ἄξιος λόγου ἀπὸ πολλὰς ἀποψεις πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι γέννημα καὶ συνέχεια τοῦ παλαιότερου ἑλληνικοῦ, ἀλλὰ συγχρόνως διαφέρει ἐκείνου εἰς πολλὰ σημεῖα. Διὰ τοῦτο ὀνομάζουν αὐτὸν ἑλληνιστικὸν ἢ καὶ ἀλεξανδρινὸν πολιτισμόν, διότι ἡ Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς κυριώτερας ἐστίας του.

Διὰ τῆς κατακτίσεως τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου κατέπεσεν ὁ φραγμὸς, ὁ ὁποῖος ἐχώριζε τὸν ἑλληνικὸν ἀπὸ τὸν βαρβαρικὸν κόσμον. Ἡ Ἑλλὰς δὲν εἶναι πλέον ἢ προνομιοῦχος χώρα, ἡ ὁποία συγκεντρώνει ἀποκλειστικῶς τὴν ἀνωτέραν ἀνάπτυξιν καὶ τὸν λεπτότερον ἀνθρωπισμόν. Ἡ Μ. Ἀσία, ἡ Αἴγυπτος, ἡ Συρία, ἡ Μεσοποταμία καὶ ἄλλαι χώραι τῆς Ἀνατολῆς διανοίγονται εἰς τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Οἱ Ἕλληνες οἱ ἐγκατασταθέντες εἰς τὰς χώρας αὐτάς ὡς κύριοι μεταφέρουν εἰς αὐτάς τὰς ἰδέας των, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμά των. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ἀποναρχωμένοι ὑπὸ τὴν περσικὴν κυριαρχίαν,

ἀφυπνίζονται καὶ ἀρχίζουν νέαν ζωὴν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, περιορισμένος ἕως τότε εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἀποκτᾷ παγκόσμιον ἐπιρροὴν καὶ γίνεται κοσμοϊστορικὴ δύναμις.

Συγχρόνως ὅμως οἱ Ἕλληνες οἱ ἐγκατασταθέντες εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς ὑφίστανται μοιραίως τὴν ἐπίδρασιν τῶν λαῶν, τοὺς ὁποίους εἶχον περιφρονήσει ἕως τότε ὥς βαρβάρους. Αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις, τὰ ἔθιμα, ἡ περὶ τῆς ζωῆς ἀντίληψις τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ἀναμιγνύονται μὲ τὰς ιδέας καὶ ἀντιλήψεις τῶν Ἑλλήνων καὶ διὰ τῆς ἀναμίξεως αὐτῶν γεννᾶται νέος κόσμος ἰδεῶν καὶ νέος πολιτισμὸς, ὁ ὁποῖος εἶναι συγχρόνως ἑλληνικὸς καὶ ἀνατολικός. Ἐπίσης οἱ Ἕλληνες οἱ ἐγκατασταθέντες εἰς ἕνας χώρας καὶ ζῶντες ὑπὸ διαφόρους συνθήκας ἀλλάζουν τρόπον ζωῆς καὶ χαρακτῆρα. Ἡ ἐπαφὴ αὕτη τῶν δύο κόσμων ἦτο πολὺ ὠφέλιμος διὰ τὴν Ἀνατολήν, διὰ τὴν Ἑλλάδα ὅμως δὲν ἦτο χωρὶς κινδύνους. Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ὅ,τι ἐκέρδισεν εἰς ἕκτασιν ἔχασεν εἰς γνησιότητα.

ΤΑ ΚΕΝΤΡΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Μέχρι τῶν μέσων τοῦ Δ' αἰῶνος κέντρον τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ἦτο τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ περὶ αὐτὸ ἦσαν αἱ κυριώτεραι ἐστίαι τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἡ Μίλητος, ἡ Κόρινθος, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Ρόδος. Διὰ τῆς κατακτήσεως τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς δημιουργίας τῶν κρατῶν τῶν διαδόχων μετετοπίσθη τὸ κέντρον πρὸς Ἀνατολάς. Κατὰ τοὺς ἑλληνιστικὸς χρόνους αἱ Ἀθῆναι μένουν πάντοτε ἡ πόλις τῶν γραμμάτων καὶ ἐστία τῆς λεπτότερας τέχνης. Ἐπίσης ἄλλα κέντρα τῆς Ἑλλάδος δὲν παύουν νὰ ἀναδεικνύουν σοφοὺς καὶ καλλιτέχνας. Ἡ Ρόδος π.χ. ἔχει λαμπρὰν σταδιοδρομίαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ γενικῶς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ γνήσιον ἑλληνικόν, ἀπὸ τὸ ὁποῖον τρέφονται καὶ ζωογονοῦνται αἱ ἄλλαι χῶραι, πατρίδα ἔχει πάντοτε τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων εἰς τὴν Ἀνατολήν ἐδημιουργήθησαν νέα κέντρα, τὰ ὁποῖα ὑπερτεροῦν κατὰ πολὺ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις εἰς πλοῦτον καὶ λαμπρότητα. Εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν εἶναι τὸ Πέργαμον, εἰς τὴν Συρίαν ἡ Ἀντιόχεια, εἰς τὴν Αἴγυπτον ἡ Ἀλεξάνδρεια κλπ.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Διὰ τῆς ἀξιοθαυμάστου ἀναπτύξεως τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὸν Ε' καὶ Δ' αἰῶνα ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶχε τελειοποιηθῇ καὶ εἶχεν ἀποκτήσῃ λεπτότητα τοιαύτην, ὥστε ἐπεβλήθη εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς ἀνεγνώρισαν τὴν ἀσύγκριτον

ὑπεροχὴν τῆς ἑλληνικῆς εἰς νοήματα καὶ ἐκφραστικὸν πλοῦτον, ἡγάπησαν αὐτὴν καὶ εἰς αὐτὴν ἐπεδίωξαν νὰ μορφωθοῦν. Τότε παρηγκωνίσθησαν αἱ ἔθνικαὶ γλῶσσαι, αἱ ὁποῖαι εἰς πολλὰ μέρη εἶχον σημειώσει σχετικὴν πρόοδον, καὶ ἐπὶ αἰῶνας μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον ἡ ἑλληνικὴ ἔγινεν ἡ γλῶσσα τῶν λογίων ὄλων τῶν λαῶν ἀπὸ τοῦ Ἀδριατικοῦ μέχρι τοῦ περσικοῦ κόλπου. Οἱ λαοὶ εἰς τὰς διαφόρους αὐτὰς χώρας ὁμίλουν τὴν ἐγγώριον γλῶσσαν, ἀλλ' ὅταν ἐπρόκειτο περὶ γραφῆς, ὅλοι ἐπίστευον ὅτι πᾶν σοβαρὸν μόνον εἰς τὴν ἑλληνικὴν δύναται νὰ γραφῇ. Αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν ποικιλιωτάτων λαῶν συντάσσονται εἰς ἑλληνικὴν, ἐπίσης τὰ νομίσματά των φέρουν ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς.

Ἡ γλῶσσα τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων εἶναι ἡ λεγομένη κοινή. Ἡ αἰτιακὴ δηλονότι διάλεκτος τελειοποιηθεῖσα διὰ τῶν μεγάλων συγγραφέων τῶν Ἀθηνῶν παρηγκώνισε τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς διαλέκτους καί, ἀφοῦ ὑπέστη μεταβολὰς τινας, ἔγινεν ἡ κοινὴ γλῶσσα ὄλων τῶν ἐλλήνων λογίων. Εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν καὶ εἰς τὰς Συρακούσας οἱ πεζογράφοι μεταχειρίζονται τὴν αὐτὴν γλῶσσαν. Ἐκ τῆς κοινῆς προῆλθεν ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ. Τοῦτο ὅμως ἰσχύει διὰ τὸν πεζὸν λόγον. Εἰς τὴν ποίησιν ἐξακολουθεῖ νὰ γίνεται χρῆσις τῶν διαλέκτων.

ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρόνους ἔγινε μεγάλη κίνησις εἰς τὰ γράμματα. Ἀπὸ ἀπόψεως ποσοῦ μάλιστα ἡ παραγωγή βιβλίων εἶναι ἀσυγκρίτως μεγαλυτέρα ἀπὸ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους, διότι καὶ τὸ ἀναγνωστικὸν κοινὸν ἐπολλυπλασιάσθη καὶ τὰ μέσα, ἡ βιομηχανία τῶν βιβλίων ὅπως λέγομεν σήμερον, ἐτελειοποιήθησαν. Ἀλλ' οἱ συγγραφεῖς τοῦ Γ' καὶ Β' π.χ. αἰῶνος δὲν ἔχουν οὔτε τὴν πρωτοτυπίαν οὔτε τὴν λεπτὴν χάριν τῶν συγγραφέων τῶν Ἀθηνῶν.

Τὸ λογοτεχνικὸν εἶδος, τὸ ὁποῖον προεξέχει, εἶναι φυσικῶς τῷ λόγῳ ὁ πεζὸς λόγος. Ἀλλὰ πολλοὶ κλάδοι αὐτοῦ παρακμάζουν, ὅπως π.χ. ἡ ρητορικὴ, ἡ ὁποία δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιζῇ, ἀφότου ἐξέπνευσεν ἡ δημοκρατικὴ ἐλευθερία. Ἡ ἱστορία τουναντίον καλλιεργεῖται εὐρύτατα. Τὰ μεγάλα κατορθώματα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς πλουσίαν ἱστοριογραφίαν. Τινὲς τῶν ἀνωτάτων ἀξιωματικῶν, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Λάγως, ὁ Νέαρχος, διηγήθησαν τὴν ἐκστρατείαν ἣν ἐπεισόδια αὐτῆς. Τὰ ἔργα των δὲν διεκρίνοντο διὰ τὴν τελειότητα τῆς μορφῆς καὶ μόνον ἀποσπάσματα διεσώθησαν ἐξ αὐτῶν. Διὰ νὰ συναντήσωμεν ἱστοριογράφον πράγματι ἄξιον λόγου καὶ δυνάμενον νὰ συγ-

κριθῇ πρὸς τοὺς ἱστορικοὺς τοῦ Ε' αἰῶνος, πρέπει νὰ κατέλθωμεν εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Ἀρχαϊκῆς Συμπολιτείας (2ον ἡμῖς τοῦ Β' αἰῶνος).

Οὗτος εἶναι ὁ **Πολύβιος ὁ Μεγαλοπολίτης** (205—125), ὁ ὁποῖος ζήσας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ρωμαίους συνέγραψε τὴν γενικὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων του, σκοπὸν ἔχων νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τοὺς ὁμογενεῖς του τοὺς λόγους τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Ρωμαίων καὶ νὰ νουθετήσῃ αὐτοὺς ἐκθέτων τὰ σφάλματα, τὰ ὁποῖα διέπραξαν. Ἐκ τοῦ ἔργου του, τὸ ὁποῖον εἶναι ὑπόδειγμα ἀφηγήσεως πυκνῆς καὶ οὐσιαστικῆς, διεσώθησαν πέντε ὁλόκληρα βιβλία μόνον καὶ ἀποσπάσματα, τὰ ὁποῖα θεωροῦνται ὡς ἐν ἑκ τῶν βαθυτέρων δημιουργημάτων τῆς ἀρχαιότητος.

Ἐπίσης ἀπὸ τὰ ἀφθονα πεζογραφήματα τῶν φιλοσόφων τῶν χρόνων τούτων διεσώθησαν πολὺ ὀλίγα.

Οἱ χρόνοι τῶν πολέμων καὶ ἀναστατώσεων δὲν εἶναι πρόσφοροι εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ποιήσεως. Ἡ ποιητικὴ διάθεσις τῶν Ἑλλήνων ἔξασθενήσασα κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα δὲν εἶχε λόγους νὰ ἀναγεννηθῇ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Σχεδὸν ἡ αὐτὴ ἐρημία ποιήσεως παρατηρεῖται κατὰ τὸν Γ' καὶ Β' αἰῶνα. Ἀξία λόγου ποιήσεις ὑφίσταται μόνον εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἡ παράδοσις τῆς κωμῆδος συνεχίζεται καὶ παράγει ἔργα ἄξια προσοχῆς. Ὁ **Μένανδρος** καὶ ὁ **Φιλήμων** δίδουν τὴν ὀριστικὴν μορφήν εἰς τὴν ἀστικὴν κωμῆδιαν. Ἐπειδὴ δὲν ἔχουν πλέον τὴν ἐλευθερίαν νὰ σατιρίζουν πολιτικὰ πρόσωπα, ἀναβιβάζουν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐπεισόδια τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ διασύρουν ἐλαττώματα καὶ ἀδυναμίας, τὸν φιλάργυρον πατέρα, τὸν ἄσωτον υἱόν, τὸν πονηρὸν δοῦλον κτλ. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη ἡ λεγομένη **Νέα κωμῆδια**, ἡ ὁποία ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον εἰς τοὺς νεωτέρους κωμικοὺς ἀπὸ τοῦ Πλάτου μέχρι τοῦ Μολιέρου. Εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν οἱ Πτολεμαῖοι ἤθελον νὰ ἔχουν ποιητάς, διὰ νὰ λαμπρύνουν τὴν βασιλείαν των. Προσελίκυσαν λοιπὸν πολλοὺς ἐκ τῶν ὀνομαστωτέρων ποιητῶν εἰς τὴν αὐλήν των καὶ ὑπεστήριξαν αὐτοὺς διὰ παντὸς μέσου. Ἀλλ' ἡ ποιήσις, ἡ ὁποία οὕτω τεχνιτῶς ἐδημιουργήθη, δὲν εἶχεν οὔτε πρωτοτυπίαν οὔτε δύναμιν. Εἶναι στιχοργία ψυχρά, περίτεχνος, μεστή σοφίας ἢ δοκισησοφίας, ἡ ὁποία ἔχει ἀνάγκην σχολίων διὰ νὰ ἐννοηθῇ. Τὴν τάσιν αὐτὴν εἰς τὴν ποίησιν ὠνόμασαν Ἀλεξανδρινισμόν καὶ ὁ τελειότερος ἀντιπρόσωπος αὐτῆς εἶναι ὁ **Καλλίμαχος**, ὁ ποιητὴς τῶν ὕμνων.

Μόνον ἡ νοσταλγία τῆς φύσεως, τὴν ὁποίαν ἠσθάνθη ἡ γενεὰ

τῶν χρόνων τούτων, ἡ ζῶσα ἐν μέσῳ τῆς πολυτελείας καὶ τῆς τύρβης τῶν πόλεων, ἐγέννησε γνησίαν ποιητικὴν συγκίνησιν. Κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους ἀνεπτύχθη νέον εἶδος ποιήσεω· ἡ *βουκολικὴ* λεγομένη, ἡ ὁποία περιγράφει τὸν βίον τῶν ποιμένων καὶ τῶν ἀγροτῶν καὶ ψάλλει τὰς ἀπολαύσεις τῆς ἀπλῆς ζωῆς εἰς τὴν ἐξοχὴν. Ὁ τελειότερος ἀντιπρόσωπος τοῦ εἶδους τούτου εἶναι ὁ *Θεόκριτος*, γεννηθεὶς περὶ τὸ 300 π.Χ. καὶ καταγόμενος ἀπὸ τὰς Συρακούσας ἢ μᾶλλον ἀπὸ τὴν νῆσον Κῶ, ὁ ὁποῖος εἰς τὰ *Εἰδύλλιά του*, εἰς τὰς μικρὰς εἰκόνας δηλαδὴ ἐκ τοῦ ἀγροτικοῦ βίου, ἔχει πραγματικὴν ἔμπνευσιν καὶ διὰ τῆς εὐαισθησίας, τῆς ζωηρᾶς φαντασίας, τῆς ρεαλιστικῆς παρατηρήσεως καὶ τῆς δραματικότητος ἀνύψωσε τὸ μικρὸν τοῦτο εἶδος εἰς μεγάλην ποίησιν.

Ἄλλ' οἱ Ἀλεξανδρινοὶ χρόνοι δὲν εἶναι κυρίως ἐποχὴ παραγωγῆς πρωτοτύπων ἔργων ὅσον περισυλλογῆς ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἐδημιουργήθη εἰς προγενεστέρους χρόνους. Τὰ γράμματα ἀπέθανον κατ' οὐσίαν καὶ τὴν θέσιν αὐτῶν ἔλαβον οἱ γραμματικοί, οἱ ὁποῖοι περισυλλέγουν, ἀντιγράφουν, σχολιάζουν τὰ ἔργα τῶν παλαιότερων συγγραφέων. Εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἰδίως, χάρις εἰς τὴν γενναίαν ὑποστήριξιν τῶν Πτολεμαίων, προάγεται τὸ εἶδος τοῦτο. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἔζησαν οἱ ἐξοχώτεροι τῶν ἐλλήνων σχολιαστῶν καὶ ἐρμηνευτῶν, τῶν ὁποίων ὀνομαστότερος εἶναι ὁ *Ἀρίσταρχος*.

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Οἱ χρόνοι μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον σημειώνουν νέαν ἀκμὴν τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας. Αἱ σχολαί, τὰς ὁποίας ἴδρυσαν εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ἐξακολουθοῦν νὰ ὑφίστανται. Ἄλλ' ἐκτὸς αὐτῶν δημιουργοῦνται νέαι σχολαί. Τὰ προβλήματα περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ κόσμου δὲν εἶναι πλέον εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν. Τοῦναντίον προεξέχουν ἄλλα προβλήματα, τὸ πρόβλημα τί ἀξίαν ἔχει ἡ ζωὴ καὶ πῶς πρέπει νὰ ζῇ ὁ ἄνθρωπος διὰ νὰ εἶναι εὐτυχής. Ἡ φιλοσοφία δηλαδὴ γίνεται *πρακτικὴ* ἢ ὅπως λέγουν *ἠθικὴ*. Εἰς τὰ ἀνωτέρω ἐρωτήματα ὁ Γ' αἰὼν ἔδωσε δύο ἀπαντήσεις. Ἡ πρώτη ἀπάντησις εἶναι ὅτι ἡ ζωὴ ἔχει ἐλαχίστην ἀξίαν καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ εἶναι *αὐτάρκης*, νὰ ζητήσῃ τὴν εὐτυχίαν εἰς ἑαυτὸν μόνον καὶ νὰ μὴ ἐξαρτήσῃ ἀπὸ ἐπίγεια ἀγαθὰ, ἀπὸ πλοῦτον, δόξαν, ἀπολαύσεις. Ἡ τάσις αὕτη διδάσκει αὐτηράν ἐγκράτειαν, τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τὰς προσκαίρους ἡδονάς. Εὐτυχής εἶναι ὁ ἔχων τὰς ἐλαχίστας ἀνάγκας. Αὕτη εἶναι ἡ περίφημος διδασκαλία τοῦ *Ζήνωνος* (270), ἡ

ὅποια ὠνομάσθη *Στωϊκὴ φιλοσοφία*. Τουναντίον ὁ *Ἐπίκουρος* (341—270) καταγόμενος ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, ἀποδίδει μεγάλην ἀξίαν εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν εὐρίσκει εἰς τὴν ἀπόλαυσιν. Ἀλλὰ λέγων ἀπόλαυσιν ὁ Ἐπίκουρος δὲν ἐννοεῖ τὰς χυδαίας ἢ ἀπλῶς σωματικὰς ἀπολαύσεις, ὅπως ἐνόμισαν πολλοί, ἀλλὰ τὰς ἀνωτέρας, τὰς πνευματικωτέρας, τὴν καλλιέργειαν τοῦ πνεύματος, τὴν φιλίαν, τὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὸ κα-

θῆκον. Αὕτη εἶναι ἡ *Ἐπικούρειος φιλοσοφία*, ἡ ὅποια, ὥς βλέπομεν, ἔχει ἑλληνικότερον χαρακτῆρα, ἐνῶ ἡ στωϊκὴ προδίδει ἀνατολικὴν ἐπίδρασιν. Αἱ δύο αὐταὶ σχολαί, ἡ στωϊκὴ καὶ ἡ ἐπικούρειος, ἀνεπτύχθησαν πολὺ καὶ ἥσκησαν μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους.

Αἱ ἐπιστημαί

Οἱ χρόνοι τῶν διαδόχων εἶναι ἰδίως ἡ περίοδος τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἐπιστημῶν. Αἱ κατακτήσεις ἠῶρυναν τὸν γεωγραφικὸν καὶ πνευματικὸν ὀρίζοντα. Οἱ Ἕλληνες δι' αὐτῶν ἐγνώρισαν καὶ ἐμελέτησαν νέας χώρας, νέους λαοὺς, νέα ἥθη καὶ ἔθιμα. Αἱ γεωγραφικαὶ γνώσεις ἐπλουτίσθησαν σημαντικῶς καὶ συγχρόνως ἐπροόδευσεν ἡ ἀστρονομία, ἡ βοτανικὴ, ἡ ζωολογία, τὰ μαθηματικά, ἡ φιλολογία κτλ.

Κέντρον τῆς προόδου αὐτῆς εἶναι ἡ Ἀλεξάνδρεια, ὅπου ὁ Πτολεμαῖος Α' καὶ οἱ διάδοχοί του δι' ὅλων τῶν μέσων ὑποστηρίζουν τοὺς σοφοὺς καὶ καταβάλλουν πρώτην φορὰν προσπάθειαν νὰ συστηματοποιήσουν τὴν ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον δημιουργοῦν δύο ἰδρύματα, τὸ *Μουσεῖον* καὶ τὴν *Βιβλιοθήκην*. Τὸ Μουσεῖον εἶναι εἶδος ἐπιστημονικῆς ἀκαδημίας τῶν χρόνων μας, εἰς τὸ ὁποῖον σοφοὶ διαφόρων κλάδων ὑποστηριζόμενοι οἰκονομικῶς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἐργάζονται διὰ τὴν προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης. Τὸ ὄνομα ἦτο κοινὸν εἰς ὅλα τὰ ἐπιστημονικὰ ἰδρύματα τῶν χρόνων, εἰς τὰς φιλοσοφικὰς

Βιβλιοθήκη

Ἐκ τῆς εἰκόνης εἶναι δυνατόν νὰ λάβωμεν μίαν ἰδέαν πῶς ἦτο ἡ βιβλιοθήκη κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς. Τὰ βιβλία περιετυλίσσοντο εἰς κυλίνδρους καὶ ἐτοποθετοῦντο εἰς ἰδιαιτέρας θήκας. Ἐμπροσθεν τοῦ κυλίνδρου ἐκρέματο μικρὰ πινακίς, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔγραφον τὸ ὄνομα τοῦ βιβλίου. Ἡ εἰκὼν παριστάνει βιβλιοθηκάριον ταξινομοῦντα βιβλία.

Τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος

Τὸ περίφημον ἐκ μαρμαροῦ σύμπλεγμα ἀνεκαλύφθη εἰς τὴν Ρώμην τὸ 1506 καὶ εὑρίσκεται εἰς τὸ Βατικανόν. Παριστάνει τὸν ἱερέα Λαοκόοντα καὶ τοὺς υἱοὺς του φονευομένους ὑπὸ δύο ὄφεων ἐπὶ τοῦ βωμοῦ. Τὸ ἔργον ἀποδίδεται εἰς τὸν ὀνομαστὸν ἐκ Ρόδου γλύπτην Ἀγήσανδρον καὶ τοὺς δύο υἱοὺς του Πολύδωρον καὶ Ἀθηνόδωρον. Εἶναι ἀξιοθαύμαστος ἡ ἔκφρασις τοῦ φρικτοῦ πόνου εἰς τὸ πρόσωπον καὶ εἰς τὸ τεταμένον σῶμα τοῦ Λαοκόοντος. Ἰδιαιτέρως ἡ συστολή τοῦ μετώπου, ἡ ἀνύψωσις τῶν ὀφρύνων, οἱ ἡμίκλειστοι ὀφθαλμοί, τὸ στόμα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἔτοιμον νὰ ἐκβάλῃ κραυγὴν πόνου, καταδεικνύουν μὲ πόσῃ τέχνῃ οἱ γλύπται τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἀπεικονίζον τὸν σωματικὸν καὶ ψυχικὸν πόνον.

‘Ο Θνήσκων Γαλάτης (Πέργαμιον)

Τῆς αὐτῆς τεχνοροπίας πρὸς τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος εἶναι τὸ ἐκ μαριάρχου ἔργον, τὸ ὅποιον εἶναι γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα θνήσκων γαλάτης καὶ εἶναι πάντως τῆς περγαμηνῆς πλαστικῆς. Ὁ θανασίμως πληγωμένος ἔπεσεν ἐπὶ τῆς ἀσπίδος του καὶ με κρεμασμένην τὴν κεφαλὴν περιμένει τὸν θάνατον. Καὶ ἐδῶ παρατηροῦμεν τὴν ἐκφράσιν τοῦ φυσικοῦ πόνου καὶ τῆς ἀγωνίας.

σχολὰς τῶν Ἀθηναίων π. χ., αἱ ὁποῖαι ἦσαν σύλλογοι σοφῶν ἐργαζόμενοι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Μουσῶν.

Εἰς τὴν Βιβλιοθήκην οἱ Πτολεμαῖοι ἐφιλοδόησαν νὰ συναθροίσουν ὅλα τὰ βιβλία τοῦ κόσμου, ἑλληνικὰ καὶ ξένα. Ὁ ἐκ παπύρου χάρτης παρέχει καλὸν ὑλικὸν διὰ τὴν βιομηχανίαν τοῦ βιβλίου καὶ

εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἔγιναν τὰ ἄριστα ἀντίγραφα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ἀλεξάνδρεια ἀπέκτησε τὴν πρώτην μεγάλην βιβλιοθήκην τοῦ κόσμου.

Ἡ Νίκη τῆς Σαμοθράκης

Χαρακτηριστικὸν τῆς ἑλληνιστικῆς τέχνης εἶναι ἡ ἀγάπη τῆς πολυτελείας, ἡ τάσις πρὸς ἐπίδειξιν, ὁ βαρὺς ἱματισμός, αἱ ἀφθονοὶ πτυχώσεις καὶ αἱ θεατρικαὶ στάσεις τῶν προσώπων. Τοιοῦτον ἦτο τὸ ἄγαλμα τῆς Νίκης, τὸ ὁποῖον εἶχε στήσει εἰς τὴν πρύμναν τοῦ πλοίου ὁ Δημήτριος Πολιορκητής, διὰ νὰ διαλαλήσῃ τὴν νίκην του κατὰ τοῦ ἀλεξανδρινοῦ στόλου εἰς τὸ Αἰγαῖον. Εἰς τὴν προκειμένην εἰκόνα τὸ ἄγαλμα εἶναι ἀναπαράστασις. Ἀπὸ τὸ πρωτότυπον, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Λούβρ, λείπουν ἡ κεφαλὴ καὶ αἱ χεῖρες.

Οἱ βασιλεῖς τοῦ Περγάμου προσεπάθησαν καὶ ἐμιμήθησαν τοὺς Πτολεμαίους. Οἱ Περγαμῆνοὶ σοφοὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν μελέτην ἰδίως τῶν ρητόρων καὶ ἡ βιομηχανία τῶν βιβλίων μετεχειρίσθη ὡς ὕλικὸν λεπτὰ δέρματα προβάτων, τὰς λεγομένας *περγαμῆνας*.

Η ΤΕΧΝΗ

Ἡ σημαντικώτερα ὁμως παραγωγή τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων εἶναι εἰς τὴν τέχνην. Ἡ πρωτοτυπία καὶ παραγωγικότης τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν δὲν ἐξηντλήθη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ ἡ ἑλληνιστικὴ

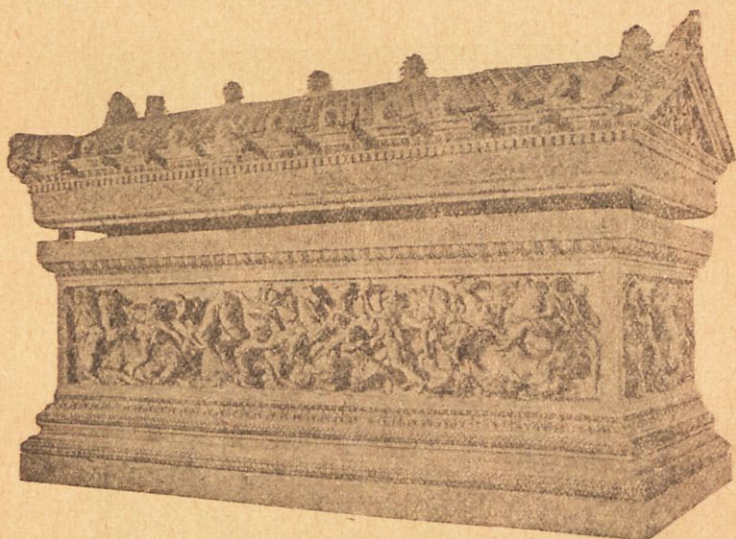

Ἀπόλλων τοῦ Belvedere

Εἰς τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἀνάγουν πολλοὶ καὶ τὸν περίφημον Ἀπόλλωνα τοῦ Belvedere, ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Βατικανοῦ.

τέχνη δὲν εἶναι παρακμὴ καὶ κατὰπτωσις, ἀλλὰ νέα μορφή τῆς ἑλληνικῆς, ἡ μορφή, τὴν ὁποίαν αὕτη παρουσιάζει εἰς τὴν περίοδον τῆς ὀριμότητος. Ἐστία τῆς ἑλληνιστικῆς τέχνης εἶναι πάντοτε ἡ κυρίως

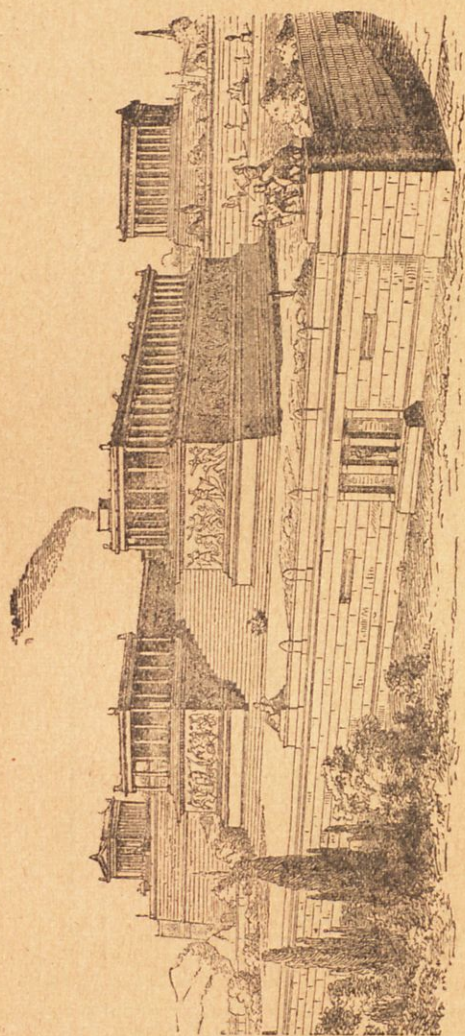
Ἑλλάς, ὅπου διατηροῦνται ἀκμαῖα ἐργαστήρια. Οἱ καλλιτέχναι οἱ ἐργασθέντες εἰς τὰς πρωτεύουσας τῶν ἰσχυρῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀνατολῆς προέρχονται γενικῶς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Μόνον εἰς τὴν Ρόδον καὶ τὴν Πέργαμον ἀνεπτύχθη ἰθαγενὴς τέχνη.

Τάφος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου

Ὁ λεγόμενος τάφος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἀνεκαλύφθη εἰς τὴν Σιδῶνα τῆς Φοινίκης καὶ εὐρίσκεται εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Κωνσπόλεως. Τὰ συμπλέγματα παριστάνουν μάχην τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ κινήγιον λεόντων καὶ εἶναι ἀπαράμιλλα διὰ τὴν φυσικότητα, τὴν ζωὴν καὶ τὴν κίνησιν.

Ἡ τέχνη τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων φέρει τὴν ἐπίδρασιν τῆς τέχνης τοῦ Δ' αἰῶνος. Διακρίνομεν καθαρῶς γραμμὰς τοῦ Πραξιτέλους, τοῦ Σκόπα, τοῦ Λυσίππου, ἀλλὰ συνεπείρ τῶν γεγονότων καὶ τῶν νέων συνθηκῶν ὑφίσταται βαθεῖαν ἀλλοίωσιν καὶ παρουσιάζει νέα χαρακτηριστικά. Οἱ καλλιτέχναι τοῦ Ε' αἰῶνος εἶχον παραστήσει τὴν ἡρεμὸν ἰσχύν, τὴν σεμνὴν αὐτοπεποίθησιν, ὃ Πραξιτέλης τὴν ἀνήσυχον συναισθηματικότητα, ὃ Σκόπας τὸ πάθος. Οἱ τεχνῖται τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων προσπαθοῦν νὰ παραστήσουν τὸν φυσικὸν πόινον, τὴν ἀγωνίαν, τὰς θεορβώδεις κινήσεις τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Πρότυπον τοιοῦτου ἔργου εἶναι ὁ περίφημος *Λαοκόων*, ὁ *Θηήσκων Γαλάτης* κτλ. Εἰς τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἀνήκει ἡ *Νίκη τῆς Σαμοθράκης*.

Ὁ Μέγας Βωμός τοῦ Διὸς (Πέργαμον)

Εἶναι ἀναπαράστασις τοῦ περιήμου βωμοῦ τοῦ Διὸς Σωτήρος, τὸν ὅποιον ὁ βασιλεὺς Ἀταλὸς ὁ Β' (197—159 π. χ.) κατεσκεύασεν εἰς τὸ Πέργαμον ὡς ἀφιέλωμα διὰ τὴν νίκην του κατὰ τῶν Γαλατῶν. Ἐπὶ βάθρων ἐκατέρωθεν στηρίζεται ζωφόρος ὕψους 1.67 μ. καὶ μήκους ἐν συνόλῳ 120 μ., ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀπεικονίζεται διὰ μαρμαρίνων ἀναγλύφων ἡ *Γιγαντομαχία*, ἡ μάχη δηλαδὴ τῶν ὀλυμπίων θεῶν κατὰ τὸν γιγάντιον. Ἐπὶ τῆς ζωφόρου ὕφονται στοὰ ἰωνικοῦ ρυθμοῦ, ἡ ὁποία περιέβαλλεν ἀπὸ τρεῖς πλευρὰς τὸν βωμόν, ἐνῶ ἡ τετάρτη πλευρὰ ἐχρησιμοποιήθη ὡς εἰσόδος, ἐκ τῆς ὁποίας διὰ πολλῶν βαθμίδων ἀνήρχετό τις εἰς τὸν βωμόν. Τὰ συμπλέγματα ἰδίως τῆς γιγαντομαχίας εἶναι ἐξήλθωσις ζωηρὰ τῆς τάσεως τὸν χρόνον νὰ παριστάνουν εἰς τὰ ἔργα τὸν φυσικὸν πόνον, τὴν ἀγωνίαν καὶ τὰς βιαίτας κινήσεις τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος.

Τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὴν τέχνην κατέχει πάντοτε ἡ γλυπτική. Ἄλλὰ κατασκευάζονται καὶ ἔργα ἀρχιτεκτονικῆς μεγάλα καὶ ἐπιβλητικά, ὀλιγώτερον ὅμως καλαισθητικά, πρὸς κόσμησιν τῆς ἑδρας τῶν βασιλέων. Ἐπίσης ἀναπτύσσεται ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἰδίως ἡ τέχνη τῶν ψηφιδωτῶν.

Μωσαϊκόν

Δεῖγμα τῆς λεπτῆς τέχνης τῶν ψηφιδωτῶν εἶναι ἡ ἀνωτέρω κεφαλὴ Πέρσου ἀπὸ τὸ περίφημον μωσαϊκόν τῆς Πομπηίας, τὸ ὁποῖον παριστάνει μάχην τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου κατὰ τῶν Περσῶν καὶ εἶναι κοινῶς γνωστὸν ὡς μωσαϊκόν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Μερικὰ τῶν ἀρίστων γλυπτικῶν ἔργων κατασκευάσθησαν εἰς τὸ Πέργαμον, ὅπου ὁ Ἄτταλος εἶχεν ἰδρύσει σειράν ἀφιερωμάτων εἰς

τοὺς θεοὺς μετὰ τὴν νίκην κατὰ τῶν Γαλατῶν. Ἐκ τούτων ἀνευρέθη ὁ *Μέγας βωμὸς τοῦ Διὸς*. Τὸ γλυπτικὸν σύμπλεγμα, τὸ ὁποῖον τὸν κοσμεῖ, παριστάνει συμβολικῶς τὸν πόλεμον τῶν θεῶν κατὰ τῶν γιγάντων καὶ εἶναι τὰ ἐπιβλητικώτερα γλυπτικά συμπλέγματα τῆς ἀρχαιότητος. Ἀπαράμιλλος ἐπίσης εἶναι ὁ γλυπτικὸς διάκοσμος τοῦ λεγομένου *Τάφου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου*.

Δακτυλιόλιθος γλυπτὸς

Εἶναι ὥραία καὶ λεπτὴ ἐργασία τῶν χρόνων τῶν Διαδόχων. Εἰκονίζονται ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου *Πτολεμαῖος Α΄*, καὶ ἡ σύζυγός του *Εὐρυδίκη*.

ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Η ΑΡΧΑΙΑ ΙΤΑΛΙΑ

Ἡ Ἰταλία εἶναι μίᾳ ἀπὸ τὰς τρεῖς μεγάλας χερσονήδους τῆς μεσημβρινῆς Εὐρώπης. Κατέχει τὴν κεντρικὴν θέσιν μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἐκτείνεται θαλάσως εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν.

Ἐχει πολλὰς ὁμοιότητας πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Εἶναι χώρα ὄρεινῇ, ὅπως ἐκεῖν. Αἱ ἀκταὶ τῆς ὁμῶς δὲν εἶναι τόσον πολυσχιδεῖς. Τοῦναντίον ἔχει εὐρυτέρας πεδιάδας, μεγαλυτέρους ποταμούς καὶ ἀφθονώτερα γεωργικὰ προϊόντα.

Ἐπὶ ἐνὸς τῶν ποταμῶν τούτων, τοῦ Τιβέρεως, ἐντὸς τῆς μικρᾶς πεδιάδος τοῦ Λατίου, ἐκτίσθη ἡ Ρώμη, ἡ ὁποία ἦτο προωρισμένη νὰ ἐξουσιάζῃ τὸν κόσμον.

ΙΤΑΛΙΑ

Ἡ Ἰταλία εἶναι ἡ μεσαία ἐκ τῶν τριῶν μεγάλων χερσονήσων τῆς μεσημβρινῆς Εὐρώπης. Κατέχει τὸ κέντρον τῆς Μεσογείου θαλάσσης καὶ διαιρεῖ αὐτὴν εἰς Ἀνατολικὴν καὶ Δυτικὴν. Πρὸς βορρᾶν σύνορον τῆς Ἰταλίας εἶναι ὁ ὄγκος τῶν Ἀλπεων, ὁ ὁποῖος χωρίζει αὐτὴν ἀπὸ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης. Ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα μέρη περιβάλλεται ὑπὸ θαλάσσης. Πρὸς ἀνατολὰς ἔχει τὴν Ἀδριατικὴν, πρὸς νότον τὸ Ἴόνιον καὶ πρὸς δυσμὰς τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος. Ἡ χερσόνησος στενὴ καὶ ἐπιμήκης, ἀπλοῦται εἰς τὴν Μεσσόγειον μὲ ἰδιόρρυθμον σχῆμα μακροῦ ὑποδήματος.

Οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμαζον κατ' ἀρχάς Ἰταλίαν τὴν κυρίως χερσόνησον, δηλαδὴ ὅλην τὴν ἑκτασιν, τὴν ὁποίαν καλύπτουν τὰ Ἀπέννινα, ἐνῶ τὴν μεταξὺ τῶν Ἀλπεων καὶ τῶν Ἀπεννίνων χώραν, τὴν μεγάλην δηλ. κοιλάδα τοῦ Πάδου ποταμοῦ, ὠνόμαζον *Ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν* (Gallia Cisalpina), διότι ἐκεῖ ἔζων γαλατικοὶ λαοί. Οἱ Ρωμαῖοι τῶν χρόνων τῆς δημοκρατίας σύνορον τῆς Ἰταλίας ἐθεώρουν τὸν μικρὸν ποταμὸν *Ρουβίκωνα*, ὁ ὁποῖος ἐκβάλλει εἰς τὴν Ἀδριατικὴν.

Ἡ χώρα, εἰς τὴν ὁποίαν ἔζησεν ὁ δεῦτερος μετὰ τοὺς Ἕλληνας

μέγας λαὸς τῆς ἀρχαιότητος, εἶχε θέσιν ἑξαιρετικῶς εὐνοϊκὴν. Πρὸς βορρᾶν συνεδέετο μὲ τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην, τὸ νοτιώτατον ἄκρον ἀπείχεν ἐλάχιστα ἀπὸ τῆς Ἀφρικῆς καὶ τὸ στενὸν τῆς Ἀδριατικῆς

ἔφερεν αὐτὴν εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀνατολήν. Διὰ τοῦτο ἡ Ἰταλία ἦτο προωρισμένη νὰ διαδραματίσῃ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα σπουδαῖον πρόσωπον εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς.

ΟΡΗ - ΠΕΔΙΑΔΕΣ - ΠΟΤΑΜΟΙ

Ἡ Ἰταλία, ὅπως καὶ ἡ Ἑλλάς, εἶναι χώρα ὄρεινή. Μία μεγάλη ὄροσειρά, τὰ **Ἀπέννινα**, διατρέχουν τὴν χώραν μέχρι τοῦ νοτιωτάτου ἄκρου της καὶ διαιροῦν αὐτὴν εἰς δύο τμήματα, τὸ πρὸς τὴν Ἀδριατικὴν καὶ τὸ πρὸς τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐντελῶς διάφορα ἀπ' ἀλλήλων. Ἡ ὄροσειρὰ πολλάκις διακόπτεται καὶ σχηματίζονται μεταξὺ τῶν ὀρέων μικραὶ στεναὶ κοιλάδες. Ἄλλοτε αἱ πλευραὶ τῶν ὀρέων ἦσαν κατάφυτοι ἀπὸ δάση, σήμερον ὅμως, ὅπως συνέβη καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὰ περισσότερα μέρη ἀπεψιλώθησαν.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἡ Ἰταλία ἔχει περισσοτέρας πεδιάδας. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς χερσονήσου τὰ ὄρη κατέρχονται ἀποτόμως καὶ ἀφήνουν μόνον στενὰς κοιλάδας κατὰ μῆκος τῶν μικρῶν ποταμῶν, οἱ ὁποῖοι ὀρητικοὶ χύνονται ἀπὸ τὰ Ἀπέννινα εἰς τὴν Ἀδριατικὴν. Ἀντιθέτως ἡ δυτικὴ πλευρὰ παρουσιάζει μεγάλας καὶ εὐφορωτάτας πεδιάδας. Αἱ σημαντικώταται πεδιάδες τῆς Ἰταλίας ἦσαν ἡ *Πεδιάς τοῦ Πάδου*, μεταξὺ τῶν Ἀλπεων καὶ τῶν Ἀπεννίνων, ἡ *Πεδιάς τῆς Τυρρηνίας, Λατίου καὶ τῆς Καμπανίας* εἰς τὴν δυτικὴν πλευράν, ἡ *Πεδιάς τῆς Ἀπουλίας* εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος.

Τὰς πεδιάδας αὐτὰς διαρρέουν ποταμοὶ καὶ τὰ ὕδατα εἶναι ἀφθονώτερα ἐδῶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ *Πάδος*, ὁ ὁποῖος πηγάζει ἀπὸ τὰς Ἀλπεῖς καὶ χύνεται εἰς τὸν Ἀδριατικὸν κόλπον, μὲ τοὺς παραποτάμους του *Τρεβιάν, Ἀδδαν* κτλ. πλημμυροῦν κυριολεκτικῶς τὴν μεγάλην ὁμώνυμον πεδιάδα. Ὁ *Ἄρνος* διατρέχει τὴν πεδιάδα τῆς Τυρρηνίας, ὁ *Τίβερης* τὸ Λάτιον, ὁ *Βουλτοῦρνος* τὴν Καμπανίαν καὶ χύνονται εἰς τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος. Εἰς τὸ Ἀδριατικὸν ἐκβάλλουν ὁ *Ρουβίκων*, ὁ *Μέταυρος* καὶ ὁ *Αουφιδος*.

ΚΛΙΜΑ - ΠΡΟΪΟΝΤΑ

Ἐπίσης τὸ κλίμα τῆς Ἰταλίας εἶχε μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος. Τὸν χειμῶνα ἦτο μᾶλλον γλυκὺ καὶ μόνον ὅταν ἐφύσα ὁ βόρειος ἄνεμος, ὁ *Aquilo* τῶν Ῥωμαίων, ὁ καιρὸς ἦτο ψυχρὸς. Τὸ θέρος ἦτο ξηρὸν καὶ θερμὸν, ἀλλ' ἡ θερμοκρασία ἐμετρίαζετο ἀπὸ τὸν ὄροσερὸν ἄνεμον τοῦ Ἀδριατικοῦ καὶ Τυρρηνικοῦ πελάγους. Ὅταν ὅμως ἔπνεεν ὁ νότιος ἄνεμος ἀπὸ τὰς ἐρήμους τῆς Ἀφρικῆς, ὁ *Auster* τῶν Ῥωμαίων, ἡ θερμότης ἦτο μεγάλη. Ἐνεκα τῶν πολλῶν ὑδάτων καὶ δασῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐβρεχε συχνότερον ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Τὴν ἀνοιξὶν μάλιστα καὶ τὸ φθινόπωρον αἱ βροχαὶ ἦσαν πολλαὶ καὶ συνεχεῖς.

Ἡ Ἰταλία διέφερε πολὺ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν εὐφορίαν τῆς γῆς. Αἱ δυτικαὶ πεδιάδες εἶναι μεγάλαι καὶ παχύνονται καὶ ποτίζονται ἀπὸ μεγάλους ποταμούς. Ἐκτὸς τούτου τὸ ἔδαφος αὐτῶν ἐκαλύφθη ἀπὸ προσχώσεων τῶν ποταμῶν καὶ ἀπὸ λόβαν παλαιῶν ἡφαιστείων. Διὰ τοῦτο ἦσαν εὐφορώταται καὶ παρήγον εἰς μεγάλην ἀφθονίαν δημητριακά, σίτον, κριθήν, βρώμην κτλ. Εἰς τοὺς λόφους εὐδοκιμεῖ πολὺ ἡ ἄμπελος καὶ εἰς τὰς ὑπωρεῖας τῶν Ἀπεννίνων ἡ ἐλαία. Αἱ μικραὶ κοιλάδες τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς χερσονήσου δὲν ἦσαν πολὺ παραγωγικαί. Ἐκεῖ ἀνεπτύχθη ἡ κτηνοτροφία καὶ οἱ κάτοικοι τῶν ὄρεινῶν διαμερισμάτων ἔβροσκον εἰς τὰς χαράδρας καὶ εἰς τὰ ὑψηλὰ ὄροπέδια ποίμνια. Ἄλλ' ἡ παραγωγή τῶν μερῶν αὐτῶν δὲν ἐπῆρκει πρὸς διατροφήν τῶν κατοίκων, οἱ ὅποιοι διὰ τοῦτο πολλάκις ἔκαμνον ἐπιδρομὰς εἰς τὰς πεδιάδας καὶ ἐλαφυραγῶγουν αὐτάς.

ΠΑΡΑΛΙΑ—ΝΗΣΟΙ

Ἄλλ' ἡ μεγάλη διαφορὰ τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα συνίσταται κυρίως εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν παραλίων. Ἡ ἰταλικὴ ἀκτὴ εἰς μὲν τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν εἶναι σχεδὸν ἀπόσιτος εἰς τὰ πλοῖα. Τὰ Ἀπένινα κατέρχονται ἀποτόμως πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ δὲν σχηματίζονται ἐκεῖ κόλποι καὶ ὄρμοι. Μόνον ἡ νότιος Ἰταλία ἔχει ἓνα μεγάλον κόλπον, τὸν κόλπον τοῦ Τάραντος. Εἰς τὸ δυτικὸν ὅμως μέρος σχηματίζονται πολλοὶ λιμένες καὶ ἡ ἀκτὴ εἶναι περισσότερον φιλόξενος εἰς τὰ πλοῖα.

Ἡ Ἰταλία δὲν πλαισιοῦται, ὅπως ἡ Ἑλλάς, ὅπῃ συμπλέγματα νήσων, τὰ ὁποῖα διευκόλυνον τὸν πλοῦν πρὸς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Μόνον εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν ὑπάρχουν ὀλίγαι νῆσοι. Ἡ μεγαλύτερα ἐξ αὐτῶν, ἡ **Σικελία**, ὀνομαστὴ διὰ τὴν εὐφορίαν τῆς, φαίνεται ὅτι ἄλλοτε ἀπετέλει συνέχειαν μὲ τὴν Ἰταλίαν. Ἀπέναντι τοῦ Λατίου καὶ τῆς Τυρρηνίας εἶναι ἡ **Σαρδηνία** καὶ ἡ **Κορσική**. Ἐκτὸς τῶν νήσων αὐτῶν ἦσαν καὶ ἄλλαι μικρότεραι, ἡ **Ἐλβα** παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Τυρρηνίας, αἱ **Διπάρειοι**, σύμπλεγμα μικρῶν νήσων παρὰ τὴν βόρειον ἀκτὴν τῆς Σικελίας καὶ αἱ **Αἰγούσαι** παρὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον αὐτῆς. Ἐκ τῶν νήσων τούτων ἡ Σικελία ἔσχε μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὰς τύχας τῆς χερσονήσου. Ἐξουσιάζουσα διὰ τοῦ στενοῦ τῆς Μεσσήνης τὴν ὁδόν, ἡ ὁποία ἐνώνει τὸ Τυρρηνικὸν μὲ τὸ Ἰόνιον πέλαγος, ἦτο θέσις ἐπικαιροτάτη. Ἔνεκα τῆς εὐφορίας εἶχεν ἀποβῆ ὁ σιτοβολὼν τῆς Ἰταλίας καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἔριδος δύο μεγάλων λαῶν, τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν Καρχηδονίων. Διὰ τοῦτο ὑπῆρξε θέατρον πολλῶν αἱματηρῶν πολέμων.

Ρωμαϊκὴ Ἱστορία Α. Λαζάρου

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Ἡ Ἰταλία κατοικεῖτο ἤδη κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν. Οἱ ἀρχαιοτάτοι αὐτοὶ κάτοικοι ἀνῆκον εἰς τὴν Μεσογειακὴν φυλὴν καὶ ὀνομάζονται *Δίγουρες*.

Βραδύτερον κατῆλθον εἰς τὴν χώραν ἀπὸ βορρᾶ λαοὶ ἐκ τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς ὁμοφυλίας, τοὺς ὁποίους ὀνόμαζαν Ἰταλιώτας. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν οἱ Λατίνοι.

Δύο προηγμένοι λαοὶ τῆς Μεσογείου, οἱ Τυρρῆνοὶ καὶ οἱ Ἑλληνες, ἐγκαταστάθηντες εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπολιτίσαν τοὺς Ἰταλιώτας.

Κατὰ τὸν Ζ' καὶ ΣΤ' αἰῶνα οἱ Τυρρῆνοὶ εἶχον μεγάλην δύναμιν καὶ ἐπεκτείνον τὴν ἐξουσίαν τὴν Ἰταλίαν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των.

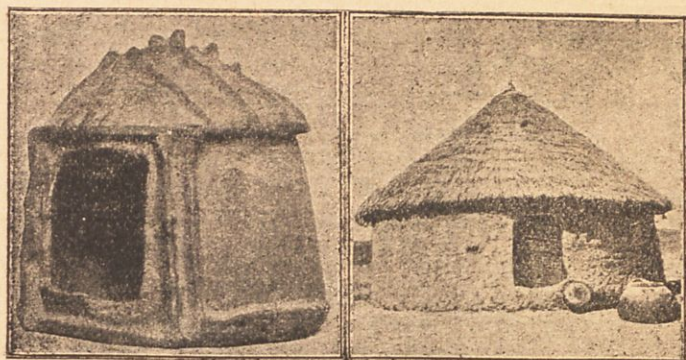
ΟΙ ΠΑΛΑΙΟΤΑΤΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Αἱ ἀνασκαφαί, αἱ ὁποῖαι ἐγιναν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ἀπέδειξαν ὅτι ἡ Ἰταλία ἦτο ἤδη κατοικημένη κατὰ τὴν λιθίνην ἐποχὴν. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἀνῆκον εἰς τὴν ὁμάδα τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι ἔζων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους εἰς τὰς χώρας τῆς δυτικῆς Μεσογείου. Οὗτοι ἔζων εἰς καλύβας στρογγύλας ἢ κωνικάς, αἱ ὁποῖαι εἶχον θύραν καὶ ὀπὴν εἰς τὴν ὀροφὴν διὰ τὴν ἐξέρχεται ὁ καπνός, ἐγνώριζον τὴν κατεργασίαν τοῦ λίθου καὶ ἔθαπτον τοὺς νεκρούς των. Οἱ πρῶτοι αὐτοὶ κάτοικοι τῆς Ἰταλίας ὀνομάζονται *Δίγουρες*, ὅπως οἱ παλαιότατοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος Πελασγοί.

Αἱ ἐπιδρομαί

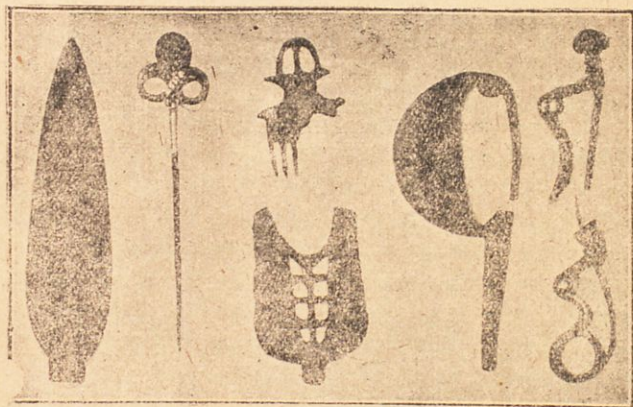
Ἀλλὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους τούτους κατοίκους τῆς Ἰταλίας ἀπώθησαν διαρκῶς πρὸς νότον ἢ ὑπέταξαν ἄλλοι λαοὶ ἔλθοντες ἀπὸ βορρᾶ. Μεταξὺ τοῦ 2000—1000 π. χ. δηλ. ἐγένεν ἡ κάθοδος τῶν Ἰνδοευρωπαϊῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καθ' ὃν χρόνον ἐγένετο ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Ἀχαιῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, λαοὶ ἀνήκοντες εἰς τὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴν ὁμοφυλίαν, συγγενεῖς τῶν Ἑλλήνων, κατῆλθον ἀπὸ τὰς ἀνατολικὰς καὶ κεντρικὰς Ἀλπεῖς καὶ ἐπέδρμον εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν, εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Πάδου. Οἱ

νέοι λαοὶ ἦσαν περισσότερον πολιτισμένοι. Εἶχον ἐξημερώσει τὸν ἵππον, τὸν κύνα, τὸν βοῦν, τὸν χοῖρον, τὸ πρόβατον καὶ ἄλλα κατοικίδια ζῶα.

Κατοικίαι

Ἀριστερὰ εἶναι ὕδρια νεκρική κατασκευασθεῖσα ἐν σχήματι πρωτογόνου οἰκίας. Αἱ κατοικίαι τῶν ἀρχαίων Ἰταλιωτῶν εἶχον σχῆμα κωνικὸν μὲ μίαν εἰσοδὸν καὶ ὁμοιάζουν πολὺ μὲ τὰς καλύβας τῶν μαύρων τῆς Ἀφρικής, ὅπως φαίνεται εἰς τὰ δεξιὰ τῆς εἰκόνης.

Ὅπλα, δίκλινα ἀντικείμενα

Εὐρέθησαν εἰς τὰς κατοικίας, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται terramares. Τὸ πρῶτον ἐξ ἀριστερῶν εἶναι αἰχμή ἀκοντίου, τὸ δεύτερον χαρφίς. Ἐκ τῶν δύο εἰς τὸ μέσον τὸ ἄνω εἶναι τεμάχιον κτένας, τὸ κάτω ξυραφίου, τὰ ἄλλα τρία ἀντικείμενα εἶναι πόρπαι, αἱ ὁποῖαι ὁμοιάζουν πρὸς τὴν σημερινὴν παραμάναν.

ἐκαλλιέρουν τὴν γῆν, κατεργάζοντο τὸ ἔριον καὶ πρὸ πάντων ἐγνώριζον τὴν κατασκευὴν τοῦ ὄρειχάλκου. Ἐξῶν εἰς μεγάλους συνοικισμούς, τῶν ὁποίων ἐσώθησαν λείψανα καὶ οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται *terramares*. Οἱ ἐπιδρομεῖς ἀπὸ τῆς βορείου Ἰταλίας ἐξήπλωσαν τὸν πολιτισμὸν τῶν μέχρι τοῦ νοτιωτάτου ἄκρου τῆς χερσονήσου, μέχρι τοῦ κόλπου τοῦ Τάραντος.

Ἀλλὰ καθ' ὃν χρόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐγένετο ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Δωριέων, τὰ 1000 π.χ. περίπου, νέοι ἐπιδρομεῖς, ἰσχυρότεροι αὐτοῖς τῶν πρώτων, κατῆλθον εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ νέοι λαοὶ ἐγνώριζον τὴν κατεργασίαν τοῦ σιδήρου καὶ ἦσαν καλύτερον ὀπλισμένοι. Ἐνίκησαν τοὺς πρώτους καὶ κατέλαβον αὐτοὶ τὴν κοιλιάδα τοῦ Πάδου. Ἐκεῖθεν βραδύτερον ἐξήπλωθησαν πρὸς νότον καὶ ὑπὸ διάφορα ὀνόματα, **Ὀμβροί, Σαμνῖται, Δονκανοί, Βρούντιοι**, ἐκυρίευσαν τὴν Τυρρηνίαν καὶ τὰς ὀρεινὰς χώρας τῶν Ἀπεννίνων.

Τοὺς ἰνδοευρωπαϊκοὺς τούτους λαοὺς, οἱ ὁποῖοι κατὰ δύο περιόδους ἐπέδραμον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὀνομάζουν μὲ κοινὸν ὄνομα **Ἰταλιώτας**. Ἀλλὰ καὶ οἱ νέοι λαοὶ ἦσαν ἀκόμη βάρβαροι καὶ παρ' ὅλην τὴν χρῆσιν τοῦ σιδήρου καὶ τοῦ ὄρειχάλκου δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀντιστοῦν εἰς τὸν ἀνώτερον πολιτισμὸν ἄλλων λαῶν, οἱ ὅποιοι ἦλθον ἐξ

ἀνατολῶν καὶ ἔξεπολίτισαν αὐτοὺς. Οἱ λαοὶ οὗτοι ἦσαν οἱ Τυρρηνοὶ καὶ οἱ Ἕλληνες.

ΟΙ ΤΥΡΡΗΝΟΙ

Οἱ Τυρρηνοί, ἢ ὅπως ὠνόμαζον αὐτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι, οἱ Ἑτροῦσκοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ἐξ αὐτῶν ὀνομασθεῖσαν Τυρρηνίαν ἢ Ἑτρουρίαν (σήμερον Τοσκάνα). Ὁ ἰδιόρρυθμος αὐτὸς λαὸς ἔσχε μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῶν Ῥωμαίων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ καταγωγή, ὁ χρόνος τῆς ἐγκαταστάσεως εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἡ γλῶσσά του παραμένουν μέχρι σήμερον ἀπὸ τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ἱστορίας. Πιθανὸν φαίνεται ὅτι οἱ Τυρρηνοὶ κατέκουν τὸν ΠΓ—ΙΒ' π.Χ. αἰῶνα τὴν Ἀῆμον καὶ ἄλλας γειτονικὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ τὰ πλησίον παράλια τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας. Ἦσαν δηλαδὴ *Αἰγαῖοι*. Κατεγίνοντο εἰς τὰ ναυτικά καὶ ἦσαν περίφημοι πειραταί. Περὶ τὰ τέλη ὅμως τῆς Ι' χιλιετηρίδος (1200—1000) ἡ θωρικὴ μετανάστευσις εἶχεν ἰσχυρὸν ἀντίκτυπον καὶ ἐπ' αὐτῶν. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ἐκτοπισθέντες ὑπὸ τῶν Δωριέων ἐκινήθησαν πρὸς τὰς νήσους καὶ τὰ ἀσιατικὰ παράλια. Οἱ Τυρρηνοὶ ἠναγκάσθησαν τότε νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς χώρας των, ἐπέβησαν τῶν πλοίων καί, ἀφοῦ ἐπὶ τινα χρόνον ἔζησαν ὡς πλάνητες πειραταί, ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Ἰταλίας.

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΩΝ ΤΥΡΡΗΝΩΝ

Οἱ Τυρρηνοὶ ἴδρυσαν ἑφήμερον, ἀλλ' ἄρκετὰ ἐκτεταμένον κράτος. Κατ' ἀρχὰς κατέκτησαν τὴν χώραν μεταξὺ τῶν Ἀπεννίνων, τῆς Τυρρηνικῆς θαλάσσης καὶ τοῦ Τιβέρεως ποταμοῦ. Περὶ τὰ μέσα τοῦ Ζ' αἰῶνος κατέκτησαν τὸ Λάτιον, τὴν χώραν τῶν Οὐδόλσκων καὶ εἰσέδυσαν εἰς τὴν Καμπανίαν. Αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι Κύμη καὶ Νεάπολις περιῆλθον εἰς τοὺς Τυρρηνοὺς.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ζ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΣΓ' αἰῶνος Ἕλληνες, Τυρρηνοὶ καὶ Καρχηδόνιοι ἐπάλαισαν διὰ τὴν κυριαρχίαν τῆς Δ. Μεσογείου. Ἐγιναν αἱματηραὶ ναυμαχίαι, τῶν ὁποίων σφύζονται μόλις μακριναὶ ἀναμνήσεις. Οἱ Τυρρηνοὶ ἐξηπλώθησαν πρὸς δυσμὰς, ἡ δὲ πλησίον θάλασσα ὠνομάσθη ἐκ τοῦ ὀνόματός των *Τυρρηνικὴ*. Τελευταῖον οἱ Τυρρηνοὶ ἐπεξέτειναν τὸ κράτος των πρὸς βορρᾶν. Κατέλαβον ὅλην τὴν κοιλάδα τοῦ Πάδου κατὰ τὸ τελευταῖον τρίτον τοῦ ΣΓ' αἰῶνος κα τοιοῦτοτρόπως ἴδρυσαν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἄρκετὰ ἐκτεταμένον κράτος.

Οἱ Τυρρηνοὶ ἔφερον εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς τῆς Ἰταλίας τοὺς πολιτικοὺς θεσμοὺς καὶ τὸν πολιτισμὸν των.

Οἱ λαοὶ τῆς Ἰταλίας ἔζων ἀκόμη τὴν ἐποχὴν αὐτὴν κατὰ κόμας, ἐνῶ ἀπὸ μακροῦ οἱ Τυρρηνοὶ εἶχον γίνεи ἰδρυταὶ πόλεων. Ἡ Καπύη ἦτο ἄριστον ὑπόδειγμα τυρρηνικῆς πόλεως. Ἐκτὸς τούτου οἱ Τυρρηνοὶ εἰσῆγαγον τὴν *ὁμοσπονδιακὴν διοίκησιν*. Αἱ δώδεκα πόλεις τῆς Τυρρηνίας διετήρουν τὴν αὐτοτέλειάν των καὶ εἶχον ἰδίους ἄρχοντας, ἀλλ' ἦσαν ἠνωμένοι εἰς μίαν ὁμοσπονδίαν. Ὅμοίαν δωδεκαρχίαν ἐγκαθίδρυσαν εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας, εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Πάδου καθὼς καὶ εἰς τὴν Καμπανίαν.

Τυρρηνικὸν ἀγγεῖον

Τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου καὶ ὁ τρόπος τῆς διακοσμήσεώς του μᾶς ὑπενθυμίζουν τὴν ἐλληνικὴν ἀγγειογραφίαν. Εἶναι καταφανὴς ἡ ἐλληνικὴ ἐπίδρασις.

Ἀπὸ τοῦ Η' π. Χ. αἰῶνος ἡ Τυρρηνία εἶχεν ἀποβῆ ἡ μεγάλη ἐστία τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Κεντρικῆς Ἰταλίας. Ἐκτὸς τῶν ἐλληνικῶν ἀποικίων οὐδεὶς ἐκ τῶν λαῶν τῆς Ἰταλίας ἠδύνατο νὰ συναγωνισθῇ τοῖς Τυρρηνοῦς εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν εὐημερίαν. Τὰ σπουδαιότερα στοιχεῖα τοῦ τυρρηνικοῦ πολιτισμοῦ ἦσαν τὰ ἑξῆς :

α') *Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ λίθου*. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς λαοὺς, οἱ ὅποιοι μετεχειρίζοντο τὸ ξύλον, οἱ Τυρρηνοὶ πρῶτοι εἰς τὴν Ἰταλίαν μετεχειρίσθησαν εἰς τὰς οἰκοδομὰς τὸν λίθον.

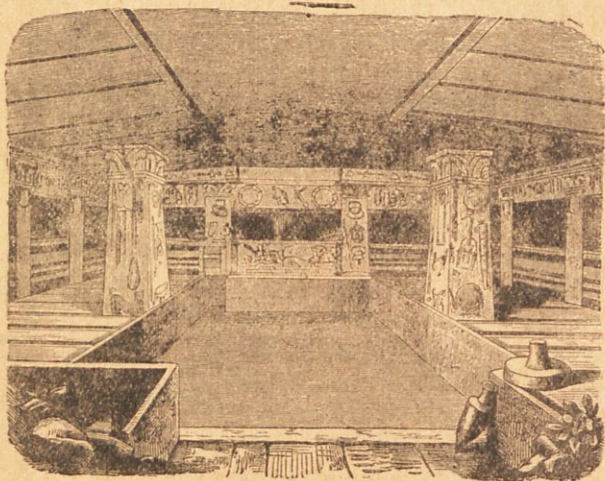
β') *Τὰ μηχανικὰ ἔργα*. Οἱ Τυρρηνοὶ ἀπεξήραναν ἔλη, ἔκοψαν δάση, ἐκανόνισαν τὸ ρεῦμα

τῶν ποταμῶν καὶ ἠδυνήθησαν τοιοῦτοτρόπως νὰ ἐκμεταλλευθῶν τὸν φυσικὸν πλοῦτον τῆς χώρας.

γ') *Βιομηχανία καὶ ἐμπόριον*. Οἱ Τυρρηνοὶ ἐπροόδευσαν πολὺ εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Ἀγγεῖα ἐρυθρόμορφα ἢ μελανόμορφα, ἐπιτραπέζια σκεύη ἐξ ὀρειχάλκου, δοχεῖα μύρου, κοσμήματα ἀργυρᾶ καὶ χρυσαῖ, πλάκες ἐξ ὁστοῦ ἢ ἐλέφαντος, μαρτύρουσιν πολιτισμὸν λεπτολόγον, ἀριστοκρατικὸν καὶ πολυτελῆ.

Ἰδιόρρυθμος καὶ πολὺ σκοτεινὴ ἦτο ἡ θρησκεία τῶν Τυρρηνῶν. Ἐκτὸς τῶν θεῶν, τοὺς ὁποίους ἐφαντάζοντο τερατώδεις, ἐλάτρευον πρὸς τούτοις πολὺ τοὺς νεκρούς. Κατεσκεύαζον μεγάλους ὑπογείους τάφους, ἐκόσμουσιν αὐτοὺς μὲ τοιχογραφίας καὶ κίονας καὶ ἐγέμιζον μὲ πλῆθος ἀντικειμένων. Τὸ χαρακτηριστικώτερον ὅμως τῆς τυρρηνικῆς

στην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν λαῶν τῆς Ἰταλίας καὶ πρὸ πάντων ἐπὶ τῶν Ρωμαίων. Οἱ Τυρρηνοὶ φεύγοντες ἀπὸ τὸ Λάτιον ἄφινον χώραν ἐντελῶς μεταμορφωθείσαν καὶ ἀνακαινισθεῖσαν. Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου ἀνεπτύχθη ὁ ρωμαϊκὸς λαός. Οἱ Ρωμαῖοι, λαὸς ποιμενικὸς καὶ νομαδικός, μετεβλήθη εἰς μόνιμον γεωργικὸν λαὸν διὰ τῆς τυρρηνικῆς ἐπιδράσεως. Ἡ μεταβολὴ αὕτη εἶναι ὁ πρῶτος σταθμὸς τῆς ἐνδόξου σταδιοδρομίας τῆς Ρώμης.

Τυρρηνικὸς τάφος ἐν Καίρη

Ὁ τάφος ἔχει φανεράν τὴν αἰγυπτιακὴν καὶ ἐλληνικὴν ἐπίδρασιν. Οἱ κίονες ἀπολήγουν εἰς κιονόκρανα, τὰ ὅποια ὑπενθυμίζουν τὸν ἰωνικὸν ρυθμόν. Οἱ τοῖχοι καλύπτονται ἀπὸ ἐγχρωμα ἀνάγλυφα, τὰ ὅποια παριστάνουν ἀντικείμενα κοινῆς χρήσεως, περικεφαλαίας, πελέκεις, ἀσπίδας, ξίφη κτλ. Διακρίνονται καλῶς θέσεις ὅπως αἱ κλίνας τῶν ἀτμοπλοίων προωρισμέναι νὰ δέχονται ἓνα νεκρὸν ἐκάστη.

Αἱ ἐλληνικαὶ ἀποικίαι

Πολὺ μεγαλυτέραν σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἰταλίας εἶχον δύο ἄλλα ἔθνη, οἱ Καρχηδόνιοι καὶ οἱ Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι δελεασθέντες ἀπὸ τὰ πλούτη τῆς χώρας ἐπεξήτησαν νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς αὐτήν. Οἱ Καρχηδόνιοι ἦσαν κυρίως ἔμποροι καὶ ἐπεδίωξαν νὰ καταλάβουν ἐπίκαιρα σημεῖα τῆς ἰταλικῆς παραλίας, διὰ νὰ ἰδρῦσουν τὰ ἐμπορικὰ τῶνπρακτορεῖα καὶ νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν χώραν ἐμπορικῶς. Τοῦναντίον εἰς τὴν Σικελίαν εἶχον ἐγκατασταθῇ μονιμώτερον.

Οἱ Ἕλληνες ἐγκατεστάθησαν ὁριστικῶς εἰς τὴν Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν. Ἦδη ἀπὸ τοῦ Η' π. Χ. αἰῶνος εἶχον ἰδρῦσαι πολλὰς ἀποικίας εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν. Ἐκ τούτων σπουδαιότεραι ἦσαν ὁ *Τάρας*, ἡ *Σύβαρις* καὶ ἡ *Κρότων* εἰς τὸν κόλπον τοῦ Τάραντος, τὸ *Ρήγιον* ἐν Καλαυρίᾳ, αἱ *Συρακοῦσαι*, ὁ *Σελινοῦς*, ἡ *Κατάνη* ἐν Σικελίᾳ καὶ πρὸ πάντων ἡ *Κύμη* εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Καμπανίας. Βραδύτερον ἡ Κύμη ἰδρυσεν τὴν Νεάπολιν καὶ δι' αὐτῆς μετέδρακε τὸ ἀλφάβητον εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ ἀποικισμὸς ἐξηκολούθησε καὶ τὸν Ζ' καὶ Ξ' αἰῶνα. Βραδύτερον αἱ ἀποικίαι ἰδρουν νέας πόλεις, οὕτως ὥστε ὅλη ἡ παραλία τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας ἐπληρώθη ἀπὸ ἐλληνικῶς ἀποικίας.

Τυρρηνικὴ Γοργώ

Ἡ ἐπίδρασις τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν εἰς τὸν ἐκπολιτισμὸν τῶν λαῶν τῆς Ἰταλίας εἶναι μεγίστη. Οἱ Ἕλληνες μετέφεραν ἔκ τῆς πατρίδος τὼν τοὺς νόμους, τὰ ἔθιμα, τὴν θρησκείαν, τὰς τέχνας, τὰς ἐφορτάς καὶ πανηγύρεις, τοὺς ἀγῶνας καὶ ὅλην τὴν εὐθυμον ζωὴν, ἡ ὁποία διέκρινε τὴν ἐλληνικὴν φυλὴν. Ἐκεῖ ἐπλούτησαν ἀπὸ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, ἀπὸ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν καὶ αἱ χῶραι, τὰς ὁποίας κατῴκησαν, μετεμορφώθησαν διὰ τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος. Διὰ τοῦτο δικαίως ἡ μεσημβρινὴ Ἰταλία καὶ ἡ Σικελία ὠνομάσθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων *Μεγάλη Ἑλλάς*.

Οἱ Τυρρηνοί, ὅπως καὶ οἱ Χαλδαῖοι, ἐλάτρευον τοὺς κακοὺς θεοὺς καὶ παρίστανον αὐτοὺς μὲ ἀπαίσιμα χαρακτηριστικά.

Ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος ἀρχίζει ἡ παρακμὴ τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν. Αἱ πολιτικαὶ διαμάχαι, τὰς ὁποίας οἱ ἀποικοὶ συμπαρέλαβον ἀπὸ τὴν πατρίδα των, ἔφθειραν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰς δυνάμεις των καὶ τὰς παρέδωκαν εὐκολον λείαν εἰς τοὺς πολεμικοὺς Ρωμαίους.

Οἱ ΛΑΤΙΝΟΙ

Ἐξ ὅλων ὅμως τῶν λαῶν τῆς Ἰταλίας τὴν πρώτην σημασίαν ἔχουν οἱ *Λατῖνοι*, οἱ κάτοικοι δηλ. τοῦ Λατίου. Ἡ θέσις τῆς μικρᾶς αὐτῆς χώρας παρουσιάζει μερικὰ ἐξαιρετικά προσόντα. Ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη

ἔχει σύνορα ὀχυρά, ἀπὸ βορρᾶ τὸν Τίβεριν, πρὸς ἀνατολὰς τὰ ὑψώματα τοῦ Τιβούρου, πρὸς νότον τὸ Ἄλβανόν ὄρος καὶ πρὸς δυσμὰς τὴν θάλασσαν. Τὸ ἔδαφος ἦτο περιωρισμένον, ἀλλ' εὐφορον, τὸ κλίμα πολὺ μαλακὸν καὶ ἡ συγκοινωνία μὲ τὴν θάλασσαν διευκολύνετο πολὺ διὰ τοῦ Τιβέρεως ποταμοῦ καὶ τῶν μικρῶν ὀρμῶν τῆς τυρρηνικῆς θαλάσσης. Οἱ κάτοικοι τοῦ Λατίου προῆλθον ἐκ τῆς ἀναμίξεως τῶν διαφόρων λαῶν, οἱ ὅποιοι κατὰ καιροὺς εἶχον ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐπεκράτησεν ὅμως τὸ Ἰνδοευρωπαϊκὸν στοιχεῖον καὶ τοιουτοτρόπως διεμορφώθη μία ἀπὸ τὰς ἰσχυροτάτας φυλάς, οἱ Λατίνοι.

Εἰς τὸ Λάτιον πολὺ ἔνωρῖς ἐκτίσθησαν μικροὶ συνοικισμοί, ἡ *Ἀλβια Δόγγα*, τὸ *Τούσκουλον*, τὸ *Λαβίνιον*, τὸ *Τίβουρον* κλπ. Ἐκάστη ἐκ τῶν μικρῶν αὐτῶν κωμῶν εἶχεν αὐτονομίαν, ἀλλ' ὅλαι μαζὶ συνεδέοντο εἰς ἓν εἶδος ἀμφικτιονίας θρησκευτικῆς, ἡ ὁποία μὲ τὸν καιρὸν ἔγινε καὶ πολιτικῇ. Ὅλοι ἐλάτρευον τὸ κοινὸν ἱερὸν τοῦ Διὸς ἐπὶ τῆς ὑψηλότερας κορυφῆς τοῦ Ἀλβανοῦ ὄρους. Βραδύτερον οἱ Λατῖνοι ἐπολιτίσθησαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Τυρρηνῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων περισσότερον ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους Ἰταλιώτας. Εἰς τὴν μικρὰν αὐτὴν χώραν ἔμελλε νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ Ρώμη, ἡ ὁποία ἦτο πεπρωμένον νὰ κυριαρχήσῃ τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ—ΟΙ ΒΑΣΙΛΕΙΣ

Περὶ τῆς κτίσεως τῆς Ρώμης καὶ τῆς ἱστορίας τῶν πρώτων αἰώνων μόνον μύθους ἔχομεν.

Κατὰ τὴν παράδοσιν ἡ Ρώμη ἐκτίσθη τὸ 753 π. Χ., ἀλλὰ φαίνεται ὅτι πολλὴ πρὸ τοῦ ἔτους τούτου εἶχον ὀχυρώματα ἀρκετοῦ ἐκ τῶν λόφων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀνηγέρθη βραδύτερον ἡ Ρώμη.

Τὴν Ρώμην κατ' ἀρχὰς ἐκυβέρνησαν βασιλεῖς, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ τρεῖς τελευταῖοι ἦσαν κατακτηταὶ Τυρρῆνοί. Ἀλλὰ τὴν ἐξουσίαν τοῦ βασιλέως περιώριζον ἡ Σύγκλητος καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ λαοῦ.

Τὴν βασιλείαν κατήργησαν τὸ 509 οἱ εὐγενεῖς πατρίκιοι, οἱ ὁποῖοι ἐκυβέρνησαν ἔκτοτε τὴν χώραν.

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ

Αἱ ἀρχαὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας μᾶς εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστοι. Περὶ τῆς κτίσεως καὶ τῶν πρώτων αἰώνων τῆς Ρώμης ἔχομεν μόνον μυθικὰς διηγήσεις. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς συγχέουν τὰ χρονολογία καὶ ἀποσιωποῦν ἀπὸ πατριωτισμὸν πᾶν ὅ,τι δὲν ἦτο πρὸς δόξαν τῆς Ρώμης. Ἄλλοτε πάλιν θέλοντες νὰ κολακεύσουν τοὺς ἰσχυροὺς Ρωμαίους τῆς ἐποχῆς τῶν ἀποδίδουν εἰς τοὺς προγόνους τῶν σπουδαῖα κατορθώματα καὶ μεγάλας πολιτικὰς πράξεις. Τέλος ἀπομιμούμενοι τοὺς Ἕλληνας περιβάλλουν τὰ γεγονότα τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας μὲ μύθους περὶ κτίσεως πόλεων, περὶ μακρῶν πολέμων κλπ. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη σειρά μύθων, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν λεγομένην *Ρωμαϊκὴν παράδοσιν*. Εἰς τὸ βάθος αὐτῆς πρέπει ν' ἀναζητήσωμεν τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν.

Οἱ Ρωμαῖκοι μῦθοι—Οἱ πρῶτοι συνοικισμοὶ

Οἱ ἀρχαιότατοι ρωμαῖκοι μῦθοι ἀναφέρονται εἰς τὴν κτίσιν τῶν πρώτων συνοικισμῶν εἰς τινας ἐκ τῶν λόφων, ἐπὶ τῶν ὁποίων βραδύτερον ἔμελλε νὰ ἔγερθῇ ἡ Ρώμη.

Ὁ υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος *Ἰανὸς* ἔγινε βασιλεὺς εἰς τὸ Λάτιον καὶ ἴδρυσεν τὴν πρώτην πόλιν ἐπὶ τοῦ *Ἰανίκλου* λόφου. Ἐκεῖ ἐφιλοξενήθη ὁ ἐκπαιτὸς βασιλεὺς τοῦ οὐρανοῦ *Κρόνος*, ὁ ὁποῖος ἐδίδασκεν εἰς τοὺς κατοίκους τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς. Βραδύτερον ὁ πελοποννήσιος *Εὐάνδρος* ἐγκατεστάθη ἐπὶ τοῦ *Παλατίνου* καὶ κατὰ τὸν μῦθον ἐξεπολίτισεν τὴν χώραν. Ἐπίσης ὁ *Ἡρακλῆς* ἐφόνησεν ἐπὶ τοῦ *Ἀβεντίνου* λόφου τὸν ληστήν *Κάκον*.

δόλου ἀφήρπασαν οἱ Ρωμαῖοι τὰς γυναῖκας καὶ τὰς θυγατέρας τῶν Σαβίνων, οἱ ὅποιοι ἔσπευσαν εἰς τὰς μεγάλας ἑορτάς, τὰς ὁποίας εἶχε προκηρύξει ὁ Ρωμύλος. Ἄλλ' ἔνεκα τοῦ γεγονότος τούτου ἐξεργάγη πόλεμος μεταξὺ τῶν δύο λαῶν. Αἱ ἀρπασθεῖσαι ὅμως Σαβῖναι συνεβίβασαν τὰ δύο στρατόπεδα καὶ πρὸς στερέωσιν τῆς φιλίας ἀπεφασίσθη νὰ συμβασιλεύουν ὁ Ρωμύλος καὶ ὁ *Τίτος Τάτιος*, βασιλεὺς τῶν Σαβίνων. Μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ὁ Τάτιος καὶ ὁ Ρωμύλος ἔμεινε μόνος βασιλεὺς. Εἰς τὸν πρῶτον βασιλέα ἡ παράδοσις ἀποδίδει τὴν σύστασιν τῆς γερονσίας, τὴν ὁργάνωσιν τῆς διοικήσεως καὶ τὴν διαίρεσιν τῶν πολιτῶν εἰς τάξεις. Ὁ Ρωμύλος ἀπέθανε κατὰ τρόπον μυστηριώδη, ἐνῶ ἐπεθεώρει τὸν στρατὸν εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἀρεως, καὶ ἐλατρεύθη ὡς θεός.

Μετὰ τὸν Ρωμύλον ἐβασίλευσεν ὁ σαβῖνος *Νουμᾶς Πομπίλιος*, βασιλεὺς εἰρηνικός καὶ θρησκευτικώτατος. Ἐφημίζετο διὰ τὴν σύνεσίν του καὶ ἐπλάσθη ὁ μῦθος ὅτι εἶχε σχέσεις μὲ τοὺς θεοὺς καὶ τὰς πράξεις του ὅλας ἐνέπνεεν ἡ νύμφη *Ἥγερία*. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται ἡ ρύθμισις τῆς ρωμαϊκῆς λατρείας.

Ὁ τρίτος βασιλεὺς *Τύλλος Ὀστίλιος* ἦτο ρωμαῖος, πολεμικός ὅπως καὶ ὁ Ρωμύλος. Ἐπολέμησε μὲ τὴν Ἄλβαν, τὴν ὁποίαν ἐνίκησεν. Ὁ ἀγὼν κατὰ τὴν παράδοσιν ἐκρίθη διὰ μονομαχίας τῶν τριῶν ρωμαίων *Ὀρατίων* καὶ τῶν τριῶν ἀλβανῶν *Κουριάτιων*. Οἱ Κουριάτιοι ἐνίκηθησαν, ἡ Ἄλβα κατεστράφη καὶ οἱ κάτοικοί της ἠναγκάσθησαν νὰ μεκοκίσουν εἰς τὴν Ρώμην. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἄλβας, ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο ἡ ἔδρα τῆς λατινικῆς ἀμφικτιονίας, ἡ Ρώμη ἀντικατέστησεν αὐτὴν καὶ ἡ λατρεία τοῦ Juppiter ἐκ τοῦ Ἀλβανοῦ ὄρους μετετέθη εἰς τὸ Καπιτώλιον. Ἡ Ρώμη ἔκτοτε κυριαρχεῖ εἰς τὸ Λάτιον.

Ὁ *Ἄγκος Μάρκιος* ἦτο σαβῖνος καὶ εἰρηνικός ὅπως ὁ Νουμᾶς Πομπίλιος. Διὰ ν' ἀσφαλίσῃ τὴν πόλιν ἀπὸ τὰς προσβολὰς τῶν Τυρρηνῶν πρὸς βορρᾶν, ὠχύρωσε τὸν *Ἰανίκλον* λόφον, πέραν τοῦ Τιβέρεως, καὶ συνέδεσε τὰς δύο ὄχθας μὲ γέφυραν ἐπὶ τοῦ Τιβέρεως ποταμοῦ. Ἐκτὸς τούτου διὰ νὰ προοδεύσῃ τὸ ἐμπόριον, ἐπεξέτεινε τὸ ἔδαφος μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Τιβέρεως καὶ ἐκεῖ κατεσκεύασε τὸν λιμένα τῆς *Ὠστίας*, ὁ ὁποῖος ἔφερεν εἰς συγκοινωνίαν τὴν Ρώμην μὲ τὴν θάλασσαν.

ΟΙ ΤΥΡΡΗΝΟΙ ΒΑΣΙΛΕΙΣ

Ὁ *Ταρκύνιος ὁ Πρεσβύτερος* σημειώνει σπουδαίαν τροπὴν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν. Κατήγετο κατὰ τὸν μῦθον ἀπὸ τὴν Κόρινθον, ἀλλ' ἔζησεν εἰς τὴν Τυρρηνίαν, ὅπου εἶχε μεταναστεύσει ὁ πατὴρ

του. Προσελήφθη ὡς παιδαγωγὸς τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀγκου Μαρκίου, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐφόνευσε τὸν υἱὸν καὶ κατέλαβεν αὐτὸς τὴν βασιλείαν. Οἱ χρόνοι τῆς βασιλείας τοῦ Ταρκυνίου εἶναι ἔξαιρετικῶς λαμπροί. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδονται ἔργα σημαντικώτατα, τῶν ὁποίων τὰ λείψανα μέχρι σήμερον κινοῦν τὸν θαυμασμόν μας. Διὰ μεγάλου ὄχρου μήκους 800 περίπου μέτρων διωχέτετε τὰ λιμνάζοντα ὕδατα μεταξὺ τῶν λόφων τοῦ Καπιτωλίου καὶ τοῦ Παλατίνου, ἀπεξήρανε τὴν ἔκτασιν καὶ ἐξυγίανεν αὐτήν. Μεταξὺ τοῦ Παλατίνου καὶ τοῦ Ἀβεντίνου λόφου κατεσκευάσε μέγαν ἱππόδρομον. Ἰέλος ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου ἔκτισε μέγαν ναὸν τοῦ Διός.

Ὁ διάδοχός του **Σέρβιος Τύλλιος** ἦτο κατ' ἐξοχὴν μεταρρυθμιστὴς βασιλεὺς καὶ παραβάλλεται διὰ τοῦτο πρὸς τὸν ἀθηναῖον Σόλωνα. Διήρесе τὴν πόλιν εἰς τέσσαρα τμήματα, ἔκαμε νέαν κατάταξιν τῶν πολιτῶν εἰς πέντε τάξεις ἀναλόγως τῆς περιουσίας καὶ διωργάνωσε τὸν στρατὸν.

Ὁ τελευταῖος τῶν τυρρηνῶν βασιλέων **Ταρκύνιος ὁ Ὑπερήφανος** ἐκυβέρνησε τυραννικῶς. Κατ' ἀρχὰς τοὺς συμμαχους Λατίνους μετέβαλεν εἰς ὑπηκόους. Κατόπιν κατεδίωξε τοὺς ἀριστοκράτας καὶ ἐκολλάκευσε τὸν λαόν. Διὰ τοῦτο οἱ πλούσιοι ἐκίσουν αὐτὸν καὶ ἐξήτουν εὐκαιρίαν νὰ ἐκδικηθοῦν. Τὴν εὐκαιρίαν ἔδωκεν ὁ υἱὸς τοῦ Ταρκυνίου, ὅταν ἠθέλησε διὰ τῆς βίας νὰ νυμφευθῇ τὴν ὠραίαν Λουκρητίαν. Τότε ἡ μὲν Λουκρητία ἠτύοκτόνησεν, ὁ δὲ σύζυγός της **Ταρκύνιος Κολλατίνος** μὲ τὸν φίλον του **Βροῦτον** ἐξήγειραν τὸν στρατὸν καὶ ἠνάγκασαν τὸν Ταρκύνιον νὰ φύγῃ. Ἀπὸ τότε ἔληξεν ἡ βασιλεία (59 π. Χ.).

Η ΡΩΜΗ

Αὗται εἶναι αἱ μυθώδεις διηγήσεις, τὰς ὁποίας οἱ Ρωμαῖοι ἔπλασαν περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας. Εἶναι ἀδύνατον ν' ἀποχωρίσῃ τις τὴν ἀλήθειαν καὶ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν πραγματικὴν ἱστορίαν τῶν πρώτων αὐτῶν χρόνων. Ἀλλ' εἰς τὸ βάθος τῶν μύθων ὑπολαμβάνει πάντοτε μία ἀλήθεια καὶ δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τί ἦτο ἡ λεγομένη κτίσις τῆς Ρώμης καὶ πῶς ὠργάνωσαν καὶ ἐκυβέρνησαν οἱ πρώτοι Ρωμαῖοι τὸ κράτος των.

Ἡ θέσις, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκτίσθη ἡ Ρώμη, ἦτο σπουδαιοτάτη. Ἐπὶ λόφοι ἐκ φύσεως ὄχυροὶ ἀπετέλουν σύμπλεγμα ἰσχυρόν, τὸ ὁποῖον ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη προστατεύεται ὑπὸ φυσικῶν ὀχυρωμάτων, τοῦ Τιβέρεως, τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πρὸς ἀνατολὰς καὶ νότον ὄρεων. Τὸ ἔδαφος ἦτο εὐφορον καὶ κατάλληλον πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας,

ὁ δὲ Τίβερης ἔθετε τὴν πόλιν εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ ἐξησφάλιζεν εἰς αὐτὴν ἐμπορικὴν ἀκμὴν. Εἶναι βέβαιον ὅτι πολὺ πρὸ τοῦ ἔτους, τὸ ὁποῖον ἡ παράδοσις ὀρίζει ὥς χρόνον τῆς κτίσεως τῆς Ρώμης, εἶχον συνοικισθῇ μερικοὶ ἐκ τῶν λόφων.

Περὶ τὸ 600 π.Χ. οἱ Τυρρηνοὶ κατέκτησαν τὸ Λάτιον καὶ ἔφεραν τὸν ἀνώτερον πολιτισμόν των. Ἡ ἐπίδρασις των ἦτο εὐεργετικὴ εἰς τὴν Ρώμην. Αὐτοὶ συνήνωσαν τὰς μικρὰς ἐπὶ τῶν λόφων κώμας εἰς μίαν πόλιν καὶ ἐχάραξαν περὶ αὐτὴν τὴν γραμμὴν τῆς ὀχυρώσεως, τὴν ἱερὰν ζώνην (pomerium), τὴν ὁποίαν ἡ παράδοσις ἀποδίδει εἰς τὸν Ρωμύλον, καὶ κατεσκευάσαν με λίθους ὀγκώδεις τετράγωνον τεῖχος, τοῦ ὁποῖου μικρὸν τμήμα φαίνεται καὶ σήμερον εἰς τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ Παλατίνου. Οἱ Τυρρηνοὶ ἔκαμαν καὶ ἄλλα σημαντικὰ ἔργα. Ἀπεξήραναν τὰ μεταξὺ τῶν λόφων ἔλη, ἰδίως μεταξὺ τοῦ Παλατίνου καὶ Καπιτωλίνου, κατασκευάσαντες μεγάλους ὑπονόμους. Ἐκεῖ ἐγκαθίδρυσαν τὴν ρωμαϊκὴν ἀγορὰν, τὸ Forum romanum.

Κατὰ ταῦτα ἡ μὲν κτίσις τῆς πόλεως ἀνέρχεται εἰς χρόνους παλαιότερους τοῦ 753, ἡ δὲ λεγομένη εἰς τοὺς μύθους κτίσις τῆς Ρώμης ὑπὸ τοῦ Ρωμύλου εἶναι ἡ συνένωσις τῶν ὑφισταμένων πρὸ πολλοῦ μικρῶν κωμῶν εἰς μίαν πόλιν. Ἐγινε δηλαδὴ καὶ ἐκεῖ ὅ,τι εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὅπου ὁ Θησεὺς ἥνωσε τὰς κώμας εἰς μίαν πόλιν, τὰς Ἀθήνας (συνοικισμός).

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας ἡ κοινωνία τῆς Ρώμης περιελάμβανε τρεῖς τάξεις 1) τοὺς *Πατρικίους* 2) τοὺς *πελάτας* καὶ 3) τοὺς *πληβείους*.

Πατρίκιοι (Patres) ἦσαν οἱ γνήσιοι Ρωμαῖοι, οἱ ἀποτελοῦντες τὰς μεγάλας ρωμαϊκὰς οἰκογενείας. Ὁ ρωμαϊκὸς λαὸς δηλ. ἦτο διηρημένος εἰς μεγάλας οἰκογενείας, αἱ ὁποῖαι δὲν περιελάμβανον μόνον τὸν πατέρα, τὴν μητέρα καὶ τὰ τέκνα, ἀλλὰ πολὺ περισσότερα ἄτομα. Ὅλοι ὅσοι κατήγοντο ἀπὸ τὸν αὐτὸν πατέρα ἀπετέλουν μέλη μιᾶς οἰκογενείας, ἡ ὁποία ὀνομάζεται εἰς τοὺς Ρωμαίους *γένος*. Πολλάκις ἑκατοντάδες ὀλόκληροι ἀτόμων ἀπετέλουν μίαν ρωμαϊκὴν οἰκογένειαν. Τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ἢ τοῦ γένους ὀνομάζοντο *Πατρίκιοι*, ὥς καταγόμενοι ἀπὸ τὸν αὐτὸν πατέρα. Ὅλα τὰ μέλη ἀνεγνώριζον ὡς ἀρχηγὸν τὸν γεροντότερον τοῦ γένους, ὁ ὁποῖος ὀνομάζετο *pater familias* καὶ εἶχε δικαίωμα ἀπόλυτον ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας. Ἦτο θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς τοῦ γένους, ὁ ἀνώτατος δικαστὴς

καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτοῦ ἐν καιρῷ πολέμου. Ἐκαστον γένος ὁμοίαζε πρὸς μικρὸν κράτος κυβερνώμενον ὑπὸ τοῦ πατρὸς, τὰ κτήματα δὲν ἦσαν χωρισμένα καὶ διαμοιρασμένα εἰς τὰ μέλη, ἀλλ' ἀνῆκον ὅλα εἰς τὸ γένος καὶ ἐκαλλιεργοῦντο ὑπὸ τοῦ πατρὸς διὰ τῶν πελατῶν.

Πελάται, ἣ ὅπως ἔλεγον οἱ Ῥωμαῖοι *Clientes*, δηλαδὴ ὑπῆκοοι, ἦσαν ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν κατοίκων τοῦ Λατίου, τῶν Λιγούρων. τοὺς ὁποίους ὑπέταξαν οἱ κατακτηταὶ Λατίνοι καὶ κατέστησαν δουλοπαροίκους. Ἦσαν δηλαδὴ ὅπως οἱ Εἰλωτες τῆς Σπάρτης. Ἐκαλλιέργουν τὰ κτήματα τῶν πατρικίων καὶ διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν. Βραδύτερον ὅμως ἔμαθον τὴν λατινικὴν, ἀφωμοιώθησαν πρὸς τοὺς Λατίνους καὶ ἡ θέσις αὐτῶν ἐβεβλιώθη πολὺ. Τέλος ἀπετέλεσαν μέρος τῶν γενῶν καὶ ἀπέκτησαν τὸ δικαίωμα ψήφου εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Πατρικιοὶ καὶ πελάται ἦσαν οἱ ἀρχαιότεροι κάτοικοι τοῦ Λατίου, οἱ ὁποῖοι συνεχωνεύθησαν βραδύτερον.

Πληβεῖτοι ἦσαν νεώτεροι κάτοικοι τῆς Ρώμης ἐγκατασταθέντες εἰς αὐτὴν κατὰ διαφόρους τρόπους. Οἱ Ῥωμαῖοι ὅταν κατέστρεφον γειτονικὴν τινα πόλιν, ὑπεχρέωνον τοὺς κατοίκους νὰ μετοικήσουν εἰς τὴν Ρώμην. Οὗτοι ἐκαλλιέργουν τὰ μικρὰ κτήματά των καὶ ἦσαν γεωργοί.

Ἐκτὸς τούτου εἰς τὴν ἐμπορικὴν Ρώμην εἶχεν ἐγκατασταθῇ ἔνθα εἰς πλῆθος ἐμπόρων καὶ βιομηχάνων καὶ πολλοὶ τυχοδιῶκται. Οἱ νέοι αὐτοὶ πληθυσμοὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι δὲν κατόκησαν κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Ρώμην, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Ἀβεντίνου λόφου καὶ τοιοῦτοτρόπως ἀπετέλεσαν λαὸν ἐντελῶς ἰδιαίτερον ἀπὸ τὸν Ῥωμαϊκόν, ὅστις δὲν εἶχε κανένα δεσμὸν πρὸς τοὺς πατρικίους καὶ τοὺς πελάτας καὶ ὠνομάσθη πληβεῖτοι ἢ πλῆθος (*plebs*). Οἱ πληβεῖτοι δὲν εἶχον δικαίωμα ἐπιγαμίας μετὰ τῶν πατρικίων καὶ ἔστεροῦντο πολιτικῶν δικαιωμάτων. Ὅταν ὅμως βραδύτερον ὁ Σέρβιος Τύλλιος ἔκαμε νέαν διαίρεσιν τῶν πολιτῶν, περιέλαβε καὶ τοὺς πληβεῖους καὶ ἐφρόντισε ν' ἀναμίξῃ τοὺς δύο πληθυσμούς, ὅπως εἶχε κάμει ὁ Κλεισθένης εἰς τὰς Ἀθήνας.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ

Τὸ πρῶτον πολίτευμα τῆς Ρώμης ἦτο ὅπως εἰς ὅλας τὰς παλαιὰς πολιτείας ἡ πατρικὴ βασιλεία. Ὁ βασιλεὺς ἦτο ἡ κεφαλὴ τῆς πολιτείας, ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ λαοῦ καὶ τῶν θεῶν. Ὅπως εἰς τὸ γένος ὁ πατὴρ ἦτο ὁ ἀνώτατος θρησκευτικὸς ἀρχηγός, οὕτω καὶ εἰς τὴν πολιτείαν ὁ ἀνώτατος θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς ἦτο ὁ βασιλεὺς. Ἐκτὸς τούτου ἦτο ὁ ἀνώτατος δικαστὴς καὶ ὁ ἀρχηγὸς ἐν πολέμῳ. Ἀλλ' ἡ δύναμις τοῦ βασιλέως εἰς τὴν πολιτείαν δὲν ἦτο ἀπόλυτος. Περιορίζετο ὑπὸ δύο σωματίων, τῆς Ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ καὶ τῆς Συγκλήτου.

Ἡ **Ἐκκλησία τοῦ λαοῦ** ἦτο συνάθροισις ὅλων τῶν πατρικίων μετὰ τῶν πελατῶν. Τὸν λαὸν συνεχάλει ὁ βασιλεὺς, ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ ὁ πρόεδρος τῆς ἐκκλησίας. Συνήρχοντο δὲ διηρημένοι εἰς 30 τμήματα, τὰς λεγομένας *φράτρες*, καὶ διὰ τοῦτο ἡ πρώτη αὕτη ἐκκλησία ὀνομάζεται **Φρατρικὴ ἐκκλησία** (*Comicia curiata*). Ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ὁμοί-αζε πρὸς τὴν ὀμηρικὴν. Δὲν ἀπεφάσιζεν, ἀλλ' ἐνέκρινεν ἢ ἀπέρριπτε τὰς προτάσεις τοῦ βασιλέως διὰ βοῆς «ναὶ» ἢ «ὄχι». Ἡ ἐκκλησία ἐξέ-λεγε τὸν βασιλέα καὶ ἀπεφάσιζε περὶ εἰρήνης καὶ πολέμου.

Ἡ **Σύγκλητος** (*Senatus*) ἀποτελεῖτο ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν γενῶν. Κατ' ἀρχὰς εἶχε 100 μέλη, βραδύτερον δὲ 300. Ἡ σύγκλητος ἀπετέλει τὸ συμβούλιον τοῦ βασιλέως, ὅπως ἦτο ἡ Γερουσία εἰς τὴν Σπάρτην καὶ ὁ Ἄρειος Πάγος εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐπεκύρωνε τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐκκλησίας καὶ πρὸ πάντων ἐπέβλεπε τὴν διαφύλαξιν τῶν παλαιῶν παραδόσεων τῆς πόλεως. Μὲ τὸν καιρὸν ἡ Σύγκλητος ἀπέβη τὸ κυρίαρχον σῶμα εἰς τὴν πολιτείαν καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐνωρὶς ἡ κυβέρνησις τῆς Ρώμης κατέστη ἀριστοκρατικὴ.

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ 509

Τὸ 509 π. Χ. συνέβη σημαντικώτατον γεγονός εἰς τὴν Ρώμην. Οἱ πατρίκιοι ἐξεθρόνισαν τὸν βασιλέα Ταρκύνιον τὸν Ὑπερήφανον καὶ κατήργησαν τὴν βασιλείαν. Ἐκτοτε ἐκυβέρνησαν οἱ πα- 509 τρίκιοι καὶ τὸ πολίτευμα ἐγένεν ἀριστοκρατικόν. Συνέβη δηλαδὴ καὶ εἰς τὴν Ρώμην ὅ,τι εἶχε συμβῇ πολὺ ἐνωρίτερον εἰς τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας, ὅπου ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἀκμὴ τοῦ λαοῦ εἶχεν ὥς ἀποτέλεσμα τὴν πτώσιν τῆς βασιλείας καὶ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς ἀρχῆς τῶν εὐγενῶν.

Τὴν περίοδον τῆς πολιτείας τῶν ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας οἱ Ῥωμαῖοι ὀνομάζουν δημοκρατίαν (*res publica*).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Ο ΡΩΜΑΪΚΟΣ ΛΑΟΣ ΤΑ ΗΘΗ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΟΥ

Οἱ Ρωμαῖοι ἦσαν τραχεῖς, ἀλλὰ ρωμαλέοι χωρικοί, λιτότατοι, ἐργατικώτατοι καὶ πολὺ οἰκονόμοι. Ἐδέβοντο τοὺς ἀνωτέρους καὶ τοὺς νόμους καὶ ἐτήρουν αὐστηρῶς τὰ ἀρχαῖα ἥθη. Ἀλλ' ἦσαν ἐχθροὶ παντὸς νεωτερισμοῦ καὶ δὲν ἠγάπων τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Διεκρίθησαν ὥς νομοθέται, κυβερνήται καὶ πολεμισταί.

Τὴν θρησκείαν τῶν Ρωμαίων διακρίνει μεγάλη τυπικότης καὶ προσκόλλησις εἰς τὴν παράδοσιν. Ἡ θρησκεία τῶν ἡτο θρησκεία τῆς φύσεως καὶ τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ θραδύτερον ἐλάτρευον ξένους θεοὺς καὶ ἰδίως σὺνταύτιζαν τοὺς θεοὺς τῶν μὲ τοὺς θεοὺς τῶν Ἑλλήνων. Πλῆθος ἱερέων καὶ ἱερατικῶν δογματικῶν ἐπέβλεπον τὴν λατρείαν.

Ο ΡΩΜΑΙΟΣ

Οἱ Ρωμαῖοι εἶναι μετὰ τοὺς Ἕλληνας ὁ δεύτερος μέγας λαὸς τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ πολὺ διάφοροι ἐκείνων. Εἶχον ἀνάστημα μέτριον καὶ μᾶλλον μικρόν, σῶμα εὐρωστον καὶ ρωμαλέον. Ἐκαλλιέργουν μὲ ἀφοσίωσιν τοὺς ἀγροὺς τῶν, περιεφρόνουν τοὺς κόπους καὶ ὄνειρόν τῶν ἦτο νὰ βελτιώσουν τὸ κτῆμά τῶν. Ἠγάπων τὰς ἔριδας καὶ δὲν ἐκουράζοντο ἀπὸ τὰς μακρὰς δίκας, ὅταν ἐγνώριζον ὅτι κινδυνεύει ἡ περιουσία τῶν. Μεταξὺ τῶν πρωτογόνων τούτων Ρωμαίων ἀναπτύσσονται οἱ περίφημοι νομομαθεῖς, οἱ ὅποιοι βραδύτερον ἐδημιούργησαν τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου.

Οἱ ρωμαῖοι χωρικοὶ ἦσαν ἄνθρωποι συντηρητικοί, ἐδυσπίστουν εἰς τοὺς νεωτερισμοὺς καὶ πολὺ δυσκόλως ἤλλασσον τὰς παλαιὰς τῶν συνθηεῖας. Εἶχον πρακτικὸν πνεῦμα, ἀλλ' ἐστεροῦντο φαντασίας, ἠρκοῦντο μόνον εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα διὰ τὴν ζωὴν τῶν καὶ ἐθεώρουν ὡς πολυτέλειαν τὴν ἐνασχόλησιν εἰς τὰ γράμματα, τὰς τέχνας καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Διὰ τοῦτο περιεφρόνουν τὰ προϊόντα τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν καὶ δὲν παρήγαγον ὅπως οἱ Ἕλληνες μεγάλους τεχνίτας καὶ φιλοσόφους.

Εἶχον ὅμως οἱ Ρωμαῖοι μεγάλα προτερήματα. Ἦσαν λαὸς πειθα-

πικός, υπήκουον εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν γενῶν, εἰς τοὺς ἄρχοντας, εἰς τὴν Σύγκλητον. Διὰ τοῦτο ἦσαν ἄριστοι στρατιῶται, κατάλληλοι ὄχι μόνον δι' ἡρωϊκὰ κατορθώματα, ἀλλὰ καὶ διὰ βαρυτάτας ἐργασίας. Σημαντικώτατον ἐπίσης χάρισμα τοῦ Ρωμαίου ἦτο ἡ μέθοδος τοῦ κυβερνᾶν. Οἱ Ρωμαῖοι ἐκυβέρνηον καλῶς τοὺς οἴκους των, τὴν οἰκογένειαν, τὴν πόλιν. Διὰ τοῦτο ὠργάνωσαν βραδύτερον καὶ ἐκυβέρνησαν κατὰ τρόπον ἐξαίρετον τὸ μεγαλύτερον κράτος τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

ΤΑ ΗΘΗ

Ὁ βίος τῶν Ρωμαίων ἦτο μονότονος καὶ τραχύς. Ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου εἰργάζοντο εἰς τοὺς ἀγροὺς των, ἀνεπαύοντο ὀλίγον τὴν μεσημβρίαν, ἐξηκολούθουν κατόπιν τὴν ἐργασίαν μέχρι ἑσπέρας, ἐδεί-

Τύποι Ρωμαίων

Τῆς Ρωμαίας τὰ χαρακτηριστικὰ εἶναι ἰσχυρά, ἀλλ' ὄχι τόσο λεπτὰ ὅσον εἰς τὰς ἑλληνίδας. Ὁ Ρωμαῖος ἔχει χαρακτηριστικὰ ἐντονώτατα, τὴν ρῖνα κυρτὴν καὶ τὴν κάτω σιαγόνα προεξέχουσιν. Οἱ τύποι αὐτοὶ ἀπαντοῦν καὶ σήμερον εἰς τὴν ὑπαίθρον Ἰταλίαν.

πνουν καὶ ἐκοιμῶντο. Μόνον κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἐκκλησιῶν διατράσσετο ἡ μονοτονία τῆς ἐργασίας, ἥ ὅταν ἤρχοντο εἰς τὴν πόλιν κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἀγορᾶς.

Ἡ βιομηχανία εὗρίσκετο εἰς πρωτόγονον κατάστασιν. Ὁ Ρωμαῖος κατεσκεύαζε διὰ τὴν οἰκίαν του τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα σκεύη. Ἐπίσης σχεδὸν δὲν ὑπῆρχεν ἐμπόριον. Καθ' οὗς χρόνους εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀνατολὴν ἐγένετο μεγάλη κίνησις ἐμπορικὴ, ὁ Ρωμαῖος ἔκαμνεν ἀκόμη τὰς συναλλαγὰς του μὲ κτήνη, βοῦς ἢ πρόβατα. Πολὺ ἀργά, μόλις τὸ 450, κατεσκευάσθησαν τὰ πρῶτα νομίσματα ἐκ χαλκοῦ, τὰ ὅποια παρίστατον κτηνὸς τι, ἐξ οὗ καὶ τὸ νόμισμα ὠνομάζετο pecunia.

Ἀλλὰ παροιμιώδης ἦτο ἡ οἰκιακὴ ἀπλότης τῶν Ρωμαίων. Ἡ οἰ-

κία των συνίστατο μόνον ἀπὸ ἓν δωμάτιον, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευε διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῶν ξένων, διὰ τὰ γεύματα, διὰ τὸν ὕπνον, ἀκόμη καὶ διὰ τὸ μαγεῖρευμα. Τὸ δεῖπνον ἦτο λιτότατον. Ὀλίγος ἄρτος, χόρτα, ὄσπρια καὶ τυρὸς ἦσαν τὰ φαγητὰ τῶν Ρωμαίων, τὸ δὲ κρέας καὶ ὁ οἶνος μόνον κατὰ τὰς θυσίας παρετίθετο. Τὸ ἔνδυμα ἐπίσης συνίστατο ἀπὸ ἓνα χιτῶνα σφιγμένον εἰς τὴν ὀσφὺν καὶ σπανίως ἀπὸ τεμάχιον ὑφάσματος, τὸ ἱμάτιον (toga).

Αἱ ΠΡΟΓΟΝΙΚΑΙ ΑΡΕΤΑΙ

Ἄλλ' ὁ Ρωμαῖος ἐν τῇ ἀπλότητί του ἐκοσμεῖτο ἀπὸ μεγαλειώδεις ἀρετάς, τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς ἀνωτέρους, τὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τοὺς νόμους, τὴν ἀφιλοκέρδειαν.

Πλεῖστα παραδείγματα μνημονεύουν ὑπακοῆς εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ πατρὸς. Ὅταν ἐπρόκειτο περὶ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς νόμους, ὑπεχώρει πᾶν ἄλλο συναίσθημα, καὶ αὐτὸ τὸ φίλτρον τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱόν. Ὁ Βροῦτος διέταξεν ὁ ἴδιος τὸν θάνατον τῶν υἱῶν του, διότι ἐσκέφθησαν ν' ἀποκαταστήσουν τὴν βασιλείαν. Ὁ Μάνλιος Τουρκοῦτος κατεδίκασε τὸν υἱόν του εἰς θάνατον, διότι παρεβίασε τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν. Ἐχομεν ἐπίσης ἔξοχα παραδείγματα ἀφιλοκέρδειας μεγάλων στρατηγῶν, οἱ ὅποιοι ἠρνήθησαν νὰ δεχθῶν πᾶσαν ἀμοιβὴν καὶ μετὰ τὴν νίκην των ἐπανῆλθον εἰς τὸ ἄροτρον. Ὁ Κικιννάτος ἔλαβε τὴν εἰδήσιν ὅτι ὠνομάσθη δικτάτωρ, ἐνῶ ἐκαλλιέργει τὸν μικρὸν του ἀγρόν, καὶ μετὰ 16 ἡμέρας, ἀφοῦ ἔσωσε τὴν πατρίδα του, ἐπέστρεψε πάλιν εἰς τὸ ἄροτρον του. Ὁ Κούριος Δεντάτος ἔτρωγε χόρτα ἐντὸς ξυλίνου πινακίου, ὅταν ἦλθον οἱ Σαμνῖται κατάφορτοι μὲ δῶρα. Ἄλλ' ἀπήντησεν ὅτι προτιμᾷ νὰ ἄρχῃ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἔχουν τὸν χρυσοὸν παρὰ νὰ τὸν ἔχῃ ὁ ἴδιος.

Ἡ ΡΩΜΑΪΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Οἱ Ρωμαῖοι ἦσαν θρησκευτικώτατοι. Ἡ θρησκεία εἶχε σημαντικώτατον μέρος εἰς τὸν δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν βίον. Πρὸ τῆς συναθροίσεως τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς συγκλήτου οἱ Ρωμαῖοι ἐπεκαλοῦντο τοὺς θεοὺς, οἱ ἄρχοντες πρὸ πάσης ἐπισήμου πράξεως ἐζήτουν τὴν γνώμην τῶν θεῶν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον εἰς ὅλα τὰ εὐχάριστα ἢ δυσάρεστα γεγονότα, εἰς τὴν γέννησιν, τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων, τὸν γάμον, τὸν θάνατον, τὰ γεύματα, οἱ θεοὶ ἐπενέβαινον καὶ ἐκανόνιζον αὐτά.

Ἡ ρωμαϊκὴ θρησκεία ὑπέστη μεγάλην ἐξέλιξιν. Κατ' ἀρχὰς ἦτο ἰταλική. Εἰς τὴν πρωτόγονον αὐτὴν μορφήν παρουσιάζεται ὡς θρη-

σκεία ποιμένων καὶ γεωργῶν. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Ταρκυνίων ἡ λατρεία γίνεται μεγαλοπρεπεστέρα καὶ παρουσιάζει *τυρρηνικὴν ἐπίδρασιν*. Βραδύτερον ἡ μυθολογία καὶ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἔδωσαν νέον χαρακτῆρα εἰς τὴν ρωμαϊκὴν θρησκείαν. Ἡ *ἑλληνικὴ ἐπίδρασις* ἐπῆλθε κυρίως μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἑλλάδος. Ὁλη ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία καὶ οἱ ἑλληνικοὶ θεοὶ εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Ρώμην καὶ οἱ παλαιοὶ θεοὶ ἐταυτίσθησαν μὲ τοὺς θεοὺς τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Juppiter ἐταυτίσθη μὲ τὸν Δία, ἡ Juno μὲ τὴν Ἥραν, ἡ Minerva μὲ τὴν Ἀθηνᾶν, ὁ Mars μὲ τὸν Ἄρην, ὁ Neptunus μὲ τὸν Ποσειδῶνα, ἡ Vesta μὲ τὴν Ἑστίαν κλπ. Συγχρόνως ὅμως μὲ τὴν ὑποταγὴν τῆς ἀνατολῆς ἤρχισε καὶ *ἀνατολικὴ ἐπίδρασις* εἰς τὴν ρωμαϊκὴν θρησκείαν. Τότε εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Ρώμην θεοὶ τῆς Φρυγίας, τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου κλπ.

Ἄλλ' ἡ ρωμαϊκὴ θρησκεία παρ' ὅλας τὰς μεταβολὰς δὲν ἀνέπτυξε πλουσίαν μυθολογίαν οὐδὲ ἔδωκεν εἰς τοὺς θεοὺς τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά, τὰς θαυμαστάς περιπετείας καὶ τὰς ἀκριβεῖς ιδιότητες, μὲ τὰς ὁποίας οἱ Ἕλληνες ἐκόσμησαν τοὺς θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου. Ὅπως ὅλαι σχεδὸν αἱ ἀρχαῖαι θρησκεῖαι, δὲν ἦτο κυρίως εἰπεῖν θρησκεία, δηλαδὴ σύνολον ἠθικῶν κανόνων πρὸς βελτίωσιν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου ἠδύναντο νὰ καταστήσουν τοὺς θεοὺς τῶν εὐμενεῖς, δηλαδὴ ἀπλῆ λατρεία.

ΟΙ ΘΕΟΙ

Ἦν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἑλληνικοὺς θεοὺς, τοὺς ὁποίους ὁ εὐφάνταστος ἑλληνικὸς λαὸς ἀπετύπωνεν εἰς ἐξόχους μορφὰς μὲ ἰδίαν ἱστορίαν καὶ μὲ τερπνοτάτας περιπετείας, οἱ ρωμαῖκοὶ θεοὶ ἦσαν ὄντα ἄμορφα καὶ ἀκαθόριστα, περὶ τῶν ὁποίων οὐδὲν ἐγνώριζον. Πολλὰκις μάλιστα δὲν εἶχον καὶ ἴδια ὀνόματα. Διὰ τοῦτο δὲν κατεσκεύαζον οὔτε ἀγάλματα οὔτε ναοὺς, ἀλλ' ἐφαντάζοντο αὐτοὺς κατοικοῦντας εἰς ὠρισμένα ἀντικείμενα, π. χ. εἰς τὴν θύραν, εἰς τὸ κατώφλιον, εἰς τὴν φλόγα τῆς ἐστίας, καὶ παρίστανον αὐτοὺς μὲ λίθους ξύλα, χόρτα κτλ.

Χαρακτηριστικώτατον πρὸ πάντων εἶναι τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν ρωμαϊκῶν θεῶν. Διὰ τοῦτο ρωμαῖός τις ἀστεειeuόμενος ἔλεγεν ὅτι *εὐκολώτερον εἶναι νὰ συναντήσῃ τις ἓνα θεὸν ἢ ἓνα ἄνθρωπον*. Τοιοῦτοτρόπως ἡ θύρα εἶχε τὸν ἰδιαίτερον θεόν της, ἀλλὰ καὶ τὸ κατώφλιον καὶ αἱ στρόφιγγες τῆς θύρας εἶχον ἰδίους θεοὺς. Ἄλλος θεὸς ἔκαμνε τὰ παιδιὰ νὰ ὁμιλοῦν, ἄλλος τὰ ἐμάνθανε νὰ πίνουν, ἄλλος νὰ τρώγουν, ἄλλος νὰ ἐξέρχωνται τῆς οἰκίας, ἄλλος νὰ ἐπανέρχωνται κτλ. Ὁ

γεωργὸς ἐκαλλιέργει τὸν ἀγρόν, ἐλίπαινεν, ἐθήριζεν, ἐβωλοκόπει κτλ.. αὐτὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν ἰδιαιτέρων θεῶν..

Η ΛΑΤΡΕΙΑ

Ἡ ρωμαϊκὴ λατρεία ἦτο αὐστηρότατα τυπική. Οὐδεμία προσευχὴ ἢ θυσία εἶχεν ἀξίαν, ἂν δὲν ἐτηροῦντο ὠρισμένοι τύποι, λέξεις δηλαδὴ αἱ ἴδιαι πάντοτε, χειρονομίαι, φράσεις κτλ. Τοὺς τύπους αὐτοὺς οἱ Ρωμαῖοι ἐτήρουν μὲ παραδειγματικὴν αὐστηρότητα καὶ ἐνόμιζον ὅτι οἱ θεοὶ ἀποστέργουν τὰς προσφορὰς ἄνευ αὐτῶν.

Οἱ κυριώτεροι τρόποι τῆς ρωμαϊκῆς λατρείας ἦσαν ἡ προσευχή, αἱ σπονδαί, αἱ θυσίαι, αἱ ἐπίσημοι λιτανεῖαι καὶ αἱ ἐστιάσεις τῶν Θεῶν.

Ἡ **προσευχή** ἦτο ἀπολύτως ὠρισμένη καὶ ἀμετάβλητος. Πᾶσα μεταβολὴ τῶν παραδεδομένων λέξεων καὶ φράσεων ἐθεωρεῖτο ἔλλειψις σεβασμοῦ πρὸς τὸν θεὸν καὶ προσβολὴ τῆς θείας θελήσεως. Διὰ τοῦτο πολλαὶ ἀρχαιόταται προσευχαὶ ἦσαν σχεδὸν ἀκατάληπτοι εἰς τοὺς Ρωμαίους.

Αἱ **σπονδαί** ἐγίνοντο ἐπὶ τῆς πυρᾶς τοῦ βωμοῦ διὰ τῶν ὑγρῶν, τὰ ὁποῖα ἐπροτίμων οἱ θεοί, οἶνου, γάλακτος, μέλιτος, ἐλαίου.

Αἱ **θυσίαι** ἦσαν ἡ προσφορὰι πλακούντων καὶ καρπῶν, οἱ ὁποῖοι ἐτίθεντο ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ θεοῦ, ἢ κυρίως θυσίαι ζώων, βοῶν, ἀμνῶν κριῶν, χοίρων, ἐριφίων, τράγων κτλ. Ἡ θυσία τῶν θυμάτων, ἡ σπλαγχνοσκοπία κτλ. ἐγίνετο εἰς τοὺς Ρωμαίους ὅπως καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας.

Καθ' ὠρισμένας ἡμέρας ἐγίνοντο αἱ **ἐπίσημοι λιτανεῖαι** ἀνὰ τὴν πόλιν. Ἐκτὸς τῶν ἱερέων καὶ τῶν μεγάλων ἱερατικῶν συλλόγων πολυάκις παρίσταντο καὶ οἱ θεοί, τῶν ὁποίων τὰ σύμβολα ἐτοποθετοῦντο ἐπὶ ἱερῶν ἀμαξῶν καὶ παρηκολούθουν τὴν πομπήν.

Αἱ **ἐστιάσεις τῶν θεῶν** τέλος συνίσταντο εἰς τὸ ἑξῆς. Παρεσκεύαζον διὰ τοὺς θεοὺς κλίνας, ὅπως εἰς τὰ συνήθη γεύματα, καὶ ἐτοποθέτουν ἐπ' αὐτῶν τὰ σύμβολα ἢ καὶ προτομὰς τῶν θεῶν καὶ προσέφερον φαγητὰ ἐκ θυσίας ἢ ἐκ τῶν δαίπνων, τὰ ὁποῖα ἐτελοῦντο συγχρόνως ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς λατρείας συνηθίζετο εἰς χρισίμους περιστάσεις καὶ εἶχε χαρακτῆρα γενικῆς ἱκεσίας.

ΟΙΩΝΟΙ-ΔΙΟΣΗΜΕΙΑΙ

Διὰ τῶν μέσων τῆς λατρείας οἱ Ρωμαῖοι ἤθελον νὰ εὐχαριστήσουν τοὺς θεοὺς, ἀλλὰ διὰ νὰ γνωρίσουν τὴν θέλησιν αὐτῶν εἶχον ἰδιαιτέραν ἐπιστήμην, τὴν **οἰωνοσκοπίαν**. Πρὸ τῶν μαχῶν, πρὸ τῆς συγκλήσεως τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ γενικῶς πρὸ πάσης δημοσίας πρά-

ξεως οἱ Ρωμαῖοι ἐπεδίωκον νὰ μάθουν ἂν ὁ θεὸς δὲν εἶχεν ἀντίρρῳσιν τινα. Πρὸς τοῦτο οἱ οἰωνοσκόποι παρετήρουν εἰς τὸν οὐρανὸν τὴν πτῆσιν καὶ τὴν φωνὴν τῶν οἰωνῶν ἢ τὰς ἀστραπὰς. Οἱ οἰωνοσκόποι πολλάκις συνεβουλευόντο τὰς *ιεράς ὄρνιθας*, αἱ ὁποῖαι διετηροῦντο εἰς ἰδιαίτερον κλωβόν. Πρὸς γινώσκιν τῆς θελήσεως τοῦ θεοῦ ἔρριπτον τροφὴν εἰς τὰ πτηνὰ καὶ ἀπὸ τὴν ὄρεξιν, μὲ τὴν ὁποίαν ἔτρωγον αὐτήν, ἐμάντευοντο.

Μεγάλην ἐπίσης σημασίαν ἀπέδιδον οἱ Ρωμαῖοι εἰς τὰς *διοσημείας*, εἰς τὰ σημεῖα δηλαδή, τὰ ὁποῖα μόνοι ἔστελλον οἱ θεοί, διὰ νὰ γνωρίσουν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν θέλησιν των, σεισμούς, θυέλλας, ἐκλείψεις κλπ.

Ἱεραὶ ὄρνιθες

ΕΦΕΣΤΙΟΙ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΟΙ ΘΕΟΙ

Εἰς τὴν Ρώμην διακρίνομεν δύο εἴδη θρησκείας, τὴν *θρησκείαν τῶν ἰδιωτῶν*, τὴν ὁποίαν ἀντιπροσωπεύουν οἱ ἐφέστιοι καὶ οἱ φου, τὸ ὁποῖον παριστάνει ἄγροτικοὶ θεοί, καὶ τὴν *ἐπίσημον θρησκείαν* κλωβὸν μὲ τὰς *ιεράς ὄρνιθας*, τῆς *πολιτείας*, ἡ ὁποία ἔχει ἰδιαιτέρους θεοὺς, ἐκ τῶν ὁποίων συνηθέστατα οἱ Ρωμαῖοι ἐμάντευοντο. εἰς τὴν λατρείαν τῶν ὁποίων οἱ ἰδιῶται δὲν λαμβάνουν μέρος.

Μεταξὺ τῶν ἐφεστίων θεῶν τὴν πρώτην θέσιν κατέχουν οἱ *νεκροί*, τοὺς ὁποίους, ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνες, οἱ Ρωμαῖοι ἐλάτρευον ὡς θεοὺς. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας ἦτο ἱερεὺς τῆς λατρείας τῶν νεκρῶν, εἰς τοὺς ὁποίους καθημερινῶς προσέφερε σπονδάς. Τοὺς νεκροὺς ὠνόμαζον *Manes*. Αἱ μεγάλαι ρωμαϊκαὶ οἰκογένειαι διετήρουν εἰδώλια ἐκ κηροῦ ὅλων τῶν προγόνων καὶ εἰς τὰς μεγάλας οἰκογενειακάς ἑορτάς δοῦλοι ἔφερον αὐτά. Τοιουτοτρόπως ἀντεπροσωπεύοντο κατ' αὐτὰς καὶ οἱ πρόγονοι. Ἄλλοι ἐφέστιοι θεοὶ τῶν Ρωμαίων ἦσαν ὁ *Ἰανός*, θεὸς τῆς θύρας, ἡ *Ἑστία*, θεὰ τοῦ οἰκιακοῦ πυρὸς καὶ οἱ *Penates*, οἱ θεοὶ τῶν προμηθειῶν τῆς οἰκογενείας.

Οἱ ἀγροί, μὲ τοὺς ὁποίους τόσον ὑπῆρξεν, ἰδίως κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, συνδεδεμένη ἡ ζωὴ τῶν Ρωμαίων, εἶχον ἕκαστος τὸν θεόν του. Τοὺς θεοὺς αὐτοὺς ὠνόμαζον *Lares*. Οἱ ἀγρόται ὅμως ἐλάτρευον κατ' ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους καὶ ἄλλους πολλοὺς θεοὺς, οἱ ὅποιοι ἐπροστάτευον τὴν γεωργίαν, τὴν σποράν, τὸν θερισμόν, τὴν ἄμπελον, τὰ δάση κλπ. Εἰς τοὺς θεοὺς αὐτοὺς οἱ χωρικοὶ ἐτέλουν δια-

φόρους ἑορτάς, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιοτέρα ἦτο τὰ Saturnalia, τὰ ὁποῖα ἐγίνοντο κατὰ τὸ τέλος Δεκεμβρίου. Ἡ εὐθυμία ἦτο τότε μεγάλη, ἀντήλλασσαν ἐπισκέψεις καὶ δῶρα, οἱ δὲ δοῦλοι ἐλάμβανον ἐξαιρετικὴν ἐλευθερίαν κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτάς καὶ παρεκάθηντο εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ κυρίου των.

ΟΙ ΘΕΟΙ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

Ἡ ρωμαϊκὴ πολιτεία, ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο ὡς μεγάλη οἰκογένεια

Ἑστίας

Ὁ ἱματισμὸς καὶ ἡ κόμωσις τῶν ἐστιάδων ἦσαν ἀνάλογα πρὸς τὸ σοβαρώτατον ἀξίωμα των. Ἡ εἰκὼν παριστάνει Μεγάλην Ἑστιάδα, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῆς ὁποίας διετέλουν αἱ ἄλλαι.

Ὁ ναὸς τοῦ ἦτο εἰς τὸ Καπιτώλιον. Ὁ ἄρως τέλος ἦτο ὁ θεὸς τῆς βλαστήσεως καὶ τοῦ πολέμου καὶ ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ὡς ὁ πατήρ τοῦ ρωμαϊκοῦ ἔθνους, διότι ἀπ' αὐτὸν κατὰ τὴν παράδοσιν ἐγενήθη ὁ Ρωμύλος.

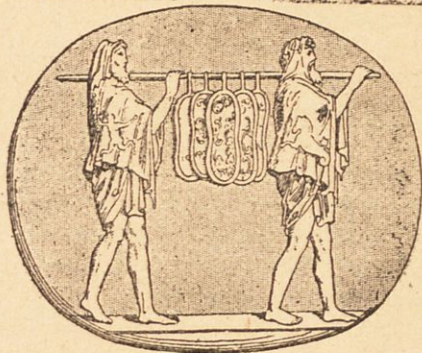
περιλαμβάνουσα ὅλους τοὺς Ρωμαίους, εἶχεν ἰδίους θεοὺς. Ἐπισημότεροι ἦσαν ὁ Ἰανὸς, ἡ Ἑστία, ὁ Ζεὺς καὶ ὁ Ἄρης.

Ὁ Ἰανὸς ἦτο ὁ θεὸς τῆς κυρίας πύλης τῆς Ρώμης, ἡ ὁποία ἔφερεν εἰς τὴν ἀγορὰν, καὶ παριστάνετο μὲ δύο μορφάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ἐβλεπεν ἔξω καὶ ἡ ἄλλη εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πόλεως. Ὁ ναὸς τοῦ ἦτο εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ ἔμενε κλειστός ἐν εἰρήνῃ, ἀνοικτὸς δὲ ἐν πολέμῳ, δ' ἂν εἰσέρχεται καὶ ἐξέρχεται ὁ ρωμαϊκὸς στρατός.

Ἡ Ἑστία ἦτο θεὰ τοῦ ἱεροῦ πυρὸς τῆς πολιτείας, τὸ ὁποῖον διετηρεῖτο ἐντὸς ναοῦ περιφερικοῦ, ὑπενθυμίζοντος ἴσως τὴν πρωτόγονον καλύβην, ὅπου οἱ ποιμένες διετήρουν ἄσβεστον τὸ πολύτιμον πῦρ.

Ὁ Ζεὺς ἦτο ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ, τοῦ ἀέρος καὶ τῆς θυέλλης καὶ ἐλατρεῖτο πολὺ. Ὁ

Ὁ κανονισμὸς τοῦ ρωμαϊκοῦ ἱερατείου ἀπεδίδετο ὑπὸ τῶν Ρωμαίων εἰς τὸν δεύτερον βασιλέα, τοῦ Νουμᾶν Πομπιλίου. Ἱερεὺς τῆς οἰκιακῆς λατρείας ἦτο, καθὼς εἶδομεν, ὁ πατὴρ τῆς οἰκογενείας. Εἰς τὴν πολιτείαν κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ βασιλεὺς, βραδύτερον δὲ οἱ ὑπατοὶ ἦσαν ἀνώτατοι ἱερεῖς τῆς ἐθνικῆς λατρείας. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἢ οἱ ὑπατοὶ δὲν ἠδύναντο οὐτε ἐγνώριζον ὅλους τοὺς τύπους, ἐξέλεγον ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι εἰδικῶς ἠσχολοῦντο μὲ τὴν λατρείαν τῶν θεῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθησαν οἱ **ιερεῖς**, οἱ ὅποιοι δὲν ἀπετέλουν, ὅπως εἰς τὴν ἀνατολήν, ἰδιαίτεραν κοινωνικὴν τάξιν, ἀλλ' ἠδύναντο συγχρόνως νὰ εἶναι ἄρχοντες ἢ συγκλητικοὶ καὶ τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα δὲν εἶχον ἰσοβίως.

Οἱ Σάλιοι

Ἐκ τῶν ἱερέων σπουδαιότεροι ἦσαν οἱ Φλάμινες, αἱ Ἑστιάδες καὶ οἱ Σάλιοι. **Φλάμινες** ἦσαν οἱ ἱερεῖς τῶν μεγάλων θεῶν. Ἡ εἰκὼν προέρχεται ἐκ σφάλιστου δακτυλίου, θοῦ καὶ παριστάνει Σάλιον ἱερεῖα περιάγοντα ἀνὰ τὴν πόλιν τὰς ἱερὰς ἀσπίδας τοῦ Ἄρεως. Οἱ Ρωμαῖοι ἐπίστευον ὅτι ἡ ἱερὰ ἀσπίς εἶχε καταπέσει ἐξ οὐρανοῦ καὶ συνεδέετο μὲ τὴν τυχὴν τῆς Ρώμης. Διὰ τοῦτο εἶχον κατασκευάσει καὶ 11 ἄλλας ὁμοίας, διὰ ν' ἀποπλανοῦν τοὺς κλέπτας.

Αἱ **Ἑστιάδες**, δηλ. αἱ ἱέρειαι τῆς θεᾶς Ἑστίας, ἀποκλειστικὸν ἔργον εἶχον τὴν λατρείαν τῆς Ἑστίας καὶ τὴν τήρησιν τοῦ ἱεροῦ πυρός, τὸ ὅποιον νύκτα καὶ ἡμέραν ἔκαιεν εἰς τὸν ναόν. Αἱ Ἑστιάδες ἦσαν ἐξ κοράσια, τὰ ὅποια ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν καλυτέρων οἰκογενειῶν μεταξὺ ἐξ καὶ δέκα ἐτῶν καὶ ἦσαν ὑποχρεωμένα νὰ μὴ νυμφευθοῦν καὶ νὰ παραμείνουν εἰς τὸ ἀξίωμα ἐπὶ 30 ἔτη. Ἀπῆλανον ἐξαιρετικῶν τιμῶν, ὁ λαὸς εἶχεν ἀπεριόριστον σεβασμὸν καὶ αὐτοὶ οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες ὑπεχώρουν τῆς ὁδοῦ, ὅταν διήρχοντο αἱ ἱεραὶ παρθένοι. Ἄλλοιόνον ὁμῶς εἰς ἐκείνην, ἡ ὁποία θὰ παρημέλει τὰ καθήκοντα καὶ θὰ παρέβαινε τὸν ὄρκον τῆς. Ἐμαστιγοῦτο μέχοι αἵματος ὑπὸ τοῦ μεγίστου ἀρχιερέως ἐκείνη, ἡ ὁποία θὰ ἄφινε τὸ ἱερὸν πῦρ νὰ σβεσθῇ, ὅταν δέ τις ἐνυμφεῖτο, ἐθάπτετο ζῶσα.

Οἱ **Σάλιοι** ἦσαν κυρίως ἱερεῖς τοῦ Ἄρεως, ἐφύλαττον τὰς 12

ἱερὰς ἀσπίδας, τὴν ὑπαρξιν τῶν ὁποίων οἱ Ρωμαῖοι συνέδεον ἀναποσπάστως μὲ τὴν ὑπόστασιν τῆς πόλεώς των.

Μὲ τὸν καιρὸν ἐδημιουργήθησαν εἰς τὴν Ρώμην σύλλογοι ἱερατικοί, διὰ νὰ διαφωτίζουν τὸν βασιλέα καὶ κατοπιν τοὺς ὑπάτους περὶ τῶν τύπων, οἱ ὁποῖοι ἔπρεπε νὰ ἐκπληρωθοῦν εἰς ὥρισμένας περιστάσεις. Οἱ σπουδαιότεροι ἀπὸ τοὺς συλλόγους αὐτοὺς ἦσαν οἱ Ποντίφικες καὶ οἱ Οἰωνοσκόποι.

Οἱ **Ποντίφικες**, τρεῖς, βραδύτερον πέντε καὶ τελευταῖον 15, ἐγνώριζον ἀκριβῶς καὶ ὑπεδείκνυν ὅλους τοὺς τύπους τῶν τελετῶν, ὥριζον εἰς τὸ ἡμερολόγιον τὰς ἐορτασίμους ἡμέρας, κατὰ τὰς ὁποίας ἤργουν αἱ δημόσιαι ὑπηρεσίαι, καὶ τὰς ἀποφράδας ἡμέρας, ὁπότε δὲν εἰργάζοντο τὰ δικαστήρια. Ἀρχηγὸς αὐτῶν ἦτο ὁ Μέγιστος ἀρχιερεὺς, Pontifex Maximus, ὁ ὁποῖος ἐξελέγετο ὑπὸ τοῦ λαοῦ, εἶχε τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν ἐπὶ πάντων τῶν ἱερῶν καὶ τῆς λατρείας ἐν γένει καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβη ὁ ἀρχηγὸς τῆς ρωμαϊκῆς θρησκείας. Διὰ τοῦτο τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο μέγιστον.

Οἱ **Οἰωνοσκόποι** συνώδευον τὸν βασιλέα κατ' ἀρχὰς καὶ βραδύτερον τοὺς ἀρχηγούς εἰς τὰς ἐκστρατείας καὶ ἔλεγον εἰς αὐτοὺς τὴν θέλησιν τῶν θεῶν.

Ἀλεξανδρινὸν μωσαϊκόν

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Η ΠΑΛΗ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

Ἡ ρωμαϊκὴ δημοκρατία εἶναι κατ' ὄνομα μόνον δημοκρατία. Κατ' οὐσίαν κυβερονᾷ ἡ ἀριστοκρατικὴ τάξις.

Ἄλλ' οἱ πληθεῖοι ἀπαιτοῦν νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν. Διὰ τοῦτο ἀρχίζει μακρὰ καὶ ἐπίμονος πάλη μεταξὺ τῶν πατρικίων καὶ τῶν πληθείων, ἡ ὁποία διήρκεσε 200 ἔτη, ἀπὸ τοῦ 500-300 π. Χ.

Εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐνίκησαν τελειωτικῶς οἱ πληθεῖοι. Κατὰ πρῶτον ἐπέτυχον τὴν ἰσορροσίαν τῆς δημαρχίας καὶ τῆς θυραυτικῆς ἐκκλησίας, κατόπιν νόμους γραπτούς, ὀλίγον θραδύτερον τὴν κοινωνικὴν ἰσότητα καὶ τέλος τὴν πολιτικὴν.

Ἐκτοτε ὁ ρωμαϊκὸς λαὸς ἠνωμένος χωρεῖ εἰς τὰς ἐξωτερικὰς κατακτῆσεις.

ΤΟ ΝΕΟΝ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 509 ἦτο ἔργον τῆς τάξεως τῶν πατρικίων, οἱ ὅποιοι ἀνέτρεψαν τὴν βασιλείαν, διότι διεκινδύνεον ἡ δύναμις καὶ τὰ προνόμιά των ἐκ τῆς πολιτικῆς τοῦ Ταρχυνίου. Τὸ νέον πολίτευμα οἱ Ρωμαῖοι ὠνόμασαν **Δημοκρατίαν**, κατ' οὐσίαν ὅμως ἦτο κυβέρνησις ὀλιγαρχικὴ, διότι ὅλην τὴν ἐξουσίαν εἶχον οἱ πατρίκιοι. Ἡ ρωμαϊκὴ δημοκρατία διήρκεσε περίπου πέντε αἰῶνας (509—31 π. Χ.). Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ Ρώμη προβαίνουσα ἀπὸ ἐπιτυχίας εἰς ἐπιτυχίαν ἐκυρίαρχησε τοῦ κόσμου.

Ἀνώτατοι ἄρχοντες τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας εἶναι δύο **Ὑπατοι** (Consules), οἱ ὅποιοι ἔλαβον ὅλην τὴν ἐξουσίαν τῶν βασιλέων. Ἦσαν ἀνώτατοι ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ, πρόεδροι τῆς Συγκλήτου καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἦσαν ἀνώτατοι θρησκευτικοὶ λειτουργοὶ καὶ ἀνώτατοι δικασταί. Ἐπίσης διετήρησαν ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ ἐμβλήματα τοῦ βασιλέως, τὴν περιπόρφυρον τήβεννον, τὸν ἐλεφάντινον θρόνον, τοὺς δώδεκα ῥαβδούχους. Ἄλλ' ἡ ἀρχὴ τῶν ὑπάτων διέφερεν ἀπὸ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν σημαντικῶς, διότι ὑπεβλήθη εἰς πολλοὺς περιορισμούς. Ἡ ἐξουσία διεμοιράσθη εἰς δύο, ἡ ἔνστασις δὲ τοῦ ἑνὸς ἠδύνατο νὰ μεταιώσῃ πᾶσαν πράξιν τοῦ ἄλλου. Ἐκτὸς τούτου ἐξελέγοντο μόνον δι' ἓν ἔτος, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς ἦτο ἰσόβιος.

Εἰς στιγμὰς ὅμως κρίσιμους οἱ Ρωμαῖοι ἐξέλεγον ἓνα μόνον ἄρχοντα, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐξουσία δὲν εἶχεν οὐδένα περιορισμόν. Οὗτος ἦτο ὁ **Δικτάτωρ** (Dictator). Τὸν δικτάτορα ἐξέλεγον οἱ ὕπατοι, ἡ δὲ ἀρχὴ του διήρκει μόνον ἐφόσον ὑπῆρχεν ὁ κίνδυνος, ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει οὐχὶ πλέον τῶν ἑξ μηνῶν.

Εἰς τὸ νέον πολίτευμα ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν ἡ **Σύγκλητος**, ἡ ὁποία κατ' οὐσίαν ἐκυβέρνησε τὸ ρωμαϊκὸν κράτος. Ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, αὕτη κυρίως διηύθυνε τὴν πολιτικὴν τῆς Ρώμης, ἔδειξε μεγάλην σταθερότητα καὶ σύνεσιν καὶ θεωρεῖται δικαίως ὁ κυριώτερος δημιουργὸς τοῦ ρωμαϊκοῦ μεγαλείου.

ΠΑΤΡΙΚΙΟΙ—ΠΛΗΒΕΙΟΙ

Ἀλλὰ τὸ νέον πολίτευμα ὠφέλησε κυρίως τοὺς πατρικίους, οἱ ὁποῖοι κατῳρθώσαν νὰ συγκεντρώσουν ὅλην τὴν δύναμιν καὶ ὅλον τὸν πλοῦτον εἰς χεῖρας των. Οἱ πληβεῖοι ἀπεκλείοντο ἀπὸ τὰ δημόσια ἀξιώματα, δὲν ἠδύναντο νὰ γίνουν οὔτε ὕπατοι οὔτε δικτάτωρες οὔτε συγκλητικοί. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἶχον θέσιν μειονεκτικὴν, εἰς δὲ τὰς δίκας ἦσαν ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν πατρικίων.

Κυρίως ὅμως ὑπῆρχε μεγάλη ἀντίθεσις οἰκονομικὴ μεταξὺ τῶν δύο τάξεων. Οἱ Ρωμαῖοι εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς δημοκρατίας εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ διεξαγάγουν μακροὺς

Ραβδούχοι (ἀνάγλυφον)

Οἱ ἀκόλουθοι τοῦ ὑπάτου καὶ τῶν ἄλλων ἀνωτέρων ἀρχόντων συνωδεύοντο ὑπὸ ραβδούχων, οἱ ὁποῖοι ἔφερον εἰς τὸν ἀριστερὸν ὦμον δέσμην ράβδων καὶ πέλεκυν. Οἱ ραβδούχοι ἦσαν σύμβολον τῆς δυνάμεως τῶν ἀρχόντων καὶ οἱ ἐκτελεσταὶ τῶν διαταγῶν των.

καὶ σκληροὺς πολέμους. Οἱ πληβεῖοι εὐρίσκοντο σχεδὸν εἰς διαρκῆ ἐπιστράτευσιν, ὥπλιζοντο ἑξ ἰδίων καὶ δὲν ἐλάμβανον μισθὸν παρὰ τῆς πολιτείας. Ἐνῶ δὲ αὐτοὶ, ἐπολέμουν, οἱ ἄγροί των ἔμενον ἀκαλλιέργητοι καὶ

διὰ τὰ διατηρήσουν τὰς οἰκογενεῖας των, ἐδανείζοντο ἀπὸ τοὺς πλουσίους μὲ βαρυτάτους τόκους. Οἱ νόμοι τοῦ δανεισμοῦ ἦσαν σκληρότατοι κατὰ τοὺς χρόνους αὐτούς. Ὁ δανειστής εἶχε δικαίωμα νὰ πωλήσῃ τὰ κτήματα τοῦ χρεώστου καὶ τὸν ἴδιον νὰ κάμῃ δοῦλον. Ἡ θέσις τῶν πληβείων ἀπέβη τοιουτοτρόπως ἐλεεινή. Κατήντησαν πτωχοί, πολλοὶ ἔξ αὐτῶν ἔγιναν δοῦλοι καὶ σχεδὸν ὅλοι ἔζων βίον ἄθλιον. Ἡ σκληρότης τῶν πλουσίων δανειστῶν πρὸς τοὺς πτωχοὺς πληβείους ἦτο παροιμιώδης. Ἀξιωματικὸς πληβεῖος, ὁ ὁποῖος εἶχε πολέμησει γενναϊότατα κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ εἶχε τὸ στήθος του γεμάτον ἀπὸ τραύματα, ἐδούλευεν ἄλυσίδετος εἰς τὰ κτήματα τοῦ δανειστοῦ του. Ἰδοὺ τὶ διηγεῖται ὁ ἱστορικὸς Λίβιος περὶ αὐτοῦ:

Ἐνεφανίσθη γέρον τις εἰς τὴν ἀγορὰν φέρων καταφανῆ τὰ σημεῖα τῶν μαρτυριῶν του. Τὰ ἐνδύματά του ἦσαν ρυπαρότατα, τὸ δὲ πρόσωπόν του ὠχρὸν καὶ ἀδύνατον. Ἡ μεγάλη του γενειὰ καὶ ἡ μακρὰ κόμη προσέδιδον εἰς αὐτὸν ὄψιν ἀγρίου. Ἄλλ' ὅλοι τὸν ἀνεγνώριζον. Ἦτο ἑκατόνταρχος καὶ ἐγένετο πολὺς λόγος διὰ τὰς τιμὰς τὰς ὁποίας εἶχε λάβει κατὰ τὸν πόλεμον διὰ τὴν ἀνδρείαν του. Ὁ ἴδιος ἐδείκνυν ἐπὶ τοῦ στήθους του τὰ τραύματα, τεκμήρια τῆς ἀνδρείας του.... Τὸν ἠρώτησαν: διατί αὐτὰ τὰ ῥάκη, διατί αὕτη ἡ ἀποτροπαιὶς δυστυχία; Ὑπηρέτει, εἶπεν, εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Σαβίνων, ὅταν ἐπιδρομαὶς τοῦ διήρπασαν τὴν ἐσοδείαν, τοῦ ἔκαυσαν τὴν οἰκίαν καὶ τὰ ἐπιπλα καὶ ἀπήγαγον τὰ ποίμνιά του. Διὰ τὰ πληρώσῃ τοὺς φόρους, ἐδανείσθη. Ἀλλὰ τὸ χρέος μὲ τοὺς τόκους ἐμεγάλωσε, τοῦ ἀφῆρεσαν τὸν ἀγρόν, τὸν ὅποιον εἶχε κληρονομίαν ἐκ τοῦ πάππου του, καὶ ὅλα τὰ ὑπάρχοντά του. Βραδύτερον ἔκαμαν δοῦλον καὶ τὸν ἴδιον, ὁ δὲ δανειστής δὲν ἦτο κύριός του, ἀλλὰ δεσμοφύλαξ, ἀληθὴς δῆμιος. Ἐδεῖξε τότε τὴν ῥάχιν του αὐλακωμένην καὶ πληγωμένην διὰ μαστιγίου.

Διὰ τοῦτο οἱ πληβεῖοι ἀνέλαβον ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα κατὰ τῶν πατρικίων, ὁ ὁποῖος διήρκεσε 200 περίπου ἔτη (500—300) καὶ κατέληξεν εἰς τὴν πλήρη νίκην των. Οἱ πατρίκιοι ἀντέταξαν πείσμονα ἄρνησιν εἰς ὅλας τὰς ἀπαιτήσεις τῶν πληβείων, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν, διότι οἱ πληβεῖοι ἦσαν οἱ περισσότεροι, ἀπετέλουν τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ στρατοῦ καὶ ἡ Ρώμη εἶχεν ἀνάγκην στρατιωτῶν διὰ τοὺς πολέμους πρὸς τοὺς γείτονάς της.

Η ΔΗΜΑΡΧΙΑ

Αἱ ἀπόπειραι τῶν πληβείων προσέκρουον εἰς τὴν ἀπληστίαν καὶ πονηρίαν τῶν πατρικίων. Δύο φορές ἠρνήθησαν νὰ προσέλθουν ὑπὸ τὰς σημαίας, ἀλλ' οἱ πατρίκιοι ἔπεισαν αὐτοὺς μὲ ἀπατηλὰς ὑποσχέσεις ὅτι μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου θὰ κατήργουν τοὺς νόμους τῶν χρεῶν καὶ θὰ ἐκαλυτέρευον τοὺς ὅρους τῆς ζωῆς των.

Ἀλλὰ τὸ 493 π. Χ. ἀφοῦ ἐπέστρεψαν ἐκ τινος νικηφόρου πολέμου, ἀπεσύρθησαν εἰς ἓνα λόφον βορείως τῆς πόλεως, εἰς τὸ λεγό-

μενον Ἱερὸν ὄρος. Αὐτὴ εἶναι ἡ περίφημος **Ἀποχώρησις τῶν πληβείων**. Αὐτὴν τὴν φορὰν ἐπεβλήθησαν οἱ πληβεῖοι καὶ οἱ πατρίκιοι ὑπεχρεώθησαν νὰ δεχθοῦν ὅλα τὰ αἰτήματά των. Πρῶτον ἡλευθέρωσαν ὅλους ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἔγιναν δοῦλοι ἕνεκα χρεῶν, καὶ ἀπῆλλαξαν αὐτοὺς ἀπὸ τὰ χρέη. Κυρίως ὅμως ἐπέτυχον τὴν ἐκλογὴν ἰδίων ἀρχόντων, οἱ ὅποιοι εἶχον ἔργον νὰ προστατεύουν τοὺς πληβείους

493

κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν πατρικίων. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη ἡ σπουδαιότατη ἀρχὴ τῶν Δημάρχων. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐσήμαινε μεγάλην νίκην τῶν πληβείων καὶ ἀποτελεῖ σημαντικωτάτην μεταβολὴν εἰς τὸ πολίτευμα τῆς Ρώμης.

Οἱ **δήμαρχοι** εἶχον μεγίστην δύναμιν. Δὲν ἦσαν κυρίως ἄρχοντες δυνάμενοι δηλ. νὰ διατάξουν, ἀλλ' εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ σταματήσουν τὰς ἀποφάσεις καὶ τὰς ἐνεργείας ὄλων τῶν ἀρχόντων. 1) Εἶχον τὸ δικαίωμα τῆς *βοηθείας*. Ἐπροστάτευον δηλαδὴ τοὺς πληβείους κατὰ διαφόρους τρόπους. Ἡδύναντο νὰ ἀπελευθερώσουν τοὺς καταδικωμένους ὑπὸ τῶν πατρικίων καὶ νὰ παρέχουν εἰς αὐτοὺς ἄστυλον τὴν οἰκίαν των, ἡ ὁποία διὰ τοῦτο ἦτο ἀνοικτὴ νύκτα καὶ ἡμέραν. 2) Τὸ δικαίωμα τοῦ *veto* (=ἀπαγορεύω). Ὁ δήμαρχος δηλαδὴ ἠδύνато νὰ ματαιώῃ πᾶσαν ἀπόφασιν τῶν ἀρχόντων δυσμενῇ διὰ τοὺς πληβείους. 3) Διὰ νὰ εἶναι ἐξησφαλισμένος ὁ δήμαρχος ἀπέναντι τῶν πατρικίων, ἐκηρύχθη τὸ πρόσωπόν του ἱερὸν καὶ ἀπαραβίαστον. Ὁ δήμαρχος ἦτο *sacrosanctus*, ὅπως ἔλεγον οἱ Ρωμαῖοι. Πᾶσα προσβολὴ κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ δημάρχου ἐτιμωρεῖτο μὲ αὐστηροτάτας ποινάς. Οἱ δήμαρχοι ἦσαν κατ' ἀρχὰς 2, κατόπιν ἔγιναν 5 καὶ τελευταῖον 10, ἐξελέγοντο μόνον ἐκ τῆς τάξεως τῶν πληβείων καὶ ἡ ἀρχὴ των διήρκει ἕν ἔτος. Ἄλλ' ἐπετρέπετο νὰ ἐκλεγοῦν οἱ αὐτοὶ ἐπὶ πολλὰ συνεχῇ ἔτη.

ΛΟΧΙΤΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ—ΦΥΛΕΤΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους, ὁπότε οἱ πατρίκιοι μόνον ἐθεωροῦντο πολῖται τῆς Ρώμης, ὑπῆρχε μία μόνη ἐκκλησία, ἡ συνάθροισις δηλ. τῶν εὐγενῶν πατρικίων. Αὕτη ὠνομάζετο, καθὼς εἶδομεν, **Φρατρικὴ ἐκκλησία**. Ἀλλὰ βραδύτερον ἐδημιουργήθησαν δύο νέαι ἐκκλησῖαι, αἱ ὁποῖαι σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέκτησαν μεγίστην σπουδαιότητα. Ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν ἦτο συνάθροισις τοῦ ἐνόπλου στρατευομένου λαοῦ, ἐλάμβανον δὲ μέρος εἰς αὐτὴν καὶ οἱ πληβεῖοι. Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἦτο διηρημένος εἰς 193 λόχους. Οἱ πολῖται λοιπὸν συνήρχοντο εἰς ἐκκλησίαν συντεταγμένοι εἰς λόχους. Διὰ τοῦτο ἡ ἐκκλησία αὕτη ὠνομάσθη **Λοχίτις ἐκκλησία**. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἐψη-

φιζον ὄχι κατὰ κεφαλὰς, ἀλλὰ κατὰ λόχους. Δηλαδή ἕκαστος λόχος ἐλάμβανε χωριστὰ ἀποφάσεις καὶ ἡ γνώμη τοῦ ἀντεπροσώπουε μίαν ψήφον. Ἡ λοχίτις ἐκκλησία ἐξέλεγε τοὺς ὑπάτους καὶ ἐψηφίζε τοὺς νόμους. Ἀλλὰ μετὰ τὴν σύστασιν τῆς δημαρχίας οἱ πληβεῖοι μόνον συνήρχοντο εἰς συνάθροισιν, διὰ νὰ ἐκλέξουν τοὺς δημάρχους τῶν. Ἐκεῖ προσήρχοντο κατὰ φυλάς. Ἡ συνέλευσις αὐτῇ τῶν πληβείων, ἡ ὁποία ὀνομάσθη *Φυλετικὴ ἐκκλησία*, δὲν εἶχε κατ' ἀρχὰς τὸ κύρος ἐκκλησίας, διότι αἱ ἀποφάσεις τῆς δὲν ἦσαν ὑποχρεωτικαὶ δι' ὅλους τοὺς πολίτας, ἀλλὰ μόνον διὰ τοὺς πληβεῖους. Βραδύτερον ὅμως ἀπέκτησε μεγίστην σημασίαν καὶ ἔπαιξε σημαντικώτατον μέρος εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἱστορίαν τῆς Ρώμης. Ἐνώπιον αὐτῆς οἱ δήμαρχοι καλοῦν τοὺς ἀποχωροῦντας τῆς ἀρχῆς ὑπάτους νὰ δώσουν εὐθύνας διὰ τὴν κακὴν διαχείρισιν τῆς ἀρχῆς καὶ ἐξασκοῦν τοιοῦτοτρόπως ἔλεγχον ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως.

Η ΔΩΔΕΚΑΔΕΛΤΟΣ

Οἱ πληβεῖοι ὀργανωθέντες κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῇς τοὺς δημάρχους ἐξηκολούθησαν τὸν ἀγῶνα, διὰ ν' ἀποκτήσουν πλήρη ἰσότητα κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν.

Τὸ πρῶτον, τὸ ὁποῖον ἐπέτυχον, ἦσαν οἱ *γραπτοὶ νόμοι*. Ἐπὶ μακρὸν ἡ Ρώμη δὲν εἶχε γραπτὴν νομοθεσίαν, οἱ δὲ πατρίκιοι ἐδίδαζον κατὰ τὰ ἄγραφα ἔθιμα, τὰ ὁποῖα ἡρμήνευον πάντοτε κατὰ τὸ συμφέρον τῆς τάξεώς των. Τὸ 462 λοιπὸν οἱ πληβεῖοι ἐζήτησαν τὴν σύνταξιν νόμων. Οἱ πατρίκιοι ἀντέταξαν, ὅπως πάντοτε, πείσμονα ἄρνησιν. Τέλος ἐξέλεξαν δέκα πατρικίους, εἰς τοὺς ὁποίους ἔδωκαν ἐξουσίαν νὰ συντάξουν κώδικα τῶν νόμων (451). Οἱ ἄνδρες αὐτοὶ ὀνομάζονται εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν *Δέκα ἄνδρες*. Τοιοῦτοτρόπως ἦλθεν εἰς φῶς ὁ ἀρχαιότατος ρωμαϊκὸς κώδιξ, ὁ ὁποῖος ἔλαβε τὸ ὄνομα *Δωδεκάδελτος* (Lex duodecim tabularum), διότι ἐχαράχθη ἐπὶ δώδεκα χαλκῶν πλακῶν.

450

Ὁ νέος κώδιξ καθιέρωνεν ἰσότητα ὅλων τῶν πολιτῶν ἐνώπιον τοῦ νόμου, ὑπεχρέωνε τοὺς ὑπάτους νὰ δικάζουν ἐπὶ τῇ βάσει ὠρισμένων γραπτῶν νόμων, ὥριζε τὴν ὁργάνωσιν τῆς πολιτείας, τὴν θέσιν τῆς οἰκογενείας τῶν πατρικίων καὶ πληβείων, ἐκανόνιζε τὴν θρησκείαν τῆς πολιτείας καὶ τῆς οἰκογενείας, ὥριζε τοὺς τόκους τῶν δανείων, τὰς συνηθείας εἰς τὰς κηδείας κτλ.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΞΙΣΩΣΙΣ

Τὸ 449 οἱ δήμαρχοι ἐσημείωσαν νέαν ἐπιτυχίαν. Κατώρθωσαν

ὥστε αἱ ἀποφάσεις τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας ν' ἀποκτήσουν ἰσχὺν νόμου. Τὸ 445 οἱ πληβεῖοι προέβαλον δύο σημαντικωτάτας ἀπαιτήσεις. Ἐζήτησαν πρῶτον τὴν κατάργησιν τοῦ νόμου, ὁ ὁποῖος ἀπηγόρευε τὴν ἐπιγαμίαν μεταξὺ πατρικίων καὶ πληβείων, καὶ δευτέρον ὁ εἷς ἐκ τῶν ὑπάτων νὰ εἶναι πληβεῖος. Διὰ τοῦ πρώτου ἐζήτουν πλήρη κοινωνικὴν ἰσότητα, διὰ τοῦ δευτέρου τὴν πολιτικὴν. Οἱ πατρίκιοι καὶ ἡ Σύγκλητος ὑπεχώρησαν εἰς τὸ πρῶτον (445). Ἐκτοτε οἱ πληβεῖοι ἠδύναντο ἐλευθέρως νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὰς οἰκογενεῖας τῶν πατρικίων καὶ οὐδεμία πλέον κοινωνικὴ διαφορὰ ἐχώριζε τὰς δύο τάξεις.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΞΙΣΩΣΙΣ

Τουναντίον οἱ πατρίκιοι ἐφάνησαν ἀνένδοτοι εἰς τὴν δευτέραν ἀπαίτησιν τῶν πληβείων, τὴν ὁποίαν ἐχαρακτήριζον ἀνόσιον καὶ σκανδαλώδη. Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε μακρὸς καὶ ἐχρειάσθη αἰὼν ὁλόκληρος, διὰ νὰ ἐπιτύχουν οἱ πληβεῖοι τὴν πολιτικὴν ἰσότητα.

Οἱ πατρίκιοι καὶ ἡ Σύγκλητος ἐξήντησαν ὅλην τὴν ἐφευρετικότητά των, διὰ νὰ ματαιώσουν τὴν ἄνοδον τῶν πληβείων εἰς τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα. Βλέποντες ὅτι οἱ πληβεῖοι θὰ ἐπιτύχουν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν ὑπατείαν ἐχώρισαν τὴν ἐξουσίαν τοῦ ὑπάτου. Ἐδημιούργησαν δηλαδὴ νέους ἄρχοντας (444), εἰς τοὺς ὁποίους ἔδωσαν σπουδαῖον μέρος τῆς ἐξουσίας τῶν ὑπάτων. Τοιοῦτοτρόπως διώρισαν 2 *Ταμίας*, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνέθεσαν τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν, καὶ 2 *Τιμητάς*, εἰς τοὺς ὁποίους ἔδωκαν τὴν σπουδαιωτάτην ἐξουσίαν νὰ ἐπιβλέπουν τὰ ἥθη τῶν πολιτῶν καὶ νὰ κατατάσσουν αὐτοὺς εἰς τάξεις. Εἶχον δηλαδὴ τὴν ὀπισθοβουλίαν νὰ διατηρήσουν εἰς ἑαυτοὺς ἀποκλειστικῶς τὰ ἀξιώματα ταῦτα, ἐὰν οἱ πληβεῖοι κατῴρθον νὰ γίνουν ὑπατοί.

Τέλος ὅμως οἱ πατρίκιοι ὑπεχώρησαν καὶ ἔδωκαν εἰς τοὺς πληβεῖους τὸ δικαίωμα τῆς ὑπατείας, ἀφοῦ προηγουμένως ἀφῆρσαν ἀπ' αὐτῆς καὶ ἄλλην ἐξουσίαν, τὴν δικαστικὴν, τὴν ὁποίαν ἀνέθεσαν εἰς τὸν *Πραιτωρα*. Εὐκόλως κατόπιν οἱ πληβεῖοι κατῴρθωσαν νὰ κατακτήσουν καὶ τὰ λοιπὰ πολιτικὰ ἀξιώματα, τοῦ τιμητοῦ, τοῦ πραιτωρος κλπ, τὰ ὁποῖα διετήρουν μόνον οἱ πατρίκιοι. Τὴν τελευταίαν ἀντίστασιν προέβαλον οἱ πατρίκιοι διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ *Μεγίστου ἀρχιερέως*. Ἀλλὰ τέλος τὸ 300 ἐπέτυχον καὶ τοῦτο οἱ πληβεῖοι καὶ ἔκτοτε ἀπέκτησαν πλήρη πολιτικὴν ἰσότητα πρὸς τοὺς πατρικίους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Τὴν νεαράν δημοκρατίαν ἠπείλυνσαν οἱ γειτονικοὶ λαοὶ Τυρρηνοί, Αἴκουνοι καὶ Οὐόλδοκοι. Οἱ Ρωμαῖοι ὅμως ἀπέκρουσαν τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἤρχισαν τὰς πρώτας κατακτῆσεις κυριεύσαντες τὴν τυρρηνικὴν πόλιν Οὐηΐους.

Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν ἀνεκαίτισε πρὸς στιγμὴν τὴν ρωμαϊκὴν ἐξάπλωσιν. Ἀφοῦ ὅμως παρήλθεν ὁ κίνδυνος, οἱ Ρωμαῖοι ὑπέταξαν τοὺς Τυρρηνοὺς, τοὺς Αἰκούους καὶ τοὺς Οὐόλδοκους καὶ τοὺς σταδιάσαντας Λατίνους.

Βραδύτερον ἐνίκησαν τοὺς Σαμνίτας καὶ ἔγιναν κύριοι τῆς Κεντρικῆς Ἰταλίας. Τέλος ἡ νίκη κατὰ τοῦ Πύρρου κατέστησεν αὐτοὺς κυρίους ὅλης τῆς χερσονήσου.

Τὰς κατακτῆσεις ἐξησφάλισαν οἱ Ρωμαῖοι διὰ δοφῆς διοικητικῆς ὁργανώσεως, διὰ τῶν ἀποικιῶν καὶ διὰ τῶν στρατιωτικῶν ὁδῶν.

Η ΡΩΜΗ ΚΑΙ Η ΕΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Ἡ Ρώμη κατώρθωσεν ὅτι εἶχον ὀνειρευθῇ οἱ Τυρρηνοί, νὰ ἐνώσῃ δηλαδὴ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς ὅλης τὴν ἰταλικὴν χερσόνησον. Ἀλλὰ τὸ ἔργον εἶχε σοβαρωτάτας δυσκολίας. Ἡ χερσόνησος γεωγραφικῶς μὲν παρουσιάζει τὰς παραδοξοτέρας ἀσυμμετρίας μήκους καὶ πλάτους, μεγάλην ποικιλίαν χωρῶν καὶ προσκόμματα ἀνυπερέβλητα εἰς τὴν συγκοινωνίαν τῶν βορείων τμημάτων μετὰ τῶν νοτίων. Ἐκτὸς τούτου εἰς οὐδεμίαν χώραν συναντῶμεν τόσῃν ποικιλίαν λαῶν καὶ γλωσσῶν, ὅσῃν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Δώδεκα γλωσσικὰ ἰδιώματα ὁμιλοῦντο τὸν Ε' αἰῶνα εἰς αὐτὴν μὲ διαφοράς τοσαύτας, ὥστε ἡ συνεννόησις μεταξὺ τῶν ποικίλων λαῶν νὰ καθίσταται ἀδύνατος. Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἡ Ἰταλία ἐφαίνετο χώρα κατ' ἐξοχὴν προωρισμένη ν' ἀποτελέσῃ μικρὰ κρατίδια.

Παρ' ὅλας ὅμως τὰς δυσκολίας αὐτὰς οἱ Ρωμαῖοι κατώρθωσαν νὰ ἐνώσουν τὴν Ἰταλίαν, ἀλλ' ἐχρειάσθησαν πρὸς τοῦτο τρεῖς ὀλοκλήρους αἰῶνας καὶ μακροὺς καὶ αἱματηροὺς πολέμους.

Ρωμαϊκὴ Ἱστορία Α. Λαζάρου

Ἦδη ἐπὶ τῶν τυρρηνῶν βασιλέων ἡ Ρώμη ἐξουσίαζε τὸ Λάτιον. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 509 ἐκλονίσθη πρὸς στιγμὴν ἡ κυριαρχία της. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἤρχισαν αἱ ἔριδες μεταξὺ πατρικίων καὶ πληβείων. Ἐκ τούτου ἐπωφελούμενοι οἱ Λατίνοι ἐξηγέρθησαν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἀνεξαρτησίας των καὶ ἐπεχείρησαν ν' ἀνανεώσουν τὴν λατινικὴν ὁμοσπονδίαν. Ἀλλὰ εἰς τὴν μάχην παρὰ τὴν λίμνην *Ρηγίλλην* (496) οἱ Ρωμαῖοι ἐνίκησαν τὸν λατινικὸν στρατόν.

Πολὺ μεγαλύτερος κίνδυνος ἠπειλῆσε τὴν νεαρὰν δημοκρατίαν. Οἱ ὄρεινοι λαοὶ τῶν Ἀπεννίνων, οἱ ὁποῖοι ἠϋξήθησαν εἰς πληθυσμόν, ἤρχισαν νὰ κινοῦνται πρὸς τὰς πεδιάδας. Οἱ *Σαβῖνοι* βορειοανατολικῶς, οἱ *Αἴκουοι* πρὸς ἀνατολὰς καὶ οἱ *Ουόλσκοι* ἀπὸ νότου ἀπειλοῦν τὸ Λάτιον. Ἐπίσης ἡ τυρρηνικὴ πόλις *Ουήϊοι* ἤθελε νὰ κατακτήσῃ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Τιβέρεως. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Ρωμαῖοι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ε' αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' διεξάγουσιν πόλεμον εἰς τέσσαρα μέτωπα.

Δὲν γνωρίζομεν σήμερον ἀκριβῶς τὴν ἱστορίαν τῶν πολέμων αὐτῶν, διότι ἡ παράδοσις ἀνέμιξε πολλοὺς μύθους, διὰ νὰ κολακεύσῃ τὴν ρωμαϊκὴν φιλοτιμίαν. Ὁ ρωμαϊκὸς ὅμως λαὸς ἔδειξε μεγάλην ἀντοχὴν καὶ σταθερότητα.

Εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν βασιλέων ὁ ἔκπτωτος Ταρκύνιος ὑπεκίνησε κατὰ τῆς Ρώμης τὸν βασιλέα τῆς τυρρηνικῆς πόλεως *Κλουσίου Πορσήναν*, ὁ ὁποῖος ἔφθασε νικηφόρος μέχρι τῶν προθύρων τῆς πόλεως. Ὁ Τίτος Λίβιος διηγεῖται τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τοῦ Ὀρατίου Κόκλητος καὶ τοῦ Μουκίου Σκαιόλα. Φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ὑπέστησαν βαρεῖαν ἥτιαν καὶ ὁ Πορσήνας ἔμεινεν ἐπὶ τινὰ καιρὸν κύριος τῆς Ρώμης.

Μετὰ τὴν περιπέτειαν αὐτὴν οἱ Ρωμαῖοι εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ διεξαγάγουν σχεδὸν ἐπὶ ἡμισυν αἰῶνα σκληρὸν ἀγῶνα πρὸς τοὺς *Σαβίνους*. Ὁ πόλεμος ἔλαβε διαφόρους φάσεις, κατὰ δὲ τὸ ἔτος 449 φαίνεται ὅτι ἔληξε μὲ συνδιαλλαγὴν τῶν δύο λαῶν. Οἱ Σαβῖνοι ἔκτοτε εἰρηνεύουν ἐπὶ 150 περίπου ἔτη.

Περὶ σσότερον ἀπὸ τοὺς Σαβίνους ἐπικίνδυνοι ἦσαν οἱ *Αἴκουοι*, οἱ *Ουόλσκοι* καὶ οἱ *Ουήϊοι*. Ὑπερίσχυσεν ὅμως πάλιν ἡ ἀπαράμιλλος ἀντοχὴ τῶν Ρωμαίων. Τὸ 492 ἡ χώρα τῶν Αἰκούων κατελήφθη ὀριστικῶς. Οἱ Ρωμαῖοι πρὸς τοὺς ἀγῶνας κατὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ συνέδεσαν τὸν μῦθον τοῦ *Κικιννάτου*. Ἡ σύγκλητος εὐρεθεῖσα εἰς μεγάλαν

Ἐπὶ τὴν ἀνάγκην διώρισεν αὐτὸν δικτάτωρα. Οἱ ἀπεσταλμένοι εὗρον τὸν **Κικινινᾶτον** καλλιεργοῦντα τὸν ἀγρόν. Ἀφοῦ δὲ ἐνίκησε τοὺς ἐχθροὺς, λέγεται ὅτι ἐπέστρεψε πάλιν εἰς τὸ ἄροτρον του.

Οἱ Οὐόλσκοι ἀπεκρούσθησαν τὸ 493. Καὶ πρὸς τοὺς ἀγῶνας αὐτοὺς οἱ Ρωμαῖοι συνέδεσαν τὸν μῦθον τοῦ ὑπερηφάνου πατρικίου **Κοριολανοῦ**. Λέγεται ὅτι ἔλθων εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς δημάρχους ἔφυγεν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος του Οὐόλσκους καὶ τοὺς ὠδήγησε ἐναντίον τῆς Ρώμης.

Πολὺ σπουδαιότερα ἦτο ἡ ἐπιτυχία τῶν Ρωμαίων κατὰ τῶν Οὐη-
ίων. Ἡ πόλις κειμένη εἰς θέσιν ὀχυρωτάτην, ἐπὶ ὑψώματος μεταξὺ δύο
ποταμῶν, εἰς ἀπόστασιν 18 χιλιομ. ἀπὸ τῆς Ρώμης, ἐκυ-
ριεύθη τὸ 396 μετὰ μακρὰν πόλιορκίαν ὑπὸ τοῦ περιφη-
μου στρατηγοῦ **Φουρίου Καμίλλου**. Οἱ Ρωμαῖοι παρωμοίασαν τὴν
πόλιορκίαν πρὸς τὸν τρωϊκὸν πόλεμον καὶ διηγήθησαν ὅτι διήρκεσε
10 ἔτη. Ἡ ἄλωσις τῶν Οὐηίων εἶναι σπουδαιότατος σταθμὸς τῶν
ρωμαϊκῶν κατακτήσεων. Δι' αὐτῆς οἱ Ρωμαῖοι ἔγιναν κύριοι τῆς μεσημ-
βορινῆς Τυρρηνίας καὶ ἐξησφάλισαν σύνορα ὀχυρὰ πρὸς βορρᾶν.

396

Οἱ ΓΑΛΑΤΑΙ (387)

Οἱ Ρωμαῖοι ἐπεχείρησαν τώρα νὰ γίνουν κύριοι ὅλης τῆς Τυρρη-
νίας. Ἀλλὰ βλέψεις ἐπ' αὐτῆς εἶχον οἱ Γαλάται, κατοικοῦντες εἰς τὴν
σημερινὴν βόρειον Ἰταλίαν, τὴν Ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν,
ὅπως ἔλεγον οἱ Ρωμαῖοι. Οἱ Γαλάται ἦσαν μεγάλη κελτικὴ φυλὴ, ἡ
ὁποία κατόκει εἰς τὴν σημερινὴν Γαλλίαν καὶ τὴν δυτικὴν Γερμανίαν.
Ἐκεῖθεν ἀφοῦ διέβησαν τὰς Ἀλπεῖς, εἶχον καταλάβει τὴν κοιλάδα τοῦ
Πάδου.

Τὸ 387 διέβησαν τὰ Ἀπέννινα καὶ ἐπολιορκήσαν τὴν ὀχυρὰν τυρ-
ρηνικὴν πόλιν Κλούσιον. Οἱ κάτοικοι τοῦ Κλουσίου ἐζήτησαν τὴν
βοήθειαν τῶν Ρωμαίων. Οἱ Γαλάται ἀφοῦ ἐνίκησαν τὴν ἐπικουρίαν,
τὴν ὁποίαν εἶχον στείλει οἱ Ρωμαῖοι, διέβησαν τὸν Τίβεριν καὶ ἐβάδι-
σαν κατὰ τῆς Ρώμης. Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς συνήντησε τοὺς βαρβάρους
πλησίον τοῦ παραποτάμου τοῦ Τιβέρεως **Ἀλλία**. Οἱ ξανθοὶ καὶ
μεγαλόσωμοι Γαλάται ὥρμησαν μὲ φοβερὰς κραυγὰς κατὰ τοῦ ρωμαϊ-
κοῦ στρατοῦ καὶ διέσπειραν εἰς τὰς τάξεις του τὸν πανικόν.

Ἡ σφαγὴ ὑπῆρξε φοβερά. Ὀλίγοι μόνον Ρωμαῖοι διεσώθησαν καὶ
μετέδωκαν τὸν τρόμον καὶ εἰς τὴν Ρώμην. Οἱ Ρωμαῖοι διετήρησαν

ζωηροτάτην τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἡμέρας αὐτῆς (18 Ἰουλίου 387), ἣ ὅποια ἔκτοτε παρέμεινεν ὡς ἀποφράς ἡμέρα. Εἰς τὴν πόλιν ὁ πανικὸς ὑπῆρξε μεγαλύτερος. Τὰ γυναικόπαιδα κατέφυγον εἰς τὰ περίχωρα καὶ οἱ μάχιμοι ἄνδρες ἐκλείσθησαν εἰς τὸ ὄχυρὸν Καπιτώλιον, ὅπου ἀπεφάσισαν ν' ἀμυνθοῦν.

Ἡ Ρώμη παρεδόθη εἰς τὰς φλόγας καὶ μόνον τὸ Καπιτώλιον ἀντεῖχε, τὸ ὅποιον ματαίως ἐπὶ ἑπτὰ μῆνας οἱ ἄπειροι εἰς τὴν πολιορκητικὴν τέχνην βάρβαροι προσεπάθουν νὰ κυριεύσουν. Ἐπεχείρησαν πολλὰς ἐφόδους, αἱ ὅποια ἀπεκρούσθησαν. Τέλος οἱ Ρωμαῖοι ἐξηγόρασαν τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν Γαλατῶν πολὺ ἀκριβά. Ἐπλήρωσαν μέγα χρηματικὸν πρόστιμον εἰς τοὺς Γαλάτας.

Ἡ γαλατικὴ ἐπιδρομὴ ἦτο ἰσχυρὸν πλήγμα κατὰ τοῦ ρωμαϊκοῦ γοήτρου. Ὅλοι οἱ γειτονικοὶ λαοί, Οὐόλσκοι, Αἴκουοι καὶ Τυρρηνοὶ ἐξηγέρθησαν. Τοῦτους ἠκολούθησεν ἐπικίνδυνος ἐξέγερσις τῶν λατινικῶν πόλεων (340). Ἄλλ' οἱ Ρωμαῖοι κατώρθωσαν πάλιν νὰ ἐπικρατήσουν. Τὸ 338 ἐνίκησαν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην τοὺς Λατίνους. Ἐκτοτε αἱ πόλεις τοῦ Λατίου ὑπετάχθησαν ὀριστικῶς εἰς τοὺς Ρωμαίους.

Σημαντικωτάτη συνέπεια τοῦ λατινικοῦ πολέμου ἦτο ἡ ἀπόκτησις τῆς Καμπανίας. Αἱ πόλεις αὐτῆς συνῆψαν φιλικούς δεσμοὺς πρὸς τὴν Ρώμην καὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ παρακολουθοῦν τὸν ρωμαϊκὸν στρατὸν εἰς τοὺς πολέμους ὡς σύμμαχοι.

Ο ΣΑΜΝΙΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (327—290)

Μετ' ὀλίγον οἱ Ρωμαῖοι εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παλαίσουν πρὸς τὸν πολεμικώτατον λαὸν τῶν Σαμνιτῶν. Οἱ Σαμνῖται ἦσαν τραχεῖς ὄρειοι κατοικοῦντες εἰς τὰς ἀποκρήμινους πλαγιάς τῶν Ἀπεννίνων νοτιοανατολικῶς τῆς Ρώμης, μετὰ τῆς Ἀπουλίας καὶ Καμπανίας ἐπικίνδυνοι διὰ τὰς ἐπιδρομάς των εἰς τὰς γειτονικὰς πεδιάδας. Ἀφορμὴν εἰς τὸν πόλεμον ἔδωκεν ἡ Καμπανία. Οἱ Σαμνῖται ἐπεχείρησαν νὰ καταλάβουν τὴν πλουσίαν πεδιάδα, ἀλλ' οἱ Ρωμαῖοι κατώρθωσαν νὰ τοὺς ἀπομακρύνουν τὸ 313. Τοῦτο ὀνομάζεται συνήθως πρῶτος σαμνιτικὸς πόλεμος.

Ἰδίως ὅμως ὁ ἀγὼν ἐγίνε τραχύτερος ἀπὸ τοῦ 327 καὶ οἱ δύο λαοὶ ἐπάλαισαν περίπου ἐπὶ ἡμισυν αἰῶνα. Εἰς τὸν μακρὸν τοῦτον πόλεμον διακρίνομεν δύο περιόδους. Κατ' ἀρχὰς οἱ Σαμνῖται διεξήγαγον τὸν πόλεμον μόνοι. Ὁ περίφημος ἀρχηγὸς τῶν Πόντιος Τελεσίνοσ ἐταπείνωσε τὸν ρωμαϊκὸν στρατὸν εἰς τὰ Κανδιανὰ στενά (321), ἐπὶ

τῆς ὁδοῦ μεταξύ Καπύης καὶ Βενεβέντου, καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ διέλθῃ ὑπὸ ζυγόν, τὸ ὁποῖον ἐθεωρεῖτο πολὺ ταπεινωτικόν. Ἄλλ' οἱ Σαμνῖται παρὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας τῶν ἡττήθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσουν εἰρήνην (312).

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς οἱ Σαμνῖται ἐπεξήτησαν συμμάχους. Ἰσχυροὶ λαοὶ τῆς κεντρικῆς καὶ βορείου Ἰταλίας, Τυρρηνοί, Ὀμβροί, Ἐρνίκιοι, Σαβῖνοι, Λευκανοὶ καὶ Γαλάται ἐβοήθησαν αὐτούς. Ὁ ἀγὼν ἀπὸ τότε λαμβάνει χαρακτῆρα ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως τῶν ἰταλιωτῶν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας. Ἡ Ρώμη περιῆλθεν εἰς δύσκολον θέσιν. Τέλος ὁμως οἱ Ρωμαῖοι συνέντριψαν τοὺς μεμονωμένως ἐνεργοῦντας ἐχθροὺς εἰς τὴν περίφημον μάχην παρὰ τὸ **Σεντίνον** τῆς Ὀμβρικῆς (295) καὶ τὸ 290 ὑπέταξαν τελειωτικῶς τοὺς Σαμνίτας.

Σαμνῖται πολεμισταὶ (ἀγγειογραφία)

Χαρακτηριστικὸν τῶν ὀρεινῶν πολεμιστῶν τοῦ Σαμνίου ἦσαν τὰ πτερά, τὰ ὁποῖα ἐκόσμουσαν τὴν περικεφαλαίαν τῶν καὶ αἱ μικραὶ καὶ στρογγύλαι ἀσπίδες

Ἄλλ' οἱ Ρωμαῖοι ἐπολέμησαν ἄλλα ὀκτὼ ἔτη, διὰ νὰ καταβάλουν τοὺς συμμάχους. Πάντες ἡττήθησαν ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον καὶ τὸ 282 ἡ Ρώμη ἦτο κυρία τῆς Κεντρικῆς Ἰταλίας. Τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἐξηπλοῦτο ἤδη ἀπὸ τοῦ Ρουβίκωνος μέχρι τῆς νοτίου Ἰταλίας, περιελάμβανε δηλαδὴ τὰ τρία τέταρτα τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου.

282

Οἱ ἝΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ἸΤΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΣΙΚΕΛΙΑΣ

Αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας εἶχον, καθὼς γνωρίζομεν, περίοδον μεγάλης ἀκμῆς, ἰδίως κατὰ τὸν ΣΤ' καὶ Ε' αἰῶνα.

Ἦσαν πλούσιαι τότε, πολυάνθρωποι καὶ εἶχον προηγμένον πολιτισμόν, διὰ τοῦ ὁποίου ἀνέπτυξαν τοὺς ἰθαγενεῖς κατοίκους τῶν δύο χωρῶν. Ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Ε' αἰῶνος ἤρχισεν ἡ παρακμὴ τῶν ἀποικιῶν ἔνεκα ποικίλων λόγων.

Ὅπως εἰς ὅλα τὰ παράλια, ὅπου ἰδρύθησαν ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, καὶ εἰς τὰ μέρη αὐτὰ οἱ Ἕλληνες διεξῆγον μακροὺς καὶ διαρκεῖς ἀγῶνας πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦ ἐσωτερικοῦ, τοὺς ὁποίους εἶχον ἀποκλείσει ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Οἱ ἀγῶνες αὐτοὶ ἦσαν ἐξαντλητικοὶ καὶ ἐφθειρον τὰς δυνάμεις τῶν ἀποίκων. Ἀλλ' ὁ σπουδαιότερος λόγος τῆς παρακμῆς τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ἦσαν οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι. Τοῦτους προεκάλεσαν ἀντίθεσις οἰκονομικῶν συμφερόντων, ἀντίθεσις φυλετικὴ καὶ διαφορὰ πολιτευμάτων. Τὴν διαίρεσιν αὐτὴν τῶν ἀποικιῶν ἐπεχείρησαν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν αἱ Συρακοῦσαι καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν μηδικῶν πολέμων ὑπὸ τοὺς περιφήμους τυράννους Ἰέρωνα κλπ. ἐπεχείρησαν νὰ κυριαρχήσουν ἐπὶ τῆς Μ. Ἑλλάδος. Βραδύτερον Ἀθηναῖοι καὶ Συρακοῦσαι ἐπάλαυσαν διὰ τὴν ἡγεμονίαν τῶν ἀποικιῶν. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ἀθηναίων ὁ περίφημος τύραννος τῶν Συρακουσῶν **Διονύσιος ὁ Πρεσβύτερος** ἐπιχειρεῖ νὰ ἰδρύσῃ μέγα κράτος ἐκτεινόμενον εἰς τὴν Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν. Ἐγίνε κύριος τοῦ στενοῦ τῆς Μεσσήνης, κατέλαβεν εἰς τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος τὴν νῆσον Ἐλβαν καὶ ἰδρύσεν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀδριατικῆς τὴν *Ἀγκῶνα* καὶ τὸν *Ἀδρίαν*. Ὁ υἱὸς τοῦ **Διονύσιος ὁ Νεώτερος** ἐξηκολούθησεν ἐπιτυχῶς τὰς προσπάθειάς τοῦ πατρὸς. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τῶν Διονυσίων κατέρρευσε μετὰ τὸν θάνατόν των.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς κυρίως ἀρχίζει ἡ ἀκμὴ τοῦ **Τάραντος**. Ὑπὸ τὴν συνετὴν κυβέρνησιν τοῦ **Ἀρχύτα** ὁ Τάρας ἔλαβε τὸ ἐμπόριον εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, ἀπέκτησε στόλον καὶ χρήματα πολλὰ καὶ ἀπέβη ἀξιόλογος στρατιωτικὴ δύναμις διαθέτουσα τότε 30 χιλ. πεζοὺς καὶ 3 χιλ. ἱππεῖς. Ἀλλ' ἡ ἀκμὴ τοῦ Τάραντος δὲν διήρκεσε πολὺ καὶ γενικῶς οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν νὰ ἑξασθενοῦν. Κατήντησαν ὅλοι ἄστοί, δηλαδὴ κάτοικοι ἐμπορικῶν πόλεων, δὲν εἶχον γεωργικοὺς πληθυσμοὺς καὶ συνεπῶς δὲν εἶχον στρατὸν καὶ ἠναγκάζοντο νὰ μεταχειρίζωνται μισθοφόρους.

Οἱ Ταραντῖνοι ἔβλεπον τὴν διαρκὴ ἐξάπλωσιν τῶν Ρωμαίων μετὰ ἀνησυχίαν καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἰταλικῶν πόλεμον ἐβοήθησαν μετὰ χρήματα τοὺς συμμάχους. Ἡ Ρώμη ἐν τούτοις τὸ 303 ἐκ φόβου μήπως ἐξεγείρῃ ἐναντίον της καὶ τοὺς Ἕλληνας τῆς Μ. Ἑλλάδος συγκατένευσε νὰ ὑπογράψῃ συνθήκην μετὰ τοὺς Ταραντῖνους, κατὰ

τὴν ὁποίαν ἀπηγορεύετο εἰς τὰ ρωμαϊκὰ πλοῖα νὰ πλέουν πέραν τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Βρουτιτίας *Λακινίου*, δηλαδή ἀπεκλείοντο ἐκ τῆς Ἀδριατικῆς. Ἄλλ' ὅταν οἱ Ρωμοῖοι ἐνίκησαν τοὺς συμμάχους λαούς, κατήλθον εἰς τὰ σύνορα τῆς Μ. Ἑλλάδος. Οἱ *Θούριοι*, οἱ *Λοκροί*, ἡ *Κρότων* καὶ τὸ *Ρήγιον* ἐδέχθησαν ρωμαϊκὰς φρουράς. Ἡ μοιραία σύγκρουσις μεταξὺ τῶν δύο πόλεων δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΤΑΡΑΝΤΙΝΩΝ (281-275)

Ἀφορμὴν εἰς τὴν ρῆξιν ἔδωκε τυχαῖον ἐπεισόδιον. Δέκα ρωμαϊκὰ πλοῖα διέβησαν τὸ ὑπὸ τῆς συνθήκης τοῦ 303 καθορισθὲν ὄριον καὶ ἔπλεον πρὸς ἀνατολάς. Ὁ στόλος τῶν Ταραντίνων προσέβαλεν αὐτά, ἐβύθισε τέσσαρα καὶ συνέλαβεν ἓν. Οἱ Ταραντῖνοι κατενόησαν ὅτι δὲν ἦσαν εἰς θέσιν ν' ἀντιμετωπίσουν μόνοι τοὺς Ρωμαίους καὶ ἐκάλεσαν τὸν περιφημον βασιλέα τῆς Ἡπείρου Πύρρον.

Ὁ *Πύρρος* ἦτο ὁ ἰσχυρότερος βασιλεὺς τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Δραστήριος καὶ φιλόδοξος, εἶχεν ὀργανώσει τὸν στρατὸν του κατὰ τὸ μακεδονικὸν σύστημα καὶ διεκρίθη εἰς πολλοὺς πολέμους ἀποκτήσας φήμην μεγάλου στρατηγοῦ. Ἐδέχθη προθύμως τὴν πρόσκλησιν τῶν Ταραντίνων, διότι ὠνειρεῖτο νὰ παίξῃ εἰς τὴν Δύσιν τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον εἶχε παίξει εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Ἀλέξανδρος. Ἀπεβίβασθη λοιπὸν εἰς τὸν Τάραντα ἐν μέσῳ γενικοῦ ἐνθουσιασμοῦ μὲ 20 χιλ. στρατὸν, 3 χιλ. ἵππεῖς καὶ 20 πολεμικοὺς ἐλέφαντας.

Παρὰ τὴν *Ἡράκλειαν* (280) πρώτην φορὰν ὁ ρωμαϊκὸς λεγεὼν εὐρέθη ἀντιμέτωπος πρὸς τὴν μακεδονικὴν φάλαγγα. Τὸ θεσσαλικὸν ἱππικὸν καὶ οἱ ἐλέφαντες μετέδωκαν τὸν τρόμον εἰς τὰς τάξεις τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ. Ὁ Πύρρος ἐνίκησεν, ἀλλ' ἔχασε 4 χιλ. στρατιώτας ἀπέναντι 7 χιλ. τῶν Ρωμαίων. Ἄλλ' ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ἐν τάξει ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Ἀπουλίαν. Ὅλη ἡ νότιος Ἰταλία προσεχώρησεν εἰς τὸν Πύρρον, ὁ ὁποῖος προχωρεῖ πρὸς τὴν Κεντρικὴν Ἰταλίαν διὰ τῆς παραλίας τῆς Τυρρηνικῆς θαλάσσης. Δὲν ἐτόλμησεν ὁμως νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ρώμης, διότι δὲν διέθετε τὰ ἀναγκαῖα μέσα πρὸς κατάληψιν πόλεως ὠχυρωμένης. Ἐκυρίευσεν τὴν Καμπανίαν καὶ ἐπροχώρησε πρὸς τὸ Λάτιον. Ἄλλ' αἱ ρωμαϊκαὶ ἀποικίαι κλείουν τὰς πύλας εἰς τὴν διάβασιν τοῦ ξένου καὶ οἱ Ἰταλικοὶ λαοὶ δὲν κινοῦνται. Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ἐξ ἄλλου δι' ἐπιτηδεῖων ἐλιγμῶν εἰς τὰ νῶτά του προσπαθεῖ νὰ τοῦ κόψῃ τὴν ὑποχώρησιν. Ὁ Πύρρος ἀναγκάζεται

ἐσπευσμένως νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν Καμπανίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Τάραντα, ὅπου διεχείμασεν.

Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 279 ἐπανάλαβε τὴν ἐπίθεσιν διὰ τῆς Ἀδριατικῆς παραλίας. Εἰς τὸ **Ἀσκουλον** τῆς Ἀπουλίας ἐδόθη ἡ δευτέρα μάχη πρὸς τοὺς Ρωμαίους (279). Ὁ Πύρρος ἐνίκησεν, ἀλλ' ὑπέστη πάλιν ὀδυνηρὰς ἀπωλείας (3.500 ἀπέναντι 6 χιλ. τῶν Ρωμαίων) καὶ ἀντελήφθη ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συνεχίσῃ τὴν πορείαν του καὶ ὑπεχώρησεν εἰς Τάραντα.

Ὁ Πύρρος ἐβλεπε τὰ σχέδιά του ἀποτυγχάνοντα ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐπεχείρησε τότε νὰ συνθηκολογήσῃ μὲ βάσιν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Ἡ σύγκλητος ἐδίστασε κατ' ἀρχὰς ν' ἀποκρούσῃ τὰς προτάσεις. Ἀλλ' ἡ Καρχηδών, ἀνήσυχος διὰ τὰ βλέψεις τοῦ Πύρρου εἰς τὴν Σικελίαν, ἔστειλε στόλον εἰς τὸν λιμένα τῆς Ὠστίας καὶ προέτεινεν εἰς τοὺς Ρωμαίους συμμαχίαν. Ἡ σύγκλητος τότε ἀπέπεμψε τὸν πρέσβυν τοῦ Πύρρου *Κινέαν*. Τοιοῦτοτρόπως ἀπέτυχεν ἡ ἀπόπειρα τοῦ Πύρρου, ὁ ὁποῖος ἐπωφελήθη ἐκ τῆς προσκλήσεως τῶν Συρακουσίων, διὰ νὰ ἀποχωρήσῃ εὐσχήμως ἐκ τῆς Ἰταλίας. Ὁ Κινέας διεκήρυξε τὴν βαθεῖαν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν εἶχε προξενήσει εἰς αὐτὸν ἡ Ρώμη καὶ τὸν θαυμασμόν του πρὸς τὴν σύγκλητον, τὴν ὁποίαν ὠνόμασε *συνέδριον θεῶν*.

Ὁ Πύρρος ἀπῆλθε τότε εἰς τὴν Σικελίαν, διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Συρακοσίους κατὰ τῶν Καρχηδονίων. Ἀφοῦ διέτριψεν ἐκεῖ ἀρκετὰ ἔτη χωρὶς νὰ κατορθώσῃ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Καρχηδονίους, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου οἱ σύμμαχοί του ἐκινδύνευον. Ἐκεῖ ἔδωκε τὴν τελευταίαν μάχην παρὰ τὸ *Βενεβέρτον* (275) τοῦ Σαμνίου καὶ ἡττηθεὶς εἶδε τὰ ὄνειρά του ὀριστικῶς ματαιούμενα. Ἀφοῦ ἄφησε φρουράν εἰς τὸν Τάραντα, ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ τραπῇ εἰς νέας περιπετείας. Ἐκεῖ ἐφονεύθη τὸ 272 πολιορκῶν τὸ Ἄργος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πύρρου ὁ ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς *Μίλων* παρέδωκεν εἰς τοὺς Ρωμαίους τὸν Τάραντα, ὅπου τελευταίως εἶχε δημιουργηθῇ μερὶς φιλορρωμαϊκή.

Ἡ ὑποταγὴ τοῦ Τάραντος ἐσήμαινε τὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης ἐπὶ ὀλοκλήρῳ τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου. Ἡ Ἰταλία ἐντὸς ὀλίγου ὑπὸ τὴν λαμπρὰν κυβέρνησιν τῆς Ρώμης ἀποβαίνει κράτος ἰσχυρὸν καὶ τάσσεται εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν πρὸς τὰς μεγάλας δυνάμεις τῆς Μεσογείου, τὴν *Μακεδονίαν*, τὴν *Αἴγυπτον*, τὴν *Συρίαν*, τὴν *Καρχηδόνα*.

Ἡ Ἰταλία δὲν ἀπετέλεσεν ἐνιαῖον κράτος ὑπὸ τὴν σημερινήν του ἔννοιαν. Ἐθεωρεῖτο ὡς χώρα ὑποτεταγμένη καὶ ἡ Ρώμη ὡς πόλις κυρίαρχος. Οἱ ὑπήκοοι ἀνέλαβον βαρεῖας ὑποχρεώσεις πρὸς τὴν Ρώμην καὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ βοηθοῦν τὴν Ρώμην στρατιωτικῶς. Ἀλλ' ἡ σχέσις τῶν ὑποτεταγμένων λαῶν πρὸς τὴν Ρώμην δὲν ἦτο ἡ αὐτὴ δι' ὅλους. Ἀπὸ σκοποῦ ἡ σύγκλητος ἐδημιούργησε ποικιλίαν σχέσεων, διὰ νὰ διεγείρῃ τὴν ἀμίλλαν καὶ τὴν ἀντιζηλίαν μεταξὺ τῶν ὑποτεταγμένων, ὥστε νὰ καταστῇ ἀδύνατος πᾶσα μεταξὺ τῶν συνεννόησις.

Πολλῶν πόλεων οἱ κάτοικοι εὐνοηθέντες περισσότερον ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἔλαβον τὸ δικαίωμα τοῦ ρωμαίου πολίτου. Ἐνυμφεύοντο ρωμαίας ἐψήφισαν εἰς τὰς ἐκκλησίας, ἐξελέγοντο ἄρχοντες καὶ ὑπηρετοῦν εἰς τοὺς λεγεῶνας. Αἱ πόλεις αὗται ὠνομάσθησαν *ισοπολίτιδες*. Λατινικαί τινες πόλεις εἶχον τὰ δικαιώματα, τὰ ὅποια εἶχον ἄλλοτε αἱ πόλεις τῆς λατινικῆς ὁμοσπονδίας, δηλαδὴ ἡδύνατο ν' ἀποκτήσουν κτήματα ἐν Ρώμῃ καὶ νὰ νυμφευθοῦν ρωμαίας. Δὲν εἶχον ὅμως τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι. Αἱ πόλεις αὗται ὠνομάσθησαν *σύμμαχοι*. Ἄλλων τάλιν ἡ θέσις εἶχε κανονισθῇ δι' ἰδιαιτέρων συνθηκῶν. Δὲν εἶχον κανὲν ἐκ τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ρωμαίου πολίτου, ἀλλὰ διετήρησαν αὐτοδιοίκησιν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς Ρώμης. Αὗται ἦσαν αἱ *ἑνσπονδοὶ πόλεις*. Ἄλλαι τέλος δὲν εἶχον δικαιώματα, ἐκυβερνῶντο ὑπὸ ρωμαίου ἄρχοντος καὶ ὠνομάσθησαν *πολιαρχίαι*.

ΑΠΟΙΚΙΑΙ - ΟΔΟΙ

Τὰ πολιτικώτατα ταῦτα μέτρα δὲν ἐθεώρησεν ἐν τούτοις ἡ σύγκλητος ἐπαρκῆ πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς κατοχῆς καὶ ἐφήρμοσε δύο ἄλλα σημαντικώτατα μέσα, τὰς *ἀποικίας* καὶ τὰς *στρατιωτικὰς ὁδοὺς*.

Αἱ ρωμαϊκαὶ ἀποικίαι δὲν ἦσαν ὅμοιαι πρὸς τὰς ἑλληνικάς. Σκοπὸν εἶχον κυρίως νὰ ἐπαρκευνοῦν ἐπὶ τῶν ὑπηκόων καὶ νὰ συγκρατοῦν αὐτοὺς εἰς ὑποταγὴν. Εἰς τὰ στρατηγικώτατα σημεῖα οἱ Ρωμαῖοι ἐξετόπιζον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἐγκαθίστων παλαιοὺς στρατιώτας, εἰς τοὺς ὁποίους ἐδίδον κληρὸν γῆς. Οἱ ἄποικοι ἐτείχιζον τὴν πόλιν, ἐκαλλιέργουν τὸν ἀγρὸν καὶ πρὸ πάντων ἐπετήρουν τοὺς ὑπηκόους. Δικαίως ὠνόμασαν τὰς ἀποικίας αὐτὰς *ἀκραίους φρουρούς*. Εἰς αὐτὰς πράγματι ὀφείλεται ἡ σωτηρία τῆς Ρώμης κατὰ τοὺς πολέμους πρὸς τὸν Πύρρον καὶ βραδύτερον πρὸς τὸν Ἀννίβαν, οἱ ὅποιοι ματαίως ἐπεχείρησαν νὰ ἐξεγείρουν τὴν Ἰταλίαν κατὰ τῆς Ρώμης. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ Γ' αἰῶνος ὑπῆρχον εἰς τὴν Ἰταλίαν πεντήκοντα περίπου ἀποικίαι.

Ἡ σημασία τῶν ἀποικίων ἠυξήθη περισσότερο διὰ τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν ὁδῶν. Τὸ σύστημα τῆς ρωμαϊκῆς ὁδοποιΐας ἦτο ἐξαιρετόν. Αἱ ὁδοὶ ἐκτίζοντο διὰ μεγάλων λίθων καὶ ἀσβέστου καὶ κατόπιν ἐστρώνοντο, ἦσαν πλατεῖαι καὶ στερεώταται. Καὶ σήμερον ἀκόμη σφύζονται ἔχνη τῶν ρωμαϊκῶν ὁδῶν, εἰς τὰ ὅποια θαυμάζομεν τὴν στερεότητα καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς κατασκευῆς.

Αἱ κυριώτεραι ὁδοὶ ἦσαν ἡ Via Appia, ἡ ὁποία διὰ τῆς παραλίας συνήγωνε τὴν Ρώμην μὲ τὴν Καπύην, διέσχισε τὰ Ἀπέννινα καὶ κατέληγεν εἰς Βοινδίσιον. Ἡ Via Latina, ἡ ὁποία συνέδεεν ἐπίσης τὴν Ρώμην μὲ τὴν Καπύην μεσογειακῶς διὰ τῶν ὀρέων τῶν Οὐόλσκων. Ἡ Via Valeria συνέδεε τὴν Ρώμην διὰ τῶν Ἀπεννίνων μὲ τὴν χώραν τῶν Μάρσων. Ἡ Via Flaminia συνέδεε τὴν Ρώμην πάλιν διὰ τῶν Ἀπεννίνων μὲ τὴν ἀποικίαν Ἀρίμινον. Τέλος ἡ Via Aurelia διέτρεχεν ὅλην τὴν παραλίαν ἀπὸ Τυρρηνίας μέχρι Λιγουρίας.

Αἱ ὁδοὶ προσέφεραν μεγίστας ὑπηρεσίας εἰς τοὺς Ρωμαίους. Ὁ στρατὸς ἦτο δυνατόν νὰ διατρέξῃ ὁλόκληρον τὴν Ἰταλίαν ἐντὸς 10 ἡμερῶν, ἐβοήθει τὰ ἀπειλούμενα σημεῖα, κατέλυνε τὰς στάσεις καὶ ἐπέβαλε τὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

Ο ΡΩΜΑΪΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ἦτο ὁ ἐξοχώτερος στρατὸς τοῦ ἀρχαίου κο-
σμου. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ τοὺς ρωμαίους πολίτας καὶ ἀπὸ τοὺς κατοί-
κους ἰδίως τῆς ὑπαίθρου χώρας, οἱ ὅποιοι εἶχον ἰσχυρὸν ὄψμα καὶ
μεγάλην ἀντοχήν.

Μονὰς τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ ἦτο ὁ λεγεών, ὁ ὅποιος ἀποτελού-
μενος ἀπὸ μικρὰ ὄψματα εἶχε μεγάλην εὐκίνησιν, ὥστε νὰ ὑπερ-
τερῇ τὴν ῥημιζομένην ἕως τότε μακεδονικὴν ὁμάδα.

Οἱ Ρωμαῖοι ἠσκούντο πολλὴν εἰς τὰ στρατιωτικά, κατεδρεῦζον με-
γάλα δομητικὰ ἔργα, στρατόπεδα, ὁδοὺς, γεφύρας, ὑδραγωγεῖα καὶ
διεκρίθησαν πολλὴν εἰς τὰς πολιτικὰς.

Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς διεκρίνετο διὰ τὴν αὐστηρὰν πειθαρχίαν.

Η ΑΞΙΑ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

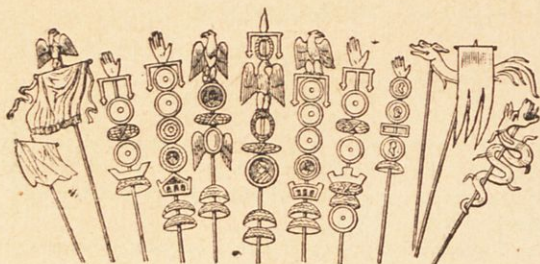
Τὸν ρωμαϊκὸν στρατὸν ἀποτελεῖ κυρίως ἡ μεσαία τάξις, οἱ μικροὶ
ἰδιοκτῆται τῆς πόλεως καὶ πρὸ πάντων οἱ εὐρωστοὶ χωρικοὶ τῆς ὑπαί-
θρου χώρας, τοὺς ὁποίους αἱ βαρεῖαι ἐργασίαι τοῦ ἀγροῦ εἶχον σκλη-
ραγωγήσει καὶ καταστήσει ρωμαλέους. Ἀπεδείχθησαν δὲ οἱ Ρωμαῖοι
μεγάλοι διοργανωταὶ καὶ διεκρίθησαν διὰ τὴν πολεμικὴν τακτικὴν,
οὕτως ὥστε ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς συνέτριψε τὸν ἕνα κατόπιν τοῦ ἄλλου
ὅλους τοὺς στρατοὺς τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἀπέκτησε τὴν φήμην τοῦ ἀη-
τήτου.

Ἄν ἐξαιρέσῃ τις τὸν Καίσαρα, ὁ ὅποιος ὑπῆρξε στρατηγικὴ μεγα-
γαλοφυΐα, ἡ Ρώμη δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ μεγάλας στρατιωτικὰς προσω-
πικότητας. Αἱ νίκαι τοῦ στρατοῦ ὀφείλονται μᾶλλον εἰς τὴν ἐξαίρετον
δυστάθειαν, ἢ ὅποια διαρκῶς ἐτροποποιεῖτο καὶ ἐτελειοποιεῖτο, εἰς
τὰς ἐξόχους στρατιωτικὰς ιδιότητας τοῦ ρωμαίου στρατιώτου καὶ εἰς
τὴν σιδηρὰν πειθαρχίαν.

ΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑΙ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ

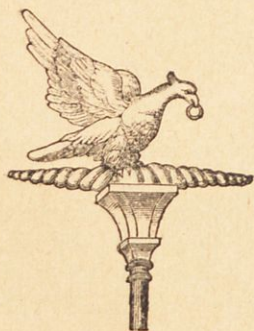
Πάντες οἱ ρωμαῖοι πολῖται ἀπὸ τοῦ 17ου μέχρι τοῦ 60ου ἔτους
ἐπείχον στρατιωτικὴν ὑποχρέωσιν. Μόνον ἐάν τις εἶχεν ἐκπληρώσει

16 ἑκστρατείας εἰς τὸ πεζικὸν ἢ 10 εἰς τὸ ἱππικόν, ἀπηλλάσσεται πάσης ὑποχρεώσεως. Ἀπὸ τοῦ 17ου—45ου ἔτους ἀπετέλουν τὴν ἐνεργὸν δύναμιν, ἀπὸ δὲ τοῦ 46ου—60ου τὴν ἐφεδρείαν, ἡ ὁποία δὲν ἐξήρχετο τῆς πόλεως.

Σημαῖαι τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ

Ἀπηλλάσσοντο τῆς στρατιωτικῆς ὑποχρεώσεως οἱ λεγόμενοι προλετάριοι¹, δηλαδή οἱ μὴ ἔχοντες περιουσίαν. Ὁ ρωμαῖος στρατιώτης ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ὀπλίξεται καὶ νὰ συντηρεῖται ἐξ ἰδίων, διότι ἡ πολιτεία δὲν ἐδίδε καὶ ἀρχὰς μισθόν. Εἰς τοὺς ἱππεῖς μόνον παρεῖχε τὸν ἵππον, τοῦ ὁποίου τὴν συντήρησιν πάλιν ἀνελάμβανον οἱ ἴδιοι. Καλὸν στρατιώτην δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσουν οἱ Ρωμαῖοι, ἂν δὲν εἶχεν ἀγρὸν ἢ οἰκίαν νὰ προστατεύῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Διὰ τοῦτο, ἀντιθέτως πρὸς τὴν σημερινὴν ἀντίληψιν, ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ στρατοῦ δὲν ἐθεωρεῖτο εὖνοια τῆς πολιτείας, ἀλλ' ἐσήμαινε τὴν κοινωνικὴν ταπεινότητα τῶν ἀστρατεύτων. Τὸ σύστημα τοῦτο ἔμεινεν ἐν ἰσχύϊ μέχρι τοῦ 100 π. χ. περίπου, ὅτε ὁ Μάριος πρῶτος ἐστράτευσε τοὺς προλεταρίους.

Ὁ Ἀετὸς

¹ Ἦτο τὸ ἔμβλημα τοῦ ρωμαϊκοῦ λεγεῶνος.

Η ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΙΑ

Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς δὲν ἦτο μόνιμος. Οἱ στρατιῶται ἐκαλοῦντο ὑπὸ τὰ ὅπλα, ὅταν ἦτο ἀνάγκη νὰ ἑκστρατεύσουν, ἐπέστρεφον δὲ εἰς

1. Ἐκ τῆς λατιν. λέξεως proles=τέκνον, ὅσοι δηλ. εἰς τὸ βιβλίον τῶν τιμητῶν ἐφέροντο ὡς ἔχοντες τέκνα καὶ οὐδεμίαν περιουσίαν.

τάς ἐργασίας των εὐθύς μόλις ἐτελείωνεν ἡ ἐκστρατεία. Δύναται δηλαδὴ νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν σημερινὴν πολιτοφυλακίην. Ἡ σύγκλητος ὥριζε τὸν ἀπαιτούμενον ἀριθμὸν στρατιωτῶν, οἱ δὲ ὕπατοι ἐξέλεγον αὐτοὺς διὰ κλήρου.

Μετὰ τὴν ἐκλογὴν ἐπηκολούθει ὁ ὄρκος. Πρῶτοι ὠρχίζοντο οἱ ἀξωματικοί, τοὺς ὁποίους ἐξέλεγεν ἡ ἐκκλησία. Κατόπιν εἰς στρατιώτης ἀνεγίνωσκε τὸν κοινὸν ὄρκον: *Ὁρκίζομαι νὰ ὕπακούω εἰς τὸν στρατηγὸν καὶ νὰ τὸν ἀκολουθῶ παντοῦ καὶ νὰ μένω ὑπὸ τὰ ὅπλα, ἐφύσον ἡ πολιτεία ἤθελε διατάξει τὴν ἀπόλυσίν μου.* Οἱ στρατιῶται μετὰ τοῦτο παρήλαυνον πρὸ τῶν ὑπά-

Στρατολογία (ἀνάγλυφον ἐν Λούβρῳ)

Τὸ ἀνάγλυφον παριστᾷ σκηνὴν στρατολογίας. Οἱ στρατιῶται προσέρχονται καὶ καταγράφονται. Εἶναι ὀπλισμένοι κατὰ τὸν ἀρχαιότερον τρόπον. Φοροῦν θώρακα μακρόν, ὁ ὁποῖος ἀπετελεῖτο ἀπὸ δερμάτινον χιτῶνα κεκαλυμμένον μὲ ἐλάσματα μετάλλινα, ἡ περικεφαλαία των φέρει λοφίον, αἱ δὲ ἀσπίδες εἶναι μακροὶ καὶ ὠοειδεῖς.

των καὶ ἀπήγγελλον ὁ καθείς χωριστά: *Ἐπίσης καὶ ἐγώ.* Ὁ ὄρκος συνέδεεν ἔκτοτε στενῶς τὸν στρατὸν πρὸς τοὺς στρατηγοὺς.

Ρωμαϊκαὶ περικεφαλαῖαι

Ο ΛΕΓΕΩΝ

Τοὺς ἀρχαιότερους χρόνους ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ἀπετέλει συνεχῇ παράταξιν, ὁμοιάζουσαν πρὸς τὴν σπαρτιατικὴν ἢ τὴν μακεδονικὴν

φάλαγγα. Εἰς τὰς πρώτας γραμμὰς παρετάσσοντο οἱ καλύτερον ὥπλισμένοι. Ἡ παράταξις αὕτη ὠνομάζετο **λεγεών**.

Στρατιωτικὰ ὑποδήματα

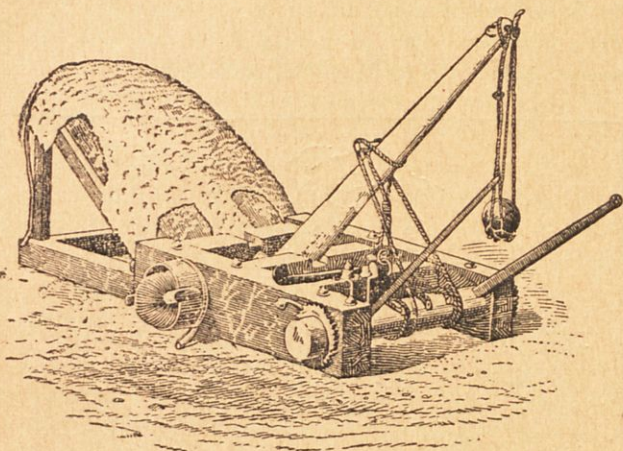
Ὁ λεγεών, ὃ ὁποῖος ἔκαμε τὸς πρώτας μεγάλας κατακτήσεις τῆς Ρώμης, ἀποτελεῖτο ἀπὸ 4200 πεζοὺς καὶ 300 ἵππεῖς. Ἀλλὰ μὲ τὸν

Ρωμαῖος λεγιονάριος—Ἐκατόνταρχος

Ὁ λεγιονάριος φορεῖ θώρακα μὲ χαλκᾶ ἐλάσματα, περικεφαλαίαν μεταλλίνην, ἥ ὁποία ἀπολήγει εἰς δακτύλιον, τὸ βραχὺ ξίφος εἰς τὴν δεξιάν πλευράν, τὸ ἀκόντιον εἰς τὴν δεξιάν χεῖρα καὶ τὴν τετράγωνον ἀσπίδα. Ὁ ἑκατόνταρχος φέρει χιτῶνα μὲ μετάλλινα ἐλάσματα καὶ παράσημον καὶ εἰς τὴν δεξιάν κρατεῖ κληματίδα ἀμπέλου, τὸ ἔμβλημα τοῦ βαθμοῦ του.

καιρὸν ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ἠϋξήθη καὶ ἀπετελέσθησαν περισσότεροι λεγεῶνες, συνήθως τέσσαρες, οἱ ὅποιοι διοικούμενοι ἀνὰ δύο ὑπὸ τοῦ

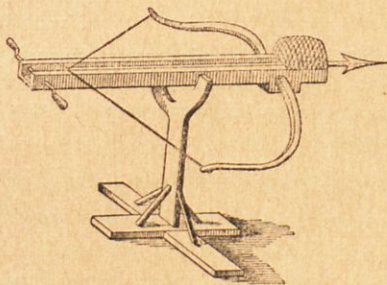

Ὀναγρος

Διὰ τῆς ὀνάγρου ἐξεσφενδόνιζον μεγάλους λίθους ἐντὸς τῶν ἐχθρικῶν τειχῶν ἀπὸ μακρινῆς ἀποστάσεως, πολλάκις ἀπὸ 500 μ.

ἐτέρου τῶν ὑπάτων ἀπειλουν μίαν στρατιάν. Μέχρι τινὸς ἡ θέσις τῶν ἀνδρῶν εἰς τὸν λεγεῶνα ἐκανονίζετο ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴν των κατὰ-στασιν. Οἱ πλουσιώτεροι καὶ ἐπομένως οἱ καλύτερον ὅπλισμένοι ἐτίθεντο εἰς τὰς πρώτας γραμμάς, οἱ ἐλαφρότεροι εἰς τὰς τελευταίας. Οἱ πλουσιώτατοι κατετάσσοντο εἰς τὸ ἵππικόν. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ **ψιλοὶ** ὀπλισμένοι μὲ τόξα, σφενδόνας καὶ ἐλαφρά ὅπλα.

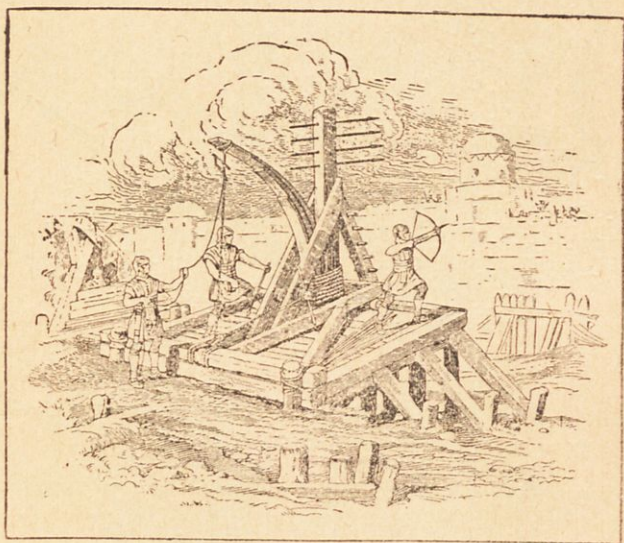
Βραδύτερον, τὸν Δ' αἰῶνα, κατέτασσαν τοὺς ἀνδρας εἰς τὸν λεγεῶνα μὲ βάσιν τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν πολεμικὴν πεῖραν. Εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν παρετάσσοντο οἱ νεώτεροι, οἱ λεγόμενοι **ἀσάται** (hastati), εἰς τὴν δευτέραν οἱ ἔχοντες ὥριμον ἡλικίαν, οἱ **πρίγ-**

Σκορπίος

Διὰ τοῦ σκορπίου ἐξηκοντίζοντο βέλη κατὰ τοῦ ἐχθροῦ.

κιπες (principes), καὶ εἰς τὴν τρίτην οἱ παλαίμαχοι, οἱ λεγόμενοι τριάριοι (triarii). Ἐκάστη ἐκ τῶν τριῶν γραμμῶν διηρεῖτο εἰς 10 τμήματα, τὰ ὅποια ὠνομάζοντο σπεῖραι, ἐκάστη δὲ σπεῖρα εἰς δύο λόχους. Τοιούτῳ τρόπῳ ὁ λεγεὼν εἶχεν ἐν συνόλῳ 30 σπεῖρας καὶ 60 λόχους. Τὸ ἵππικόν διηρεῖτο εἰς 10 ὄβλας, ἀνὰ 30 ἄνδρις.

Καταπέλτης

Ἦτο μεγάλη πολιορκητικὴ μηχανή, ἥ ὅποια ἐχρησίμευε νὰ ἐξακοντίζῃ εἰς μεγάλην ἀπόστασιν βέλη. Αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναὶ ἐπειδὴ ἦσαν ξύλιναί κατεστράφησαν. Ἡ ἀναπαράστασις ἐγένεν ἐπὶ τῇ βάσει περιγραφῶν τῶν συγγραφέων.

Τὴν στρατιὰν ἐκυβέρνηα ὕψατος ἢ δικτάτωρ ἢ πολλάκις καὶ πραιτωρ, ὅστις ἔφερε τὴν ἐπωνυμίαν στρατηγός (dux). Τοὺς λεγεῶνας ἐκυβέρνηων ἐξ ὀνόματος τοῦ στρατηγοῦ δύο ἀντιστρατήγοι (legatus). Ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ἀντιστρατῆγων ἦσαν οἱ 6 χίλιοι, οἱ ὅποιοι ἐκ περιτροπῆς ἐκυβέρνηων τὸν λεγεῶνα. Τὴν στρατιὰν παρηκολούθει καὶ εἰς ταμίαις, ὁ ὅποιος εἶχε τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοί. Ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ κατώτεροι, οἱ ἐκατόνταρχοι διοικοῦντες τοὺς λόχους καὶ ὑπ' αὐτοὺς οἱ ὑπαξιωματικοί.

Τοὺς λεγεῶνας ἐβοήθουν σώματα ἰδιαίτερα ἐκ τῶν κατοίκων τῶν

ἰταλικῶν πόλεων, οἱ **σύμμαχοι**, ὅπως τοὺς ἔλεγον, καὶ ἐλαφρὰ σώματα σφενδονητῶν, τοξοτῶν κλπ.. οἱ **ἐπίκουροι**.

ΟΠΛΑ—ΜΗΧΑΝΑΙ

Οἱ ρωμαῖοι στρατιῶται ἔφερον ἐπιθετικὰ ὅπλα, τὸ **ξίφος**, τὸ **δόρυ**, τὸ ὁποῖον ἔφερον μόνον οἱ τριάριοι, καὶ τὸ **ἀκόντιον**, τὸ ἐθνικὸν ὄπλον τῶν Ρωμαίων, τὸ ὁποῖον ἔφερον οἱ ἄνδρες τῶν δύο πρώτων γραμμῶν. Ἀμυντικὰ δὲ ἡ **περικεφαλαία**, ὁ **θώραξ**, ἡ **ἀσπίς** καὶ αἱ **κνημίδες**.

Οἱ Ρωμαῖοι διεκρίθησαν πολὺ εἰς τὰς πολιορκίας. Διὰ τοῦτο ἐδημιουργήθησαν πλῆθος μηχανῶν, οἱ **ξύλινοι πύργοι**, οἱ ὁποῖοι ἐφθάνον εἰς τὸ ὕψος τοῦ τείχους καὶ ἐχρησίμευον ν' ἀπομακρύνουν τοὺς ἐχθροὺς ἀπὸ τὰς ἐπάλξεις, ἡ **ὄναγρος**, ὁ **καταπέλτης**, ὁ **σκορπίος**, ὁ **κρίος** κλπ.

Η ΠΑΡΑΤΑΞΙΣ

Καὶ εἰς τὴν παράταξιν ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ἐφάνη ὑπέρτερος ὅλων τῶν στρατῶν τῆς ἀρχαιότητος καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς φημιζομένης μακεδονικῆς φάλαγγος. Εἰς τὸ μέσον παρέτασσον τοὺς λεγεῶνας, εἰς τὰς πτέρυγας τοὺς συμμαχοὺς καὶ τοὺς ἐπικούρους. Τὸ ἵππικὸν ἵστατο εἰς τὰ ἄκρα ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀπισθεν τῆς ὅλης παρατάξεως, διὰ νὰ κρύπτεται καὶ νὰ ἐπιπίπτῃ αἰφνιδίως. Ὁ λεγεὼν παρετάσσετο εἰς τρεῖς γραμμάς. Προηγούντο οἱ ἀσπᾶτοι, εἵποντο οἱ πρίγκιπες καὶ τελευταῖοι ἵσταντο οἱ τριάριοι. Αἱ σπεῖραι ἄφηνον μεταξὺ τῶν κενὸν ὅσος ἦτο ὁ ὑπ' αὐτῶν κατεχόμενος χώρος.

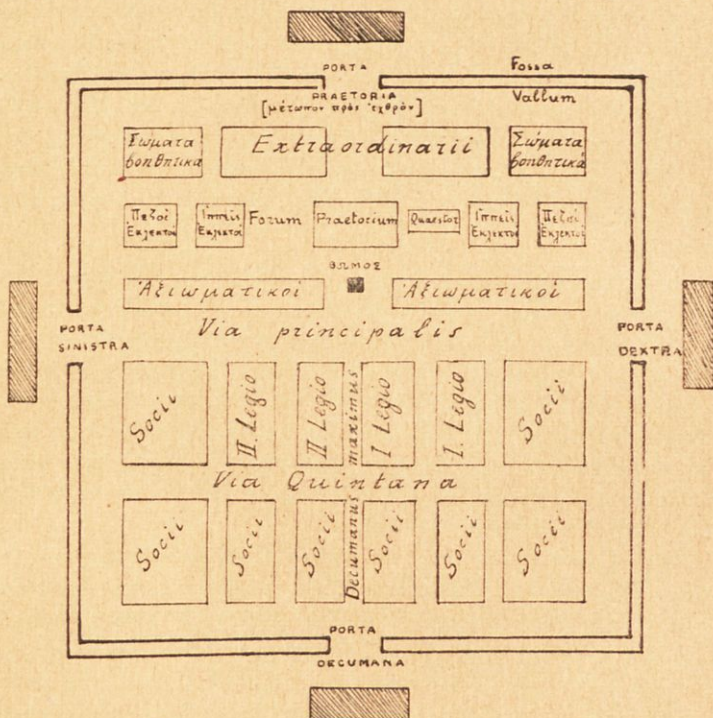
Ὅταν ἐδίδετο τὸ σύνθημα, ἐπετίθεντο μὲ φωνὰς καὶ τροχάδην οἱ ἀσπᾶτοι, ἔρριπτον ἀπὸ ἀποστάσεως 25 μ. τὸ ἀκόντιον καὶ ὥρμων μὲ τὸ ξίφος. Ἠκολούθουν οἱ πρίγκιπες, ὅταν ἐπιέζετο ἡ πρώτη γραμμὴ. Οἱ τριάριοι ἔμενον ὡς ἐφεδρεία. Αἱ δύο πρῶται γραμμαὶ ἠδύναντο διὰ τῶν κενῶν νὰ συμπυκνωθῶν ὀπισθεν τῆς παρατάξεως καὶ τότε εἰσῆρχοντο ἄκμαῖοι οἱ τριάριοι. Τοιοῦτοτρόπως διὰ τῆς κατατετημημένης παρατάξεως ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ἀπέκτησεν ἐκκινήσιαν καὶ ἀνεδείχθη παντοῦ ὑπέρτερος τῆς δυσκινήτου μακεδονικῆς φάλαγγος.

ΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟΝ

Ὅταν ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ἦτο ἀνάγκη νὰ στρατοπεδεύσῃ εἰς ἀνοιτὴν πεδιάδα, κατεσκεύαζε *στρατόπεδον* (castra), τὸ ὁποῖον ἦτο ἀληθὲς φρούριον. Ἐχάρασσον μέγα τετράγωνον καὶ ἔσκαπτον τάφρον, τὰ δὲ χώματα ἔρριπτον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐσχημάτιζον ὕψωμα 1 μ., ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἐνεπήγγυον πασσάλους ἰσοῦψεῖς καὶ πυκνοὺς ἀποτελοῦντας φράκτιν ἰσχυρόν. Ὁ περικλεισθεὶς χώρος διηρεῖτο εἰς

τέσσαρα μέρη ὑπὸ δύο καθεύως διασταυρουμένων ὁδῶν, αἱ ὁποῖαι κατέλγον εἰς τέσσαρας πύλας εἰς τὰς τέσσαρας πλευρὰς τοῦ στρατοπέδου.

Οἱ ῥωμαῖοι στρατιῶται εἰς τὸ στρατόπεδον, τὸ ὁποῖον ἦτο μικρὰ εἰκὼν τῆς πόλεως, ἐνόμιζον ὅτι εὐρίσκοντο εἰς τὴν πατρίδα των, ἥσαν

Σχέδιον ῥωμαϊκοῦ στρατοπέδου.

Εἰς τὸ στρατόπεδον ὑπῆρχε μεγάλη τάξις. Αἱ σκηναὶ τῶν λεγεόνων ἦσαν χωριστά, πέριξ αὐτῶν οἱ σύμμαχοι. Εἰς τὸ μέσον οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ ὁ στρατηγὸς περιβαλλόμενος ὑπὸ ἱππέων καὶ ἐκλεκτῶν πεζῶν. Ὑπῆρχε θυσιαστήριον εἰς τὸ κέντρον καὶ πλησίον τοῦ στρατηγείου ἡ ἀγορὰ μὲ τὸ βῆμα διὰ τὴν συνάθροισιν τοῦ στρατοῦ. Τοιοῦτοτρόπως τὸ στρατόπεδον ἦτο μικρογραφία τῆς πόλεως.

ἀσφαλεῖς ἐντὸς αὐτοῦ ἀπὸ πάσης αἰφνιδιαστικῆς ἐπιθέσεως καί, ὅταν ἦρχετο ἡ ὥρα τῆς μάχης, ἐπολέμουν ἀπηλλαγμένοι ὅλου ἐκείνου τοῦ βάρους, τὸ ὁποῖον ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ σηκώνουν κατὰ τὰς πορείας.

ΓΥΜΝΑΣΙΑ - ΠΟΡΕΙΑΙ

Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ὥφειλε τὰς μεγάλας του ἐπιτυχίας κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν συνεχῆ καὶ μεθοδικὴν ἀσκήσιν. Ἐν καιρῷ εἰρήνης ἐμπονοῦντο μὲ διαφόρους ἀσκήσεις εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἀρεως. Ἐρριπτον ἀκόντιον, ἐγυμνάζοντο εἰς τὸν χειρισμὸν τοῦ ξίφους, ἔτρεχον μὲ πλήρη ὀπλισμὸν, διέβαινον τὸν Τίβεριν κολυμβῶντες καὶ μετεχειρίζοντο ὅπλα διπλασίου βάρους τοῦ συνήθους. Ὅταν ὅμως ὁ στρατὸς εὐρίσκετο ἐν ἐκστρατείᾳ, ἔκαμνε μεγάλας πορείας, συνήθως 25 χιλμ. ἡμερησίως, ἐκτάκτως δὲ 50 ἢ καὶ 75 χιλμ. Τὰς πορείας ταύτας ἐξετέλει μὲ βάρος ἐν συνόλῳ 20 χιλιογρ., διότι ὁ ρωμαῖος στρατιώτης, ἐκτὸς τοῦ ὀπλισμοῦ καὶ τῶν τροφῶν του διὰ 5 τοῦλάχιστον ἡμέρας, ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ φέρῃ μαζί του καὶ διάφορα ἐργαλεῖα, τοὺς κοντοὺς τῶν σκηνῶν, σκαπάνην, πτύον, πέλεκυν καὶ πριόνιον, τὰ ὅποια ἔθετεν ἐντὸς σάκκου καὶ ἔκρεμα ἀπὸ κοντὸν στηριζόμενον εἰς τὸν δεξιὸν ὦμον. Εἰς τὸ στρατόπεδον ὑπεβάλλετο εἰς συνέχεις ἀσκήσεις. Ὁ Τίτος Λίβιος λέγει περὶ τοῦ Σκιπίωνος:

Ὁ Σκιπίων ἐχρησιμοποίησε τὰς ὀλίγας ἡμέρας, τὰς ὁποίας εἶχεν ἀποφασίσαι νὰ διατρίψῃ εἰς τὴν Καρθαγένην (Ἰσπανίας,) πρὸς ἀσκήσιν τῶν στρατευμάτων του. Τὴν πρώτην ἡμέραν οἱ λεγεῶνες διέτρεξαν μὲ πλήρη ὀπλισμὸν 6 χιλμ. τὴν δευτέραν διετάχθησαν νὰ καθαρίσουν τὰ ὅπλα πρὸ τῶν σκηνῶν, τὴν τρίτην ἔδωκαν ψευδομάχην μὲ ξίφη τῆς ξιφασκίας καὶ ἀκόντια ἄνευ αἰχμῶν, τὴν τετάρτην ἀνεπαύθησαν, τὴν πέμπτην ἐξετέλεσαν νέους στρατιωτικοὺς ἐλιγμούς. Τὴν ἑνναλλήν αὐτὴν ἀσκήσεων καὶ ἀναπαύσεως διέτηρησεν ὅσον καιρὸν διέμεινεν εἰς τὴν Καρθαγένην.

Ἄλλ' ὁ ρωμαῖος στρατιώτης δὲν ἦτο ἐπιτήδειος μόνον εἰς τὰς καθαρὰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις. Ἐγνώριζε τὴν χρῆσιν τοῦ πτύου καὶ τῆς σκαπάνης ὅσον καὶ τῶν ὅπλων. Κατεσκευάζε μεγάλα ἔργα χρήσιμα εἰς τὸν στρατὸν, στρατόπεδα, ὁδοὺς, γεφύρας, ὑδραγωγεῖα κτλ.

Η ΠΕΙΘΑΡΧΙΑ

Ἐκτὸς τῆς ὑλικῆς ἀντοχῆς καὶ τῆς ἐξαιρέτου τακτικῆς τὸν ρωμαϊκὸν στρατὸν καθίστα ὑπέρτερον ὅλων τῶν συγχρόνων στρατῶν ἡ σιδηρὰ πειθαρχία. Οἱ Ρωμαῖοι ἔδιδον μεγίστην σημασίαν εἰς τοῦτο καὶ εἰς τὸν ὑπατον ἢ τὸν ἀρχιστράτηγον στρατεύοντα ἐχορήγουν τὸ δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ τῶν στρατιωτῶν. Εἰς τὸ στρατόπεδον τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου ἤργουν καὶ πάντες ὥφειλον τυφλὴν ὑποταγὴν εἰς τὰς διαταγὰς τῶν ἀνωτέρων.

Ἡ παραβίασις τῆς στρατιωτικῆς πειθαρχίας ἐτιμωρεῖτο σκληρῶς. Εἰς τὰς ἐλαφρὰς ἀπειθείας ἐπέβαλλον τὸν ραβδισμόν ἢ ἐξέθετον τοὺς

στρατιώτας ἐπὶ πολλὰς ὥρας μὲ σίδηρα εἰς τοὺς πόδας. Εἰς βαρύτερα σφάλματα ἀπέπεμπον τοὺς στρατιώτας εἰς τὰς ἐστίας των, τὸ ὁποῖον ἐθεωρεῖτο ἀτιμωτικώτατον καὶ ἰσοδυνάμει μὲ τὴν σημερινὴν *στρατιωτικὴν καθάαρσιν*. Συνηθέστατα ἐπεβάλλετο ἡ *ποινὴ τοῦ θανάτου*. Ὁ καταδικαζόμενος ἐδένετο εἰς πάσσαλον, ἐρραβδίζετο ὑπὸ τῶν ραβδούχων καὶ κατόπιν ἀπεκεφαλίζετο διὰ πελέκως. Εἰς ὁμαδικὰς ἀπειθείας ἐπέβαλλον οἱ Ρωμαῖοι τὸν *δεκατισμόν*. Ὁ στρατηγὸς δηλαδὴ ἐξῆγε διὰ κλήρου ἕκ τοῦ στασιάσαντος σώματος ἀνὰ ἓνα μεταξὺ δέκα ἀνδρῶν καὶ ἐφόνευεν αὐτοὺς. Ὁ Λίβιος διηγεῖται τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Μανλίου Τουρκοάτου (340), τὸ ὁποῖον ἔγινε παροιμιῶδες εἰς τὴν ἀρχαιότητα :

Ὁ υἱὸς τοῦ Τουρκοάτου ἐμονομάχησε μὲ ἓνα ἔχθρον παρὰ τὰς αὐστηρὰς διαταγὰς τοῦ πατρὸς του, ὁ ὁποῖος ἦτο ὕπατος, καὶ πλήρης χαρὰς διὰ τὴν νίκην ἔσπευσεν εἰς τὸν πατέρα του : « Διὰ ν' ἀποδείξω ὅτι εἰμαι γνήσιος υἱὸς σου, εἶπε, σοῦ φέρω τὰ λάφυρα ἑνὸς ἱππέως, τὸν ὁποῖον ἐφόνευσα ». Εἰς τοὺς λόγους αὐτοὺς ὁ ὕπατος ἔαποστρέφει τὸ πρόσωπον ἀπὸ τοῦ υἱοῦ του καὶ χωρὶς νὰ βραδύνῃ διατάσσει τοὺς σαλπικτὰς νὰ σαλπίσουν συνάθροισιν τοῦ στρατοῦ. « Τίτιε Μάνλιε, εἶπεν εἰς τὴν συνέλευσιν, ἐπειδὴ ἄνευ σεβασμοῦ πρὸς τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα καὶ τὴν προγονικὴν μεγαλειότητα ἐμονομάχησες παρὰ τὰς διαταγὰς μου καί, ὅσον ἐξηρτᾶτο ἀπὸ σέ κατέστρεψες τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν, εἰς τὴν ὁποίαν μέχρι τοῦδε ἡ Ρώμη ὀφείλει τὴν δυνάμιν της . . . Ἐμπρός, ραβδόυχε, δέσε τον εἰς τὸν πάσσαλον ». Καὶ διέταξε νὰ τὸν θανατώσουν !

Ο ΘΡΙΑΜΒΟΣ

Τοῦναντίον οἱ Ρωμαῖοι ἤμειβον ἀφειδῶς τοὺς καλοὺς στρατιώτας μὲ ὅπλα πολύτιμα, μὲ παράσημα, στεφάνους καὶ πολλάκις καὶ χρηματικὰς δωρεάς. Ἐκ τῶν λαφύρων τοῦ ἔχθρου μέρος διενέμετο εἰς τοὺς στρατιώτας, μεγάλη μερὶς ἐδίδετο εἰς τοὺς νικητὰς στρατηγούς καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἐπωλοῦντο εἰς ὄφελος τοῦ δημοσίου ταμείου. Ἀλλ' ἡ μεγαλύτερα τιμὴ διὰ τοὺς νικητὰς στρατιώτας καὶ πρὸ πάντων διὰ τὸν στρατηγὸν ἦτο ὁ *θρίαμβος*.

Ἡ σύγκλητος παρεῖχε τὴν ἄδειαν θριαμβοῦ εἰς τὸν στρατηγόν, ὁ ὁποῖος εἶχε φονεύσει 5 χιλ. τοῦλάχιστον ἔχθρους εἰς μίαν μάχην, εἶχεν ἀποπερατώσει τὸν πόλεμον καὶ ἠὔξησε διὰ κατακτήσεων τὸ κράτος. Μόνον στρατὸς θριαμβεύων ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν ἔνοπλος. Ὁ θρίαμβος ἦτο μεγάλη πομπή, ἡ ὁποία ἐξεκίνηει ἀπὸ τὸ πεδίον τοῦ Ἀρεως. Προηγοῦντο οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ συγκλητικοί, κατόπιν ἡ μουσικὴ καὶ μετ' αὐτὴν ἄμαξαι μὲ τὰ λάφυρα, οἱ αἰχμάλωτοι καὶ τὰ πρὸς θυσίαν ἔζφα. Κατόπιν ἤρχετο ὁ στρατηγὸς καθήμενος ἐπὶ ἐλεφαντίνου δίφρου ἐν σχήματι ἀμάξης συρομένης ὑπὸ τεσσάρων ἱππῶν. Προηγοῦντο οἱ ῥαβδοῦχοι, ὁ δὲ στρατηγὸς ἔφερε πορφυρεὰν ἐσθῆτα

μέ χρυσὴν παρυφήν καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν στέφανον δάφνης. Ἦκολούθουν οἱ νικηταὶ στρατιῶται ψάλλοντες διάφορα ἑμβατήρια ἢ ἔπευφημοῦντες « io triumphe ! »

Ἡ συνοδεία παρήλauen ἀργὰ διὰ τῆς πόλεως, ὅπου αἱ οἰκίαι ἦσαν καταστόλιστοι καὶ ὁ λαὸς ἔπευφήμει τοὺς νικητάς, ἐνῶ καὶ οἱ ναοὶ τῶν θεῶν μετέχοντες τρόπον τινὰ τῆς κοινῆς χαρᾶς παρέμενον ἀνοικτοί. Κατόπιν ἀνήρχοντο εἰς τὸ Καπιτώλιον, ὅπου ὁ στρατηγὸς ἐθυσίαζεν εἰς τὸν Δία, καθ' ἣν στιγμὴν εἰς τὰ ὑπόγεια τοῦ ναοῦ ἐστραγγαλίζοντο οἱ ἀρχηγοὶ τῶν αἰχμαλώτων. Μετὰ τὸν θρίαμβον ἐπηκολούθει εὐωχία τοῦ στρατοῦ, ὁ δὲ λαὸς συμμετέχων εἰς τὴν χαρὰν ἐπανηγύριζεν.

Μωσαϊκὸν (Πομπηία)

Τὸ μωσαϊκὸν φέρει τὴν ἐπιγραφὴν cave canem καὶ παριστάνει κύνα ἀλυπόδετον, ὁ ὁποῖος φυλάττει τὸ ἱματιοφυλάκιον. Μὲ τοιαῦτα μωσαϊκὰ οἱ πλοῦσιοι ῥωμαῖοι ἐκόσμων τὰ πατώματα τῶν οἰκιῶν των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Η ΠΑΛΗ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΚΑΡΧΗΔΟΝΟΣ

Μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας ἦτο ἀναπόδευκτος ἡ σύγκρουσις πρὸς τὴν Καρχηδόνα, ἡ ὁποία ἐξουσίαζε τὴν Δ. Μεσόγειον. Ἐγιναν δύο μεγάλοι πόλεμοι, οἱ λεγόμενοι Καρχηδονικοί.

Εἰς τὸν πρῶτον ἔδωκεν ἀφορμὴν ἡ Σικελία. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐνίκησαν καὶ ἔγιναν κύριοι τῆς νήσου, οἱ δὲ Καρχηδόνιοι διὰ τὴν ἀποζημιωθεὺν κατέκτειναν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Ἰσπανίας.

Ἡ Ἰσπανία ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν δεύτερον καρχηδονικὸν πόλεμον. Παρὰ τὰς μεγάλας ἐπιτυχίας τοῦ Ἀννίβα οἱ Ῥωμαῖοι ἀνεδείχθησαν πάλιν νικηταί. Ἡ Καρχηδὼν ἔχασεν ὀριστικῶς τὴν δύναμίν της, ἡ δὲ Ῥώμη ἐκυριαρχήσεν ἔκτοτε εἰς τὴν Δ. Μεσόγειον.

Αἱ ΝΕΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

Τὴν ἐπομένην τῆς ἰταλικῆς ἐνώσεως ἐτέθησαν τρία μεγάλα πολιτικὰ ζητήματα: α) τὸ ζήτημα τῆς *Τυρρηνικῆς* β) τὸ ζήτημα τῆς *Ἀδριατικῆς* καὶ γ) τῆς *βορείου Ἰταλίας*.

Ἡ τυρρηνικὴ θάλασσα εἶχε μεγάλην πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν σημασίαν διὰ τὴν Ἰταλίαν. Ἡ ἀκτοπλοῖα ἦτο εὐκόλος εἰς αὐτὴν καὶ ἐκεῖ διεστανυροῦντο οἱ μεγάλοι ἐμπορικοὶ δρόμοι. Μεγίστην ἰδίως σημασίαν εἶχε τὸ στενὸν τῆς Σικελίας. Ἄλλ' οἱ Καρχηδόνιοι κατέχοντες τὰς ἀκτὰς τῆς Κορσικῆς, τῆς Σαρδηνίας καὶ τῆς Σικελίας ἦσαν κύριοι τῶν ἐμπορικῶν ὁδῶν καὶ σοβαρὸν πρόσκομμα εἰς τὰς ρωμαϊκὰς βλέψεις.

Εἰς τὴν Ἀδριατικὴν ἄφ' ἑτέρου εἶχε μεγίστην σπουδαιότητα τὸ στενὸν τῆς εἰσόδου, τὸ σημερινὸν στενὸν τοῦ Ὀτράντο, πλάτους ἐν ὅλῳ 80 χιλιομ., τοῦ ὁποίου ὁ κύριος μοιραῖος θὰ ἐξουσίαζε τὰς δύο παραλίας. Ἀλλὰ καὶ ἡ κατοχὴ τῆς ἄνω Ἰταλίας ἦτο ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἡνωμένην Ἰταλίαν, διότι αἱ Ἀλπεις ἀποτελοῦν τὸ φυσικὸν σύνορον αὐτῆς.

Εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν εὐρίσκετο τὸ ζήτημα τῆς *Τυρρηνικῆς*. Αἱ πρόοδοι τῆς Καρχηδόνας ἦσαν διαρκῆς καὶ ἄμεσος ἀπειλὴ κατὰ τῆς ἡνωμένης Ἰταλίας. Τὸ 280 οἱ Καρχηδόνιοι κατέλαβον μίαν ἀπὸ τὰς Λιπαρείους νήσους, εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ στενοῦ τῆς Μεσσήνης, καὶ πρὸς

στιγμὴν ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ ἐξουσιάσουν καὶ τὸ Ρήγιον. *Τὶ ὥραϊον πεδίον ἀγώνων*, εἶπεν ὁ Πύρρος ἀναχωρῶν ἐκ τῆς Σικελίας, ἀφίνομεν εἰς τοὺς *Ρωμαίους καὶ Καρχηδονίους*! Ὁ Πύρρος εἶχε διακρίνει τὴν μεγίστην σπουδαιότητα τῆς τυρρηνικῆς θαλάσσης. Πράγματι μετ' ὀλίγον οἱ *Ρωμαῖοι* ἔγιναν κύριοι τοῦ Ρηγίου καὶ ἐδέσποσαν τοῦ στενοῦ. Τοῦτο ἔβαλεν εἰς ἀνησυχίαν τοὺς Καρχηδονίους, οἱ ὁποῖοι προσπαθοῦν διὰ παντὸς μέσου νὰ ἀποκλείουν αὐτοὺς τῆς Σικελίας, ἡ ὁποία ἦτο ἡ βάσις τοῦ ἀποικιακοῦ των κράτους. Ἡ ὥρα τῆς συγχρούσεως δὲν ἀπέχει πολὺ. Οἱ δύο λαοὶ συμπλέκονται εἰς φοβερὸν ἀγῶνα, μόλις ἐδόθη ἀφορμή.

Η ΚΑΡΧΗΔΩΝ

Ἡ Καρχηδὼν ἦτο φοινικικὴ ἀποικία ἰδρυθεῖσα περὶ τὸ 800 π. Χ. ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Τύρου εἰς τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς Τύνιδος. Κειμένη ἐπὶ λόφου εἰς τὸ κέντρον χερσονήσου κατεῖχε θέσιν ἐξαιρετικὴν. Ἀπὸ τοῦ ἀσφαλοῦς κόλπου τῆς ἐκυριάρχει τοῦ μεταξὺ τῆς Σικελίας καὶ Ἀφρικῆς στενοῦ, τὸ ὁποῖον ἐνώνει τὰς δύο μεγάλας λεκάνας τῆς Μεσογείου. Οἱ Καρχηδόνιοι ἰδρυσαν ἐκτεταμένον κράτος εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ἀφοῦ ὑπέταξαν τὰς ἰθαγενεῖς φυλάς μέχρι τῶν Ἡρακλείων στηλῶν καὶ τῶν συνόρων τῆς Αἰγύπτου. Τὰς εὐφόρους χώρας ἐκαλλιέργησαν συστηματικῶς καὶ παρῆγον ἄφθονον σίτον καὶ ἔλαιον. Ὅταν δὲ βραδύτερον κατεστράφη ἡ μητρόπολις Τύρος, ἡ Καρχηδὼν ἔγινε κυρία ὅλων τῶν φοινικικῶν σταθμῶν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ εἶχεν ἰδρῦσει πλῆθος ἐμπορικῶν πρακτορείων εἰς τὴν Ἰσπανίαν, Σικελίαν, Σαρδηνίαν καὶ εἰς τὰς Βαλεαρίδας νήσους.

Ὅπως ὅλοι οἱ Φοίνικες, καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ἦσαν κυρίως ἔμποροι, βιομήχανοι καὶ ναυτικοί. Διῆλθον τὰς Ἡρακλείους στῆλας καὶ πρὸς βορρᾶν μὲν ἔπλευσαν μέχρι τῶν νήσων τῆς Βρετανίας, πρὸς νότον δὲ μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Γουινέας. Τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ ναυτιλία προσεπόρισαν εἰς τοὺς Καρχηδονίους ἀναρίθμητα πλούτη, τὰ ὁποῖα ἐπέτρεψαν εἰς αὐτοὺς νὰ δημιουργήσουν ἰσχυρὸν καὶ πολυπληθὴ πολεμικὸν στόλον καὶ νὰ κοσμήσουν τὴν πόλιν των μὲ ὥραϊα οἰκοδομήματα. Δικαίως ἔλεγον ὅτι ἡ Καρχηδὼν ἦτο ἡ πλουσιωτέρα πόλις τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἡ ἰσχυροτέρα ναυτικὴ δύναμις τῶν χρόνων τούτων.

Ἀλλ' ἡ ἀριστοκρατικὴ διοίκησις καὶ ἀποκλειστικότης δὲν ἐπέτρεψε τὴν συγχώνευσιν τῶν ἰθαγενῶν στοιχείων τῆς Ἀφρικῆς πρὸς τοὺς σήμιτας κατακτητὰς, ὥστε ν' ἀποτελεσθῇ ἔθνος ἐνιαῖον. Ἀφρικανοὶ καὶ

Φοίνικες ἔζησαν ὥς δύο ἔθνη ξένα μεταξύ των καὶ κατὰ βάθος ἐχθρικά. Τὰ μεγάλα κέρδη ἐδημιούργησαν ἀριστοκρατίαν τοῦ κράτους, οἱ δὲ πλούσιοι καὶ ἰσχυροὶ ἔμποροι εἶχον εἰς χεῖρας τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους. Δι' αὐτοὺς τὸ κράτος ἦτο τὸ μέσον διὰ τὸ νὰ χρηματίζωνται, ἐκράτουν τὸν λαὸν μακρὰν τῆς διοικήσεως καὶ ἐπετῆρουν αὐτὸν αὐστηρότατα. Τὴν πολιτείαν ἐκυβέρνηον κατὰ τύπους δύο ἄρχοντες ἐκλεγόμενοι κατ' ἔτος καὶ ὀνομαζόμενοι **Σουφρέται**, πράγματι ὅμως τὴν ἐξουσίαν εἶχε τὸ συμβούλιον τῶν 100, δηλαδή ἡ **Γερουσία** τῆς Καρχηδόνος.

Οἱ Καρχηδόνιοι δὲν εἶχον ἔθνικὸν στρατόν, ἀλλὰ ξένον μισθοφορικόν. Μόνον οἱ ἀξιωματικοὶ ἦσαν καρχηδόνιοι. Ἔστηρίζοντο ὅμως πολὺ εἰς τὸ ναυτικόν των, τὸ ὁποῖον ἦτο πολυάριθμον καὶ ἀποτελεῖτο ἀπὸ τὰ τελειότερα πλοῖα τῆς ἐποχῆς, ἀπὸ πεντήρεις.

ΑΙΤΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ὅταν ἡ Ρώμη διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἰταλίας εἰσῆλθεν εἰς τὴν σειρὰν τῶν μεγάλων δυνάμεων τῆς Μεσογείου καὶ ἀπὸ γεωργικοῦ ἔγινε κράτος ναυτικόν, διαταράχθησαν αἱ φιλικαὶ σχέσεις πρὸς τοὺς Καρχηδονίους. Τὴν Σικελίαν ἐξ ἄλλου οἱ Ρωμαῖοι ἐθεώρουν ὡς φυσικὴν προέκτασιν τῆς Ἰταλίας, τὴν ὁποίαν ἐχώριζεν ἀπ' αὐτῆς στενὸν πλάτους μόλις 4 μιλίων. Τὰ συμφέροντα τῶν δύο λαῶν ἤρχοντο εἰς σύγκρουσιν. Διὰ τοῦτο ὁ πόλεμος μεταξὺ αὐτῶν καθίστατο ἀναπόφευκτος. Αἱ ἀντίζηλοι πόλεις ἐπάλασαν πλέον τοῦ αἰῶνος περὶ ἐπικρατήσεως (264—146) καὶ ἔγιναν τρεῖς μεγάλοι πόλεμοι, οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν ἱστορίαν ὀνομαζοῦνται *Καρχηδονικοὶ πόλεμοι*.

ΠΡΩΤΟΣ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (264—241)

Τὸν πρῶτον καρχηδονικὸν πόλεμον δὲν γνωρίζομεν καλῶς. Κατὰ τὴν παράδοσιν ἀφορμὴν εἰς αὐτὸν ἔδωκε τὸ ἐξῆς γεγονός. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' π. Χ. αἰῶνος οἱ Καρχηδόνιοι κατέλαβον μέγα μέρος τῆς Σικελίας. Ἀλλὰ πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν μέρος τῆς νήσου διετήρησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των αἱ Συρακοῦσαι καὶ ἀντέταξαν ζωηρὰν ἀντίστασιν εἰς αὐτοὺς. Ὁ περίφημος τύραννός των Ἀγαθοκλῆς, ἐφάμιλλος τοῦ Διονυσίου, διεξήγαγε σφοδρὸν ἀγῶνα κατ' αὐτῶν. Ὁ Ἀγαθοκλῆς εἶχε λάβει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του ὡς μισθοφόρους, τοὺς πολεμικωτάτους *Μαμερτίους*, μικρὸν λαὸν τῆς Καμπανίας. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ οἱ Μαμερτίνοι ἐστασίασαν, κατέλαβον τὴν Μεσσήνην καὶ ἐξουσίασαν τὸ στενόν. Τὸ 264 ὁ διάδοχος τοῦ Ἀγαθοκλέους *Ἰέρων* προσέβαλε τοὺς Μαμερτίνοις ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων. Οἱ Μαμερτίνοι ἐκάλεσαν τότε εἰς βοήθειαν τοὺς Ρωμαίους καὶ ἀπόσπασμα ρωμαϊκὸν κατέλαβε διὰ δόλου τὴν Μεσσήνην. Οἱ Καρχηδόνιοι

264

αχιδόνιοι δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀνεχθοῦν τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Ρωμαίων εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν κυριαρχίαν τοῦ στενοῦ ὑπ' αὐτῶν. Τοιοῦτο-τρόπως ἤρχισεν ὁ πόλεμος.

Τὸ 263 δύο ρωμαῖκοὶ στρατοὶ διέβησαν εἰς τὴν Σικελίαν καὶ υπε-χρέωσαν τὸν Ἰέρωνα νὰ εἰρηνεύσῃ, ὁ ὁποῖος ἔκτοτε ἔμενε πιστὸς σύμ-μαχος τῶν Ρωμαίων μέχρι τοῦ θανάτου του. Οἱ Ρωμαῖοι ἀπέκτησαν ἀμέσως τὴν ὑπεροχὴν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ περιώρισαν τὸν ἐχθρὸν εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς νήσου.

Ἄλλ' ὁ πόλεμος δὲν ἦτο δυ-νατὸν νὰ κριθῇ εἰς τὴν ξη-ρὰν, ἐφ' ὅσον οἱ Καρχηδό-νιοι ἦσαν κύριοι τῆς θα-λάσσης καὶ κατεῖχον ἐπι-καίρους θέσεις.

Οἱ Ρωμαῖοι ἤρχισαν ν' ἀντιλαμβάνονται ὅτι μόνον μὲ ἰσχυρὸν στόλον θὰ κα-τάρθουν νὰ καταβάλουν τὸν ἀντίπαλον. Ἐντὸς δύο μη-νῶν κατεσκεύασαν στόλον

200 πλοίων. Τὸ κατάρθωμα ἐπροξένησε ζοηρὰν ἐντύπωσιν. Διὰ τοῦτο ἐπλάσθησαν αἱ περιεργοὶ διηγήσεις ὅτι οἱ Ρωμαῖοι δὲν εἶχον ναυπη-γούς, ὅτι ἐξήσκησαν τὰ πληρώματα εἰς τὴν ξηρὰν, ὅτι ἐφεῦρον τὰς κινή-τὰς γεφύρας καὶ τοὺς κόρακας διὰ τῶν ὁποίων μετέβαλλον τὴν ναυ-μαχίαν εἰς πεζομαχίαν κλπ. Ὅλα αὐτὰ εἶναι μῦθοι. Οἱ Ρωμαῖοι εἶχον ἄριστον ὕλικὸν πρὸς δημιουργίαν μεγάλου στόλου. Οἱ σύμμαχοί των Τυρρηνοὶ καὶ Ἕλληνες ἐβοήθησαν αὐτούς. Ὁ ὑπάτος **Γάιος Δουῖλιος** ἐνίκησε τὸν καρχηδονικὸν στόλον εἰς τὸ ἀκρωτήριον **Μυλαί**, εἰς τὰ βορειοδυτικὰ τῆς Σικελίας (260).

Ἡ νίκη ὅμως αὕτη ἔμεινεν ἄνευ σημαντικῶν ἀποτελεσμάτων, διότι αἱ θέσεις τῶν Καρχηδονίων ἀντεῖχον ἰσχυρῶς. Ἡ σύγκλητος ἀπεφά-σισε τότε νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Καρχηδόνα. Τὸ 256 ἐγένε-ν ἡ μεγάλη ναυμαχία παρὰ τὸ ἀκρωτήριον **Ἐκνομον** ἐπὶ τῆς νοτιοδυ-τικῆς ἀκτῆς τῆς νήσου, ὅπου ἠγωνίσθησαν 300 χιλ. ἄνδρες καὶ 700 πολεμικὰ πλοῖα. Οἱ Ρωμαῖοι ἐνίκησαν καὶ ἤνοιξαν τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Ἀφρικὴν. Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν ὑπάτον **Ρήγουλον** ἀπεβίβάσθη εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Ἄλλ' ἡ τολμηρὰ ἀπόπειρα δὲν ἐπέτυχεν. Οἱ ἰθαγε-νεῖς, τοὺς ὁποίους ἐπεχείρησαν νὰ ξεγελοῦν οἱ Ρωμαῖοι, δὲν ἐκινή-

θησαν. Τοῦναντίον οἱ Καρχηδόνιοι ἀφοῦ δι' ἀπατηλῶν διαπραγματεύσεων ἐκέρδισαν καιρόν, προετοιμάσθησαν διὰ τὸν ἀγῶνα. Ὁ ἱκανώτατος στρατιωτικὸς Ξάνθιππος, ἐξόριστος λακεδαιμόνιος, διωργά-
νωσε τὸν μισθοφορικὸν στρατὸν καὶ ἐνίκησε τὸν Ρήγουλον εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην καὶ συνέλαβεν αὐτὸν αἰχμάλωτον (255).

Μετὰ τὴν μεγάλην αὐτὴν ἀποτυχίαν οἱ Ρωμαῖοι περιορίσθησαν πάλιν εἰς τὸν κατὰ ξηρὰν πόλεμον. Ἐκυρίευσαν τὴν περίφημον θέσιν *Πάνορμον* εἰς τὴν Σικελίαν, ἀλλὰ τὴν πρόοδόν των ἀνεχαίτισεν ἡ ἑκτακτος δραστηριότης τοῦ νέου στρατηγοῦ τῶν Καρχηδονίων **Ἀμίλκα Βάρκα**. Ὁ Βάρκας ὀχυρωθεὶς εἰς τὰ ὑψώματα τοῦ *Ἐρκος* ἐκράτει ἐπὶ πολλὰ ἔτη τοὺς Ρωμαίους ἀδρανεῖς καὶ ἐξήντλει τὰς δυνάμεις των. Ἦρχισαν τότε καὶ πάλιν οἱ Ρωμαῖοι νὰ κατανοοῦν ὅτι μόνον ἡ ναυτικὴ ὑπεροχὴ θὰ ἔδωκε τέρμα εἰς τὸν χρονίζοντα πόλεμον. Μὲ μεγάλας προσπάθειάς ἐναυπήγησαν 200 πλοῖα, τὰ ὁποῖα ὑπὸ τὸν ὕπατον **Δουτάτιον Κάτλον** κατέστρεψαν τὸν καρχηδονικὸν στόλον εἰς μεγάλην ναυμαχίαν παρὰ τὰς *Αἰγούσας νήσους* (241) εἰς τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Σικελίας. Οἱ Καρχηδόνιοι, ἐξηντλημένοι ἐκ τοῦ μακροῦ πολέμου, ἐζήτησαν εἰρήνην. Παρέδωσαν τὴν Σικελίαν καὶ τὰς πέριξ νήσους καὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ πληρώσουν μεγάλην πολεμικὴν ἀποζημίωσιν (241).

241

Ὁ Ἀμίλκας Βάρκας μὲ τὸν στρατὸν τοῦ ἀπῆλθεν ὑπόσπονδος εἰς τὴν Καρχηδόνα.

Τὴν Σικελίαν οἱ Ρωμαῖοι ὠνόμασαν *ἐπαρχίαν* καὶ ἐκυβέρνησαν διὰ προαίτιον. Μετ' ὀλίγον ἔγιναν κύριοι καὶ τῶν νήσων **Σαρδηνίας** καὶ **Κορσικῆς** ὑπὸ τὰς ἐξῆς περιστάσεις. Ἡ Καρχηδὼν μετὰ τὴν εἰρήνην περιεπλάκη εἰς ἐπικίνδυνον πόλεμον πρὸς τοὺς στασιάζοντας μισθοφόρους καὶ τοὺς ἰθαγενεῖς, ἐσώθη δὲ μόνον διὰ τῆς συνέσεως τοῦ Βάρκα. Τότε ὅμως ἡ Σαρδηνία καὶ ἡ Κορσικὴ ἐκάλεσαν τοὺς Ρωμαίους, οἱ δὲ Καρχηδόνιοι τρέμοντες πρὸ νέου πολέμου ἠναγκάσθησαν νὰ ἀναγνωρίσουν τὸ τετελεσμένον γεγονός. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Ρωμαῖοι διὰ τῆς κατοχῆς τῶν νήσων τούτων ἐκυριάρχησαν εἰς τὴν τυρρηνικὴν θάλασσαν.

Η ΑΝΑΚΩΧΗ

Ἡ εἰρήνη διήρκεσε μόνον 23 ἔτη (241—218) καὶ ἦτο ἀπλῆ ἀνακωχή. Εἰς τὸ διάστημα τοῦτο αἱ δύο ἀντίζηλοι πόλεις δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐπιδιώκουν ἐδαφικὴν ἐπέκτασιν καὶ νὰ ὑποβλέπονται μὲ ζήλοτυπίαν.

Οἱ Ρωμαῖοι ἀπὸ τοῦ 225—218 κατῳρῶσαν νὰ ὑποτάξουν τὴν *Ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν*. Οἱ Γαλάται εἶχον ἐπιχειρήσει νέαν

ἐπιδρομήν εἰς τὸ ρωμαϊκὸν ἔδαφος. Διὰ ν' ἀπαλλαγοῦν ἐκ τοῦ γαλατικοῦ κινδύνου οἱ Ρωμαῖοι συνεκέντρωσαν μεγάλας μάζας στρατοῦ (700 χιλ.), κατέστρεψαν τὸν γαλατικὸν στρατὸν παρὰ τὸ ἀκρωτήριο τῆς Τυρρηνίας **Τελαμῶνα** (225) καὶ ὑπέταξαν ἐντὸς ὀλίγου ὅλην τὴν κοιλάδα τοῦ Πάδου. Τὴν κατακτηθεῖσαν χώραν οἱ Ρωμαῖοι διωρογάνωσαν κατὰ τὸ γνωστὸν σύστημά των μὲ ὁδοὺς καὶ ἀποικίας.

Εἰς τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν ἐσημείωσαν σημαντικώτατον βῆμα. Διὰ νὰ καταστρέψουν τὰς πειρατικὰς βάσεις τῶν Ἰλλυριῶν, διέπλευσαν τὴν Ἀδριατικὴν καὶ ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ἐνίκησαν αὐτούς. Ἡ ἀσφάλεια ἀποκατεστάθη εἰς τὴν Ἀδριατικὴν καὶ τὸ Ἴόνιον. Αἱ μεγάλαι ἐμπορικαὶ πόλεις **Ἐπίδαμος**, **Ἀπολλωνία** καὶ αὕτη ἡ **Κέρκυρα** εἰσῆλθον εἰς τὴν ρωμαϊκὴν συμμαχίαν. Διὰ πρώτην φοράν οἱ Ρωμαῖοι ἤρχοντο εἰς σχέσεις πρὸς τὸν ἑλληνισμόν. Ἄλλ' ἡ ρωμαϊκὴ διεισδυσις εἰς τὴν Βαλκανικὴν ἐτάραξε τοὺς Μακεδόνας καὶ ἔγινε τὸ προοίμιον σοβαρῶν προστριβῶν μεταξὺ Μακεδονίας καὶ Ρώμης.

Ἄφ' ἑτέρου οἱ Καρχηδόνιοι ἔστρεψαν τὰ βλέμματά των εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ὁ δραστήριος καὶ φιλόδοξος Ἀμίλλας Βάρκας ἐξήτει νέας πηγὰς πλούτου διὰ τὴν πατρίδα του καὶ πρὸ πάντων στρατιώτας διὰ τὸν νέον κατὰ τῶν Ρωμαίων πόλεμον, τὸν ὁποῖον ἐθεώρει ἀναπόφευκτον καὶ ἀγριώτερον. Ἡ γερούσια τῆς Καρχηδόνας ἀφ' ἑτέρου διὰ ν' ἀπομακρύνῃ τὸν ἐπικίνδυνον στρατηγόν, ἠνύνησε καὶ διηυκόλυνε τὰ σχέδιά του. Ὁ Ἀμίλλας κατώρθωσεν εἰς διάστημα ὀλίγων ἔτων νὰ κατακτήσῃ τὴν Ἰσπανίαν μέχρι τοῦ Ἰβηρος ποταμοῦ καὶ νὰ ἰδρύσῃ δευτέρον καρχηδονικὸν κράτος. Μετὰ τὸν θάνατόν του (229) ὁ γαμβρὸς του **Ἀσδρούβας** ἐξηκολούθησε τὸ ἔργον του καὶ ἔκτισε νέαν πρωτεύουσάν, τὴν **Καρθαγένην**, ἢ Νέαν Καρχηδόνα.

Οἱ Ρωμαῖοι παρηκολούθουν μὲ ἀνησυχίαν τὴν πρόοδον τῶν Καρχηδονίων καὶ ἐπέτυχον παρὰ τοῦ Ἀσδρούβα νὰ περιορίσῃ τὰς κατακτήσεις του μέχρι τοῦ Ἰβηρος. Ὁ Ἀσδρούβας ἐφονεύθη τὸ 221 καὶ ἀφῆκε διάδοχον τὸν υἱόν του Βάρκα Ἀννίβαν, τὸν ἄνδρα, ὁ ὁποῖος ἔμελλε νὰ διαδραματίσῃ μέγιστον πρόσωπον κατὰ τὸν προσεχῆ πόλεμον.

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (218-201)

Ὁ Ἀννίβας συνεπλήρωσε τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἰσπανίας μέχρι τοῦ Ἰβηρος καὶ ἐπολιόρκει τὴν πόλιν **Σάγουντον**. Ἡ Ρώμη ἀνέλαβε τὴν προστασίαν τῆς πόλεως, ἀλλ' ὁ Ἀννίβας ἀπέκρουσε τὴν ρωμαϊκὴν ἀνάμιξιν καὶ ἐκυρίευσεν τὸ Σάγουντον μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν (219). Πρεσβεία ρωμαϊκὴ ὑπὸ τὸν Φάβιον ἔφθασε μετ' ὀλίγον εἰς

Καρχηδόνα καὶ ἀπήτησε τὴν παραδόσιν τοῦ Ἀννίβα. Ἀλλ' αἱ διαπραγματεύσεις παρετίνοντο πολὺ.

Τότε, καθὼς γράφει ὁ Τίτος Λίβιος, ὁ ρωμαῖος πρέσβυς ἀφοῦ ἐκόλπωσε τὸ ἱμάτιον, εἶπε: Φέρω ἐδῶ τὴν εἰρήνην καὶ τὸν πόλεμον, ἐκλέξατε. Ἐκλέξατε σεῖς, ἀπήτησαν οἱ Καρχηδόνιοι μὲ τὴν αὐτὴν ἀλαζονείαν. Τὸν πόλεμον, ἀπαντᾷ ὁ Φάβιος, τινάσσων τὸ ἱμάτιον. Τὸν δεχόμεθα, ἀνέκραξαν ὅλοι οἱ Καρχηδόνιοι, καὶ θὰ τὸν διεξαγάγωμεν ὅπως τὸν ἐδέχθημεν (Τιτ. Λιβ. βιβλ. XXI).

Ἀννίβας

Ἡ μαρμαρίνη αὕτη προτομή εὐρίσκεται εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Νεαπόλεως καὶ λέγεται ὅτι παριστᾷ τὸν Ἀννίβαν. Ἀλλὰ δὲν εἶναι βέβαιον ἂν πράγματι εἰκονίζεται δι' αὐτῆς ὁ ἀφρικανὸς στρατηγός.

μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀνεκρύχθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ στρατηγός.

Ἡ φύσις εἶχε προικίσει τὸν Ἀννίβαν μὲ προτερήματα, τὰ ὅποια ἐξεδηλώθησαν πολὺ ἐνωρίς καὶ ἐπρόκειτο νὰ ἀναδείξουν αὐτὸν μέγαν. Τολμηρὸς εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις καὶ ψύχραιμος εἰς τοὺς κινδύνους, ἐκέρδισε τὴν λατρείαν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ στρατοῦ. Ἀκατάβλητος εἰς κόπους, εἰς τὴν ἀϋπνίαν καὶ εἰς τὰς στερήσεις, συνεμερίζετο ὅλας τὰς περιπετείας τῶν στρατιωτῶν του καὶ πρῶτος ἔδιδε τὸ παράδειγμα ἰδεῶ-

Παρὰ τὰς προσπάθειάς τῆς μετριοπαθοῦς καὶ φιλειρηνικῆς μερίδος, τῆς ὁποίας ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Ἀννων, ὁ πόλεμος ἐκηρύχθη τὸ 218. Ὁ δεῦτερος καρχηδονικὸς πόλεμος εἶναι εἰς ἐκ τῶν δραματικωτάτων τῆς ἱστορίας, διεξήχθη κυρίως εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἰς πολλὰ μέρη τῆς Εὐρώπης καὶ εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἔλαβε χαρακτῆρα παγκοσμίου πολέμου.

Ο ANNIBAS

Ὁ ἥρωας τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πολέμου εἶναι ὁ Ἀννίβας. Ἐγεννήθη τὸ 247, ἐπαιδεύθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς του καὶ ἐνεπνεύσθη ὑπ' αὐτοῦ ἄσπονδον μῖσος κατὰ τῶν Ρωμαίων. Εἰς ἡλικίαν 23 ἐτῶν ἦλθεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ ὑπηρέτησεν ὑπὸ τὸν Ἀσδρούβαν, τὸ δὲ 221

δους στρατιωτικῆς ἀγωγῆς. Διὰ τοῦτο ἐξήσκει ἀληθῆ γοητείαν ἐπ' αὐτῶν καὶ τοὺς ἔσυρεν ὅπου ᾔθελεν.

Ἄλλ' ὁ Ἀννίβας κατεῖχε κυρίως τὰ προσόντα τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ. Ἦξευρε νὰ παρασύρῃ τὸν ἐχθρὸν ὅπου ᾔθελεν, ἐλάμβανε καὶ ἐξετέλει μὲ ταχύτητα καταπληκτικὴν τὰς πλέον τολμηρὰς ἀποφάσεις, οὐδέποτε ἔχανε τὸ θάρρος του καὶ εἰς τὰς δυσμενεῖας τῆς τύχης συνήθιζε νὰ καρτερῇ. Εἶχε τὴν πονηρίαν τοῦ Φιλίππου καὶ τὴν ἀνδρείαν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ὑπῆρξεν ἐκ τῶν μεγίστων πολεμιστῶν τῆς ἀρχαιότητος καὶ εἷς ἐκ τῶν μεγίστων στρατηγῶν ὅλων τῶν χρόνων.

Η ΔΙΑΒΑΣΙΣ ΤΩΝ ΑΛΠΕΩΝ

Ὁ Ἀννίβας ᾔθελσε νὰ ἐφαρμόσῃ πολεμικὸν σχέδιον, τὸ ὁποῖον ἀνέτρεπεν ὅλους τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν Ρωμαίων. Στόλος καρχηδονικὸς ἔπρεπε ν' ἀπειλήσῃ τὴν Σικελίαν, καὶ τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας. Ὁ ἴδιος ἐσκέπτετο νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, ν' ἀποστατήσῃ τοὺς Γαλάτας, οἱ ὅποιοι ἔπρερον βαρέως τὸν ρωμαϊκὸν ζυγόν, καὶ νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν Μέσσην Ἰταλίαν. Ἐκεῖ τέλος ἔπρεπεν ὁ Φίλιππος Ε' τῆς Μακεδονίας, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ ἰλλυρικοῦ πολέμου ἦτο ἐχθρὸς τῶν Ρωμαίων, νὰ στείλῃ ἐνισχύσεις.

Οἱ Ρωμαῖοι ἄφ' ἐτέρου ἐσχεδίαζον νὰ διεξαγάγουν τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ Ἀφρικὴν. Μίαν στρατιάν ὑπὸ τὸν ὑπατον **Κορνήλιον Σκιπίωνα** διέταξαν νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἄλλον δὲ στρατὸν ὑπὸ τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων **Τιβέριον Σεμπρώνιον** ν' ἀποβιβάσῃ εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Ὁ Ἀννίβας δὲν ἀνέμενε τὸν Σκιπίωνα εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 218 διῆλθε τὸν Ἰβηρα, τὰ Πυρρηναῖα καὶ ἔφθασε πρὸ τοῦ Ροδανοῦ ποταμοῦ. Ὡδήγηε 50 χιλ. πεζικὸν καὶ 9 χιλ. ἵππεῖς ἰσπανοὺς καὶ βαρβάρους τῆς Ἀφρικῆς. Ἐξαιρετοὶ ἰδίως ἵππεῖς ἦσαν οἱ Νουμίδαι, ἀσυναγώνιστοι εἰς τὰς μάχας καὶ τὰς ἀνιχνεύσεις. Περίπου 40 πολεμικοὶ ἐλέφαντες παρεκκολούθουν τὸ στράτευμα, διὰ νὰ χρησιμεύουν ὡς προχώματα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, νὰ διασποῦν τὰς τάξεις αὐτοῦ ἢ τέλος διὰ νὰ θραύουν μὲ τὸν ὄγκον τοῦ σώματός των τὸ ρεῦμα τῶν ποταμῶν καὶ νὰ διευκολύνουν τὴν διάβασιν.

Ὁ Σκιπίων εἶχε προχωρήσει μέχρι τῆς Μασσαλίας, ὅποτε ὁ καρχηδονικὸς στρατὸς διέβη τὸν Ροδανόν. Ἠναγκάσθη τότε νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν Ἄνω Ἰταλίαν. Ἀλλ' ἔστειλε τὸν ἀδελφόν του **Γναῖον Σκιπίωνα** εἰς τὴν Ἰσπανίαν κατὰ τοῦ Ἀσδρούβα, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀννίβα. Τοῦτο εἶχε μεγάλην στρατηγικὴν σημασίαν, καθὼς ἐφάνη ἐκ τῶν ὑστέ-

ρων. Κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον ὁ Ἀννίβας εὗρίσκετο εἰς τὰ ὄροπέδια τῶν Ἀλπεων. Διὰ τοῦ σημερινοῦ μικροῦ *Ἀγ. Βερνάρδου* ὁ καρχηδονικὸς στρατὸς κατόπιν ἀπεριγραφῶν δυσκολιῶν κατῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὑπέστη φρικώδεις ἀπωλείας καὶ ἀπέμειναν μόνον 20 χιλ. πεζοί, 5 χιλ. ἵππεις καὶ ἐλάχιστοι ἐλέφαντες.

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΝΙΚΑΙ

Ὁ Σκιλίων ἔσπευσε νὰ συναντήσῃ τὸν Ἀννίβαν, τὸν ὁποῖον ἐνόμιζεν ἐξηντλημένον. Ἀλλ' εἰς τὴν ἵππομαχίαν παρὰ τὸν παραπόταμον τοῦ Πάδου *Τίκινον* ἠττήθη καὶ ἐρρίφθη πέραν τοῦ ποταμοῦ. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ρωμαῖοι ἀνακαλέσαντες τὴν στρατιὰν τοῦ Σεμπρωνίου διέταξαν αὐτὸν νὰ ἐνωθῇ μὲ τὸν Σκιλίωνα. Εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Πάδου εἰς τὸν παραπόταμον *Τρεβίαν* ὁ Ἀννίβας ἐπέφερε τελείαν καταστροφὴν εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στρατὸν (Δεκέμβριος 218). Αἱ νῖκαι περιέβαλον μὲ λάμψιν τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀννίβα. Οἱ ὑποτελεῖς λαοὶ τῆς Ἰταλίας ἤρχισαν νὰ κινοῦνται καὶ οἱ ἐθέλονται ἔσπευδον σωρηδὸν ὑπὸ τὰς ἐνδόξους σημαίας τοῦ καρχηδονίου πολεμιστοῦ. Ὅλη ἡ Ἄνω Ἰταλία ἐκτὸς τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν Κρεμόνας καὶ Πλακεντίας ὑπετάχθη καὶ 20 χιλ. γαλάται ἐνίσχυσαν τὸν στρατὸν τοῦ Ἀννίβα.

Οἱ Ρωμαῖοι ἐπεχείρησαν μὲ δύο νέας στρατιάς νὰ ἐμποδίσουν τὴν κάθοδον τοῦ Ἀννίβα εἰς τὴν Μέσην Ἰταλίαν. Ἀλλ' ὁ καρχηδόνιος στρατηλάτης διέβη τὰ Ἀπέννινα ἐξ ἄλλων σημείων καὶ ἀπροσδοκίτως ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Τυρρηνίαν εἰς τὰ νῶτα τῶν ρωμαϊνῶν θέσεων. Ὁ ὑπάτος *Φλαμινῖος* παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ πονηροῦ ἀφρικανοῦ εἰς τὸ στενὸν μεταξὺ τῆς λίμνης *Τρασιμένης* καὶ παρακειμένων λοφίσκων καὶ μὲ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ στρατοῦ του κατεστράφη (217). Περίπου 15 χιλ. στρατιῶται ἐφονεύθησαν χωρὶς νὰ προφθάσουν νὰ παραταχθῶν εἰς μάχην.

KANNAI (216)

Ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν Ρώμην ἦτο ἀνοικτή. Ἀλλ' ὁ Ἀννίβας δὲν ἐθέλωρσε φρόνιμον νὰ βαδίσῃ κατ' αὐτῆς, ὅπως πρὸ 70 περίπου εἰῶν ὁ Πύρρος. Ἐγνώριζε τὴν δυσκολίαν τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ἐσκέφθη ν' ἀπογυμνώσῃ πρῶτον τὴν Ρώμην τῶν συμμάχων της. Διέσχισε λοιπὸν τὸ ὄρεινόν Σάμνιον καὶ κατῆλθεν εἰς τὴν Καμπανίαν, ὅπου ἤλπιζε ν' ἀποκτήσῃ τὴν *Καπύην*, θέσιν σπουδαιοτάτην διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις του. Εἰς τὴν Ρώμην ἐγίνοντο δραστήριοι προπαρασκευαί. Ἐστρατολόγησαν νέον στρατὸν καὶ διώρισαν δικτάτωρα τὸν *Φάβιον*. Ὁ Φάβιος ἐφήρμοσε νέαν τακτικὴν. Ἀπέφευγε νὰ δώσῃ μάχην καὶ παρηγο-

λούθει τὸν ἐχθρὸν προσπαθὼν νὰ τὸν ἐξαντλήσῃ δι' αἰφνιδιαστικῶν ἐπιθέσεων καὶ μικροσυμπλοκῶν. Κατ'ὥρθωσε μάλιστα μίαν φορὸν νὰ φέρῃ τὸν Ἀννίβαν εἰς μεγάλην στενοχωρίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐκεῖνος ἐξῆλθε δι' εὐφρεστάτου στρατηγήματος. Διὰ τὴν τακτικὴν ταύτην ὁ Φάβιος ὠνομάσθη *Μελητής* (Cunctator). Τὸ σχέδιον ὅμως τοῦ συνετοῦ δικτάτωρος δὲν ἤρεσκεν εἰς τοὺς Ρωμαίους καὶ προπάντων εἰς τοὺς συμμάχους Ἰταλοὺς, οἱ ὁποῖοι ὑπέφερον ἀπὸ τὰς καταστροφὰς τῶν Καρχηδονίων. Διὰ τοῦτο οἱ Ρωμαῖοι κατήργησαν τὸ ἐπόμενον ἔτος τὴν δικτατορίαν καὶ ἐξέλεξαν πάλιν δύο ὑπάτους, τὸν *Αἰμίλιον Παῦλον* καὶ *Τερέντιον Οὐάδρωνα*, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνετέθη ἡ διοίκησις τοῦ νέου μεγάλου στρατοῦ ἐκ 50 χιλ.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀννίβας ἀποτυχὼν εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις του ἐν Καμπανίᾳ, ἐπέρασεν εἰς τὴν Ἀπουλίαν. Οἱ ὑπάτοι ὁδηγοῦντες ὑπὲρ τὰς 70 χιλ. στρατόν, ἐβάδισαν πρὸς συνάντησιν τοῦ Ἀννίβα. Ἡ μεγάλη σύγκρουσις ἐπῆλθε τὴν 2 Αὐγούστου 216 εἰς τὴν ἀμμόδη πεδιάδα τῆς Ἀπουλίας παρὰ τὴν πόλιν *Κάννας*. Ἡ παρὰ τὰς Κάννας μάχη εἶναι κλασσικὸν παράδειγμα κυκλώσεως διὰ τῶν πτερυγῶν καὶ τὸ ἀριστούργημα τῆς τακτικῆς τοῦ Ἀννίβα. Ἐπύκνωσε τὰς πτέρυγας καὶ ἤραιωσε τὸ κέντρον, ἐνῶ οἱ Ρωμαῖοι εἶχον κάμει τὸ ἀντίθετον. Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ἐκυκλώθη καὶ ὑπέστη τρομερὰν καταστροφὴν. Τὸ ἥμισυ σχεδὸν ἐσφάγη, σημαντικὸν μέρος ἤχ-

μαλωτίσθη καὶ μόλις 15 χιλ. ἐσώθησαν ὑπὸ τὸν Οὐάρρωνα. Ὁ Αἰμ. Παῦλος καὶ σχεδὸν ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ ἔπεσαν εἰς τὸ πεδὶον τῆς μάχης.

Αἱ συνέπειαι τῆς νίκης ἦσαν σοβαρώταται. Αἱ πόλεις τῆς κάτω Ἰταλίας προεδόθησαν, ἡ δὲ Καπὺν ἤνοιξε τὰς πύλας. Ὁ Φίλιππος τῆς Μακεδονίας ἔκλεισε συμμαχίαν πρὸς τὸν Ἀννίβαν καὶ αἱ Συρακοῦσαι, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀποθάνει ὁ φίλος τῶν Ρωμαίων Ἰέρων, συνετάχθησαν μὲ τοὺς Καρχηδονίους. Ὁ Ἀννίβας ὅμως δὲν ἐτόλμησε πάλιν νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ρώμης. Προήλασεν εἰς τὴν Καμπανίαν καὶ διεχείμασεν εἰς τὴν Καπὺν.

ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΤΥΧΗΣ

Παρ' ὅλας τὰς ἐπιτυχίας ταύτας αἱ ἀπόπειραι τοῦ Ἀννίβα ν' ἀποστατήσῃ τὰς πόλεις τῆς Μέσης Ἰταλίας ἐναυάγησαν, οἱ δὲ Ρωμαῖοι δὲν ἔχασαν τὸ θάρρος καὶ τὴν ψυχραιμίαν. Ἐδιπλασίασαν τὰς προσπάθειάς των καὶ ἥλλαξαν ἐντελῶς σχέδιον πολέμου. Ἐπεζήτησαν τὴν κρίσιν αὐτοῦ ἔξω τῆς Ἰταλίας καὶ τοιουτοτρόπως ὁ πόλεμος ἔλαβε μεγάλην εὐρύτητα ἐπεκταθεὶς εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Ἰσπανίαν.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀνενέωσαν τὴν συνετὴν τακτικὴν τοῦ Φαβίου. Οἱ ὕπατοι **Φάβιος** καὶ **Μάρκελλος** ἐματαίωσαν τὰς προσπάθειάς τοῦ Ἀννίβα κατὰ τῶν πόλεων, ἐξήντηλσαν τὸν στρατὸν του καὶ ἐπολιορκήσαν τὴν Καπὺν. Ὁ Ἀννίβας ἐπεχείρησε διὰ τῆς περιφήμου πορείας κατὰ τῆς Ρώμης, τὴν ὁποίαν ἐπλησίασε μέχρι ἐνὸς μιλίου (Hannibal ante portas), ν' ἀναγάσῃ τὸν ρωμαϊκὸν στρατὸν νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Καπύης. Ἀλλ' ὁ ἀντιπερισπασμὸς ἀπέτυχε καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἐκυρίευσαν τὴν Καπὺν, τὴν ὁποίαν ἐτιμώρησαν σκληρότατα.

Τὸ 213 ὁ Μάρκελλος ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἤρχισε τὴν πολιορκίαν τῶν Συρακουσῶν. Παρὰ τὴν πεισματώδη ἀντίστασιν τῶν κατοίκων καὶ τὰ μηχανικὰ μέσα τοῦ περιφήμου μαθηματικοῦ **Ἀρχιμήδους**, ὁ ὁποῖος διὰ τῶν ἐφευρέσεών του ἔκαie τὸν ρωμαϊκὸν στόλον καὶ ἐματαίωne τὰ σχέδια τῶν πολιορκητῶν, ἡ πόλις ἔπεσε τὸ 212. Ἐντὸς ὀλίγου ὅλη ἡ νῆσος περιῆλθε πάλιν εἰς τοὺς Ρωμαίους. Τὸν Φίλιππον τῆς Μακεδονίας ἐξουδετέρωσαν οἱ Ρωμαῖοι, διότι κατώρθωσαν διὰ στόλου ἐκ μικρῶν πλοίων νὰ τὸν ἐμποδίσουν νὰ στείλῃ ἐνισχύσεις εἰς τὸν Ἀννίβαν καὶ ἐξήγειραν κατ' αὐτοῦ τὴν Αἰτωλικὴν συμπολιτείαν καὶ τὴν Σπάρτην.

Ἀλλ' ἡ πρώτη κρίσις τοῦ μεγάλου πολέμου ἤρχισε νὰ διαφαίνεται

κυρίως εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ὁ Κορνήλιος Σκιπίων μετὰ τὴν ἥτταν παρὰ τὸν Τρεβίαν μετέβη εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ ἠνώθη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Γναίου. Τὴν Ἰσπανίαν τότε ἐκυβέρνηα ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀννίβα Ἀσδρούβας. Οἱ δύο ἀδελφοὶ Σκιπίωνες ἐνίκηθησαν καὶ ἐφονεύθησαν (211), οἱ δὲ Ρωμαῖοι ἀπέστειλαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν ὡς στρατηγὸν τὸν υἱὸν τοῦ Κορνηλίου Πόπλιον (210).

Ὁ Π. Κορνήλιος Σκιπίων ἦτο τὸ ἀντικείμενον τῆς λατρείας τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ, εἶχε σώσει τὸν πατέρα του εἰς τὴν μάχην τοῦ Τικίνου καὶ ὡς ἀξιωματικὸς ὑπὸ τὸν Μάρκελλον εἶχεν ἀποδείξει μεγάλα στρατιωτικὰ προσόντα. Κατῆλθεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τοῦ στρατοῦ, μολοντί δὲν εἶχεν ἀκόμη τὴν νόμιμον ἡλικίαν. Αἱ ἐπιχειρήσεις του ἐστέφοντο μὲ διαρκεῖς θριάμβους. Τὸ 209 ἐκυρίευσεν τὴν Καρθαγένην, τὴν σπουδαιωτάτην θέσιν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ προέβαινεν ἀπὸ κατακτήσεως εἰς κατάκτησιν μὲ καταπληκτικὴν ταχύτητα, ὥστε ἀμέσως ἀπέκτησε τὴν φήμην μεγάλου στρατηλάτου. Δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ ἐμποδίσῃ τὸν Ἀσδρούβαν νὰ διαβῇ τὰ Πυρηναιῖα καὶ νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ἀδελφοῦ του. Ἐν τούτοις ἡ κυριαρχία τῶν Καρχηδονίων ἐθραύσθη εἰς τὴν Ἰσπανίαν (206).

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀννίβας ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Ἀπουλίαν. Ἀλλὰ τὰ πράγματα ἐκινδύνευον πάλιν νὰ λάβουν δυσάρεστον τροπὴν διὰ τοὺς Ρωμαίους ἐκ τῆς συνενώσεως τοῦ Ἀσδρούβα μετὰ τοῦ Ἀννίβα. Οἱ Ρωμαῖοι συνεκέντρωσαν ὅλας των τὰς προσπαθείας κατὰ τοῦ Ἀσδρούβα καὶ παρὰ τὸν μικρὸν ποταμὸν *Μέταυρον*, νοτίως τοῦ Ρουβίκωνος, κατέστρεψαν ἐξ ὀλοκλήρου τὸν στρατὸν του (207). Ὁ ἴδιος ὁ Ἀσδρούβας ἐφονεύθη. Ὁ ρωμαῖος ὑπατος ἀποκόψας τὴν κεφαλὴν του τὴν ἔρριπεν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἀννίβα. *Εἰς τοῦτο*, εἶπεν ὁ Ἀννίβας, *βλέπω τὴν τύχην τῆς Καρχηδόνας* καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Βροντιάν. Ὁ στρατὸς του δὲν ἦτο πλέον ἱκανὸς νὰ δώσῃ νέαν μάχην πρὸς τοὺς Ρωμαίους.

Η ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΖΑΜΑΝ ΜΑΧΗ - Η ΕΙΡΗΝΗ

Ὁ πόλεμος εἰσῆλθεν εἰς νέαν φάσιν, ὅταν ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Ἰσπανίας ὁ Σκιπίων καὶ ἐξελέγη ὑπατος εἰς ἡλικίαν 30 ἐτῶν. Ὁ νικητὴς τῆς Ἰσπανίας προέτεινεν εἰς τὴν σύγκλητον τὴν μεταφορὰν τοῦ πολέμου εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ἀλλ' οἱ Ρωμαῖοι ἐνθυμούμενοι τὸ προηγούμενον τοῦ Ρηγούλου ἐφαίνοντο διστακτικοί. Τέλος ἐπέισθησαν καὶ τὸ 204 ρωμαϊκὸς στρατὸς ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ἀφρικὴν βορείως τῆς Καρχηδόνας παρὰ τὴν πόλιν *Υτίκην*.

Ρωμαϊκὴ Ἱστορία Α. Δαξάρου

Ὁ Σκιπίων ἔλαβεν ὡς σύμμαχον τὸν βασιλέα τῆς Νουμιδίας **Μασσινίσαν** καὶ ἐνίσχυσε τὸν στρατὸν του διὰ νουμιδικῶ ἱππικοῦ. Οἱ Καρχηδόνιοι ἐπιέζοντο καὶ ἐζήτησαν ἀνακωχὴν. Ὑπεχρεώθησαν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν διαπραγματεύσεων νὰ ἐκκενώσουν τὸ ἰταλικὸν ἔδαφος καὶ νὰ παραχωρήσουν τὴν Ἰσπανίαν. Ὁ Ἀννίβας χωρὶς νὰ ἡττηθῇ ἠναγκάζετο ὑποκούων εἰς τὴν διαταγὴν τῆς πατρίδος του νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἰταλίαν, ὅπου εἶχε διαμείνει 14 ἔτη.

Ἀλλ' οἱ Καρχηδόνιοι ἀναθαυρήσαντες ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ Ἀννίβα διέρρηξαν τὴν ἀνακωχὴν καὶ ἤρχισαν τὰς ἐχθροπραξίας. Ἡ κρίσιμος μάχη ἐδόθη πλησίον τῆς **Ζάμας** εἰς τὴν κεντρικὴν Τύνιδα (σημ. Narragara) τὸ 202. Οἱ Καρχηδόνιοι ἔπαθον τοσαύτην καταστροφὴν, ὥστε ὁ ἴδιος ὁ Ἀννίβας συνεβούλευσε τοὺς συμπατριώτας του νὰ κλείσουν εἰρήνην καὶ ἀπεσύρθῃ εἰς τὰ ἐν Τύνιδι κτήματά του. Ἡ εἰρήνη ὑπεγράφη τὸ 201 μὲ ὄρους βαρυτάτους. Οἱ Καρχηδόνιοι παρέδωκαν ὅλον τὸν πολεμικὸν στόλον ἐκτὸς 10 πλοίων, παρεχώρησαν ὅλας τὰς ἔξω τῆς Ἀφρικῆς κτήσεις, ὑπεχρεώθησαν ν' ἀναγνωρίσουν ὡς ἀνεξάρτητον βασιλέα τῆς Νουμιδίας τὸν Μασσινίσαν, ἀνέλαβον νὰ πληρώσουν εἰς διάστημα 50 ἐτῶν πολεμικὴν ἀποζημίωσιν 10 χιλ. τάλαντα (50 ἑκατ. χρυσῶν δραχμῶν) καὶ δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιχειροῦν πόλεμον χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τῆς Ρώμης. Οἱ Ρωμαῖοι ἔδωσαν εἰς τὸν Σκιπίωνα τὴν τιμητικὴν προσωνυμίαν *Ἀφρικανός*.

Ἡ νίκη τῶν Ρωμαίων εἰς τὸν μέγαν πόλεμον ἐσήμαινε τὴν ἐπικράτησιν τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς κατὰ τῆς σημιτικῆς. Ἀφ' ἐτέρου ἐσημείωνε τὴν ὀριστικὴν ἐπιβολὴν τῆς λατινικῆς φυλῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν. Μετὰ τὴν νίκην αἱ ἰταλικαὶ γλῶσσαι ἀρχίζουν νὰ ὑποχωροῦν καὶ κυριαρχεῖ πανταχοῦ ἡ λατινικὴ. Συγχρόνως ἡ Ρώμη ἀπέβη ἡ μεγαλτέρα δύναμις τῆς Δ. Μεσογείου καὶ ἐκτείνει τὴν ἐπιρροήν της καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

Τὸ ρωμαϊκὸν πολίτευμα ἦτο μίγμα τριῶν πολιτειακῶν τύπων, τῆς βασιλείας, τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῆς δημοκρατίας. Οἱ Ρωμαῖοι ὠνόμαζον αὐτὸ δημοκρατίαν, ἀλλὰ πραγματικῶς ἦτο ἀριστοκρατικὴ δημοκρατία.

Τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν εἶχον αἱ ἐκκλησίαι τοῦ δήμου, ἡ λοχίτις καὶ ἡ φυλετικὴ. Τὴν ἐκτελεστικὴν οἱ ἄρχοντες. Ἡ σύγκλητος ἦτο δῶμα συμβουλευτικὸν τῶν ἀρχόντων. Σὺν τῷ χρόνῳ ὁμοῦς ἀπέβη τὸ κυρίαρχον δῶμα ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ αὐτὴ διεχειρίζετο ὅλα τὰ ποινῶν ζήτήματα τοῦ κράτους.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

Ἀπὸ τῆς ἐξισώσεως τῶν δύο τάξεων μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῶν μεγάλων κατακτήσεων (300—133 π. Χ.) ἡ Ρώμη διέρχεται μακρὰν περίοδον ἐσωτερικῆς γαλήνης. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τὸ ρωμαϊκὸν πολίτευμα ἐξελίσσεται καὶ λειτουργεῖ κανονικῶς. Ὁ ἱστορικὸς **Πολύβιος**, ὁ ὁποῖος ἔζησεν ὡς αἰχμάλωτος εἰς τὴν Ρώμην κατὰ τὸν Β' αἰῶνα, μᾶς ἔδωκεν ἀκριβῆ περιγραφὴν αὐτοῦ.

Οἱ Ρωμαῖοι ὠνόμαζον τὸ πολίτευμά των *Δημοκρατίαν*. Θεωρητικῶς κυρίαρχος ἦτο ὁ λαός, κατ' οὐσίαν ὁμοῦς ἐκυβέρνων μόνον οἱ πλούσιοι. Διὰ τοῦτο τὸ πολίτευμα τῆς Ρώμης δύναται νὰ ὀνομασθῇ **Ἀριστοκρατικὴ Δημοκρατία**.

Τὰ ὄργανα τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως ἦσαν α) αἱ ἐκκλησίαι β) οἱ ἄρχοντες καὶ γ) ἡ σύγκλητος.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ

Πολιτικὰ δικαιώματα εἶχον μόνον οἱ ρωμαῖοι πολῖται, οἱ ὁποῖοι, ὅταν συνήρχοντο πρὸς ἐξάσκησιν τῶν δικαιωμάτων τούτων, ἀπετέλουν *Ἐκκλησίαν*. Εἰς τὴν Ρώμην ὑπάρχον τρεῖς ἐκκλησίαι 1) *Φρατρικὴ ἐκκλησία* 2) *Λοχίτις* καὶ 3) *Φυλετικὴ*.

Ἡ **φρατρικὴ** ἐκκλησία (comicia curiata) ἦτο εἰς τοὺς παλαιούς

χρόνους ἢ συνάθροισις τῶν πατρικίων, ἡ ὁποία ἐκυβέρνηα κατ' οὐσίαν τὸ κράτος. Μὲ τὸν καιρὸν ἔχασε νὰ δικαιώματά της καὶ ὑφίστατο μόνον ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ οὐδεμίαν εἶχε πραγματικὴν ἐξουσίαν. Ἐκανόνιζε μόνον ἰδιωτικὰς ὑποθέσεις τῶν γενῶν.

Ἡ Δοχίτις (com. centuriata) ἀπετελεῖτο ἀπὸ ὅλους τοὺς ρωμαίους πολίτας διηρημένους εἰς λόχους. Οἱ Ρωμαῖοι ἀπετέλουν 193 λόχους, ἀλλὰ οἱ πλούσιοι κατῳρῶσαν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν αὐτὴν νὰ ἔχουν τὴν πλειοψηφίαν, διότι ἐκ τῶν 193 λόχων αὐτοὶ ἀπετέλουν τοὺς 98. Ἡ λοχίτις ἐκκλησία ἐξέλεγε τοὺς ἀνωτέρους ἄρχοντας, ὑπάτους, τιμητάς, πραιτωρας, καὶ ἐψήφισε νόμους, συνήρχετο δὲ εἰς τὸ *Πεδίον τοῦ Ἀρεως* μεταξὺ Καπιτωλίου καὶ Ἰανίκλου λόφου.

Ἡ φυλετικὴ (com. tributa) ἦτο κατ' ἀρχάς συνάθροισις τῶν πληβείων ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῶν δημάρχων. Μετὰ τὴν ἐξίσωσιν τῶν τάξεων ἐγίνε κοινὴ συνάθροισις ὅλων τῶν Ρωμαίων, οἱ ὁποῖοι συνήρχοντο κατὰ φυλάς. Ὁ ρωμαϊκὸς λαὸς εἶχε διαιρεθῇ εἰς φυλάς (tribus) ἀναλόγως τοῦ τόπου τῆς κατοικίας. Οἱ κατοικοῦντες εἰς τὴν πόλιν ἀπέτελεσαν τὰς 4 ἀστικὰς φυλάς, οἱ δὲ διαμένοντες εἰς τὰ προάστεια τὰς 21 ἀγροτικὰς φυλάς. Ἀλλ' οἱ ἀριστοκρατικοὶ κατῳρῶσαν καὶ ἐδῶ νὰ ἔχουν τὴν ὑπεροχήν, διότι ὡς μεγάλοι γαιοκτήμονες εἶχον ὑποχειρίους τὰς ἀγροτικὰς φυλάς. Αἱ φυλαὶ εἶχον ἀνὰ μίαν ψήφον. Ἡ φυλετικὴ ἐκκλησία συνήρχετο εἰς τὴν *Ἀγοράν*, ἐξέλεγε τοὺς κατωτέρους ἄρχοντας καὶ ἐψήφισε νόμους.

ΨΗΦΙΣΙΣ ΝΟΜΟΥ

Ὁ ἄρχων, ὁ ὁποῖος ἐπρότεινε τὸν νόμον καὶ προήδρευε τῆς ἐκκλησίας, ἐλάμβανε πρῶτον τοὺς οἰωνοὺς. Κατόπιν ἤρχιζεν ἡ ἐκκλησία. Πολλάκις ἐγίνετο συζήτησις ἐπὶ τοῦ νόμου, ἀλλὰ συνηθέστερον ὁ ἄρχων διέτασεν ἀμέσως τὴν ψηφοφορίαν. Οἱ λόχοι ἢ αἱ φυλαὶ συνήρχοντο εἰς ἰδιαίτερον χώρον, ὅπου ἦτο ἡ ὑδρία, εἰς τὴν ὁποίαν ἔρριπτον τὰς ψήφους. Οἱ πολῖται ἐλάμβανον δύο ψηφοδέλτια, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἔφερε τὰ ψηφία U. R. τὰ ἀρχικὰ τῶν λατινικῶν λέξεων ut rogas=ὅπως προτείνεις, δηλαδὴ ὑπερψηφίζω τὸν νόμον. τὸ δὲ ἄλλο τὸ ψηφίον A, τὸ ἀρχικὸν γράμμα τῆς λέξεως antiquo=καταψηφίζω. Μετὰ τὴν ψήφισιν ἐκάστου λόχου ἢ φυλῆς ἐγίνετο ἀμέσως ἡ διαλογὴ, διότι μία ἦτο ἡ ψήφος καὶ ἔπρεπε νὰ γνωσθῇ ἂν ἦτο ὑπὲρ ἢ κατὰ. Εὐθὺς μόλις ἐφαίνετο τοῦ ἔκλινεν ἡ πλειονοψηφία, ἡ ψηφοφορία διεκόπτετο. Ἡ διαλογὴ διήρκει συνήθως πολὺ, ἀλλ' ἡ ἐκκλησία οὐδέ-

ποτε παρετίνετο πλέον τῆς ἡμέρας. Ὁρῶντες τὴν αὐγὴν καὶ ἐτελείωνε μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου.

ΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ

Αἱ ἐκκλησίαι εἶχον κυρίως τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν. Οἱ ἄρχοντες εἶχον τὴν ἐκτελεστικὴν. Ἔνεκα τῆς πάλης τῶν τάξεων εἰς τὴν Ρώμην ἐδημιουργήθησαν μετὰ τὸν καιρὸν πλῆθος ἀρχόντων. Ἐκτὸς τῶν τιμητῶν καὶ τῶν δικτατόρων ὅλοι ἦσαν ἐνιαύσιοι καὶ ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν. Ἡ ἐπίσημος ἐγκατάστασις τῶν ἀρχόντων ἐγένετο τὴν 1 Ἰανουαρίου. Πολὺ ἐπιβλητικὴ ἦτο ἰδίως ἡ ἐγκατάστασις τῶν ὑπάτων. Ἀνέρχοντο εἰς τὸ Καπιτώλιον, ἐθυσίαζον εἰς τὸν Δία, προήδρευον ἀμέσως τῆς συγκλήτου καὶ, ὅταν ἀπέρχοντο, οἱ συγκλητικοὶ τοὺς προέεμπον μετὰ μεγάλας τιμὰς. Ἐκτὸς τῶν δικτατόρων καὶ τιμητῶν ὅλοι οἱ ἄρχοντες ἦσαν *υπεύθυνοι*, δηλαδή μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς τῶν ἐδίδον λόγον πῶς διεχειρίσθησαν τὴν ἀρχήν. Τινὲς τῶν ἀρχόντων εἶχον ἰδιαίτερα διακριτικὰ σημεῖα. Οἱ ὑπατοί, οἱ τιμηταί, οἱ πραιτωρεῖς καὶ οἱ ἀνώτεροι ἀγορανόμοι ἐκάθηντο ἐπὶ ἐλεφαντίνου δίφρου καὶ ἔφερον λευκὸν ἱμάτιον μετὰ ἐρυθρὰν παρυφήν, κατὰ δὲ τὰς ἐορτὰς ἐσθῆτα ὀλοπόρφυρον. Οἱ ὑπατοί ἠκολοθοῦντο ὑπὸ 12 ραβδούχων, οἱ δὲ πραιτωρεῖς ὑπὸ 6.

Οἱ *ὑπατοί* (Consules) ἦσαν δύο καὶ εἶχον κατ' ἀρχὰς ὅλην τὴν ἐξουσίαν τῶν βασιλέων. Παρ' ὅλους τοὺς περιορισμούς, τοὺς ὁποίους ὑπέστη ἡ ἀρχὴ αὕτη, οἱ ὑπατοί διετήρησαν πάντοτε μεγάλην δύναμιν εἰς τὴν πολιτείαν. Ἐν εἰρήνῃ ἀντεπροσώπευον τὸ κράτος εἰς τὰς θρησκευτικὰς τελετάς, προήδρευον τῆς συγκλήτου καὶ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας καὶ ἐπέβλεπον τὴν τήρησιν τῶν νόμων. Ἐν πολέμῳ διενήργουν τὴν στρατολογίαν, ἐξέλεγον τοὺς κατωτέρους ἀξιωματικούς καὶ εἶχον τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ.

Οἱ *Τιμηταί* (Censores) εἶχον μεγάλην θέσιν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν πολιτείαν. Ἦσαν 2 καὶ ἐξελέγοντο ἀνὰ πᾶν πέμπτον ἔτος διὰ 18 μῆνας. Τὸ ἔργον τῶν τιμητῶν ἦτο σημαντικώτατον 1) Ἐκαμνον τὴν *τίμην* τῶν πολιτῶν (census), κατέτασσαν δηλαδή αὐτοὺς ἀναλόγως τῆς κατοικίας καὶ περιουσίας εἰς τὰς φυλάς, τὰς τάξεις καὶ τοὺς λόχους. 2) Συνέτασσαν τὸν *κατάλογον* τῶν *συγκλητικῶν*, ὥριζον δηλαδή ποῖοι ἐξ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐξηπάτησαν ἄρχοντες, ἐδικαιοῦντο νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν σύγκλητον καὶ ποῖοι δι' ἀνάρμοστον διαγωγὴν ἔπρεπε νὰ ἐκβληθῶν ἢ ν' ἀποκλεισθῶν αὐτῆς. 3) Συνέτασσαν *εἶδος προϋπολογισμοῦ* τοῦ κράτους. 4) Τὸ σπουδαιότατον ἔργον τῶν τιμητῶν ἦτο ἡ

ἐπίβλεψις τῶν ἡθῶν. Ἐτιμώρουν τὴν ἐπιτορκίαν, τὴν πολυτέλειαν, τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν τέκνων κλπ. Εἰς τοὺς δεικνύοντας ἀσυμβίβαστον συμπεριφορὰν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Ρωμαίου ἐπέβαλλον τὴν στέρησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Διὰ τοῦτο οἱ Ρωμαῖοι ἐσέβοντο καὶ ἐφοβοῦντο πολὺ τοὺς τιμητάς, ἦτο δὲ παροιμιώδης ἡ αὐστηρότης πολλῶν ἐξ αὐτῶν.

Οἱ *Πραιτωρες* (Praetores) ἦσαν δικασταί, στρατηγοὶ καὶ διοικηταὶ ἐπαρχιῶν. Κατ' ἀρχὰς ὑπῆρχεν εἰς πραιτώρ, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν, ἐδίκαζε δηλαδὴ τὰς δίκας μεταξὺ τῶν ρωμαίων πολιτῶν καὶ διὰ τοῦτο ἐλέγετο *ἀστυδίκης* (Praetor urbanus). Βραδύτερον διὰ τὰς ὑποθέσεις τῶν ξένων ὠρίσθη νέος πραιτώρ, ὁ λεγόμενος *ξενοδίκης* (Praetor peregrinus). Ὅταν ὁμως αἱ ρωμαϊκαὶ στρατιαὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν, οἱ δὲ δύο ὕπατοι δὲν ἐπῆρχουν διὰ τὴν διοίκησιν αὐτῶν, ἐξελέγοντο καὶ ἄλλοι πραιτωρες ὡς διοικηταὶ στρατιῶν καὶ μετὰ τὴν προσάρτησιν ξένων χωρῶν καὶ τὴν δημιουργίαν τῶν ἐπαρχιῶν διοικηταὶ αὐτῶν ἐξελέγοντο πραιτωρες. Διὰ τοῦτο ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν διαρκῶς ἠϋξάνετο.

Οἱ *Ταμίαι* (Quaestores) ἐπίσης ἦσαν πολλοὶ καὶ εἶχον τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν. Δύο διέμενον εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐφύλαττον τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἄλλοι δὲ παρηκολούθουν τοὺς ὑπάτους καὶ τοὺς πραιτῶρας εἰς τὰς ἐκστρατείας ἢ εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν.

Οἱ *ἀγορανόμοι* (Aediles) καὶ οἱ ἀνώτεροι καὶ οἱ κατώτεροι ἐπέβλεπον τὸν ἐπισιτισμὸν τῆς Ρώμης, τὴν συντήρησιν τῶν δρόμων καὶ διαργάνωνον τὰ δημόσια θεάματα.

Οἱ *Δημάρχοι* (Tribuni plebis), οἱ ὁποῖοι ἔφθασαν μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν 10, εἶχον πάντοτε μεγίστην δύναμιν, ἡ ὁποία συνίστατο κυρίως εἰς τὸ veto ἐπὶ τῶν πράξεων τῶν ἀρχόντων καὶ εἰς τὸ ἱερὸν καὶ ἀπαραβίαστον τοῦ προσώπου των. Μόνον ἐπὶ τῶν πράξεων τῶν δικτατόρων καὶ τῶν τιμητῶν ἤργει τὸ veto τῶν δημάρχων.

Ὁ *Δικτάτωρ* (Dictator), καθὼς γνωρίζομεν, ἦτο ἔκτακτος ἄρχων ἐκλεγόμενος εἰς μεγάλους ἐξωτερικοὺς ἢ ἐσωτερικοὺς κινδύνους τῆς πολιτείας. Ἀπὸ τοῦ τέλους ὁμως τοῦ δευτέρου καρχηδονικοῦ πολέμου οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἐξέλεγον πλέον δικτάτωρας, ἀλλ' ἀνέθετον εἰς τοὺς ὑπάτους δικτατωρικὴν ἐξουσίαν.

ΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ

Ὅταν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπαρχιῶν ἠϋξήθη πολὺ, οἱ Ρωμαῖοι ἐδημιούργησαν νέους ἄρχοντας, ἀναπληρωτὰς τῶν ὑπάτων καὶ πραιτῶρων,

τοὺς ὁποίους ὠνόμαζον *ἀνθυπάτους* καὶ *ἀντιπραιτωρας* (proconsules, propraetores). Οὗτοι ἐξελέγοντο γενικῶς ἐκ τῶν ὑπάτων καὶ πραιτῶρων, τῶν ὁποίων εἶχε λήξει ἡ ἀρχή. Βραδύτερον μάλιστα καθιερώθη οἱ ὑπατοὶ καὶ οἱ πραιτωρες μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἀρχῆς τῶν νὰ λαμβάνουν διοίκησιν ἐπαρχίας.

Ἡ ἐξουσία τοῦ διοικητοῦ τῆς ἐπαρχίας ἦτο μεγίστη, διότι ἀντεπροσώπευε τὴν ρωμαϊκὴν ἀρχήν. Ἦτο ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, ἀνώτατος δικαστὴς καὶ ἐπόπτης τῆς τάξεως καὶ ἀσφαλείας. Ἐπίσης ἐφρόντιζε διὰ τὴν εἰσπραξίν τῶν βαρυτάτων φόρων, τοὺς ὁποίους οἱ Ῥωμαῖοι συνήθιζον νὰ ἐκμισθώνουν εἰς ἰδιώτας ὀνομαζομένους *δημοσιῶνας* (publicani). Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς διοικήσεως τῶν ἐπαρχιῶν ἦτο καταθλιπτικώτατον, οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ δημοσιῶναι ἐχρηματίζοντο, αἱ δὲ ἐπαρχίαι κυριολεκτικῶς ἡρημοῦντο.

Η ΣΥΓΚΛΗΤΟΣ

Ὁλὴν τὴν ἐξουσίαν τῆς πολιτείας εἶχε συγκεντρώσει σὺν τῷ χρόνῳ τὸ σεβασμῖον σῶμα τῆς συγκλήτου, ἡ ὁποία μὲ τὴν ἀξιοθαύμαστον σταθερότητα πολλὰκις ἔσωσε τὴν Ρώμην εἰς κρίσιμωτάτας στιγμὰς καὶ ἐνέπνεε θαυμασμὸν εἰς τοὺς ξένους. Τὴν σύγκλητον κατήρτιζον οἱ τιμηταί, τὰ δὲ μέλη αὐτῆς δὲν ὑπερέβαινον τὰ 300. Συγκλητικοὶ ἐγίνοντο οἱ χρηματίσαντες ἀνώτεροι ἄρχοντες ἢ δήμαρχοι.

Θεωρητικῶς ἡ σύγκλητος ἦτο σῶμα συμβουλευτικὸν τῶν ἀρχόντων καὶ δὲν εἶχε σαφῶς καθωρισμένα ἔργα. Ἀλλὰ ἐν τῇ πράξει τὸ πᾶν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἦτο αὐτὴ καὶ διὰ τοῦτο δικαίως ἐλέγετο ὅτι τὴν *Ρώμην ἐκυβέρεν ἡ Σύγκλητος*. Ὄριζε τὸν χρόνον τῶν ἐκλογῶν, ἐχρησίμευεν ὡς διαιτητὴς μεταξὺ τῶν ἀρχόντων, διένεμε τὰς ἐπαρχίας εἰς τοὺς διοικητάς, ἐξέλεγε δικτάτωρας καὶ ἀνέθετεν εἰς τοὺς ὑπάτους δικτατωρικὴν ἐξουσίαν. Κυρίως ὅμως σημαντικὴ ἦτο ἡ ἐξουσία τῆς συγκλήτου εἰς τὰ οἰκονομικά, θρησκευτικὰ καὶ ἐξωτερικὰ ζητήματα. Ὄριζε τοὺς φόρους, διέθετε τὰ χρήματα τοῦ δημοσίου ταμείου, ἐψήφισε τὰς δαπάνας καὶ ἐν γένει εἶχε τὴν διαχείρισιν τῶν οἰκονομικῶν, ὅταν δὲν ὑπῆρχον τιμηταί. Διέτασσε τὰς μεγάλας θρησκευτικὰς τελετάς, τὰς ὁποίας ὑπεδείκνυνον οἱ ἱερεῖς, ἐπέβλεπε τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας, ἀπεφάσιζε διὰ τὴν εἰσαγωγὴν ξένης λατρείας εἰς τὴν Ρώμην καὶ εἶχε τὴν ἐποπτείαν τῆς ἐθνικῆς λατρείας. Ἐδέχετο καὶ ἀπέστελλε πρεσβευτάς, διεπραγματεύετο μὲ ξένα κράτη, προέτεινε τὸν πόλεμον ἢ τὴν εἰρήνην εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διέτασσε στρατολογίαν, ὥριζε τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης κλπ.

Ἡ σύγκλητος συνήρχετο εἰς ἰδιαιτέρον οἶκημα ὀνομαζόμενον *Βου-*

λευτήριον (Curia). Ὁ συγκαλῶν τὴν σύγκλητον καὶ προεδρεύων ἄρχων εἰσηγεῖτο τὸ ζήτημα καὶ ἐκάλει μὲ αὐστηρῶς καθωρισμένην ἱεραρχίαν τοὺς συγκλητικούς νὰ ἐκφέρουν γνώμην. Οἱ συγκλητικοὶ ὠμίλουν ὁρθοὶ ἀπὸ τῆς θέσεώς των ὅσῃν ὥραν ᾔθελον. Οὐδεὶς ἠδύνατο ν' ἀφαιρέσῃ τὸν λόγον ἀπὸ συγκλητικόν. Ὅταν τὸ θέμα ἐθεωρεῖτο ἐξηγ-
 τημένον, ἐκαλοῦντο νὰ ψηφίσουν ἢ δι' ἀνατάσεως τῶν χειρῶν ἢ χω-
 ριζόμενοι εἰς δύο μέρη. Αἱ ἀποφάσεις τῆς συγκλήτου ὠνομάζοντο
 senatus consultum (S. C.) καὶ εἶχον ἰσχὺν νόμου. Εἰς τοὺς ξένους
 ἐπροξένει καταπληκτικὴν ἐντύπωσιν ἡ σοβαρότης καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια
 τῆς συγκλήτου.

Μεταξὺ τῶν τριῶν ὀργάνων τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας, τῶν ἐκκλη-
 σιῶν, τῶν ἀρχόντων καὶ τῆς συγκλήτου, ὑπῆρχεν ἓν εἶδος ἰσορροπίας.
 Ἐφαίνοντο δὲ ὅτι ἀντιπροσωπεύουν τρεῖς μορφὰς πολιτεύματος.

Ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος λέγει: Τὸ κύρος καὶ ἡ δύναμις τῶν ὑπᾶτων παρῆ-
 χον τὴν ἐντύπωσιν τῆς μοναρχίας. Ἡ σύγκλητος ἔδιδεν εἰς τὴν πολιτείαν
 ὅψιν ἀριστοκρατικὴν καὶ αἱ ἐκκλησίαι τοῦ δήμου παρουσίαζον κράτος δημοκρα-
 τικόν (Πολυβ. βιβ. VI).

Ἀλλ' οὐδεμία ἐξουσία ὑπερέβαινε τὰ χαραγμένα εἰς αὐτὴν ὅρια.
 Ἐφόσον αἱ τρεῖς ἐξουσίαι περιορίζοντο αὐστηρῶς εἰς τὰ ἔργα των, ἡ
 δημοκρατία ἴστατο ἐν τῇ ἀκμῇ της. Ὅταν ὅμως βραδύτερον ἤρχισε νὰ
 ἐκλείπῃ ὁ πατριωτισμὸς τῶν Ρωμαίων καὶ νὰ ἐπικρατῇ ὁ ἀτομικὸς
 ἐγωισμὸς, τὰ ὅρια ταῦτα κατεπατήθησαν, ἐπηκολούθησαν ἐμφύλιοι
 πόλεμοι καὶ σπαραγμοὶ καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν ἐξέπνευσεν ἡ δημοκρατία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Εἰς παλαιότερους χρόνους τὰ ἥθη τῶν Ρωμαίων ἦσαν αὐστηρά. Εἰς τὴν οἰκογένειαν ὑπῆρχε μεγάλη πειθαρχία. Ὁ πατὴρ ἦτο ὁ ἄρχων τῆς οἰκογενείας μὲ ἀπεριόριστον ἐξουσίαν.

Ἡ θέσις τῆς γυναικὸς δὲν διέφερε πολὺ ἀπὸ τὴν θέσιν τῆς γυναικὸς εἰς τὰ ἄλλα ἔθνη τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλ' ἡ ρωμαία οἰκοδέσποινα ἐτιμᾶτο πολὺ καὶ εἶχε μεγαλυντέρας ἐλευθερίας.

Τὰ παιδιὰ ἀνετρέφοντο μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν, ἀλλὰ δὲν ἐλάμβανον ἀνωτέραν πνευματικὴν μόρφωσιν.

Αὐστηροτάτη ἐθιμοτυπία ἐκανόνιζε τὴν γέννησιν, τὸν γάμον, τὴν κηδεΐαν.

Η ΠΑΤΡΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ

Εἰς τὴν ρωμαϊκὴν οἰκογένειαν ἦτο ἀπεριόριστος ἡ δύναμις τοῦ πατρὸς, τοῦ *pater familias*. Αὐτὸς παρέχει εἰς τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τὴν ἄδειαν τοῦ γάμου, εἶναι ὁ ἀνώτατος δικαστὴς καὶ ἔχει δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου ἐπ' αὐτῶν. Τὴν αὐτὴν ἐπίσης ἀπεριόριστον ἐξουσίαν ἔχει καὶ ἐπὶ τῆς γυναικὸς του.

Ἀλλ' εἰς τὴν ρωμαϊκὴν οἰκογένειαν ἡ ρωμαία οἰκοδέσποινα, ἡ *matrona*, ἀπέκτησε μεγάλην ἐλευθερίαν καὶ ἐθεωρεῖτο ἴση πρὸς τὸν πατέρα τῆς οἰκογενείας. Ὅπως καὶ εἰς Ἀθήνας, ἡ γυνὴ πρὸ πάντων διοικεῖ τὸν οἶκον καὶ διευθύνει τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας, ἀλλὰ δὲν εἶναι αὐστηρῶς περιορισμένη εἰς τὸν γυναικωνίτην. Παρίσταται εἰς τὸ γεῦμα, εἰς τὰς δεξιώσεις, πηγαίνει μὲ τὸν σύζυγόν της εἰς τὰς ἐορτὰς καὶ τοὺς ἀγῶνας, συμμερίζεται ὅλας τὰς τιμὰς τοῦ ἀνδρὸς καὶ χαίρει μεγάλον σεβασμόν. Οἱ ἄνδρες τῆς παραχωροῦν τὴν θέσιν των καὶ αὐτοὶ οἱ ἄρχοντες παραμερίζουν, ὅταν διέρχεται γυνή. Ὁ Κάτων ὁ Τιμητής, ὁ ὁποῖος ὥρισεν αὐστηρότατα τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνδρὸς ἐπὶ τῆς συζύγου, ἔλεγε μὲ κάποιαν χαριτολογίαν. *Παντοῦ οἱ ἄνδρες κυ-*

βερνοῦν τὰς γυναῖκας καὶ ἡμεῖς οἱ ὅποιοι κυβερνώμεν τὸν κόσμον ὅλον κυβερνώμεθα ἀπὸ τὰς γυναῖκας.

Ο ΓΑΜΟΣ

Ὁ γάμος, ὅπως καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας, ἦτο θρησκευτικὴ τελετὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ κόρη ἀπεσπᾶτο ἀπὸ τὴν θρησκείαν τῆς οἰκογενείας τῆς καὶ εἰσῆρχετο εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ συζύγου τῆς. Προηγούντο οἱ ἀρραβῶνες, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ νέος ἔθετεν εἰς τὸν τέταρτον δάκτυλον τῆς νέας δακτύλιον ἐκ σιδήρου. Κατόπιν ἐγίνοντο οἱ γάμοι εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης. Μὲ τὴν ἀνατολὴν τοῦ πρώτου ἄστρου τῆς ἑσπέρας ἡ νύμφη ὠδηγεῖτο μὲ ἐπισημότητα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ. Εἰς τὴν εἴσοδον τῆς οἰκίας ὁ γαμβρὸς ἠρώτα αὐτὴν *ποία εἶναι*, ἐκείνη δὲ ἀπήντα *ὅπου σὺ θὰ εἶσαι Γάιος*, ἐγὼ θὰ εἶμαι *Γαῖα*. Τότε εἰσῆρχετο εἰς τὴν οἰκίαν καὶ ἐλάμβανε ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ γαμβροῦ κλεῖδα, σύμβολον τῆς διοικήσεως τοῦ οἴκου, καὶ μερικὰ νομίσματα ὡς δῶρον. Ἡ τελετὴ ἐπεσφραγίζετο μὲ δεῖπνον.

Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ

Ἡ γέννησις τέκνου ἦτο μεγάλη χαρὰ εἰς τὴν οἰκογένειαν. Διὰ τοῦτο ὅταν ἐγεννᾶτο παιδίον, ἡ ἐξώθυρα τῆς οἰκίας ἐκοσμεῖτο μὲ ἄνθη. Τὴν ὀγδόην ἡμέραν διὰ τὴν κοράσια καὶ τὴν ἐνάτην διὰ τὰ παιδιά, ἐγίνετο ἡ τελετὴ τοῦ καθαρμοῦ, ἡ ὁποία ἦτο μεγάλη ἐορτὴ τῆς οἰκογενείας. Παρίσταντο ὅλοι οἱ συγγενεῖς καὶ ἔδιδον τὸ ὄνομα εἰς τὸ νεογέννητον. Οἱ Ρωμαῖοι εἶχον τρία ὀνόματα, τὸ κύριον (*praenomen*), τὸ ὄνομα τοῦ γένους (*gentilicium*) καὶ τὸ ἐπώνυμον (*cognomen*), τὸ ὁποῖον ἦτο συνήθως τὸ ὄνομα τῆς οἰκογενείας. Τοιουτοτρόπως τὸ πλήρες ὄνομα τοῦ ρήτορος Κικέρωνος ἦτο *Marcus Tullius Cicero*. Τὸ *Marcus* ἦτο τὸ κύριον, *Tullius* τοῦ γένους καὶ *Cicero* προγονικὸν ὄνομα. Τὰ κοράσια ὀνομάζοντο συνήθως μὲ τὸ ὄνομα τοῦ γένους εἰς τὸ θηλυκόν, π. χ. *Tullia* ὀνομάζετο ἡ κόρη τοῦ Κικέρωνος.

Μέγα δυστύχημα ἐθεώρουν οἱ Ρωμαῖοι τὴν μὴ ἀπόκτησιν υἱοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως ἦτο ἀπαραίτητον νὰ ὑπάρχῃ διάδοχος τοῦ πατρός, διὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν οἰκιακὴν λατρείαν, οἱ Ρωμαῖοι υἱοθέτουν. Οἱ υἱοθετούμενοι ἐθεωροῦντο ἕκτοτε ὡς ἴδια τέκνα καὶ ἐλάμβανον τὸ ὄνομα τοῦ νέου γένους διατηροῦντες ὡς συμπληρωματικὸν τὸ ὄνομα τῆς παλαιᾶς οἰκογενείας. Ὁ υἱὸς π. χ. τοῦ Παύλου Αἰμιλίου *Αἰμίλιος Παῦλος* υἱοθετήθεις ὑπὸ τοῦ περὶ φήμου στρατηγοῦ Ποπλίου Κορνηλίου Σκιπίωνος ὀνομάσθη *Πόπλιος Κορνήλιος Σκιπίων Αἰμιλιανός*.

Η ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ

Οἱ Ρωμαῖοι καὶ εἰς τὴν ἀγωγὴν τῶν παίδων ἔδωκαν χαρακτηῖρα πρακτικόν. Ἀπέβλεπον τὰ τέκνα τῶν νὰ γίνουν καλοὶ στρατιῶται, καλοὶ πολῖται καὶ καλοὶ ἄρχοντες. Τὴν ἀρχαιότεραν ἐποχὴν διδάσκαλοι τῶν τέκνων ἦσαν οἱ γονεῖς, ἀλλὰ βραδύτερον ἤρχισαν νὰ γίνωνται σχολεῖα καὶ οἱ ἐπιφανεῖς Ρωμαῖοι προσελάμβανον παιδαγωγούς. Τὰ σχολεῖα, τὰ ὅποια ἦσαν μικρὰ καὶ συνοικιακά, συνετήρουν συνήθως δοῦλοι ἐγγράμματοι, οἱ ὅποιοι ἐδίδασκον ἀνάγνωσιν, γραφὴν καὶ ἀριθμητικὴν, ἐπέβαλλον δὲ εἰς τοὺς μικροὺς μαθητὰς τὴν ἀποστήθισιν γνωμικῶν καὶ ἡνόμων. Τὰ παιδιά ὅλα ἔφερον εἰς τὸν λαιμὸν φυλακτὸν ὅπως καὶ σήμερον καὶ ἐφόρουν ἱμάτιον περιπόρφυρον.

Ἀπὸ τοῦ 13ου ἔτους τὰ παιδιά ἐφοίτων εἰς τὸν γραμματικόν, ὁ ὁποῖος ἀνεγίνωσκε καὶ ἡρμήνευε τὰ κείμενα τῶν συγγραφέων καὶ τὴν Δωδεκάδελτον. Γενικῶς ὅμως ἡ ἀγωγή τῶν παίδων εἰς τὴν Ρώμην μέχρι τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος παρέμεινε στοιχειώδης καὶ μόνον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἤρχισαν καὶ οἱ Ρωμαῖοι νὰ αἰσθάνωνται τὴν ἀνάγκην ἀνωτέρας μορφώσεως. Τότε ἰδρύθησαν *ρητορικαὶ σχολαί*, ὅπου οἱ νέοι ἡσχοῦντο εἰς τὴν ρητορείαν. Ἄλλ' οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἔφθασαν τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν μόρφωσιν. Ἐθεώρουν περιττὸν ὅ,τι δὲν ἠδύνατο πρακτικῶς νὰ τοὺς ὠφελήσῃ καὶ δὲν εἶχον τὴν ἀγάπην πρὸς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας ὅπως οἱ Ἕλληνες.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ

Τὴν κηδεῖαν οἱ Ρωμαῖοι ἐθεώρουν ὥς τὴν πρώτην πράξιν τῆς λατρείας τῶν νεκρῶν καὶ διὰ τοῦτο ἐτέλουν αὐτὴν μὲ πολλὰς διατυπώσεις καὶ μὲ πᾶσαν ἐπισημότητα. Μετὰ τὸν θάνατον ἀρωμάτιζον τὸ σῶμα καὶ τὸ ἐξέθετον ἐπὶ τινὰς ἡμέρας εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς οἰκίας. Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κηδεῖας προηγούντο μουσικοὶ μὲ αὐλοὺς, γυναῖκες μισθωμέναι νὰ κτυποῦν τὸ στῆθος καὶ νὰ μοιρολογοῦν καὶ μῖμος, ὁ ὁποῖος ἀπεμιμῆτο τὰς χειρονομίας, τοὺς λόγους καὶ τὰ ἐλαττώματα ἀκόμη τοῦ ἀποθανόντος. Τοὺς ἐπιφανεῖς Ρωμαίους συνώδευον καὶ αἱ κήρινοι εἰκόνες τῶν προγόνων καὶ ἡ πομπὴ ἴστατο τότε εἰς τὴν ἀγορὰν, ὅπου ἐξεφώνουν ἐπικήδειον λόγον. Ὁ νεκρὸς ἐθάπτετο ἢ ἐκαίετο καὶ ὁ τάφος ἐκοσμεῖτο μὲ ὅπλα, ἐνδύματα, δοχεῖα καὶ δῶρα παντὸς εἶδους. Πλούσιοι καὶ πτωχοί, οἱ νεκροὶ ἐθεοποιοῦντο, ἦσαν δὲ ἕκτοτε αἱ Manes, αἱ ὁποῖαι ἐλατρεύοντο ὥς ἐφέστιοι θεοί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

ΑΙ ΜΕΓΑΛΑΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ

Ὁ Β' π. Χ. αἰὼν εἶναι ἡ περίοδος τῶν μεγάλων κατακτήσεων τῆς Ρώμης. Οἱ Ρωμαῖοι ἀφοῦ περιώρισαν τὴν δύναμιν τῆς Καρχηδόνας καὶ ἐκυρίαρχησαν εἰς τὴν Ἀντικὴν Μεσόγειον, ἐδωράθησαν πρὸς ἀνατολὰς.

Εἰς τὴν Ἀνατολὴν κυριεύουν τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα, ἐπεμβαίνουν εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐγκαθίστανται εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Εἰς τὴν Δύσιν συνεπλήρωσαν τὴν κατάκτησιν τῆς βορείου Ἰταλίας, κατέστρεψαν τὴν Καρχηδόνα καὶ προσήρτησαν τὴν χώραν τῆς καὶ ὑπέταξαν τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν μεσημβρινὴν Γαλατίαν.

Τοιοιουτρόπως κατὰ τὸ τέλος τοῦ Β' αἰῶνος ἡ Ρώμη ἀπέβη ἡ πρώτη δύναμις τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ὅλη ἡ Μεσόγειος ἔγινε θάλασσα ρωμαϊκή.

ΤΑ ΚΡΑΤΗ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Ἐκ τῆς διαλύσεως τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου προῆλθον κυρίως τρεῖς μεγάλοι μοναρχίαι, ἡ Μακεδονία, ἡ Συρία καὶ ἡ Αἴγυπτος.

Ἡ **Μακεδονία** ὑπὸ τοὺς Ἀντιγονίδας ἀπετέλει κράτος ἰσχυρόν. Ὁ βασιλεὺς **Φίλιππος Ε'** (220—179) ἤρχισε δραστηρίαν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ κράτους, ὠνειρεύετο νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἑλλάδα, ν' ἀπομακρύνῃ τοὺς Ρωμαίους ἀπὸ τὰ ἱλλυρικά παράλια καὶ νὰ ἰδρῦσῃ μοναρχίαν ἰσχυράν.

Ἡ **Συρία**, τὴν ὁποίαν ἐκυβέρνησαν οἱ Σελευκίδαι, ἀπετέλει παμμέγιστον κράτος. Ἀλλὰ ὑπέστη ἐπανεπιλημμένους διαμελισμούς καὶ περιορίσθη εἰς τὴν Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν. Ὁ **Ἀντίοχος Γ' ὁ Μέγας** (223—187), σύγχρονος τοῦ Φιλίππου Ε', κατώρθωσε ν' ἀνακαταλάβῃ τὰς ἀσιατικὰς κτήσεις μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ, εἶχε πλοῦτον καὶ δύναμιν καὶ ἐθεωρεῖτο ὁ ἰσχυρότερος μονάρχης τῆς ἀνατολῆς.

Ἡ **Αἴγυπτος**, εἰς τὴν ὁποίαν ἐβασίλευον οἱ Πτολεμαῖοι, εὗρίσκετο

εἰς παρακμήν. Οἱ Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι ἐκυβέρνησαν τὸ κράτος, ἀπετέλουν μικρὰν μειονότητα, μιστῆν εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς, οἱ δὲ διαρκεῖς πόλεμοι πρὸς τοὺς Σελευκίδας ἐξήντησαν τὰς δυνάμεις τοῦ κράτους. Ἐν τούτοις κατὰ τὸ τέλος τοῦ Γ' αἰῶνος ἀκόμη ἡ Αἴγυπτος ἐκυριάρχει εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ κατεῖχε λιμένας εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ἡ Ἑλλάς κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς εὐρίσκετο εἰς τελείαν ἀναρχίαν. Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ ἐριδες ἐλυμαίνοντο αὐτήν. Αἱ δύο μεγάλαι πόλεις Ἀθῆναι καὶ Σπάρτη εἶχον παρακμάσει, ἡ δὲ πλουσιωτέρα πόλις ἦτο τώρα ἡ Κόρινθος χάρις εἰς τὸ ἐμπόριόν της. Αἱ δύο συμπολιτεῖαι, Ἀχαϊκὴ καὶ Αἰτωλική, κατώρθωσαν νὰ συνενώσουν μεγάλα τμήματα τῆς χώρας, ἀλλὰ δὲν κατενόησαν τὰ γενικώτερα συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος, ἐξηντλήθησαν εἰς ἐμφυλίους πολέμους καὶ δὲν ἀπετέλουν δύναμιν σοβαράν.

Σπουδαία ἐμπορικὴ καὶ ναυτικὴ δύναμις ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἡ Δημοκρατία τῆς Ρόδου. Τὸ δὲ Βασίλειον τῆς Περγάμου ἦτο μὲν μικρόν, ἀλλὰ συγκεντρωμένον καὶ καλῶς ὀργανωμένον.

Τὸ 204 εἰς τὸν θρόνον τῆς Αἰγύπτου ἀνῆλθεν ὁ ἀνήλικος Πτολεμαῖος ὁ Ἐπιφανής. Τότε συνεννοήθησαν ὁ Φίλιππος Ε' καὶ ὁ Ἀντίοχος Γ' νὰ διαμοιράσουν τὰς ἀποικιακὰς κτήσεις τῆς Αἰγύπτου. Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας διεβίβασε στρατὸν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἀλλὰ τοῦτο ἀνῆσυχσε τὸν βασιλέα τῆς Περγάμου καὶ τὴν Ρόδον. Αἱ δύο αὐταὶ δυνάμεις συνεννοήθησαν καὶ ἐξήτησαν τὴν μεσολάβησιν τῶν Ρωμαίων. Ἡ σύγκλητος, ἡ ὁποία ἤθελε νὰ τιμωρήσῃ τὸν σύμμαχον τοῦ Ἀννίβα Φίλιππον Ε', ἀπήτησε τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν μακεδονικῶν στρατευμάτων ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ Φίλιππος ἠρνήθη καὶ ἡ Ρώμη ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατ' αὐτοῦ (200).

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἀρχίζει ὁ ρωμαϊκὸς ἱμπεριαλισμός. Ἡ Ρώμη δηλαδὴ ἀφοῦ ἔγινε μεγάλη στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ δύναμις, ζητεῖ διαρκῶς νὰ προσαρτήσῃ νέας χώρας, νὰ σχηματίσῃ δηλαδὴ ὅσον τὸ δυνατόν ἐκτεταμένον κράτος (imperium). Μία μεγάλη τάξις χρηματιστῶν καὶ δημοσιωνῶν, ἡ ὁποία ἐπληθύνθη καὶ ἔγινε πολὺ ἰσχυρὰ εἰς τὴν Ρώμην, ἐξώθει τὴν πολιτείαν διαρκῶς εἰς τὴν δημιουργίαν νέων ἐπαρχιῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἠδύναντο νὰ ἐπεκτείνουν τὰς ἐργασίας των καὶ νὰ πλουτίσουν εὐκόλως. Διὰ τοῦτο δικαίως αἱ ρωμαϊκαὶ κατακτήσεις χαρακτηρίζονται ὡς εὐρυτάτη οἰκονομικὴ ἐπιχείρησις.

Οἱ Ρωμαῖοι ἤρχισαν μὲ ὀλίγην ὄρεξιν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Μακεδονίας. Ἐξήρχοντο ἐξηντήλημένοι ἀπὸ τὸν τραχὺν ἀγῶνα πρὸς τὸν Ἀννίβαν καὶ μόλις πρὸ ἑνὸς ἔτους εἶχον κλείσει εἰρήνην πρὸς τὴν Καρχηδόνα. Ὁ στρατὸς τῶν ἀποβιβασθεὶς εἰς τὴν Ἀπολλωνιάν τῆς Ἠπείρου δὲν κατώρθωσεν ἐπὶ δύο ἔτη νὰ προχωρήσῃ ἀπὸ τὴν παραλίαν, ὅπου περιώρισεν αὐτὸν ὁ Φίλιππος. Ἀλλὰ τὸ θέρος τοῦ 198 ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ ὁ νεαρὸς ὕπατος **Φλαμινῖνος**, ἀνὴρ λεπτῆς ἀνατροφῆς καὶ φίλος τῆς ἐλληνικῆς μορφώσεως. Ὁ Φλαμινῖνος ἐπανελάβε τὴν ἐπίθεσιν ἀπὸ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀφού .σταμοῦ καὶ κατώρθωσε νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ σημείου τούτου ἡ Μακεδονία ἦτο ἀπρόσβλητος. Στρέφεται τότε πρὸς νότον, φθάνει μέχρι τῆς Κορίνθου καὶ κατορθώνει νὰ προσελκύσῃ πολλὰς ἐλληνικὰς πόλεις καὶ τὴν αἰτωλικὴν συμπολιτείαν.

Τὸ θέρος τοῦ 197 ἐδόθη ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη εἰς τὴν θέσιν **Κυνὸς Κεφαλαί** τῆς Θεσσαλίας μεταξὺ Λαρίσης καὶ Φαρσάλων. Ἐκεῖ οἱ ρωμαῖοὶ λεγεῶνες συνέντριψαν τὴν μακεδονικὴν φάλαγγα. Εἰς τὴν νίκην συνετέλεσε πολὺ τὸ ἵππικὸν τῶν Αἰτωλῶν. Ὁ Φίλιππος ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ τοὺς βαρεῖς ὅρους τῶν Ρωμαίων.

197

Ὑπεχρεώθη νὰ ἐκκενώσῃ τὰς πόλεις τῆς Ἰλλυρίας καὶ τὰς ὀχυρὰς θέσεις, τὰς ὁποίας κατεῖχεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ νὰ πληρώσῃ χίλια τάλαντα ὡς πολεμικὴν ἀποζημίωσιν.

Μετὰ τὴν νίκην ὁ Φλαμινῖνος κατῆλθεν εἰς Κόρινθον (196), ὅπου ἐτελοῦντο τὰ Ἴσθμια. Ἐκεῖ ἐν μέσῳ ἀπεριγράπτου ἐνθουσιασμοῦ ἐκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἐλληνικῶν πόλεων. Αἱ ρωμαϊκαὶ φρουραὶ Κορίνθου, Χαλκίδος καὶ Δημητριάδος, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀντικαταστήσει τὰς μακεδονικὰς, ἐξεκένωσαν τὰς πόλεις. Οἱ Ρωμαῖοι κατώρθωσαν μὲ τὴν γνωστὴν διπλωματικὴν ἱκανότητα νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὰς ἀντιζηλίας τῶν ἐλληνικῶν κρατῶν καὶ νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἔνωσιν αὐτῶν πρὸς κοινὴν ἄμυναν.

Ὁ Ἀντίοχος Γ' ἐφάνη ἀδιάφορος διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἄλλοτε συμμάχου τοῦ Φιλίππου καὶ ἠθέλησε μᾶλλον νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς δυστυχίας του. Κατέλαβεν ὅλας τὰς κτήσεις τοῦ Πτολεμαίου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τὸ 196 ἐπέρασε τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἔγινε κύριος τῆς Θράκης. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Αἰτωλοὶ δυσηρεστημένοι κατὰ τῶν Ρωμαίων,

διότι δὲν ὠφελήθησαν ἐκ τοῦ πολέμου, ἐστράφησαν πρὸς τὸν Ἀντίοχον καὶ προσέβαλον τὸ 192 τὴν Κόρινθον, τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν Δημητριάδα. Ὁ Ἀντίοχος ἀπεριβάσθη εἰς τὴν Ἑλλάδα μὲ 10 χιλ. στρατόν. Οἱ Ρωμαῖοι τότε ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας. Τοιουτοτρόπως ἡ Ρώμη ἤρχετο εἰς σύγκρουσιν μὲ τὴν δευτέραν μεγάλην δύναμιν τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλ' ὁ Ἀντίοχος διεξήγαγεν ἀδεξίως τὸν πόλεμον. Δὲν ἠκολούθησε τὸ σχέδιον τοῦ Ἀννίβα, ὁ ὁποῖος εἶχε καταφύγει εἰς τὴν αὐλὴν του.

Τοῦναντίον οἱ Ρωμαῖαι κατώρθωσαν νὰ συμπήξουν ἰσχυρὰν συμμάχίαν προσελκύσαντες τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, τὸν Εὐμένη τῆς Περγάμου, καὶ τὴν Ρόδον. Καὶ αὐτὸς ὁ Φίλιππος τῆς Μακεδονίας ἐτάχθη πρὸς τὸ μέρος των. Τοιουτοτρόπως ἐδιχάζετο πάλιν ὁ ἑλληνισμὸς καὶ ἔχανε διὰ παντὸς τὴν εὐκαιρίαν νὰ διασώσῃ τὴν ἐλευθερίαν του. Ὁ Ἀντίοχος ἀπεκρούσθη καὶ ἠναγκάσθη ν' ἀποσυρθῇ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐνῶ οἱ σύμμαχοί του Αἰτωλοὶ ἐζήτησαν ἀνακωχήν.

Οἱ Ρωμαῖοι διεβίβασαν ἰσχυρὸν στρατόν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ὑπὸ τὸν *Λεύκιον Σκιπίωνα*, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχον δώσει ὥς σύμβουλον τὸν ἀδελφὸν του Σκιπίωνα τὸν Ἀφρικανόν. Τὸ 190 ἐδόθη ἀποφασιστικὴ μάχη εἰς τὴν *Μαγνησίαν*, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Σιτύλου πλησίον τῆς Σμύρνης. Ὁ Ἀντίοχος ἠττήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ συνάψῃ εἰρήνην ταπεινωτικὴν. Ἐξεκένωσε τὴν Μ. Ἀσίαν, ὑπεχρεώθη νὰ μὴ διατηρῇ πολεμικοὺς ἐλέφαντας καὶ στόλον πλέον τῶν 10 πλοίων καὶ ἐπλήρωσεν ἀποζημίωσιν 15 χιλ. τάλαντα. Πρὸς τοῦτοις 190 ὑπεχρεώθη νὰ παραδώσῃ τὸν Ἀννίβαν. Ὁ Ἀννίβας κατέφυγε τότε εἰς τὸν βασιλέα τῆς Βιθυνίας *Προυσίαν*. Ἀλλ' οἱ Ρωμαῖοι κατεδίωξαν καὶ ἐκεῖ τὸν καρχηδόνιον στρατηλάτην, ὁ ὁποῖος κινδυνεύων νὰ πέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν ἔπιδε δηλητήριον καὶ ἐτερμάτισε τὸν βίον.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΠΕΡΣΕΩΣ (171 - 168)

Τοιουτοτρόπως ἡ Ρώμη ἀπέβαινε πανίσχυρος εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν γεγονότων τούτων ἐγίνε βαθεῖα μεταβολὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ δημοκρατικοὶ ὄλων τῶν πόλεων καὶ ὅλοι οἱ ἀγαπῶντες τὴν ἀνεξαρτησίαν ἦσαν κατὰ τῶν Ρωμαίων καὶ ἐστήριζον τὰς ἐλπίδας των εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν τελευταίαν δύναμιν, ἡ ὁποία ἀλέμενεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πράγματι ὁ Φίλιππος Ε' ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς ἡττῆς εἰργάζετο δραστηρίως διὰ τὴν ἐκδίκησιν καὶ ἐπωφεληθεὶς τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Ἀντιόχου ἐνέτεινε τὰς παρασκευὰς.

Τὸ 179 ἀπέθανεν ὁ Φίλιππος καὶ ἦλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς του **Περσεύς**, ὁ ὁποῖος ἐκληρονόμησε παρὰ τοῦ πατρὸς του τὸ μῖσος κατὰ τῶν Ρωμαίων καὶ παρεσκευάζετο μὲ μεγαλυτέραν δραστηριότητα διὰ τὸν πόλεμον. Διὰ τοῦτο ἔγινε τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀγάπης τῶν φίλων τῆς ἐλευθερίας, ἐνῶ οἱ ἀριστοκρατικοὶ δὲν ἔπαυον νὰ ἐργάζωνται ὑπὲρ τῆς Ρώμης. Ἀλλὰ καὶ τὴν ὑστάτην στιγμὴν δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐνωθοῦν οἱ Ἕλληνες. Ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία καὶ ἡ Πέργαμος ἦσαν σύμμαχοι τῆς Ρώμης. Ὁ Εὐμένης μάλιστα τῆς Περγάμου κατήγγειλε εἰς τὴν Ρώμην (172) τὰς μυστικὰς προετοιμασίας τοῦ Περσέως. Οἱ Ρωμαῖοι ἀφοῦ συνεκέντρωσαν στρατὸν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἐκήρυξαν κατὰ τοῦ Περσέως τὸν πόλεμον (171).

Κατ' ἀρχὰς ὁ Περσεὺς εἶχε σημαντικὰς ἐπιτυχίας. Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ματαίως προσεπάθησεν ἐπὶ τρία ἔτη νὰ ἐκβιάσῃ τὰ στενὰ τοῦ Ὀλύμπου, διὰ νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Τέλος ἡ σύγκλητος ἔστειλε τὸν ὑπατον **Παῦλον Αἰμίλιον**, δραστήριον καὶ οργανωτικὸν στρατηγόν. Ὁ Αἰμίλιος ἀπώθησε τὸν μακεδονικὸν στρατὸν καὶ ἔδωκεν ἀποφασιστικὴν μάχην εἰς τὴν πεδιάδα τῆς **Πύδνης** (21 Ἰαν. 168). Ἡ μακεδονικὴ φάλαγξ ἐξεμνησθέντη, ὁ δὲ Περσεὺς συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ἡ λεία ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε οἱ Ρωμαῖοι δι' ἄρκετον χρόνον ἀπηλλάγησαν παντὸς ἀμέσου φόρου. Ὁ Παῦλος Αἰμίλιος ἐπιστρέψας εἰς τὴν Ρώμην ἐτέλεσε τὸν λαμπρότερον θρίαμβον ἐξ ὧν εἶχεν ἴδει ἡ Ρώμη.

Ὁ θρίαμβος διήρκεσε 3 ἡμέρας. Ἡ πρώτη μόλις ἐξήρκεσε διὰ τὴν παρέλασιν τῶν ἀνδριάντων καὶ πινάκων ζωγραφικῆς, οἱ ὅποιοι ἐφέροντο ἐπὶ 200 ἄμαξων. Τὴν ἐπομένην παρήλασαν ἐπὶ πλήθους ἄμαξων τὰ ὠραιότερα καὶ πλουσιώτερα μακεδονικὰ ὄπλα..., κατόπιν 3 χιλ. ἄνθρωποι ἔφερον ἀργυρὰ νομίσματα ἐντὸς 750 δοχείων, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐβαστάζετο ὑπὸ τέσσαρων ἀνδρῶν. Ἀλλοὶ ἐβάσταζον χρυσοῦς ἀργυροῦς, ποτήρια καὶ ἄλλα πολύτιμα σκεύη.... Τὴν τρίτην ἡμέραν ἐπροπορεύοντο 100 βόες προωρισμένοι πρὸς θυσίαν, ἠκολούθουν 77 δοχεῖα πλήρη χρυσοῦν νομισμάτων, οἱ βασιλοπαῖδες καὶ ὁ Περσεὺς ἐνδεδυμένος καστανόχρουν ἱμάτιον καὶ φορῶν τὰ μακεδονικὰ πέδιλα.... Κατόπιν ἤρχοντο 400 χρυσοὶ στέφανοι, σταλόντες εἰς τὸν Αἰμίλιον ὑπὸ τῶν ἐλληνικῶν πόλεων. Τέλος ἐπεφαίνετο ὁ θριαμβευτὴς ἐπιβαίνων ἐπὶ μεγαλοπρεπεστάτου ἅρματος. Τὴν πομπὴν ἔκλειεν ὁ στρατὸς μὲ κλάδους δάφνης εἰς τὰς χεῖρας καὶ ψάλλον ἄσματα ἐθνικὰ καὶ νικητηρίους παιᾶνας πρὸς τιμὴν τοῦ νικητοῦ στρατηγοῦ (Πλούτ. Βίος Παύλου Αἰμιλίου).

Ἡ Μακεδονία διηρέθη εἰς τέσσαρα μέρη μὲ ἰδίαν διοίκησιν. Ἡ Ἡπειρος, ἡ ὁποία εἶχε βοηθήσει τὸν Περσέα, ὑπέστη πρωτοφανῆ καταστροφὴν, 70 πόλεις κατεστράφησαν καὶ 150 χιλ. ἄνθρωποι ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι. Ἀλλ' ἦλθε καὶ τῶν συμμάχων ἡ σειρά. Διαρκοῦντος

τοῦ πολέμου, εἰς πολλὰς πόλεις τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας εἶχεν ἀκουσθῆ φωνὴ ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος τοῦ Περσέως. Διὰ τοῦτο οἱ πρῶνι σύμμαχοι ἐθεωρήθησαν ὑποπτοι. Ἡ Ρώμη ἀπήτησε τότε ἀπὸ τὰς πόλεις τῆς Ἀχαΐας ὡς ὁμήρους 1000 ἐπιφανεῖς ἄνδρας, τοὺς ὁποίους ὑπέδειξεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς ρωμαϊκῆς μερίδος *Καλλικράτης*. Οἱ Ρωμαῖοι μετέφερον αὐτοὺς εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τοὺς ἐσχόρπισαν εἰς διαφόρους ἰταλικὰς πόλεις. Εἰς ἕξ αὐτῶν ἦτο ὁ περίφημος ἱστορικὸς *Πολύβιος*, υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ Λυκόρτα ἐκ Μεγαλυνόπολεως τῆς Ἀρχαδίας. Οἱ Ρωμαῖοι ἐφρόντισαν ἐπίσης νὰ ταπεινώσουν τὸν βασιλέα τῆς Περγάμου καὶ τὴν Ρόδον.

ΥΠΟΤΑΓΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ (148) ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΟΣ (146)

Κατὰ τὸ διάστημα 22 ἐτῶν μετὰ τὴν μάχην τῆς Πύδνης οἱ Ρωμαῖοι ἐκανόνισαν ὀριστικῶς τὰ πράγματα τῆς ἀνατολῆς κατὰ τὸ συμφέρον τῶν.

Εἰς τὴν Συρίαν κατόπιν τῆς μάχης τῆς Μαγνησίας ἐδημιουργήθη κρίσις ἐσωτερικὴ, ἡ ὁποία ἠπέιλησεν αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν τῆς μοναρχίας τῶν Σελευκιδῶν. Ἀπ' ἀνατολῶν οἱ Πάρθοι ἀφήρουν διαρκῶς χώρας, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἐπανεστάτησαν καὶ ἐκήρυξαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τὴν δυναστείαν τῶν Μακκαβαίων, τοὺς ὁποίους ὑπεστήριξαν οἱ Ρωμαῖοι. Ἐκτὸς τούτου ἐμφύλιοι πόλεμοι διὰ τὴν κατάληψιν τοῦ θρόνου παρέλυσαν τελείως τὴν δύναμιν τῶν Σελευκιδῶν.

Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐπίσης ὑπῆρχε μεγάλη ἀνωμαλία, διότι ἐφιλόνικουν καὶ ἐκεῖ τὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Τὸ 163—162 οἱ Ρωμαῖοι ἐπενέβησαν καὶ παρεχώρησαν μέγα μέρος τοῦ κράτους, τὴν Κυρηναϊκὴν καὶ τὴν Κύπρον, εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως *Πτολεμαῖον Ζ' τὸν Εὐεργέτην*. Ὁ διαμελισμὸς οὗτος ἦτο θανάσιμον πλῆγμα εἰς τὴν καταρρέουσαν μοναρχίαν τῶν Λαγιδῶν.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπελείποντο δύο κέντρα ἰσχυρᾶς ἀντιστάσεως, ἡ Μακεδονία, ἡ ὁποία δὲν ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ τὸ ἔνδοξον παρελθόν, καὶ ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία, ὅπου τελευταίως εἶχεν ἀφυπνισθῇ ἡ ἐθνικὴ συνειδήσις. Τὸ ἔτος 150 μετὰ 17 ἐτῶν ἑξορίαν ἐπανῆλθον εἰς τὰς πατρίδας τῶν οἱ ἐπιζῶντες Ἀχαιοὶ διαπνεόμενοι ἀπὸ ἀδιάλλακτον μῖσος κατὰ τῶν Ρωμαίων. Οὗτοι κατῴρθωσαν νὰ μετατρέψουν τὴν πολιτικὴν τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας. Τὴν ἀρχὴν κατέλαβον ὁ *Δημόκριτος*, ὁ *Κριτόλαος* καὶ ὁ *Δάιος*, οἱ ὁπαδοὶ τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Ρωμαίων μέχρι ἐσχάτων. Ἡ στιγμή ἦτο κατάλληλος, διότι ἡ Ρώμη εἶχε περιπλακῇ εἰς τὸν τρίτον καρχηδονικὸν πόλεμον, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου διεξῆγε σκληρὸν

Ρωμαϊκὴ Ἱστορία Α. Ααζάροφ

ἀγῶνα εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἀλλὰ καὶ τὴν τελευταίαν αὐτὴν στιγμήν οἱ Ἕλληνες δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐνωθοῦν.

Τὸ 149 εἰς τὴν Μακεδονίαν **Ἀνδρίσκος** τις, ὁ ὁποῖος ἔλεγεν ὅτι ἦτο υἱὸς τοῦ Περσέως καὶ ἐπωνομάζετο Φίλιππος, ἐξήγειρε τὸν μακεδονικὸν λαὸν κατὰ τῶν Ρωμαίων. Ἀλλὰ τὸ 148 ὁ ὕπατος **Καϊκίλιος Μέτελλος** συνέτριψε τὰς ὀλίγας δυνάμεις τοῦ Ἀνδρίσκου καὶ τὸν ἴδιον συνέλαβεν αἰχμάλωτον. Ἡ τύχη τῆς Μακεδονίας ἐκανονίσθη ὀριστικῶς. Μετὰ τῆς Ἡλείρου, Θεσσαλίας καὶ νοτίου Ἰλλυρίας ἀπετέλεσε ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Μακεδονία*.

Οἱ Ἀχαιοὶ δὲν συνέπραξαν μὲ τοὺς Μακεδόνας. Ἀλλ' οἱ Ρωμαῖοι ἐπενέβησαν εἰς τὰς διαφορὰς τῆς ἀχαιϊκῆς συμπολιτείας μὲ τὴν Σπάρτην, ἥ ὅποια ἐξίτει ν' ἀποσπασθῇ, καὶ ἀπήτησαν τὸν ἀποχωρισμὸν τῆς Σπάρτης, τοῦ Ἀργεῦς καὶ τῆς Κορίνθου, δηλαδὴ τὴν διάλυσιν τῆς συμπολιτείας. Ὁ πατριωτισμὸς τῶν Ἑλλήνων ἐξηγέρθη καὶ τὸ 147 ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος. Παρὰ τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν τελευταίων ὑπερασπιστῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας οἱ Ρωμαῖοι ἐνίκησαν. Ὁ Μέτελλος συνέτριψε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν *Σκάρφειαν* τῆς Λοκρίδος καὶ ἔγινε κύριος τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος. Ὁ Κριτόλαος ἔπεσεν εἰς τὴν μάχην. Τὸ ἐπόμενον ἔτος 146 ὁ ὕπατος **Μόμμιος** κατέστρεψε τὸν τελευταῖον ἑλληνικὸν στρατὸν εἰς τὴν *Λευκόπετραν* πλησίον τοῦ Ἰσθμοῦ. Ὁ στρατηγὸς Δάιος δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιζήσῃ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος του καὶ ἠυτοκτόνησε. Μετὰ ταῦτα ὁ Μόμμιος διέβη τὸν Ἰσθμὸν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Κόρινθον, τὴν ὅποιαν κατέσκαψε κατὰ διαταγὴν τῆς συγκλήτου καὶ μετέβαλεν εἰς ἔρεπτα. Οἱ Ἕλληνες ἔχασαν ὀριστικῶς τὴν ἐλευθερίαν των, ἥ δὲ Ἑλλὰς προσορητῆθη εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Μακεδονίας.

Τὸ ἔτος 133 ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς τῆς Περγᾶμου **Ἀτταλος Γ'** καὶ ἄφησε διὰ διαθήκης κληρονόμον τοῦ κράτους του τὸν ρωμαϊκὸν λαόν. Τὸ 129 οἱ Ρωμαῖοι κατέλαβον τὰς χώρας τῆς Περγᾶμου καὶ ἐσχημάτισαν ἐξ αὐτῶν τὴν πρώτην ἀσιατικὴν ἐπαρχίαν (Asia), ἥ ὅποια περιελάμβανε τὸ ἥμισυ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἔθεωρεῖτο ἡ πλουσιωτέρα ἐπαρχία τῶν Ρωμαίων.

ΥΠΟΤΑΓΗ ΤΗΣ ΕΝΤΕΥΘΕΝ ΤΩΝ ΑΛΠΕΩΝ ΓΑΛΑΤΙΑΣ

Καθ' ὃν χρόνον οἱ Ρωμαῖοι διεξῆγον τοὺς πολέμους τῆς Ἀνατολῆς, εἶχον καὶ εἰς τὴν Δύσει σοβαροὺς περισπασμούς. Ἡ Ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατία εὐρίσκετο ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀννίβα ἀνάστατος.

Ἄφ' ἑτέρου ἢ προσπάθεια τῶν Ῥωμαίων νὰ κατακτήσουν ὁλόκληρον τὴν Ἰσπανίαν ἐδημιούργησε πολλὰς δυσκολίας. Τέλος ἡ Καρχηδὼν ἦτο διαρκῶς ἀφορμὴ ἀνησυχίας. Οἱ Ῥωμαῖοι ἔβλεπον μὲ ὑποψίαν τὴν εἰρηνικὴν ἀνάπτυξιν τῆς.

Τὴν Γαλατίαν ὑπέταξαν οἱ Ῥωμαῖοι μὲ πολλὰς προσπάθειαι· μεταξὺ τῶν ἐτῶν 198—180. Κατόπιν ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ ὄρεινοῦ καὶ δραστηρίου λαοῦ τῶν *Λιγούρων* παρὰ τὸν κόλπον τῆς Γενούης. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐξετόπισαν τὸν πληθυσμὸν εἰς τὴν κεντρικὴν Ἰταλίαν καὶ συνεπλήρωσαν τὴν κατάκτησιν μόνον τὸ 170 π.Χ. Μετ' ὀλίγα ἔτη ἐκυρίευσαν τὴν *Ἰστροίαν* καὶ τοιοῦτοτρόπως συνεπλήρωσαν τὴν κατάκτησιν ὁλοκλήρου τῆς βορείου Ἰταλίας. Ἡ χώρα δὲν ἀπετέλεσεν ἰδίαν ἐπαρχίαν, ἀλλ' ἡ Ρώμη ἵδρυσεν ἐκεῖ πληθὺς ἰσχυρῶν ἀποικιῶν καὶ ἐχάραξε πολλὰς στρατηγικὰς ὁδοὺς. Εἰς τὰ βορειοανατολικά παρὰ τῆς Ἀδριατικῆς ἵδρυσαν τὴν ὀνομαστὴν ἀποικίαν *Ἀκυληΐαν*, πλησίον τῆς ὁποίας εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἐκτίσθη ἡ Βενετία.

ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΚΑΡΧΗΔΟΝΟΣ (146)

Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ δευτέρου καρχηδονικοῦ πολέμου αἱ σχέσεις μεταξὺ Ρώμης καὶ Καρχηδόνας ἦσαν φιλικαί. Ἡ Καρχηδὼν ἐξεπλήρωσε πιστῶς τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης τοῦ 201, ἐπλήρωνε τακτικῶς τὴν ἀποζημίωσιν καὶ εἰς τοὺς πολέμους κατὰ τῆς Μακεδονίας καὶ Συρίας ἐπρομήθευσεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους σημαντικὰς ποσότητας σίτου καὶ κριθῆς. Ἀλλ' ἡ φιλία ἦτο φαινομενικὴ. Ἡ ἐμπορικὴ ἀκμὴ τῆς Καρχηδόνας διαρκῶς ἀνησύχει τοὺς Ῥωμαίους, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν Καρχηδόνα ὑπῆρχον ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λησμονήσουν τὰς ταπεινώσεις τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος. Ὁ Ἀννίβας ἀναλαβὼν τὴν ἀρχὴν ὀλίγον μετὰ τὸν πόλεμον ἐπεχείρησε ν' ἀναδιοργάνωσιν τὴν πατρίδα τοῦ πολιτικῶς, στρατιωτικῶς καὶ οἰκονομικῶς. Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ὑπεχρέωσαν τοὺς Καρχηδόνιους ν' ἀπομακρύνουν τὸν περίφημον στρατηγόν.

Ἀλλ' ὁ κακὸς δαίμων τῆς Καρχηδόνας ἦτο ὁ γείτων βασιλεὺς τῆς Νουμιδίας Μασσινίσας. Ὁ ἡμιβάρβαρος, ἀλλὰ πονηρὸς καὶ φιλόδοξος αὐτὸς ἀφρικανός, ὠνειρεύετο νὰ ἱδρῦσιν εἰς τὴν βόρειον Ἀφρικὴν μέγα κράτος. Διαρκῶς ἀφήρει χώρας τῆς Καρχηδόνας, ἡ ὁποία, πιστὴ εἰς τὴν συνθήκην τοῦ 201, κατέφευγε πάντοτε εἰς τὴν διαιτησίαν τῆς Ρώμης. Ἀλλ' ἡ Ῥωμαϊκὴ ἀπάντησις ἦτο πάντοτε τυπικὴ, λόγοι παρηγορητικοί. Τὸ 153 μετέβη ὡς διαιτητὴς ὁ *Κάτων*. Οἱ Ῥωμαῖοι καὶ πάλιν ἐδικαίωσαν τὸν Μασσινίσαν, ὁ δὲ Κάτων ἐπέστρεψεν εἰς τὴν

Ρώμην φανατικώτερος ἀπὸ πρὶν καὶ εἰς ὅλους τοὺς λόγους του εἰς τὴν σύγκλητον ἐτελείωνε μὲ τὴν φράσιν : *πρέπει νὰ καταστραφῇ ἡ Καρχηδὼν* (delenda est Carthago).

Ὅταν ὅμως τὸ 150 ὁ Μασσινίσας ἀφῆρσε νέα ἐδάφη, ἡ ὑπομονὴ τῶν Καρχηδονίων ἐξηντλήθη καὶ παρὰ τὴν συνθήκην τοῦ 201 ἔλαβον τὰ ὅπλα. Ἡ σύγκλητος ἐθεώρησε τοῦτο ἀφορμὴν πολέμου. Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ὑτίκην. Ἐντρομοὶ οἱ Καρχηδόνιοι ἐδήλωσαν ὅτι εἶναι πρόθυμοι νὰ παρὰσχουν πᾶσαν ἱκανοποίησιν. Ἐδωσαν ὁμήρους καὶ παρέδωκαν τὰ ὅπλα καὶ τὰς μηχανάς των. Τότε ὁ ὕπατος ἀνεκοίνωσε τὰς βαρεῖας προτάσεις τῆς συγκλήτου. Οἱ Καρχηδόνιοι ἔπρεπε νὰ ἐκκενώσουν τὴν πόλιν των καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν 15 χιλιομέτρων μακρὰν τῆς θαλάσσης (149). Ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀνεχθῇ τὸν ὀριστικὸν θάνατον τῆς Καρχηδόνας. Οἱ Καρχηδόνιοι ἐξαγριωθέντες ἐκ τῆς δολίας αὐτῆς συμπεριφορᾶς παρεσκευάσθησαν εἰς ἀπεγνωσμένην ἀντίστασιν. Ἡγωνίσθησαν ἡρωϊκῶς ἐπὶ τρία ἔτη (149-146). Ἀλλὰ τὸ 147 οἱ Ρωμαῖοι ἔστειλαν εἰς τὴν Ἀφρικὴν τὸν *Σκιπίωνα Αἰμιλιανόν*, υἱὸν τοῦ Παύλου Αἰμιλίου, τὸν ὁποῖον εἶχεν υἱοθετήσῃ ὁ Σκιπίων ὁ Ἀφρικανός. Ὁ ἀγὼν ἀπὸ τότε εἰσῆλθεν εἰς νέαν φάσιν. Ὁ Σκιπίων περιώρισε στενῶς τὴν πόλιν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης καὶ τὴν ἀνοίξιν τοῦ 146 ἔκαμε τὴν ἀποφασιστικὴν ἐφοδον. Οἱ Ρωμαῖοι εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, οἱ δὲ Καρχηδόνιοι μετὰ λυσσώδη μάχην εἰς τὰς ὁδοὺς, ἡ ὁποία διήρκεσεν ὁ ἡμερονύκτια, ἐκλείσθησαν εἰς τὴν ἀκρόπολιν *Βύρσαν*. Ὁ *Ἀσδρούβας*, ὁ ὁποῖος διηύθυνε τὸν ἀγῶνα, παρεδόθη μὲ 50 χιλ. μαχητάς, οἱ ὁποῖοι ὑπερήσπιζον τὴν ἀκρόπολιν. Ἀλλ' ἡ σύζυγός του καὶ χίλιοι ἄλλοι Καρχηδόνιοι κατέφυγον εἰς τινὰ ναὸν καὶ εὗρον οἰκτρὸν θάνατον εἰς τὸ μέσον τῶν φλογῶν.

Ἡ διαταγὴ τῆς συγκλήτου ἐξετελέσθη κατὰ γράμμα. Ἡ Καρχηδὼν κατεστράφη συστηματικῶς καὶ ἀπηγορεύθη νὰ ἀνεγερθῇ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς νέας πόλεις. Ἡ χώρα μετεβλήθη εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἀφρικὴ*, ὁ δὲ Σκιπίων ἐτέλεσε θρίαμβον καὶ ἐπωνομάθη *Ἀφρικανός ὁ Νεώτερος*. Τοιοῦτοτρόπως ἐξηφανίσθη ἡ ὑπερήφανος φοινικικὴ ἀποικία τῆς Ἀφρικῆς.

Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΙΣΠΑΝΙΑΣ

Τὴν ἐπομένην τῆς μάχης τῆς Ζάμας οἱ Ρωμαῖοι ἠθέλησαν νὰ ἐγκατασταθοῦν ὀριστικῶς εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Τὰ μεταλλεῖα τοῦ ἀργύρου καὶ τὰ ἄλλα οἰκονομικὰ πλεονεκτήματα αὐτῆς, ἀλλὰ πρὸ πάντων λόγοι

στρατιωτικοί καὶ πολιτικοί ἐπέβαλλον εἰς τὴν Ρώμην νὰ κρατήσῃ ὀριστικῶς τὴν Ἰσπανίαν, τὴν ὁποίαν ἐφοβοῦντο ν' ἀφήσουν πάλιν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Καρχηδονίων. Τὸ 197 λοιπὸν διοργάνωσαν τὰ κατακτηθέντα μέρη καὶ ἵδρυσαν δύο ἐπαρχίας, τὴν μίαν ἐπὶ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἰβηρος καὶ τὴν ἄλλην ἐπὶ τῆς κοιλάδος τοῦ Γευδαλακιβίου.

Ἀλλὰ κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη ἀνίκανοι κυβερνῆται ἐδημιούργησαν εἰς τὴν χώραν γενικὴν ἀγανάκτησιν καὶ προεκάλεσαν φοβερὰν ἐξέγερσιν καθ' ὅλην τὴν Ἰσπανίαν, ἰδίως τῶν πολεμικῶν *Κελτιβήρων* καὶ *Λυσιτανῶν* (154), ἡ ὁποία διήρκεσε 21 ἔτη. Ὁ ἀγὼν ἦτο τραχὺς καὶ ἐξαντλητικός, διότι οἱ Ἰσπανοὶ διεξήγον κλεφτοπόλεμον καὶ ἐξήντλουν τὰς δυνάμεις τῶν Ρωμαίων. Οἱ Λυσιτανοὶ μάλιστα εὗρον περίφημον ἀρχηγόν, τὸν *Ουῖριαθον*, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀπλοῦς ποιμὴν, ἀλλὰ τολμηρὸς καὶ εὐφυὲς, γνώστης τοῦ ἐδάφους καὶ πολὺ ἐπιβλητικός.

Τὸ 134 ἐστάλη εἰς τὴν Ἰσπανίαν ὁ *Σκιπίων Αἰμιλιανός*, ὁ πορθητὴς τῆς Καρχηδόνος. Ἀφοῦ ἀποκατέστησε τὴν διασαλευθεῖσαν πειθαρχίαν τοῦ στρατοῦ, ἀπέκλεισε τὴν ὀχυρωτάτην πόλιν τῶν Κελτιβήρων *Νουμαντίαν*, ἡ ὁποία ἔκειτο ἐπὶ ὑψιπέδου 1100 μ. ὕψους καὶ ἦτο ὠχυρωμένη μὲ πολλὰ ἀλλεπάλληλα τείχη. Ὁ Σκιπίων μὲ 60 χιλ. στρατὸν ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν κατασκευάσας πέριξ συνεχὲς τεῖχος μὲ 7 στρατόπεδα, τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν σήμερον ἔχνη. Ἀπέφυγε συστηματικῶς τὴν μάχην καὶ ἠνάγκασε διὰ τῆς πείνης τὴν πόλιν νὰ παραδοθῇ (133).

Ἡ ἀντίστασις τῶν Κελτιβήρων ἐθραύσθη, ὀλίγον δὲ προηγουμένως εἶχον ὑποταχθῇ καὶ οἱ Λυσιτανοί, ἀφοῦ οἱ Ρωμαῖοι κατῴρθωσαν νὰ δολοφονήσουν τὸν ἀρχηγόν των Ουῖριαθον. Ἡ Ἰσπανία ὑπετάχθη ὀριστικῶς εἰς τοὺς Ρωμαίους, ἀπέβη δὲ ἡ πλουσιωτέρα ἐπαρχία τῆς Δύσεως καὶ τὰ μεταλλεῖά της προσεῖλκυον πολλοὺς ἰταλοὺς μετανάστας, οἱ ὁποῖοι ἐγκατεστάθησαν ἐκεῖ καὶ συνετέλεσαν εἰς τὸν ἐκλατινισμόν τῆς χώρας.

Τὸ ἔτος 125 οἱ Ρωμαῖοι ὑπέταξαν τὴν *μεσημβρινὴν Γαλατίαν*, ἡ ὁποία ἐξησφάλιζεν εἰς αὐτοὺς τὴν συγκοινωνίαν μετὰ τῆς Ἰσπανίας. Ἐκ τῆς χώρας αὐτῆς ἐδημιούργησαν ἰδίαν ἐπαρχίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔδωκαν τὸ ὄνομα *Ναρβωνίτιδα*.

Τοιοῦτοτρόπως κατὰ τὸ τέλος τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος οἱ Ρωμαῖοι ἐκυριάρχησαν εἰς ὅλας τὰς ἀκτὰς τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Μεσογείου καὶ διὰ τοῦτο δικαίως ἔκτοτε ὠνόμαζον τὴν Μεσόγειον *ἡμετέραν θάλασσαν* (mare nostrum).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

ΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΑΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΝ

Αἱ μεγάλαι κατακτῆσεις ἀνέτρεψαν τὸν ἀρχαῖον ρωμαϊκὸν βίον. Ἐκ τοῦ πλούτου, ὁ ὁποῖος εἰσέθρουσεν εἰς τὴν Ρώμην, ἐδημιουργήθη ἰσχυρά καὶ εὐποροῦσα τάξις πολιτῶν, ἡ ὁποία ἐπόθησεν ἀνωτέραν διανοητικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν μόρφωσιν. Οἱ Ρωμαῖοι ἐστράφησαν τότε πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῶν Ἑλλήνων, ὁ ὁποῖος ἐπέδρασε βαθύτατα εἰς τὰ ἦθη των.

ὑπὸ τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν μετεβλήθη ἡ θρησκεία, ἤρχισε ν' ἀναπτύσσεται ἡ λογοτεχνία καὶ ἡ τέχνη καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἐμυμήθησαν τὸν κομψὸν καὶ ἀνετον βίον τῶν Ἑλλήνων.

Κατὰ τῆς ξενικῆς ἐπίδρασεως ματαίως ἀντέδρασαν ἄνδρες συντηρητικώτεροι, ὥς ὁ Κάτων καὶ οἱ ὁπαδοὶ του.

Ἡ ΡΩΜΗ ΚΑΙ Ὁ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Αἱ μεγάλαι κατακτῆσεις εἶχον σοβαρωτάτας συνεπείας διὰ τὴν Ρώμην, ἰδίως μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ πλεῖστοι τῶν Ρωμαίων ἐγοητεύθησαν ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν τῶν νέων χωρῶν καὶ ἠθέλησαν νὰ γνωρίσουν αὐτὸν βαθύτερον. Ἀλλ' ὁ πολιτισμὸς, τὸν ὁποῖον παρέλαβον ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, δὲν εἶχε τὴν εὐγένειαν, τὴν ἀκμὴν καὶ τὴν αὐτηρότητα τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ ἐκδίκησις τῆς ἡττηθείσης Ἑλλάδος, καθὼς λέγει ὁ ρωμαῖος ποιητὴς Ὁράτιος. Ἡ Ἑλλὰς ἡττηθεῖσα ὑπέταξε τὸν σκληρὸν νικητὴν.

Ὁ ἑλληνισμὸς εἰσέδυσεν εἰς τὴν Ρώμην ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος. Πλήθος Ἑλλήνων κατέκλυσε τότε τὴν Ἰταλίαν. Ἄλλοι ἤχθησαν ὑπὸ τῆς βίας τοῦ πολέμου ὥς αἰχμάλωτοι, ἄλλοι πάλιν μὲ τὴν ἐλπίδα καλύτερας τύχης ἐγκατεστάθησαν ἰδίως εἰς τὴν Ρώμην ὥς ὑπηρέται, μάγειροι, ἡθοποιοί, μάντις, ἱατροί, διδάσκαλοι, γραμματικοί, ρητοροδικάσκαλοι κλπ. Αἱ ρωμαϊκαὶ οἰκογένειαι ἀπέκτησαν τὴν συνήθειαν νὰ μεταχειρίζονται Ἕλληνας διδασκάλους διὰ τὰ τέκνα των καὶ Ἕλληνας γραμματεῖς διὰ τὰς ὑποθέσεις των. Οἱ Ἕλληνες ἐξέπληττον τοὺς νικητὰς μὲ τὴν εὐστροφίαν τοῦ πνεύματος καὶ τὰς μεγάλας δεξιότηας, πράγματα ἄγνωστα εἰς τοὺς τραχεῖς καὶ ἀπολιτίστους Ρωμαίους.

Πολυάριθμοι ἔξ ἄλλου ἦσαν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, οἱ ὅποιοι εἴτε ὡς ἔμπειροι εἴτε ὡς στρατιῶται μετέβαινον εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, βραδύτερον δὲ οἱ ἐπιφανεῖς Ῥωμαῖοι ἀπέκτησαν τὴν συνήθειαν νὰ ἐπισκέπτονται τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀνατολήν. Ἡ διαμονὴ ἐπὶ τινι καιρὸν εἰς Ἀθήνας, Ἀλεξάνδειαν ἢ τὴν Ρόδον ἐθεωρεῖτο ὡς ἀναγκαῖον συμπλήρωμα πάσης ἐλευθερίου μορφώσεως.

Ἡ μεγάλη αὕτη κίνησις ἔξ Ἀνατολῆς εἰς Ἰταλίαν καὶ ἀντιστρόφως εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν βαθεῖαν μεταβολὴν εἰς τὰς σκέψεις καὶ τὸν βίον τῶν Ῥωμαίων. Ἀληθὴς ἐπανάστασις ἔγινε τότε εἰς τὴν θρησκείαν, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν λογοτεχνίαν, τὴν τέχνην, τὰ ἥθη κτλ.

ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

Οἱ Ῥωμαῖοι ἐθαμβώθησαν ἀπὸ τὸ κάλλος καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας. Τὰ ἔξ ἀργίλλου εἰδώλια τῶν θεῶν τοῦ Λατίου ἐφαίνοντο τώρα πολὺ ἄσχημα ἀπέναντι τῶν ἐκ μαρμάρου καὶ ὀρειχάλκου ἀγαλμάτων τῶν ἑλληνικῶν θεῶν. Ἡ Ῥωμαϊκὴ μυθολογία ἦτο πολὺ πτωχὴ καὶ νηπιώδης παραβαλλομένη πρὸς τοὺς πλήρεις ζωῆς καὶ κάλλους μύθους τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ῥωμαῖοι ἤρχισαν νὰ αἰσθάνωνται ἔντροπὴν διὰ τοὺς ταπεινοὺς θεοὺς των καὶ ἠθέλησαν νὰ ταυτίσουν αὐτοὺς μὲ τοὺς ἑλληνικοὺς. Διηγῆθησαν κατόπιν τὰς περιπετείας καὶ τοὺς ἑλληνικοὺς μύθους καὶ παρέστησαν τοὺς θεοὺς των μὲ μορφήν ἑλληνικὴν. Συγχρόνως ἤρχισαν νὰ εἰσάγουν καὶ θεοὺς ἐκ τῆς ἀνατολῆς, τὴν *Κυβέλην* ἐκ Φρυγίας, τὸν *Σέραπιν* καὶ τὴν *Ισιδα* ἔξ Αἰγύπτου κτλ.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Ἐπὶ πολὺν χρόνον οἱ Ῥωμαῖοι δὲν εἶχον λογοτεχνίαν. Ὑμνοὶ θρησκευτικοὶ εἰς χονδροειδεῖς στίχους, χρονικά τῶν ποντιφίκων, κωμικοὶ διάλογοι κατὰ τὰς λαϊκὰς ἐορτὰς καὶ παντομίμαι ἦσαν τὰ πρῶτα προϊόντα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πνεύματος. Ἡ Ῥωμαϊκὴ λογοτεχνία ἤρχισε νὰ γεννᾶται μόλις οἱ Ῥωμαῖοι ἦλθον εἰς ἐπαφὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Διὰ τοῦτο τὰ πρῶτα ἔργα τῆς λατινικῆς ποιήσεως καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου ἦσαν ἀπομιμήσεις ἑλληνικῶν ἔργων καὶ πολλάκις μεταφράσεις αὐτῶν.

Ὁ **Λίβιος Ἀνδρόνικος**, Ἕλλην ἐκ Τάραντος, μετέφρασεν εἰς τὴν λατινικὴν τὴν Ὀδύσειαν, δύο δὲ ποιηταὶ ὁ **Πακούβιος** καὶ ὁ **Ἀττιος** συνέθεσαν τραγωδίας μιμηθέντες τὸν Εὐριπίδην. Οἱ πρῶτοι μεγάλοι συγγραφεῖς ἦσαν οἱ δύο κωμικοὶ ποιηταὶ **Πλαῦτος** (254; – 184) καὶ **Τερέντιος** (184; – 159), ὁ μὲν πρῶτος ἔξ Ὀμβρικῆς, ὁ δὲ δεύτερος δοῦλος ἔξ Ἀφρικῆς. Ὁ Πλαῦτος εἶχε περισσοτέραν ἔμπνευσιν καὶ κίνησιν, ἐνῶ ὁ Τερέντιος εἶναι λεπτότερος καὶ κομψότερος. Τὴν ἐπικὴν ποί-

ησιν ἀντιπροσωπεύουν ὁ **Ναίβιος** καὶ ὁ **Ἐννιος** (235—169). Ὁ πρῶτος συνέθεσεν ἔπος ρωμαϊκῆς ὑποθέσεως, τραγωδίας καὶ κωμωδίας καὶ προσπαθεῖ νὰ μείνῃ ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν ποίησιν, ἐνῶ ὁ Ἐννιος εἰς τὸ ποίημά του *Annales*, τὸ ὁποῖον εἶναι ἕμμετρος ἱστορία τῆς Ρώμης, φιλοδοξεῖ νὰ φθάσῃ τὸν Ὅμηρον.

Ὁ πεζὸς λόγος ἀκόμη δὲν εἶχεν ἀναπτυχθῇ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς. Τὰ πρῶτα μάλιστα πεζὰ δοκίμια ἐγράφοντο εἰς τὴν ἑλληνικὴν. Πρῶτος ὁ **Κάτων ὁ Τιμητής** εἰς τὸ ἔργον τοῦ Origines, τὸ ὁποῖον ἦτο ἱστορικὴ διήγησις τῆς ἀρχῆς τῶν κυριωτέρων ἰταλικῶν πόλεων, ἔγραψεν εἰς τὴν λατινικὴν. Σημαντικὴ ἦτο ἡ πρόσδος εἰς τὴν ρητορείαν. Ὁ πολιτικὸς βίος τῆς Ρώμης παρείχε πολλὰς εὐκαιρίας εἰς τοὺς ἀρχοντας, τοὺς ὑποψηφίους καὶ τοὺς δικηγόρους νὰ ὁμιλοῦν καὶ ἦσαν εὐνοϊκώτατοι διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ρητορικῆς τέχνης. Ἀλλ' ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ ρωμαϊκὴ ρητορεία ἦτο ἀπλὴ καὶ ἀτέχνος. Βραδύτερον ὅμως ἤρχισε μεγάλη κίνησις ὑπὸ τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν. Ἕλληνες ῥητοροδιδάσκαλοι ἐδίδασκον εἰς τοὺς Ρωμαίους τὴν τέχνην καὶ μετ' ὀλίγον θ' ἀναδειχθοῦν εἰς τὴν Ρώμην ἀξιόλογοι ῥήτορες.

ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

Περισσότερον οἱ Ρωμαῖοι ἠγάπησαν τὴν ἑλληνικὴν τέχνην. Πολλοὶ στρατηγοί, οἱ ὁποῖοι ἐξεστράτευσαν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἐσύλησαν τοὺς ναοὺς καὶ τὰς οἰκίας τῶν ἰδιωτῶν καὶ μετεκομίσαν εἰς Ρώμην πολλὰ ἔργα τῆς ἑλληνικῆς γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς, μετὰ τὰ ὅποια ἐκόσμησαν τὰς οἰκίας των. Τοῦτο ἐντὸς ὀλίγου ἀπέβη συρμὸς καὶ ὅλοι οἱ πλούσιοι Ρωμαῖοι ἡμιλλῶντο νὰ ἔχουν συλλογὴν ἔργων τέχνης εἰς ἰδιαιτέραν αἴθουσαν τῆς οἰκίας των.

Κατὰ τοὺς χρόνους ὅμως αὐτοὺς καλλιτεχνικὴ μητρόπολις τῆς Ἀνατολῆς δὲν ἦσαν αἱ Ἀθῆναι, ἀλλ' ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ρόδος καὶ ἡ Πέργαμος, οἱ δὲ Ρωμαῖοι ἐθαύμασαν περισσότερο τὴν πιθητικὴν καὶ ρεαλιστικὴν τέχνην τῆς Περγάμου, τὰς πολυτελεῖς καὶ περιτέχνους διακόσμήσεις τῶν Ἀλεξανδρινῶν, τὰ μωσαϊκὰ καὶ τὰ ἀνάγλυφα. Ἐκτοτε περιεφρόνησαν τοὺς ξυλίνους ναοὺς των, ἐδέχθησαν τοὺς ἑλληνικοὺς ρυθμοὺς καὶ διεκόσμησαν τὰ κτίριά των μετὰ μωσαϊκά. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν κατεσχευάσθησαν πολλὰ ἔργα, ἰδίως εἰς τὴν Ἀγορὰν, τῶν ὁποίων οἱ ἀρχιτέκτονες ἦσαν Ἕλληνες. Διὰ τοῦτο ἡ πρώτη αὐτὴ ρωμαϊκὴ τέχνη ἦτο κυρίως ἑλληνικὴ μεταφυτευθεῖσα εἰς Ρώμην.

ΣΚΙΠΙΩΝ ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΣ

Μεγάλην ὥθησιν εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας ἔδωκαν μερικοὶ

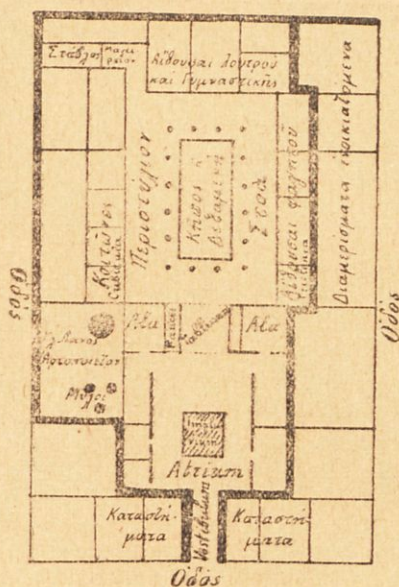
ἀνδρες ἑξαιρετικῆς μορφώσεως καὶ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα. Οἱ ἴδιοι ὑπεστήριξαν μὲ ὅλας τὼς δυνάμεις τοῦ νεωτερισμοῦ, μεταξὺ δὲ αὐτῶν τὴν πρώτην θέσιν κατέχει ὁ Σκιπίων Αἰμιλιανός. Ὁ Σκιπίων ἡγάπα τοὺς λόγιους καὶ τοὺς καλλιτέχνας τῆς ἐποχῆς του καὶ ἀπετέλεσε κύκλον φιλολογικὸν καὶ καλλιτεχνικόν, εἰς τὸν ὁποῖον διεκρίνοντο ὁ στωϊκὸς φιλόσοφος Παναίτιος ὁ Ρόδιος, ὁ Πολύβιος, βαθεὺς ἱστορικὸς μὲ ἀξιοθαύμαστον πλοῦτον στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν γνώσεων, ὁ κωμικὸς Τερέντιος, ὁ νομομαθὴς Μανίλιος κ. ἄ.

Ἄλλ' ἡ μεγάλη μάζα τοῦ
λαοῦ ἔμενεν ἀσυγκίνητος ἀπὸ
τὴν ἑλληνικὴν ὥραιότητα καὶ
εὗρισκε τέρψιν εἰς χρονοδροεῖδῃ
θεάματα. Διηγοῦνται ὅτι μίαν
ἡμέραν ἐνὼ ἐπαίξετο κωμωδία
τοῦ Τερρεντίου, οἱ θεαταὶ ἐγ-
κατέλειψαν τὸ θέατρον, διότι
ἤκουσαν ἔξω νὰ διαλαλοῦν ὅτι
ἔφθασε περίφημος σχοινοβά-
της.

Η ΠΟΛΥΤΕΛΕΙΑ

Οἱ τραχεῖς καὶ πτωχοὶ Ρω-
μαῖοι ἔμειναν κατάπληκτοι ἀπὸ
τὸν πλοῦτον τῆς Ἀνατολῆς
καὶ τὸν ἄνετον καὶ πολυτελεῖ
βίον. Τὸν πλοῦτον καὶ τὰς
συνηθείας αὐτὰς ἐφρόντισαν νὰ μεταφέρουν εἰς τὴν Ρώμην. Ἄλλοι
οἱ Ρωμαῖοι ἔδειξαν διαγωγὴν νεοπλούτου, διότι ὁ νέος τρόπος τοῦ
ζῆν ἦτο μᾶλλον ἐπίδειξις τοῦ πλούτου ἢ βελτίωσις πραγματικῇ τοῦ
πρωτογόνου βίου των.

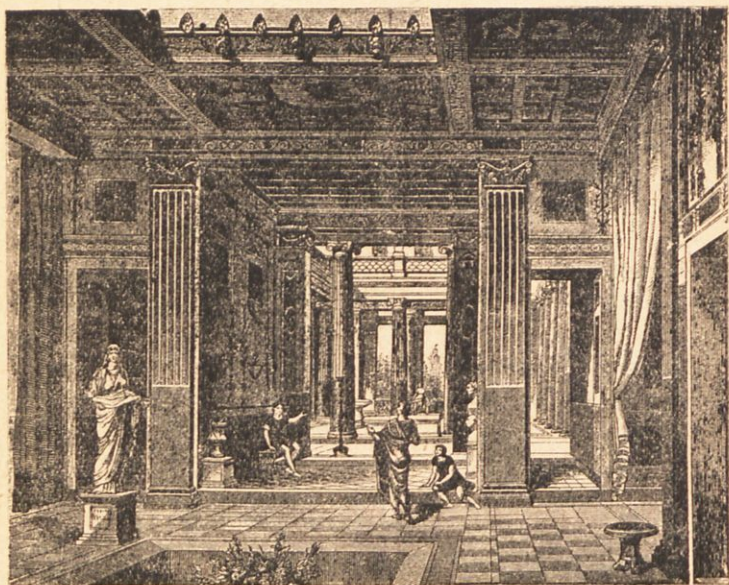
Αἱ παλαιαὶ ἀπλαῖ οἰκίαι ἀντικατεστάθησαν διὰ νέων πολυτελεσά-
των ἐκ μαρμάρου κατὰ τὸ σχέδιον τῶν ἀθηναϊκῶν καὶ κορινθιακῶν
οἰκῶν. Ἡ ἐνδυμασία τῶν Ῥωμαίων δὲν μετεβλήθη, ἀλλὰ τὸ χονδρο-
εἰδὲς μάλλινον ὕφασμα ἀντικατέστησαν μὲ λεπτοῦθραντα ἐνδύματα καὶ
ἐφρόντιζον νὰ πτυχῶνουν μὲ τέχνην τὸ ἱμάτιον κατὰ τὸν ἑλληνικὸν

Σχέδιον
ρωμαϊκῆς οἰκίας

συρμόν Μεγαλύτερα ἦτο ἡ πολυτέλεια εἰς τὸν ἱματισμὸν τῶν γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι ἀνεζήτουν τὰ λεπτότερα καὶ διαφανέστερα ὑφάσματα. Ἐφόρουσαν πληθὺς κοσμημάτων, δακτυλίδια, βραχιόλια, περιδέρια, ἐνώτια κλπ.

Ἀλλὰ περίφημος ἤρχισε νὰ γίνεται ἰδίως ἡ πολυτέλεια τοῦ φαγητοῦ.

Ρωμαϊκὴ οἰκία (ἐσωτερικὸν)

Ἀναπαράστασις ρωμαϊκῆς οἰκίας ἐκ Πομπηίας. Τὸ atrium, τὸ ὁποῖον ἦτο ἡ παλαιὰ αἴθουσα, ἔγινε πλέον ἀπλοῦς προθάλαμος, μετὰ τὸν ὁποῖον ἠνοίγετο τὸ tablinum, ἡ αἴθουσα τῆς ὑποδοχῆς. Εἰς τὸ βάθος, γύρω ἀπὸ αὐτὴν κοσμομένην μὲ περιστύλιον, ἐκτίζοντο πληθὺς δωματίων, αἴθουσαι φαγητοῦ, κοιτῶνες, λουτρά, βιβλιοθήκη κτλ. Ἀναλόγως πολυτελὴς ἦτο καὶ ἡ ἐσωτερικὴ διακόσμησις τῆς οἰκίας μὲ μωσαϊκὰ, ἐγχρωμα μάρμαρα, τοιχογραφίας, πολυτίμους τάπητας καὶ ἐπιπλά.

Οἱ τόσον λιτοδίαιτοι Ρωμαῖοι κατήντησαν μανιώδεις γαστριμαργοί, τὸ ἐλάτιωμα δὲ τοῦτο παρέμεινε μέχρι τέλους τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς ἀνωτέρας κοινωνίας. Ἐπεξητοῦντο τὰ πλέον σπάνια καὶ πολυδάπανα φαγητὰ καὶ οἱ ἀρωματωδέστεροι καὶ σπανιώτεροι

οἶνοι τοῦ κόσμου, τὰ δὲ ποσὰ, τὰ ὅποια ἐδαπανῶντο διὰ τὰ ρωμαϊκὰ συμπόσια, ἦσαν μυθώδη.

Ὁ μάγειρος, λέγει ὁ Τίτος Λίβιος, ὁ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο ὁ ἔσχατος τῶν δούλων, ἀπέβη προσωπικότης καὶ τὸ ἐπάγγελμά του ἔφθασεν εἰς μεγάλην περρωπήν

Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΙΣ

Ἄλλ' ἡ μεγάλη πολυτέλεια παρήγαγε κατὰ τὸν ἱστορικὸν Διόδωρον ὄχι μόνον ὀλεθρίαν μαλθακότητα, ἀλλὰ καὶ πλῆθος ἄλλων ἐλαττωμάτων. Αἱ παλαιαὶ ρωμαῖκα ἀρεταὶ ἐθεωρήθησαν χονδροειδεῖς καὶ γελοῖαι. Ὅλοι ἐφρόντιζον νὰ πλουτήσουν, διὰ νὰ ἐπαρκοῦν εἰς τὰς δαπάνας τοῦ νέου βίου, καὶ πρὸς τοῦτο οὐδὲν μέσον ἐθεώρουν ἀθέμιτον. Οἱ ἄρχοντες ἔκλεπτον τὸ δημόσιον ταμεῖον, οἱ στρατηγοὶ ἐπώλουν ἀδείας εἰς τοὺς στρατιώτας. Αἱ οἰκογενεαὶ ἀρεταὶ τῶν Ρωμαίων ἐξηφανίσθησαν εἰς τὴν νέαν ἀριστοκρατίαν, τὰ διαζύγια ἐπληθύνθησαν. Ἐπίσης ἤρχισαν νὰ φαίνωνται τὰ πρῶτα συμπτώματα τῆς πολιτικῆς διαφθορᾶς. Οἱ πολῖται ἐπώλουν τὴν ψήφον καὶ ἡ ἐκλογικὴ διαφθορὰ ἐγενικεύθη.

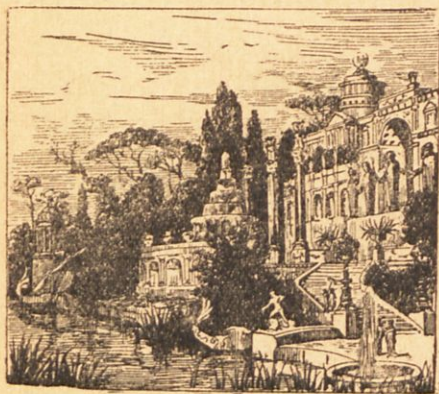
Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἔζη ἀκόμη ἀνὴρ διακεκριμένος, τὸ σύμβολον τῶν ἀρχαίων ρωμαϊκῶν ἀρετῶν, ὁ Κάτων, μικρὸς ἰδιοκτήτης ἐκ Σαβίνης ἐγκατασταθεὶς εἰς Ρώμην. Ἐπολέμησεν εἰς πολλοὺς πολέμους καὶ ἔλαβε πολλὰ ἀξιώματα. Ἐγίνε ταμίας, πραιτωρ, ὕπατος καὶ τὸ 184 τιμητής. Εἶχε πολλάκις πληγωθῇ εἰς τοὺς πολέμους καὶ ἐπεδείκνυε μὲ ὑπερηφάνειαν τὰ τραύματά του. Ὁ Κάτων, ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν μὲ τὸ ἐπώνυμον **Τιμητής**, ὑπῆρξε λάτρης τῶν προγο-

Ἐνδυμασία Ρωμαίων

Ὁ ρωμαῖος φορεῖ χιτῶνα μὲ βραχείας χειρίδας καὶ τήβενναν, ἡ ὁποία στηρίζεται εἰς τὸν ἀριστερόν ὤμον καὶ περιβάλλει δυὸ φορὰς τὸ σῶμα. Καὶ ἡ ρωμαία φορεῖ χιτῶνα stola καὶ ἱμάτιον (palla), τὸ ὁποῖον καλύπτει καὶ τὴν κεφαλὴν.

νικῶν ἀρετῶν καὶ ἐγένεν ἀρχηγὸς μερίδος τοῦ ρωμαϊμοῦ λαοῦ, ἡ ὁποία ἤθελε ν' ἀντιδράσῃ εἰς τὰ νέα ἤθη τῆς ἀριστοκρατίας. Ἐμίσει τοὺς Σκιπίωνας, τὸν Ἀφρικανόν, τὸν νικητὴν τοῦ Ἀννίβα, καὶ τὸν Λεύκιον, τὸν νικητὴν τοῦ Ἀντιόχου Γ', διότι ἐνόμιζεν ὅτι οἱ μεγάλοι αὐτοὶ ἄρχοντες δὲν εἶχον πνεῦμα δημοκρατικὸν καὶ ἤθελον νὰ τεθοῦν ὑπὲρ ὅρων τῶν νόμων. Ὡς τιμητὴς ἐπεδίωξε μὲ μέτρα αὐστηρὰ νὰ πατάξῃ

Ρωμαϊκὴ ἐπαυλὶς

Ἡ μεγάλη πολυτέλεια τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, ἡ ὁποία εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ρώμην μετὰ τὰς μεγάλας κατακτήσεις, καταφαίνεται καὶ εἰς τὰς οἰκίας. Οἱ πλούσιοι ἐκτὸς τῶν μεγάλων οἰκιῶν τῶν εἰς τὴν Ρώμην ἔκτιζον καὶ ἐπαύλεις μεγαλοπρεπεῖς. Ἡ ἀνωτέρω εἰκὼν εἶναι ἀναπαράστασις τοιαύτης ἐπαύλεως, εἰς τὴν ὁποίαν διακρίνομεν καλῶς τὴν πολυτέλειαν καὶ κομφοτήτα.

σμὸν ρωμαϊκὸν καὶ γενικῶς ὁ πολιτισμὸς τῶν χρόνων τούτων ἀπέβη ἑλληνορωμαϊκός. Ὑπὸ τὴν μορφὴν αὐτὴν οἱ ρωμαῖκοι λεγεῶνες θὰ μεταφέρουν τὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν ἡμιβάρβαρον Δύσιν. Ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Ρώμης ἀποτελεῖ γεγονὸς σημαντικώτατον ὃχι μόνον διὰ τὴν ρωμαϊκὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν.

τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν διαφθοράν. Ἐξέβαλε τῆς συγκλήτου ἑπτὰ ὥς ἀναξίους τοῦ αξιώματος καὶ ἐπέβαλε βαρυντάτους φόρους εἰς τὰ εἶδη τῆς πολυτελείας καὶ προσεπάθει νὰ εἶναι σύγχρονος τοῦ Κικρινάτου.

Ἄλλ' οἱ ἀγῶνες τοῦ Κάτωνος καὶ τῆς παλαιᾶς ρωμαϊκῆς μερίδος ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος. Ὁ ἑλληνισμὸς ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα εἰσῆρχετο εἰς τὴν Ρώμην καὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος ἡ μεταβολὴ ἦτο πλήρης. Ἄλλ' ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς μεταφυτευθεὶς εἰς τὴν Ρώμην ἔλαβε χρωματι-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

ΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΜΕΤΑΒΟΛΑΙ

ΟΙ ΓΡΑΚΧΟΙ

Πολλὴ σημαντικώτεροι δυνάμειαι τῶν μεγάλων κατακτῆσεων ἦσαν ἡ κοινωνικὴ, ἡ οἰκονομικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ μεταβολή.

Ἡ μεσαία τάξις, δηλαδὴ οἱ μικροὶ ἰδιοκτῆται, κατεστράφησαν ἔνεκα τῶν πολέμων καὶ τοῦ δυναγωνισμοῦ τῶν ἀπειραριθμῶν δούλων, ἐδημιουργήθη δὲ νέα κοινωνικὴ τάξις, οἱ ἱππεῖς, οἱ ὅποιοι ἠσχολοῦντο εἰς τὰ χρηματιστικὰ ἐπαγγέλματα.

Ἀφ' ἑτέρου οἱ πόλεμοι, ἡ τοκογλυφία καὶ ἡ πλεονεξία τῶν πλουσίων κατέστρεψαν τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν καὶ ἐδημιούργησαν μίαν τάξιν πτωχῶν ἀκτημόνων, οἱ ὅποιοι συνεθωρέυθησαν εἰς Ρώμην.

Οἱ δύο ἀδελφοὶ Γράκχοι ἐπεχείρησαν νὰ σταματήσουν τὸ κακόν, ἀλλ' ἐπέσαν θύματα τῆς προσπαθείας των, ἔκτοτε ἀρχίζει περίοδος αἱματηρῶν πολέμων, ἡ ὁποία θὰ ἔχη βαρυντάς δυνετείαις.

ΚΡΙΣΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ - ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΑΣ ΤΑΞΕΩΣ

Οἱ μακροχρόνιοι πόλεμοι κατέστρεψαν τὴν μεσαίαν τάξιν, δηλαδὴ τοὺς ἰδιοκτῆτας μικρῶν κτημάτων εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν, τὰ ὅποια ἐκαλλιέργουν οἱ ἴδιοι. Ἡ καταστροφὴ αὕτη ὀφείλεται εἰς τοὺς πολέμους, εἰς τὴν τοκογλυφίαν καὶ εἰς τὴν πλεονεξίαν τῶν εὐγενῶν.

Τοὺς μεγάλους καὶ ἐνδόξους πολέμους διεξήγαγεν ἡ μεσαία τάξις. Μέγα πλῆθος ἀνθρώπων ἐφονεύθησαν εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν καὶ ὅσοι ἐπανῆλθον εἰς τὴν πατρίδα των εὐρέθησαν εἰς θέσιν δεινῇ. Ὁ ἀγρὸς των ἦτο ἀκαλλιέργητος, αἱ δὲ οἰκογένειαι των εἶχον χρεωθῆ διὰ νὰ συντηρηθοῦν. Εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ δανεισθοῦν, διὰ νὰ συντηρήσουν τὰς οἰκογενείας των καὶ νὰ καλλιεργήσουν τὸν ἀγρὸν των. Ἀλλὰ τότε τοὺς κατέστρεφεν ἡ τοκογλυφία. Οἱ σκληροὶ δανεισταὶ ἐπώλουν τὸ κτῆμα καὶ οἱ παλαιοὶ πολεμισταὶ ἢ ἐγίνοντο ἀκτῆμονες ἢ ἐδούλευον ὡς δοῦλοι εἰς τὸ κτῆμά των.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπληστία τῶν πλουσίων συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς μεσαίας τάξεως. Ἐκ τοῦ κατακτωμένου ἐδάφους ἡ Ρώμη

τὸ μεγαλύτερον μέρος ἄφινεν εἰς τοὺς ὑποτεταγμένους, τὸ δὲ ὑπόλοιπον ἐπώλει ὑπὲρ τοῦ δημοσίου ταμείου ἢ ἐξεμισθώνεν εἰς πολίτας ἀντὶ μικρᾶς ἀμοιβῆς. Αἱ γὰρ αὐταὶ ἀπετέλουν τὸν λεγόμενον *δημόσιον ἀγρόν*. Ἄλλ' οἱ πλούσιοι ἐνοικίαζον σχεδὸν πάντοτε τὰ κτήματα τοῦ δημοσίου καὶ μὲ τὸν καιρὸν ἐσφετερίζοντο αὐτά.

Τοιουτοτρόπως ἡ μεσαία τάξις ἔχασε πᾶσαν πηγὴν τῶν μέσων τῆς ζωῆς καὶ εἰς τὴν Ρώμην ἔμειναν μόνον δύο τάξεις ἀνθρώπων, οἱ *πλούσιοι*, οἱ ὅποιοι ἦσαν ὀλιγάριθμοι ἀλλὰ πανίσχυροι, καὶ οἱ *πτωχοὶ* ἀκτήμονες, οἱ ὅποιοι ἀπετέλουν τὴν μεγάλην μᾶζαν τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ.

Αἱ ΝΕΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΤΑΞΕΙΣ

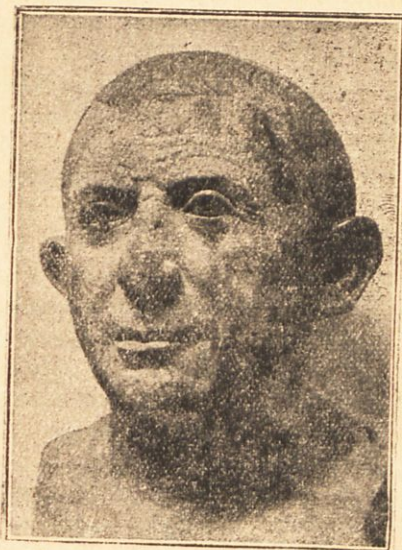
Ἡ κοινωνικὴ λοιπὸν ἰσότης, ἡ ὁποία μετὰ τόσους ἀγῶνας εἶχε κυριαρχήσει εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κοινωνίαν, διαταράχθη καὶ ἐδημιουργήθη νέα διάκρισις τῶν πολιτῶν περισσότερον ἐπικίνδυνος. Κατὰ τὸν Β' π. Χ. αἰῶνα οἱ πλούσιοι ἀπετέλεσαν δύο χωριστὰς τάξεις, τὴν *τάξιν τῶν συγκλητικῶν*, τῆς ὁποίας ὁ πλοῦτος συνίστατο εἰς μεγάλα κτήματα, καὶ τὴν *τάξιν τῶν ἱππέων*, οἱ ὅποιοι εἶχον κινητὴν περιουσίαν, δαλαδὴ χρήματα.

Συγκλητικοί ἦσαν ὅσοι ἀπετέλουν τὴν σύγκλητον καὶ οἱ ἄρχοντες. Αἱ οἰκογένειαι αὐτῶν ἀπετέλουν τοὺς νέους *εὐγενεῖς* (nobiles) τῆς Ρώμης, οἱ ὅποιοι ἀποκλειστικὸν ἔργον εἶχον τὴν κυβέρνησιν τῆς πολιτείας, διότι οἱ Ρωμαῖοι ἐξέλεγον σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐξ αὐτῶν τοὺς ἄρχοντας. Οἱ συγκλητικοὶ συστηματικῶς ἠμπόδιζον τοὺς ὑποψηφίους, ὅσοι δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν τάξιν τῶν, νὰ ἐκλεγθοῦν ἄρχοντες. Ἄν δέ τις ἐξ αὐτῶν κατώρθωνε νὰ γίνῃ ἄρχων καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν κύκλον τῆς νέας ἀριστοκρατίας, ὠνομάζετο πρὸς διάκρισιν *νέος ἀνθρώπος*. Τοιουτοτρόπως ἀνιέρχοντο εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα ἄνδρες πολλάκις ἀνίκανοι, μόνον διότι ἀνῆκον εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν. Οἱ συγκλητικοὶ ἔκαμαν πολὺ κακὴν χρῆσιν τῆς δυνάμεώς των, περιεφρόνουν τοὺς νόμους, διέφθειρον τὰς συνειδήσεις τοῦ λαοῦ κατὰ τὰς ἐκλογὰς καὶ ἐκυβέρνησαν κακῶς τὰς ἐπαρχίας.

Ὅλοι οἱ ἄλλοι πλούσιοι ἀπετέλουν τὴν *τάξιν τῶν ἱππέων*. Ἱππεῖς ἐλέγοντο ἁπλῶς ὅσοι εἶχον τὴν περιουσίαν, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖτο ἄλλοτε διὰ νὰ ὑπηρετοῦν εἰς τοὺς ἱππεῖς. Οὗτοι ἀντὶ τῶν πολιτικῶν ἀξιομάτων ἐπρωτίμων τὸ ἐμπόριον, τὰς τραπεζιτικὰς ἐργασίας καὶ ἄλλα προσοδοφόρα ἐπαγγέλματα. Ἰδίως ἠσχολοῦντο εἰς τὸ ἐμπόριον τοῦ χρήματος, ἦσαν δηλαδὴ τραπεζίται καὶ ἐδάνειζον τὴν πολιτείαν καὶ τοὺς ἰδιώτας. Κυρίως ὅμως οἱ ἱππεῖς ἐξήσκουν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ *δημοσιώ-*

νου. Κατήρτιζον δηλαδή μεγάλης εταιρείας, αἱ ὁποῖαι ἐτέλουν διὰ λογαριασμὸν τοῦ κράτους δημόσια ἔργα, ἢ ἀνελάμβανον διὰ μειοδοσίας τὴν προμήθειαν στρατιωτικῶν εἰδῶν. Πολὺ περισσότερα κέρδη ἀπεκόμιζον ἀπὸ τὴν ἐνοικίασιν τῶν φόρων τῶν ἐπαρχιῶν, τῶν μεταλλείων, τῆς δεκάτης τῶν προϊόντων κλπ. Κατέβαλλον προκαταβολικῶς τὸ ποσὸν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἐπειτα ἐπώλουν τμηματικῶς τοὺς φόρους εἰς ἐπιχειρηματίας τῶν ἐπαρχιῶν, οἱ ὅποιοι εἰσέπραττον αὐτοὺς διὰ σκληρῶν καὶ ἀπανθρώπων μέσων. Οὗτοι ἦσαν οἱ *τελώναι* περὶ τῶν ὁποίων ὁ Χριστὸς λέγει ὅτι δὲν θὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

Οἱ συγκλητικοὶ καὶ οἱ ἱππεῖς εἶχον τὴν ἀποκλειστικὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἐπαρχιῶν, διότι τὴν μὲν διοίκησιν αὐτῶν εἶχεν ἡ σύγκλητος, τὴν δὲ οἰκονομικὴν ἐκμετάλλευσιν οἱ ἱππεῖς. Καὶ αἱ δύο τάξεις ἐησφάλιζον μέγιστα οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ ὠφελήματα. Σχεδὸν πάντοτε οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν μετὰ τὴν λήξιν τοῦ ἔτους τῆς ἀρχῆς τῶν ἐπόμενων εἰς τὴν Ρώμην μὲ τεράστια πλοῦτη. Ἐνῶ δὲ ἡ ρωμαϊκὴ κατοχὴ ἔδωκε τάξιν καὶ ἀσφάλειαν εἰς τὰς ἐπαρχίας καταπολεμοῦσα τὴν ἐσωτερικὴν ἀναρχίαν καὶ ἀπομακρύνουσα τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθρούς, ἡ κακὴ διοίκησις καὶ ἡ σκληρὰ εἰσπραξίς τῶν φόρων ἦσαν πληγαὶ ἀθεράπευτοι τῶν ἐπαρχιῶν.

Τοκογλύφος ρωμαῖος

Προτομή τοῦ τραπεζίτου *Καικίλιου Γιουκούνδου* εὐρεθεῖσα εἰς τὴν Πομπηΐαν. Ἡ ζωγραφότης τῶν ὀφθαλμῶν, τὰ τεταμένα ὄπλα, τὸ συνεσφιγμένον στόμα δεικνύουν ἄνθρωπον ἀφωσιωμένον πολὺ εἰς ὑποθέσεις τοῦ χρηματός. Εἶναι ἡ χαρακτηριστικὴ μορφή τοῦ τοκογλύφου. Τοιοῦτοι ἤλθον πλείστοι εἰς τὴν Ρώμην κατὰ τὸν 1^{ον} π. Χ. αἰῶνα.

ΚΡΙΣΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ - ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΜΙΚΡΑΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

Μετὰ τῆς κοινωνικῆς ἐπὶ ἤλθε καὶ μεγάλη οἰκονομικὴ κρίσις. Οἱ μικροὶ ἰδιοκτῆται πολλάκις ἠναγκάζοντο ὑπὸ τῶν ἀπλήστων καὶ πλουσίων γειτόνων τῶν νὰ πωλήσουν τοὺς ἀγρούς των, διότι ἡ καλλιέργεια

καὶ ἡ συντήρησις αὐτῶν ἦτο ἀδύνατος. Ἦδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἤρχισαν νὰ δημιουργοῦνται αἱ μεγάλαι ἰδιοκτησίαι τῶν πλουσίων, τὰ λεγόμενα *latifundia*. Ἄλλ' ἡ δημιουργία τῶν μεγάλων τούτων κτημάτων εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν καταστροφὴν τῆς γεωργίας. Εἰς τὰ ἰταλικά κτήματα κυρίως ἐκαλλιεργοῦντο τὰ δημητριακά. Ἀφότου ὅμως ἤνοιξαν αἱ μεγάλαι σιταγοραὶ τῆς Σικελίας, Σαρδηνίας καὶ πρὸ πάντων τῆς Ἀφρικῆς, ὁ εἰσαγόμενος σῖτος ἦτο τόσον πολὺς καὶ εὐθηνός, ὥστε οἱ παραγωγοὶ τῆς Ἰταλίας ἦτο ἀδύνατον νὰ συναγωνισθοῦν τοὺς σιτεμπόρους. Καὶ οἱ μὲν μεγάλοι ἰδιοκτῆται ἔπαυσαν τὴν καλλιέργειαν τῶν δημητριακῶν εἰς τὰ κτήματά των, ἐφύτευσαν ἀμπέλους καὶ ἐλαίας καὶ ἀνέπτυξαν τὴν κτηνοτροφίαν. Οἱ μικροὶ ὅμως ἰδιοκτῆται οὔτε χρήματα οὔτε ἔκασιν γῆς ἀρκετὴν οὔτε ἐργατικὰς χεῖρας διέθετον διὰ ριζικὴν μεταβολὴν τοῦ κτήματός των. Τοῦτο ἦτο εἰς ἐπὶ πλέον λόγος νὰ πωλήσουν τὸ μικρόν των κτήμα.

Ἀντιθέτως μεγάλην ἀνάπτυξιν ἔλαβον τότε τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία. Ἡ Ρώμη ἐκληρονόμησε τὸ ἐμπόριον τῆς Καρχηδόνης καὶ τῆς Κορίνθου καὶ κατέλαβε τὰς σπουδαιότερας ἀγορὰς τῆς Ἑλλάδος, Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου. Καὶ ἡ βιομηχανία ἐπίσης ἤκμασε πολὺ, διότι ἡ ἀφθονία τῶν πρώτων ὑλῶν, αἱ ὁποῖαι εἰσήγοντο διὰ τοῦ ἐμπορίου, καὶ τὸ πλεόνασμα τῶν ἐργατικῶν χειρῶν ἐπέτρεψαν τὴν δημιουργίαν μεγάλων ἐργοστασίων, εἰς τὰ ὅποια κυρίως εἰργάζοντο δοῦλοι. Ἀλλὰ συνέβη καὶ ἐδῶ ὅ,τι καὶ εἰς τὴν γεωργίαν. Κατεστράφη δηλαδὴ ἡ ἐλευθέρα ἐργασία, ἡ ὁποία δὲν ἀντεῖχεν εἰς τὸν συναγωνισμόν τῶν ἐργοστασίων. Τοιοῦτοτρόπως οἱ ἐλεύθεροι τεχνῖται, ὅπως καὶ οἱ ἐλεύθεροι γεωργοί, οἰκονομικῶς κατεστράφησαν.

Ἡ θέσις τῶν ἀνθρώπων τούτων καθίστατο τραγική. Δὲν ἠδύναντο πλέον οὔτε εἰς τὰ ἐργοστάσια νὰ ἐργάζωνται, διότι οἱ δοῦλοι ἦσαν ἀσυναγώνιστοι. Ἐγκαθίσταντο τότε εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου ἤλπιζον νὰ εὗρουν ἐργασίαν. Μερικοὶ κατώρθωνον πράγματι νὰ προσληφθοῦν ὡς ὑπάλληλοι εἰς ἐργαστήρια ἢ καταστήματα καὶ συνετηροῦντο ἀπὸ τοῦ γλίσχρου μισθοῦ των. Τὸ μέγα ὅμως μέρος τῶν ἀγροτῶν ἔμεινεν ἄεργον, κατῴκει εἰς μικρὰς καὶ ἀνθυγιεινὰς κατοικίας καὶ ἀπέβη ἐκ τοῦ οἴκτου τῆς πολιτείας καὶ τῶν πλουσίων. Ἡ κυβέρνησις διένεμεν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν σῖτον εἰς εὐτελεῖ τιμῇ, οἱ δὲ πλούσιοι, ἐδίδον οἶνον, ἔλαιον, ἄλας, κρέας, ἐνδύματα καὶ χρήματα. Ἄλλ' ἀντὶ τούτων οἱ πτωχοὶ πολῖται ἐπώλουν τὴν ψῆφόν των κατὰ τὰς ἐκλογάς. Μερικοί, περισσότερον ἐπιτήδειοι, προσεκολλῶντο ὡς πελάται εἰς τοὺς ἰσχυροὺς πλουσίους, ἐχαιρέτιζον αὐτοὺς καθ' ἑκάστην εἰς τὸ *tablinum*, τοὺς

συνώδεον εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ εἰς ἀντάλλαγμα ἐλάμβανον τὰ ψυχία τῆς τραπεζῆς των. Εἰς πολλὰς δεκάδας χιλιάδων ἀνῆρχοντο αἱ ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι διῆγον τὸν ἀξιοθρήνητον αὐτὸν βίον καὶ ἀπετέλουν τὸν θορυβῶδη ὄχλον τῆς πρωτεύουσας, τὸν λεγόμενον ἀστικὸν ὄχλον

ΟΙ ΔΟΥΛΟΙ

Ἐν ἐκ τῶν σημαντικωτάτων ἀποτελεσμάτων τοῦ πολέμου καὶ τῶν κατακτήσεων ἦτο ἡ αὔξησις τῶν δούλων. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀπὸ τοῦ πρώτου καρχηδονικοῦ πολέμου εἶχον καθιερώσει τὴν συνήθειαν νὰ πωλοῦν τοὺς αἰχμαλώτους ὡς δούλους. Ὁ Σκιπίων Αἰμιλιανὸς ἐπώλησε διὰ μιᾶς 35 χιλ. Καρχηδονίους. Ἄλλη πηγὴ προσελεύσεως δούλων ἦτο ἡ Ἀνατολή, ἀπὸ τὴν ὁποίαν μεγάλα πλῆθη δούλων ἐπλημύρυσαν τὴν Ῥώμην καὶ τὴν Ἰταλίαν. Οἱ πλούσιοι ἠγόραζον αὐτοὺς κατὰ ἑκατοντάδας καὶ χιλιάδας, ἡ δὲ πολιτεία ἐπίσης προσελάμβανεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν διαφόρων γραφείων, τῶν ναῶν καὶ εἰς τὸ ναυτικὸν πολλοὺς δούλους.

Ἀπέναντι τῶν νόμων οἱ δοῦλοι δὲν ἀπετέλουν πρόσωπον (*persona*) ἀλλὰ *πρᾶγμα* (*res*) ἄνευ οὐδενὸς δικαιώματος. Οἱ δοῦλοι τῶν πλουσίων ἀπετέλουν οἰκογένειαν, οἱ μὲν τῆς οἰκίας τὴν *οἰκιακὴν*, οἱ δὲ τοῦ κτήματος τὴν *ἀγροτικὴν*. Εἰργάζοντο ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, ὁ ὁποῖος ἦτο ὑπεύθυνος ἀπέναντι τοῦ κυρίου. Οἱ καλοὶ δοῦλοι ἡμεῖβοντο διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ τότε ἐλέγοντο *ἀπελεύθεροι* (*libertinus*). Ἄλλ' ἡ ἐλευθερία αὕτη δὲν ἦτο πλήρης. Ὁ δοῦλος ἐξηκολούθει νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν παλαιὸν κύριόν του, τὸν ὁποῖον ἔκτοτε ὠνόμαζε *προστάτην*, ἔζη συνήθως εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀρχαίου κυρίου του καὶ ἀνελάμβανεν ἐργασίας ἐλαφροτέρας καὶ εὐγενεστερας. Ὁ ἀπελεύθερος ἠδύνατο νὰ ψηφίσῃ, ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ ἐκλεχθῇ ἄρχων. Μόνον οἱ ἔγγονοί του ἀπέκτων πλήρη τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου.

Ἡ ζωὴ τῶν δούλων ἦτο ὑπὸ πᾶσαν ἐποψιν οἰκτρά. Ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἐργάζωνται διαρκῶς ἔκτος τῆς ἐορτῆς τῶν Κρονίων κατὰ τὸ τέλος Δεκεμβρίου. Ὁ ὀκνηρὸς ἢ πονηρὸς δοῦλος ἐτιμωρεῖτο σκληρότατα. Αἱ τιμωρίαι ἦσαν φρικῶδεις, ραβδισμοί, μαστιγώσεις, ἀλύσεις, ἡ ἐργασία τοῦ χειρομύλου, ἡ ἐπιπονωτάτη ἐργασία τῶν λατομείων καὶ μεταλλείων, ἡ κάθειρξις εἰς ὑπογείους φυλακὰς καὶ τέλος ὁ θάνατος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Ἀλλὰ καὶ τὸ μῖσος τῶν δούλων κατὰ τῶν κυρίων των ἦτο φοβερόν. Ὅσοι δοῦλοι, τόσοι ἐχθροί, ἔλεγε ρωμαϊκὴ παροιμία. Πολλάκις οἱ δοῦλοι ἐπανεστάτησαν καὶ ἠπειλῆσαν σοβαρῶς τὸ κράτος. Περίφημος ἦτο ἡ ἐπανάστασις ἐν Σικελίᾳ τοῦ 134 π.χ., ὅτε συνεκεν-

τρώθησαν 200 χιλ. περίπου ἐπαναστάται. Βραδύτερον δὲ γενικώτεραι ἐπαναστάσεις τῶν δούλων θὰ φέρουν τὴν Ρώμην εἰς μέγαν κίνδυνον.

Ἔργα καὶ τιμωρίαι δούλων

Ἐπάνω ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ 1) δούλος δεμένος εἰς πάσσαλον. Ἡ ἀριστερά του χεὶρ εἶναι περασμένη εἰς χαλκοῦν κρίκον, ὁ ὁποῖος εἶναι πολὺ ὑψηλὰ, διὰ νὰ ὑποφέρει περισσότερον. 2) Ἡ κεφαλὴ καὶ αἱ χεῖρες του δούλου εἶναι περασμέναι εἰς μίαν σανίδα. 3) Ὁ δούλος εἶναι κρεμασμένος ἀπὸ διχαλωνόν ξύλον. Κάτω εἶναι βαρύνεται ἔργασίαι τῶν δούλων, οἱ ὅποιοι γυρίζουν μέγαν τροχόν.

ΟΙ ΓΡΑΚΧΟΙ

Διὰ νὰ τεθῇ τέρας εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς γεωργίας καὶ τῆς ἐλευθέρως ἐργασίας καὶ διὰ νὰ περιορισθῇ ἡ ἀνῆξανομένη οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ δύναμις τῆς δημοκρατίας, ἐχρειάζοντο σοβαραὶ καὶ τολμηραὶ

μεταρρυθμίσεις. Ἦδη ὁ Κάτων κατενόησε τὴν ἀνάγκην αὐτήν, ἀλλὰ δὲν ἐστράφη κατὰ τῆς πηγῆς τοῦ κακοῦ. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐπεφυλάσσετο εἰς τοὺς δύο ἀδελφοὺς Τιβέριον καὶ Γάϊον Γράκχον.

Οἱ Γράκχοι κατήγοντο ἐκ πατρὸς ἀπὸ πληβείους, οἱ ὅποιοι ὅμως εἶχον ἀνέλθει εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα. Ὁ πατήρ των *Σεμπρόνιος Γράκχος* εἶχε χρηματίσει δύο φορές ὕπατος, διοικητὴς τῆς Ἰσπανίας καὶ τιμητῆς καὶ διεκρίθη διὰ τὴν μεγάλην σύνεσιν καὶ ἐντιμότητα. Ἡ μήτηρ των *Κορνηλία* ἦτο θυγάτηρ τοῦ Σκιπίωνος Αἰμιλιανοῦ καὶ ἐγινε περίφημος μεταξὺ τῶν ρωμαίων γυναικῶν διὰ τὴν μόρφωσιν, τὸ πνεῦμα

Οἱ ἀδελφοὶ Γράκχοι

καὶ τὰς μεγάλας ἀρετάς της. Ἐφρόντισε νὰ δώσῃ εἰς τὰ τέκνα της ἑλληνοπρεπῆ ἀνατροφὴν καὶ ἐκασχάτο διὰ τοῦτο. Οἱ Γράκχοι ἐδιδάχθησαν ἀπὸ τὴν μητέρα των νὰ μὴ περιφρονοῦν τοὺς πτωχοὺς καὶ νὰ συμπονοῦν εἰς τὴν δυστυχίαν των καί, μολονότι ἀνῆκον εἰς ἀνωτέραν κοινωνικὴν τάξιν, ἔθεσαν ὡς σκοπὸν τοῦ βίου των τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεως τοῦ πτωχοῦ λαοῦ.

ΤΙΒΕΡΙΟΣ ΓΡΑΚΧΟΣ

Μεγαλύτερος ἦτο ὁ *Τιβέριος*. Ἦτο ψυχὴ εὐγενής, ἐχθρὸς τῆς ἀδικίας καὶ ἰδιοσυγκρασία ἤρεμος. Δὲν ἠδύνατο νὰ βλέπῃ τὴν ἀθλιότητα τοῦ λαοῦ καὶ ἐσκέφθη ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν καὶ ν' ἀνασυστήσῃ τὴν μεσαίαν τάξιν, δηλαδὴ νὰ δώσῃ γαίαν εἰς τὸν ἀστικὸν

ὄχλον καὶ νὰ στείλῃ τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀέργους τῆς Ρώμης εἰς τοὺς ἀγρούς. Φαίνεται ὅτι μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν σχεδίων τοῦ Τιβερίου εἶχον αἱ κοινωνικαὶ μεταρρυθμίσεις τοῦ Ἀγιδος καὶ Κλεομένους, αἱ ὁποῖαι πρὸ ἑνὸς αἰῶνος εἶχον γίνει εἰς τὴν Σπάρτην.

Ἐκλεχθεὶς δῆμαρχος τὸ 133 π. Χ. ἐπρότεινε τὸν περίφημον *ἀγρο-
133 τικὸν νόμον*, κατὰ τὸν ὁποῖον οὐδεὶς πλούσιος ἐδικαιοῦτο νὰ κατέχῃ γῆν τοῦ δημοσίου πλέον τῶν 500 πλέθρων καὶ 250 δι' ἕκαστον ἄρρεν τέκνον. Οἱ πλούσιοι ὅμως κατεῖχον ἐκτάσεις πολλὴν μεγαλυτέρας. Ἐπρεπε λοιπὸν μέρος αὐτῶν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὸ κράτος. Τὰ ἐπιστρεφόμενα κτήματα ἔπρεπε νὰ χωρισθοῦν εἰς ἴσους κλήρους ἐκ 30 πλέθρων καὶ νὰ διανεμηθοῦν εἰς τοὺς ἀκτήμονας πολίτας ἀντὶ μικροῦ ἐνοικίου. Ὁ Τιβέριος ὑπεστήριξε εὐφραδέστατα τὸν νόμον.

Ἦτο ἀκαταμάχητος, λέγει ὁ Πλούταρχος, ὅταν ὠμίλει ὑπὲρ τῶν πτωχῶν. Τὰ θηρία τὰ ζῶντα εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔχουν κατοικίαν καὶ φωλεάν, ἐνῶ οἱ μαχόμενοι καὶ ἀποθνήσκοντες ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας δὲν ἔχουν ἄλλο τίποτε ἐκτὸς ἀπὸ αἶρα καὶ φῶς. Ἀνέστιοι καὶ ἄστεγοι πλανῶνται μετὰ τῶν τέκνων καὶ τῶν γυναικῶν. Οἱ στρατηγοὶ ἐξαπατοῦν τοὺς στρατιώτας, ὅταν εἰς τὰς μάχας τοὺς προτρέπουν νὰ ὑπερασπίζονται τοὺς τάφους καὶ τὰ ἱερὰ ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν, διότι κανεὶς ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν Ρωμαίων δὲν ἔχει βωμὸν καὶ τάφον προγονικόν, ἀλλὰ πολεμοῦν καὶ ἀποθνήσκουν διὰ τὸν πλουτισμὸν καὶ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἄλλων. Ὀνομάζονται κύριοι τῆς οἰκουμένης, ἐνῶ πράγματι δὲν ἔχουν οὔτε βῶλον γῆς (Πλουτ. βίος Τιβ. Γράκχου).

Ἡ ἀντίδρασις τῶν πλουσιῶν ἦτο ἰσχυρά, ὅλλ' ὁ Τιβέριος παρέκαμψεν ὅλα τὰ ἐμπόδια καὶ κατώρθωσε νὰ ψηφισθῇ ὁ νόμος ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας. Ὁ Τιβέριος ἠθέλησε νὰ ἐκλεχθῇ δῆμαρχος καὶ διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, διότι ἐγνώριζεν ὅτι μετὰ τὴν ἀποχώρησίν του οἱ πλούσιοι θὰ ἔθετον εἰς ἄχρηστίαν τὸν ψηφισθέντα νόμον. Ἡ σύγκλητος πιστὴ εἰς τὴν τακτικὴν, τὴν ὁποίαν ἠκολούθει πάντοτε κατὰ τῶν τολμηρῶν μεταρρυθμιστῶν, κατηγόρησε τὸν Τιβέριον ὅτι ἐπιδιώκει νὰ γίνῃ βασιλεὺς. Ὁ Τιβέριος εὐρέθη ἄνευ ὁπαδῶν, διότι αἱ ἐκλογαὶ ἐγίνοντο τὸ θέρος καὶ ὁ ἀγροτικὸς ὄχλος, τὸ ἀσφαλὲς στήριγμά του, εὐρίσκετο εἰς τὸν θειρισμὸν ἔξω τῆς πόλεως, ἐνῶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἀστικοῦ ὄχλου ἦσαν πελάται τῶν εὐγενῶν. Κατὰ τὴν ἡμέραν λοιπὸν τῶν ἐκλογῶν ἐξεργάγησαν ταραχαί, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ Τιβέριος ἐφονεύθη μὲ 300 ὁπαδοὺς του. Τὸ σῶμά του ἐρρίφθη εἰς τὸν Τίβεριν. Ὁ Τιβέριος δὲν εἶχε συμπληρώσει ἀκόμη τὸ τριακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του.

ΓΑ'ΙΟΣ ΓΡΑΚΧΟΣ

Οἱ πλούσιοι κατ' ἀρχὰς δὲν ἐτόλμησαν νὰ καταργήσουν τὸν ἀγροτικὸν νόμον τοῦ Τιβερίου. Ἀρχηγὸς τῶν εὐγενῶν ἦτο τότε ὁ Σκιπίων

Αίμιλιανός, ὁ ὁποῖος λέγεται ὅτι εἶπε περὶ τοῦ Τιβερίου τὸν δημοτικὸν στίχον : *ὡς ἀπόλοιτο καὶ ἄλλος ὃ τις τοιαῦτά γε ρέζοι*. Οἱ εὐγενεῖς εἶχον σκοπὸν νὰ τὸν περιβάλουν μὲ δικτατορικὴν ἐξουσίαν διὰ νὰ συντρίψουν τὴν δύναμιν τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ὁ πορθητὴς τῆς Καρχηδόνας εὐρέθη πρωῒαν τινὰ νεκρὸς εἰς τὴν κλίνην του (129). Ἐν τούτοις ὁ νόμος τοῦ Τιβερίου ὀλίγον κατ' ὀλίγον περιῆλθεν εἰς ἀχρησίαν καὶ οἱ πλούσιοι ἐπεκράτησαν πάλιν.

Ἄλλὰ τὸ 123 ἐξελέγη δήμαρχος ὁ **Γάιος** Γράκχος. Ὁρμητικώτερος καὶ ἐπαναστατικώτερος τοῦ ἀδελφοῦ του, εἶχεν εὐρύτερα 123 σχέδια. Δὲν ἐπεζήτησε μόνον τὴν ἀνασύστασιν τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐμπορικὴν καὶ βιομηχανικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κράτους. Ἐπεδίωξε δὲ νὰ ἐπιτύχῃ μὲ ἀσφαλέστερα μέσα. Διὰ νὰ συντρίψῃ τοὺς συγκλητικοὺς ἐστηρίχῃ ὄχι μόνον ἐπὶ τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς τάξεως τῶν ἱππέων καὶ τῶν συμμάχων πόλεων τῆς Ἰταλίας. Εἰσήγαγε λοιπὸν σειρὰν νόμων, διὰ τῶν ὁποίων ἐκέρδισε τὴν ὑποστήριξιν τοῦ λαοῦ καὶ τῆς τάξεως τῶν ἱππέων, ὅπως ἦσαν ἡ ἀνανέωσις τοῦ *ἀγροτικοῦ νόμου* τοῦ ἀδελφοῦ του, ὁ *σιτικός*, διὰ τοῦ ὁποίου διενέμετο σῖτος εἰς τὸν λαὸν μὲ μικρὰν τιμὴν, ὁ *δικαστικός*, διὰ τοῦ ὁποίου ἀφῆρεῖτο μέρος τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τοὺς συγκλητικοὺς καὶ ἐδίδετο εἰς τοὺς ἱππεῖς, καὶ τέλος περὶ *ἀποστολῆς ἀποικιῶν* εἰς Καρχηδόνα, Κόρινθον κλπ.

Ὁ Γάιος ἀπέκτησε δύναμιν σχεδὸν μοναρχικὴν καὶ ἐξελέγη δήμαρχος καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος (122). Οἱ συγκλητικοὶ ἐδιπλασίασαν τὰς προσπάθειάς των καὶ ἠκολούθησαν νέαν πολιτικὴν διὰ νὰ καταστρέψουν τὴν δημοτικότητά του. Διὰ τοῦ δημάρχου **Διβίου Δρούσου** ἐπρότειναν νόμους εὐνοϊκωτέρους διὰ τοὺς ἀκτήμονας, κατάργησιν τοῦ φόρου ἐπὶ τῶν δημοσίων γαιῶν, τὴν ἴδρυσιν 12 ἀποικιῶν κλπ. Ὁ λαὸς ἔπεσεν εἰς τὴν παγίδα τῆς συγκλήτου. Ἄλλ' ὁ Γάιος ἐστράφη τότε πρὸς τοὺς ἰταλοὺς συμμάχους καὶ, διὰ νὰ προσελκύσῃ τὴν ὑποστήριξιν αὐτῶν, ἐπρότεινε νὰ δοθῇ εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα τοῦ ρωμαίου πολίτου. Ἡ σύγκλητος εὐρήκεν εὐκαιρίαν πάλιν νὰ δημοσκοπήσῃ. Παρέστησεν εἰς τὸν ρωμαϊκὸν λαὸν τὸν κίνδυνον, τὸν ὁποῖον διέτρεχεν, ἂν οἱ ἰταλοὶ ἀπέκτων ἴσα δικαιώματα. Ὁ νόμος ἀπεκρούσθη καὶ τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ πρώτη σοβαρὰ ἀποτυχία τοῦ Γαίου, ἡ ὁποία ἐκλόνισε τὴν δημοτικότητά του. Ὅταν λοιπὸν ἐζήτησε νὰ ἐκλεχθῇ δήμαρχος καὶ διὰ τὸ 121, ἀπέτυχε. Τότε ἤρχισεν ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῶν νόμων του καὶ ἰδίως κατὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς Καρχηδόνας, τὴν ὁποίαν εὐφραδῶς ὑπεστήριζεν ὁ Γάιος. Τὸ θέρος τοῦ 121 ἐπῆλθεν ἡ σύγκρουσις. Τρεῖς

χιλιάδες ἐκ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Γαίτου ἐφρονεύθησαν, ὁ ἴδιος δὲ κινδυνεύων νὰ συλληφθῇ διέταξεν ἕνα ἐκ τῶν δούλων του νὰ τὸν φρονέσῃ.

Ἡ προσπάθεια τῶν Γράκχων ἀπέτυχεν, οἱ πλούσιοι ἐξήλθον ἰσχυρότεροι καὶ ὁ λαὸς περιέπεσεν εἰς μεγαλυτέραν δυστυχίαν. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης εἰς τὴν Ρώμην ὑπάρχουν δύο τάξεις μόνον, οἱ πλούσιοι καὶ οἱ πτωχοὶ ἀλληλομισούμενοι καὶ διαρκῶς ἀντιμέτωποι πρὸς ἀλλήλους. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς μεγάλης αὐτῆς κοινωνικῆς μεταβολῆς δὲν θ' ἀργήσουν νὰ φανοῦν. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν Γράκχων ἡ Ρώμη παραδίδεται εἰς τὴν μανίαν τῶν ἐμφυλίων πολέμων.

Ἐμπορικὸν πλοῖον (ἐξ ἀναγλύφου)

Τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα τῶν Ρωμαίων μὲ τὰ πυκνὰ σχοινία καὶ τὴν κυρτὴν τρόπιν ὁμοιάζουν μὲ τὰ σημερινὰ ἀλιευτικὰ πλοῖα. Ἡ εἰκὼν παριστάνει ἀφίξιν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ὀστίας, τῆς ὁποίας φαίνεται δεξιὰ ὁ φάρος. Ἀριστερὰ εἰς τὴν ἀκτὴν εἶναι τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς τοῦ ἐπισιτισμοῦ Ἀννονα. Ὁ πλοίαρχος προσφέρει θυσίαν διὰ τὴν αἰσίαν ἀφίξιν του. Ἐπὶ τοῦ ἰστίου διακρίνομεν δύο λυκαῖνας καὶ τὰ μονογράμματα V, L τοῦ ἰδιοκτήτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

ΜΑΡΙΟΣ ΚΑΙ ΣΥΛΛΑΣ

Μετά τὸν θάνατον τῶν Γράκκων ἀρχίζει ἡ περίοδος τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Οἱ δημοκρατικοὶ εὐρίσκουν θερμὸν προδότην τὸν Μάριον, τὸν νικητὴν τοῦ Ἰουγούρθα καὶ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων.

Ἀντιθέτως οἱ πλούσιοι εὗρον ἐπιτήδειον ἀρχηγὸν τὸν Σύλλαν, τὸν νικητὴν τῶν ἰταλῶν συμμάχων καὶ τοῦ Μιθριδάτου.

Ἐν τῷ προδῶπῳ τῶν δύο μεγάλων στρατηγῶν παλαίουν αἱ δύο τάξεις. Ὁ Σύλλας ὑπεριδύει καὶ μετὰ φθορᾶς δῆγας κατορθώνει νὰ γίνῃ ἀπόλυτος ἀρχὼν. Τροποποιεῖ τὸ πολίτευμα τῆς Ρώμης καὶ δίδει ὅλην τὴν δύναμιν εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν καὶ εἰς τὴν Σύγκλητον.

Ο ΙΟΥΓΟΥΡΘΑΣ (111-104)

Μετά τὸν θάνατον τῶν Γράκκων ἡ τάξις τῶν συγκλητικῶν ἐκυβέρνησε πανίσχυρος τὴν πολιτείαν ἀπὸ τοῦ 121-107. Ἄλλ' ἡ διοίκησις αὐτῶν ἦτο πολὺ κακὴ. Τὰ ἀξιώματα κατελάμβανον ἄνθρωποι ἀνίκανοι καὶ διεφθαρμένοι, οἱ ὑπάλληλοι τοῦ κράτους ἐχρηματίζοντο σκανδαλωδέστατα, ὃ δὲ στρατὸς παρημελήθη. Δύο μεγάλοι πόλεμοι ἀπεκάλυψαν τὴν ἀθλιότητα τῆς καταστάσεως. Ὁ πόλεμος κατὰ τοῦ Ἰουγούρθα ἀπέδειξε τὴν διαφθοράν καὶ τὴν ἀνικανότητα τῶν εὐγενῶν, ὃ δὲ πόλεμος κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ στρατοῦ.

Ὁ υἱὸς τοῦ Μασσινίσα *Μικίνας* τὸ 118 ἀποθνήσκων διένειμε τὸ κράτος εἰς τοὺς δύο υἱοὺς του καὶ τὸν ἀνεψιόν του *Ἰουγούρθαν*. Ὁ Ἰουγούρθας, ὃ ὁποῖος εἶχε τὴν πονηρίαν τοῦ πάππου του Μασσινίσα, κατῴρθωσε μὲ μέσα σκληρὰ καὶ ἀπάνθρωπα νὰ ἐξαφανίσῃ τοὺς ἐξεδέλφους του καὶ νὰ ἐνώσῃ τὴν Νουμιδίαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του. Τὴν ρωμαϊκὴν πρεσβειάν, ἡ ὁποία ἐστάλη εἰς τὴν Ἀφρικὴν, διὰ νὰ συμβιβάσῃ τὰ πράγματα, κατῴρθωσε νὰ διαφθείρῃ διὰ χρημάτων. Ἐπειδὴ ὅμως κατέσφαξε πολλοὺς ἰταλοὺς ἐμπόρους, οἱ Ρωμαῖοι ἐκήρυξαν κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον (111).

Ἄλλ' ὁ Ἰουγούρθας κατῴρθωσε πάλιν νὰ διφθεῖρῃ διὰ χρημάτων

τὸν ρωμαῖον στρατηγὸν καὶ συνῆψεν εἰρήνην εὐνοϊκὴν. Τότε διὰ πρῶ-
την φορὰν, λέγει ὁ ἱστορικὸς Σαλλούστιος, ἡ *Ρώμη* ἐξηγέρθη κατὰ τῆς
αὐθαδείας τῶν εὐγενῶν. Ὁ Ἰουγούρθας ἐκλήθη εἰς τὴν Ρώμην διὰ
ν' ἀπολογηθῇ. Ἀλλ' ὁ πονηρὸς νουμιδὸς κατώρθωσε καὶ ἐντὸς τῆς Ρώ-
μης διὰ χρημάτων νὰ ἐξαγοράσῃ θερμοὺς ὑποστηρικτάς. Τέλος ἡ κοινὴ
γνώμη ἐξηγέρθη καὶ ὁ πόλεμος ἐπανελήφθη. Ἀλλ' οἱ στρατηγοὶ διε-
ξήγαγον αὐτὸν κακῶς. Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ἡττήθη, ἡχμαλωτίσθη καὶ

Μάριος

ΜΑΡΙΟΣ (155 86)

ἠναγκάσθη νὰ διέλθῃ ὑπὸ ζυ-
γὸν (109). Ὁ λαὸς ἐξηγριω-
μένος διὰ τὰ ἀλλεπάλληλα
σκάνδαλα καὶ τὰς ταπεινώσεις
ἐξέλεξεν ἐπιτροπὴν, διὰ νὰ δι-
εγεργῇ ἀνακρίσεις κατὰ τῶν
εὐγενῶν. Ὁ πόλεμος ἔλαβεν
εὐνοϊκὴν τροπὴν, ὅταν ἐστά-
λῃ ὁ *Μέτελλος*, Τέλος ὁ Μά-
ριος συνέτριψεν ὀριστικῶς τὸν
ἀντίπαλον. Ὁ Ἰουγούρθας συ-
νελήφθη (105) καὶ ὠδηγήθη
εἰς Ρώμην, ὅπου ἀπέθανεν
ἐντὸς τῶν φυλακῶν ἐκ τοῦ
ψύχους καὶ τῆς πείνης (104).

Μετὰ τὴν νίκην κατὰ τοῦ Ἰουγούρθα ὁ Μάριος ἀπέβη δημοτι-
κώτατος. Κατήγετο ἀπὸ ἀγροτικὴν, ἀλλὰ πλουσίαν οἰκογένειαν τοῦ Ἀρ-
πίνου, πόλεως λατινικῆς. Ἐμείνε καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν ἀγρόμα-
τος καὶ διὰ τοῦτο οἱ εὐγενεῖς ἐσκωπτον πάντοτε τὴν ἀγκροικίαν του.
Ὁ Μάριος εἶχεν ἐξαιρετὰ στρατιωτικὰ προσόντα. Ἐγνώριζε νὰ συγ-
κρατῇ τὴν πειθαρχίαν καὶ νὰ ἀγαπᾶται συγχρόνως ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν
του. Εἰς τὰς κρίσιμους στιγμὰς ἦτο τολμηρότατος, ἀλλ' εἶχε καὶ τὴν
ψυχραιμίαν ν' ἀναμένῃ τὰς εὐνοϊκὰς περιστάσεις. Ἡ μορφὴ του εἶχε
τι τὸ τραχὺ καὶ διὰ τοῦτο ὁ Κικέρων ἔλεγεν: ἦτο *ἀνὴρ ἀγροϊκός*, ἀλλὰ
πραγματικῶς ἀνὴρ. Ἐστερεῖτο ὅμως πολιτικῆς ἱκανότητος καὶ διὰ
τοῦτο ἐπιπτε θῦμα τῶν δημαγωγῶν, οἱ ὅποιοι ἐξεμεταλλεύθησαν τὸ
ὄνομα καὶ τὴν δημοτικότητά του.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

Ὁ Μάριος ὅταν ἔγινεν ὕπατος, ἐπεχείρησε σημαντικωτάτην στρα-
τιωτικὴν μεταρρύθμισιν. Ἐδέχθη εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ ὅλους

τοὺς ἀπόρους, ὅσοι ἤθελον νὰ ὑπηρετοῦν μὲ μισθόν. Τὸ πλῆθος τῶν ἀέργων καὶ ἀπόρων πολιτῶν εὗρισκεν εἰς τὸν στρατὸν τὴν λύσιν τοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος. Ἐκτὸς τούτου μετερρῦθμισε καὶ τὴν μέχρι τότε τακτικὴν. Τὸν ἀριθμὸν τοῦ λεγεῶνος ᾠξήσεν εἰς 6000 ἄνδρας καὶ ἀντὶ τῆς παλαιᾶς διαιρέσεως εἰσήγαγε νέαν, διήρσεσε δηλαδὴ τὸν λεγεῶνα εἰς 10 τάγματα (cohortes), τὰ ὅποια ἕκτοτε ἦσαν αἱ μονάδες μάχης. Τοιοῦτοτρόπως ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ἔγινε πολυἀριθμος, ὁμοιογενέστερος καὶ εὐκίνητοτερος. Ἀλλ' αἱ μεταρρυθμίσεις εἶχον πολὺ μεγαλύτεραν πολιτικὴν σημασίαν. Οἱ ἔξ ἑπαγγέλματος οὗτοι στρατιῶται εἰργάζοντο διὰ τὸν μισθὸν καὶ ἐφρόντιζον νὰ πλουτοῦν διὰ τοῦ πολέμου. Ἡ ἰδέα τῆς πατρίδος ἐξησθένησε καὶ ὁ στρατὸς ἦτο ἀφωσιωμένος εἰς τὸν στρατηγόν. Φλόδοξος στρατηγὸς ἠδύνατο στηριζόμενος εἰς τὸν στρατὸν του νὰ περιφρονῇ τοὺς νόμους καὶ νὰ γίνῃ κύριος τῆς Ρώμης.

ΚΙΜΒΡΟΙ ΚΑΙ ΤΕΥΤΟΝΕΣ

Οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεύτονες, γερμανικοὶ λαοὶ κατοικοῦντες τὰ παράλια τῆς Βαλτικῆς, ἐπέδραμον εἰς τὴν Γαλατίαν καὶ τὸ 109 ἔφθασαν εἰς τὴν Ναρθωνίτιδα, τὴν ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν τῆς Γαλατίας. Εἰς τὸ διάστημα τεσσάρων ἐτῶν (109 - 105) τέσσαρες ρωμαϊκοὶ στρατοὶ ἐνίκηθησαν, ὁ δὲ τελευταῖος ἔπαθε τρομακτικὴν καταστροφὴν. Ἀπὸ τῆς μάχης τῶν Καννῶν ἦτο ἡ μεγαλύτερα καταστροφὴ τῶν Ρωμαίων.

Εἰς τὴν κρίσιμον στιγμὴν ἔφθασεν ὁ Μάριος ἔξ Ἀφρικῆς. Οἱ Ρωμαῖοι τὸν ἐξέλεξαν πάλιν ὕπατον παρὰ τὸν νόμον καὶ τοῦ ἀνέθεσαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν. Ὁ Μάριος προσέβαλε τοὺς Τεύτονας παρὰ τὰ *Σέξτια ὕδατα* (σημ. Αἶξ) καὶ κατέστρεψεν αὐτοὺς (Φθινόπωρον 102). Τὸ ἐπόμενο ἐτος συνέτριψε τοὺς Κίμβρους εἰς τὴν πεδιάδα τῶν *Βερκελλῶν* μεταξὺ Τουρίνου καὶ Μιλάνου. Τὰ μακρὰ δόρατα τῶν Ρωμαίων ἐθέρισαν τοὺς βαρβάρους. Πάντες οἱ Κίμβροι ἐφονεύθησαν ἢ συνελήφθησαν (Ἰούλιον 101).

ΕΣΩΤΕΡΙΚΑΙ ΤΑΡΑΧΑΙ

Ἡ δόξα καὶ ἡ δημοτικότητα τοῦ Μαρίου ᾠξήθησαν καταπληκτικῶς μετὰ τοὺς νέους θριάμβους, ἔγινε δὲ εἰς τὴν Ρώμην δεκτὸς ἐν μέσῳ ἀπεριγράπτου ἐνθουσιασμοῦ. Τότε διὰ πρώτην φορὰν ἐξεδήλωσε τὸ μῖσός του κατὰ τῶν εὐγενῶν. Ἡνόησε τοὺς δημοκρατικοὺς καὶ συνεννοηθεῖς μετὰ τῶν δημαγωγῶν *Σατουρνίνου* καὶ *Γλαυκίας* διέμοιράσε μετ' αὐτῶν τὰ ἀξιώματα. Ὁ Γλαυκίας ἐξελέγη πραιτωρ, ὁ Σατουρνίνος δῆμαρχος καὶ ὁ ἴδιος ὕπατος δι' ἕκτην φορὰν (100). Ὁ Σατουρνίνος

τότε διὰ τὴν κολακεύσῃ τὸν λαόν, εἰσήγαγε σειρὰν νόμων δημαγωγικῶν, τοὺς ὁποίους ἐπέβαλον διὰ τοῦ ξίφους οἱ παλαιάμαχοι τοῦ Μαρίου.

Ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ ἐπομένου ἔτους οἱ δημαγωγοὶ προέβησαν εἰς ἐκτρόπους σκηνάς. Ὁ Μάριος, ὁ ὁποῖος ἦτο ἄνθρωπος τῆς τάξεως, εἶδεν ὅτι ἐγένετο θῦμα τῶν δημαγωγῶν καὶ ἐδέχθη εὐχαρίστως τὴν ἀρχηγίαν, τὴν ὁποίαν τοῦ ἀνέθεσεν ἡ σύγκλητος τὴν πατάξῃ τοὺς ταραχοποιούς. Οἱ δημαγωγοὶ ἐφονεύθησαν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς ὁ λαὸς νομίσας ὅτι ὁ Μάριος συνεργάζεται μὲ τοὺς εὐγενεῖς τὸν ἐγκατέλειψε. Ὁ νικητὴς τοῦ Ἰουγούρθα καὶ τῶν Γερμανῶν ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Ρώμην καὶ μετέβη πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς Ἀνατολῆς (100). Οἱ νόμοι τοῦ Σατουρνίνου κατηργήθησαν.

Ο ΣΥΜΜΑΧΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (90-88)

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Μαρίου ἡ κατάστασις εἰς τὴν Ρώμην παρουσιάζεται ὅπως καὶ μετὰ τὰς μεταρρυθμιστικὰς ἀποπειράς τῶν Γράκχων. Οἱ συγκλητικοὶ ἐλάμβανον τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα, ἐνῶ ὁ λαὸς ἀπέβαινε περισσότερον ἄπληστος, ὀκνηρὸς καὶ διεφθαρμένος. Τὴν κατάστασιν ἐπεχείρησε διὰ τελευταίαν φορὰν νὰ σώσῃ ὁ **Δίβιος Δροῦσος**. Ἀποῦ ἐγίνε δῆμαρχος τὸ 91, εἰσήγαγε σειρὰν νόμων, διὰ τῶν ὁποίων ἐπεδίωξε κυρίως τὴν ἀνασυστήσῃ τὸν ρωμαϊκὸν λαὸν χορηγῶν τὸ δικαίωμα τοῦ ρωμαίου πολίτου εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς Ἰταλίας.

Οἱ νόμοι ἐπολεμήθησαν ἀπ' ὅλα τὰ μέρη, ὁ ἴδιος δὲ ἐδολοφονήθη. Οἱ Ἰταλοὶ τότε ἔλαβον τὰ ὅπλα, διὰ τὴν ἐπιβάλλουν τὴν δικαιοσύνην τῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἤρχισεν ὁ λεγόμενος **Συμμαχικὸς πόλεμος**. Ὁ ἄγων ἦτο τραχὺς καὶ διεξήχθη μὲ μεγάλην σκληρότητα. Ἡ Ρώμη εὐρέθη εἰς δυσκολωτάτην θέσιν, αἱ δὲ προσπάθειαι πολλῶν στρατηγῶν, τοῦ Πομπηίου καὶ περισσότερον τοῦ Σύλλα, ἐναντάγησαν. Τέλος τὰ ρωμαϊκὰ ὅπλα ὑπερίσχυσαν καὶ τὸ 88 ἔδωκαν τὸ τελευταῖον κτύπημα εἰς τοὺς συμμαχοὺς. Ἀλλ' ἡ σύγκλητος μετὰ τὴν νίκην ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ χορηγήσῃ εἰς ὅλους τοὺς Ἰταλοὺς τὸ δικαίωμα τοῦ ρωμαίου πολίτου.

Τὸ γεγονός ἔχει μεγίστην σημασίαν καὶ εἶναι μοναδικὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαιότητος. Πρώτην φορὰν σχηματίζεται μέγα ἐθνικὸν κράτος ὑπὸ τὴν ἑννοιαν τῶν σημερινῶν κρατῶν. Ἄλλοτε ἡ Ρώμη ἦτο ἡ κυρίαρχος πόλις, αἱ δὲ ἄλλαι πόλεις τῆς Ἰταλίας ὑποτελεῖς εἰς αὐτήν. Ἀπὸ τοῦδε ὁμως εἶναι μόνον ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἰταλίας καὶ ἀρχεὶ μεταξὺ ἴσων.

Ὁ συμμαχικὸς πόλεμος ἀνέδειξε νέον ἄνδρα, τὸν Σύλλαν. Ὁ **Δεῦκιος Κορνήλιος Σύλλας** κατήγετο ἀπὸ τὴν μεγάλην οἰκογένειαν τῶν Κορνηλίων. Ἐξωτερικῶς εἶχε τὴν ὄψιν βορείου ἀνθρώπου μὲ ξανθὴν κόμην καὶ γαλανοὺς ὀφθαλμούς. Οἱ ὀφθαλμοὶ του εἶχον φοβερὰν λάμψιν, ὅταν ὠργίζετο, ἡ ὅλη του δὲ φυσιογνωμία ἐμαρτύρει ἄνθρωπον μὲ ἰσχυρὰν θέλησιν καὶ ἐπιμονήν.

Ὁ Σύλλας ἦτο προικισμένος μὲ μεγάλα προτερήματα. Εἰς τὴν Ἀφρικὴν ὡς ὑποστράτηγος τοῦ Μαρίου ἀπέδειξεν ἐξαιρετα διπλωματικά προσόντα. Βραδύτερον δὲ ἀνεδείχθη ἐξαιρετος στρατηγός. Ἦτο ἀγαπητὸς πολλῶν εἰς τοὺς στρατιώτας, διότι ἄφινεν εἰς αὐτοὺς μεγάλην ἐλευθερίαν καὶ ἐπέτρεπε νὰ λαφυραγωγοῦν τὰς χώρας. Ἡ φιλοδοξία του δὲν εἶχεν ὅρια, ἡ δὲ σκληρότης του ἔφθανε μέχρι ἀπανθρωπίας. Ἦτο ἄσπονδος ἐχθρὸς τῆς δημοκρατίας καὶ εἰς ὅλην τὴν ζωὴν του ὑπῆρξεν ὁ ἡγέτης τῶν εὐγενῶν.

ΑΝΤΙΣΤΗΛΙΑ ΜΑΡΙΟΥ ΚΑΙ ΣΥΛΛΑ

Οἱ δύο ἄνδρες, ὁ Μάριος καὶ ὁ Σύλλας, δὲν ἤργησαν νὰ ἔλθουν εἰς ρῆξιν. Ἀφορμὴν ἔδωσεν ὁ κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμος. Ἡ Ρώμη εἶχε κηρύξει τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ καὶ ἐπικινδύνου βασιλέως τοῦ Πόντου καὶ ἡ σύγκλητος ἀνέθεσε τὴν ἀρχηγίαν εἰς τὸν Σύλλαν. Ἀλλ' ὁ Μάριος, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ ἐπανέλθει, ἐξήγειρε τὸν λαὸν καὶ κατώρθωσεν ἡ ἀρχηγία τοῦ πολέμου ν' ἀνατεθῇ εἰς αὐτόν. Ὁ Σύλλας, ὁ ὁποῖος εὗρίσκετο εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, ἔτοιμος νὰ διαπεραιωθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὠδήγησε τὸν στρατὸν κατὰ τῆς Ρώμης. Πρώτην φορὰν στρατὸς ἔνοπλος διέσχισε τὸν ἱερὸν περίβολον καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ρώμην. Ὁ Σύλλας ἠκύρωσε τὴν ἀπόφασιν τοῦ λαοῦ καὶ ἀνέλαβεν ὁ ἴδιος τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πολέμου. Ὁ Μάριος μόλις ἐσώθη εἰς Ἀφρικὴν. Τὸ 87 ὁ Σύλλας μετὰ τοῦ στρατοῦ του ἀνεχώρησεν εἰς Ἑλλάδα.

Μόλις ὁ Σύλλας ἀπεμακρύνθη ἐκ τῆς Ἰταλίας, ὁ ὕπατος **Κίννας** ἐστασίασε κατὰ τῆς συγκλήτου, ἀλλ' ἐξεδιώχθη ἐκ τῆς Ρώμης καὶ ἦλθεν εἰς συνάντησιν τοῦ Μαρίου. Οἱ δύο ἄνδρες τότε συγκεντρῶσαντες στρατὸν εἰσῆλθον εἰς τὴν Ρώμην, ἐσφαξαν τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Σύλλα, ἐλεηλάτησαν τὴν πόλιν ἐπὶ 5 ἡμερονύκτια, ὁ

μῆνας τινὰς ἐκράτησε τὴν ἀρχήν. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 86 προσβληθεὶς ὑπὸ σφοδροῦ πυρετοῦ ἀπέθανεν.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΜΙΘΡΙΔΑΤΟΥ (87—85)

Ὅτε διεμελίζετο τὸ βασίλειον τῶν Σελευκιδῶν, ἰδρῦθη τὸ μικρὸν κρατίδιον τοῦ Πόντου μετὰ πρωτεύουσαν τὴν Σινώπην, τὸ ὁποῖον ἐπεξέτεινε τὰς κτήσεις του εἰς τὴν Κριμαίαν, τὸν Καύκασον καὶ Κολχίδα καὶ πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ Εὐφράτου. Ἐγίνε μετὰ τὸν καιρὸν τὸ ἰσχυρότατον κράτος τῆς ἀνατολῆς, διότι εἶχεν εὐρυτάτας κτήσεις, στρατὸν πολυάριθμον, ὀργανωμένον κατὰ τὸ μακεδονικὸν σύστημα, ἰσχυρὸν στόλον καὶ ἀπείρους θησαυροὺς.

Ὅταν ἔγινε βασιλεὺς ὁ **Μιθριδάτης Δ' ὁ Εὐπάτωρ** (123—63) ἔστρεψε τὰ βλέμματά του εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἐσχεδίαζε νὰ ἰδρῦσῃ μέγα κράτος εἰς ὅλην τὴν ἀνατολήν. Ὁ Μιθριδάτης εἶχεν ἀνάστημα κολοσσιαίων καὶ τεραστίας σωματικὰς δυνάμεις. Ἦτο ἀνὴρ εὐφυέστατος καὶ ὠμίλει, καθὼς λέγουσιν, 22 γλώσσας, ἡγάπα δὲ πολὺ τὰ γράμματα καὶ τὰς ἑλληνικὰς τέχνας. Ἀλλὰ παρ' ὅλας ταύτας τὰς ἀρετάς, εἰς τὰς ὁποίας διέκρινέ τις τὴν ἑλληνικὴν καταγωγὴν, τὸν ἐξακρατήριζεν ἀπιστία, ἀπληστία καὶ σκληρότης βαρβαρικῇ.

Ἐνῶ οἱ Ρωμαῖοι ἦσαν ἀπασχολημένοι μετὰ τὸν συμμαχικὸν πόλεμον, ὁ Μιθριδάτης ἐκυρίευσεν τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ κατήλθεν εἰς τὰς παραλίους ἑλληνικὰς πόλεις κηρύττων ἑαυτὸν ἐλευθερωτὴν. Οἱ κάτοικοι πιεζόμενοι ἀπὸ τὴν κακὴν διοίκησιν καὶ ἀπληστίαν τῶν δημοσιωνῶν ἐδέχθησαν μετὰ χαρὰν τὸν Μιθριδάτην. Ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου μετέφερε τὴν πρωτεύουσάν του εἰς Πέργαμον καὶ τὸ 88 διέταξεν ἀπὸ τῆς Ἐφέσου γενικὴν σφαγὴν τῶν Ἰταλῶν τῆς Μ. Ἀσίας. Πλέον τῶν 80 χιλ. ἀνθρώπων ἐσφάγησαν. Κατόπιν ὁ στόλος του ἐκυρίευσεν τὴν Δῆλον, ἣ ὁποία ἦτο γέφυρα τῶν Ρωμαίων πρὸς τὴν Ἀσίαν, καὶ ἔπλευσεν εἰς τὸν Πειραιᾶ. Αἱ πλεῖστοι πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἐδέχθησαν τὸν ἐλευθερωτὴν, μετὰ τῶν ὁποίων ὁ Πειραιεὺς καὶ αἱ Ἀθῆναι. Ἄλλος στρατὸς τοῦ Μιθριδάτου διὰ τῆς Θράκης ἐβάδιζεν εἰς τὴν Μακεδονίαν (87).

Τοιοιουτοτρόπως ἡ ἀνατολὴ ὁλόκληρος ἦτο ἀνάστατος, ὁ δὲ Μιθριδάτης ἀπέβη ὁ μέγιστος ἐχθρὸς τῆς Ρώμης μετὰ τὸν Ἀννίβαν. Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 87 ὁ Σύλλας ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἤρχισε τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ Πειραιῶς. Τότε ἐσυλήθησαν πλεῖστοι ναοί, διὰ νὰ ἐξευρεθῇ χρῆμα, καὶ κατεστράφησαν τὰ ὠραῖα δάση τοῦ Λυκαίου καὶ τῆς Ἀκαδημίας, διὰ νὰ κατασκευασθοῦν πολιορκητικαὶ μηχαναί. Τὸν Μάρτιον τοῦ 86 ὁ Σύλλας εἰσῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, τὰς

ὁποίας ἔπνιξε κυριολεκτικῶς εἰς τὸ αἷμα. Ἀφοῦ δὲ ἐνίκησε δύο μεγάλους στρατοὺς τοῦ Μιθριδάτου, τὸν ἕνα εἰς τὴν **Χαιρώνειαν** καὶ τὸν ἄλλον εἰς τὸν **Ὀρχομενὸν** τῆς Βοιωτίας, ἔπλευσεν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ἐκεῖ ἔυρε κατάστασιν πολὺ περιέργων. Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Μαρίου ἀφοῦ ὑπερίσχυσαν εἰς τὴν Ρώμην, εἶχον στελεῖαι στρατὸν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου. Ὁ Σύλλας φοβούμενος μήπως χάσῃ τὰ πλεονεκτήματα τῆς νίκης ἤρχισε διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Μιθριδάτου, αἱ ὁποῖαι κατέληξαν εἰς τὴν συνθήκην τῆς *Δαρδάνου* (85). Ὁ Μιθριδάτης παρητήθη ὅλων τῶν κτήσεών των εἰς Μ. Ἀσίαν καὶ ἐπλήρωσε μεγάλην πολεμικὴν ἀποζημίωσιν. Κατόπιν ὁ Σύλλας ἐστράφη κατὰ τοῦ στρατοῦ τῶν δημοκρατικῶν, τὸν ὁποῖον ἐντὸς ὀλίγου ἐξεμηδένισεν, καὶ ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Ἰταλίαν.

ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΤΟΥ ΣΥΛΛΑ-ΠΡΟΓΡΑΦΑΙ

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 83 ὁ Σύλλας ἀπεβιβάσθη εἰς Βρινδίσιον μὲ 40 χιλ. στρατόν. Ὁ στρατός, τὸν ὁποῖον εἶχον στρατολογήσει οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Μαρίου τὴν τελευταίαν στιγμὴν, διεσκορπίσθη καὶ ὁ Σύλλας εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ρώμην. Ἀμέσως ἐστράφη κατὰ τῶν πολιτικῶν του ἀντιπάλων. Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 82 ἤρχισαν αἱ σφαγαὶ τῶν δημοκρατικῶν κατὰ σύστημα, τὸ ὁποῖον διωργάνωσεν ὁ ἴδιος. Καθ' ἡμέραν ἀνηρτᾶτο εἰς τὸ forum κατάλογος ἐκείνων, τοὺς ὁποίους πᾶς τις ἠδύνατο νὰ φονεύσῃ ὄχι μόνον ἀτιμωρητεῖ, ἀλλὰ καὶ ἀντὶ ἀμοιβῆς. Οἱ πλεῖστοι τῶν δημοκρατικῶν ἀρχηγῶν ἐφονεύθησαν καθὼς καὶ πλῆθος ἄλλων πλουσίων πολιτῶν, αἱ δὲ περιουσίαι ἐδημεύοντο. Πλέον τῶν 90 συγκλητικῶν καὶ 2600 ἱππέων ἐφονεύθησαν τότε. Αὐταὶ εἶναι αἱ περίφημοι **Προγραφαὶ** (Proscriptions).

82

ΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΜΕΤΑΒΟΛΑΙ ΤΟΥ ΣΥΛΛΑ

Ὁ Σύλλας ἔλαβε τὸν τίτλον *δικτάτωρ μὲ ἀπεριόριστον νομοθετικὴν καὶ συντακτικὴν ἐξουσίαν* καὶ ἐπὶ χρόνον ἀκαθόριστον. Κατ' οὐσίαν ἡ ἀρχὴ τοῦ Σύλλα ἦτο αὐτοκρατορική.

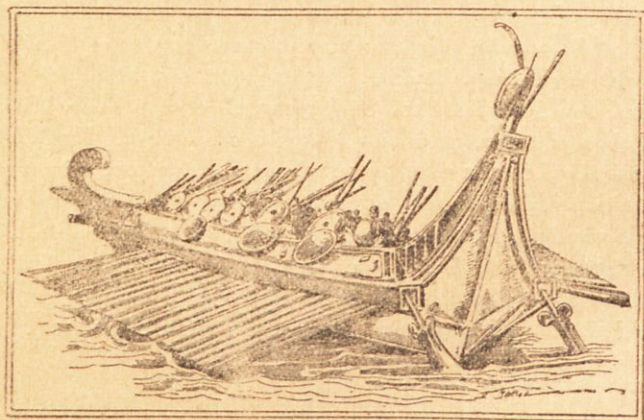
Ὁ Σύλλας διὰ σειρᾶς νόμων ἐπεχείρησε ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν παλαιὰν ἀριστοκρατικὴν τάξιν καὶ ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν σύγκλητον τὴν προτέραν θέσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ. Πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν, ἡ ὁποία περιώριζε τὴν δύναμιν τῆς συγκλήτου ἐφρόντισε συστηματικῶς νὰ ταπεινώσῃ.

Σημαντικώτατος ἦτο ἐπίσης ὁ περιορισμὸς τῆς δυνάμεως τῶν δημάρχων, οἱ ὁποῖοι ἐστερήθησαν τοῦ veto καὶ διετήρησαν μόνον τὸ

δικαίωμα τὰς προστασίας τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὰ δικαίωματα τοῦ λαοῦ ἐμειώθησαν σημαντικῶς. Κατηργήθησαν ὅλοι οἱ εὐεργετικοὶ νόμοι. Κατόπιν ὁ Σύλλας διένειμεν εἰς 120 χιλ. παλαιμάχους στρατιώτας του γαίας εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Ὁ Σύλλας διετήρησε τὴν ἀρχὴν τέσσαρα ἔτη (83 79). Τὰ 79 παρητήθη, διὰ νὰ λειτουργήσῃ κανονικῶς τὸ νέον πολιτικὸν καθεστῶς. Ἀπέπεμψε τοὺς ραβδούχους καὶ φύλακὰς του καὶ ἐξήρχετο ἀφροῦρητος. Οἱ παλαίμαχοι καὶ ὁ τρόμος, τὸν ὅποιον ἐνέπνεε τὸ ὄνομά του, ἦσαν ἀρκετὰ νὰ τὸν προστατεύσουν ἀπὸ πάσῃ ἐπιθέσει. Ἀπέθανε τὸ 78 καὶ πρῶτος αὐτοῦς ἐτάφη μὲ βασιλικὰς τιμὰς εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἀρεως, ὅπου ἐθάπτοντο ἄλλοτε οἱ βασιλεῖς.

79

Πολεμικὸν πλοῖον

(Ζωγραφία ἐκ Πομπηίας)

Δυνάμεθα ἐκ τῆς εἰκόνης νὰ σχηματίσωμεν μίαν ιδέαν πῶς ἦσαν τὰ πολεμικὰ πλοῖα τῶν Ῥωμαίων. Ἐκινοῦντο συγχρόνως μὲ κώπας καὶ μὲ ἱστία. Ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ἐπέβαινον ὅπλιται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ΄.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ
ΠΟΜΠΗΙΟΣ ΚΑΙ ΚΑΙΣΑΡ

Τὸ ἔργον τοῦ Σύλλα ἀνέτρεψαν ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ Κράσδος. Ἡ ἔρις ὁμῶς μεταξὺ τῶν δύο ἀντιθέτων μερίδων ἐξηκολούθησε.

Τὴν Ρώμην ἠπειλῶσεν ἡ σκοτεινὴ καὶ ἐπικίνδυνος συνωμοσία τοῦ Κατρίνα, τὴν ὁποίαν κατῴρωθε νὰ καταπνίξῃ ὁ ρήτωρ Κικέρων.

Ἄλλ' ἡ παλαιὰ δημοκρατία εἶχεν εξαφανισθῇ τελειωτικῶς. Τὴν πόλιν ἐξουδίασαν οἱ ἰσχυροὶ στρατηγοὶ Πομπήϊος, Κράσδος καὶ Καΐσαρ, ὀχνηματίσαντες τὴν λεγομένην τριανδρίαν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κράσδου ἐπῆλθεν ἡ ρῆξις μεταξὺ τοῦ Καΐσαρος καὶ τοῦ Πομπηίου.

Ὁ Καΐσαρ ὑπερίσχυσε τελειωτικῶς καὶ ἐκυβέρνησεν ὡς ἰσόβιος δικτάτωρ μέχρι τῆς δολοφονίας του ὑπὸ τῶν δημοκρατικῶν.

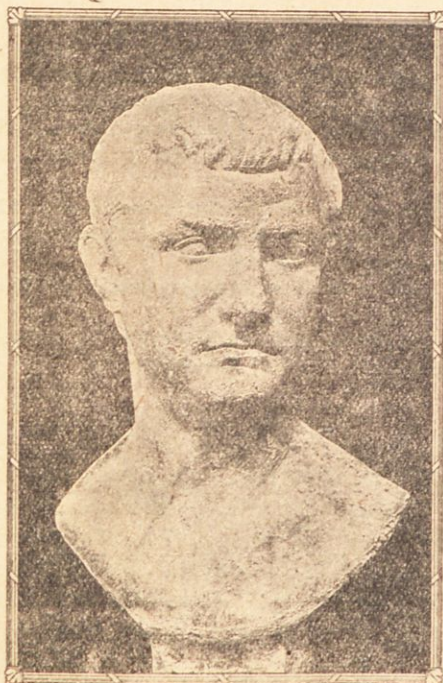
ΕΞΕΓΕΡΣΕΙΣ ΤΩΝ ΟΠΑΔΩΝ ΤΟΥ ΜΑΡΙΟΥ

Τὸ ἔργον τοῦ Σύλλα δὲν ἔζησε πολὺ, ἀλλὰ τὸ παράδειγμά του ἐμιμήθησαν πολλοὶ φιλόδοξοι ἄνδρες. Ἐκτοτε ὅσοι ἠγοῦντο ἰσχυροῦ στρατοῦ ἐφιλοδόξουν νὰ κυβερνήσουν τὴν Ρώμην. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα ἔγιναν ἐξεγέρσεις τῶν ὀπαδῶν τοῦ Μαρίου. Τὸ 78 ὁ ὕπατος **Δέπιδος** ἐστασίασε κατὰ τῆς συγκλήτου, ἀλλ' ἠττήθη ὑπὸ τοῦ Πομπηίου καὶ ἔφυγεν εἰς Σαρδηνίαν, ὅπου ἀπέθανε. Πολὺ σοβαρώτερος ἦτο ὁ κίνδυνος ἐξ Ἰσπανίας. Ὁ **Σερτώριος**, ἀξιωματικὸς ἄλλοτε τοῦ Μαρίου, πολὺ ἐπιτήδειος καὶ δραστήριος, κατέφυγεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἔγινε σχεδὸν κύριος αὐτῆς καὶ ἦτο ἕτοιμος ν' ἀνατρέψῃ τὸ πολιτικὸν καθεστῶς τοῦ Σύλλα, τὸ ἐγκατασταθὲν εἰς τὴν Ρώμην διὰ τῆς βίας. Ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως τὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἐστάλησαν ἐναντίον του, καὶ ἀπέκτισε φήμην μεγάλου στρατηγοῦ. Τὸ 77 ἡ σύγκλητος ἔστειλε κατ' αὐτοῦ τὸν Πομπηίου, ὁ ὁποῖος κατῴρωθε νὰ καταβάλλῃ τὸν περίφημον στασιαστὴν διὰ δόλου μᾶλλον ἢ διὰ στρατιωτικῆς ἱκανότητος. Διὰ δωροδοκιῶν καὶ ὑποσχέσεων ἐξήγειρε πολλοὺς ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Σερτωρίου, οἱ ὁποῖοι τέλος ἐδολοφόνησαν αὐτὸν

(72). Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτὴν ἠὺξήθη ἡ φήμη τοῦ Πομπηίου, ὁ ὁποῖος τὴν ᾠδήν ἦτο ὁ ἀνθρακωπὸς τῆς ἡμέρας εἰς τὴν Ρώμην.

Ο ΠΟΜΠΗΪΟΣ

Ὁ *Γναῖος Πομπηῖος* ἐνῶ ἦτο ἀκόμῃ μόλις 23 ἐτῶν εἶχε στρατο-
λογήσῃ ἐκ τῶν ἀπερὰν τῶν κτημάτων του τρεῖς λεγεῶνας καὶ ἐτέθη
εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ Σύλλα, ὅταν ἀπεβιβάζετο εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ δι-

Πομπηῖος

κτάτωρ ἐκολάκευσε τὸν
νέον, τοῦ ἐπέτρειψε παρὰ
πάντα νόμον νὰ τελέσῃ
θρίαμβον, διότι δὲν ἦτο
ἄρχων, καὶ τοῦ ἔδωκε
τὴν ἐπωνυμίαν *Μέγας*.
Τοιοῦτοτρόπως ἡ τύχη
ἤρχισε πολὺ ἐνωρὶς νὰ
μειδιᾷ εἰς τὸν Πομπη-
ῖον καὶ τοῦ ἐπεφύλασεν
ἐξαίρετον σταδιοδρομί-
αν. Ἀριστοκράτης, ἀγέ-
ρωχος καὶ ὑπερόπτης με
ὥραϊαν φυσιογνωμίαν,
ἦτο φιλόδοξος, ἀλλ' ἄ-
τολμος, εὐτυχὴς στρατη-
γός, ἀλλ' ἄνευ ἰδιοφυΐας
στρατιωτικῆς. Εἰς τὴν
πολιτικὴν ἡ διαγωγή
του ἦτο εὐμετάβλητος.

ΔΟΥΛΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (73-71)

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς
χρόνους ἡ Ἰταλία διέ-
τρεξε μέγαν κίνδυνον.

Ἐκατὸν δοῦλοι μονομάχοι δραπετεύσαντες ἀπὸ τὴν Καπύην συνήθροισαν
τοὺς δούλους τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ ἐστασίασαν κατὰ τῆς Ρώμης.
Εἶχον ἐξαίρετον ἀρχηγὸν τὸν ἐκ Θυράκης δοῦλον *Σπάρτακον*, τοῦ
ὁποῖου ἡ δραστηριότης, ἡ σύνεσις καὶ τὰ ἠθικὰ καὶ στρατιωτικὰ χαρί-
σματα ἔγιναν περίφημα. Ἡ σύγκλητος ἔστειλε κατ' αὐτῶν τὸν *Κράσ-
σον*, τὸν πλουσιώτατον ἄνθρωπον τῆς Ρώμης. Ὁ Κράσος ἦτο ὁπαδὸς

τοῦ Σύλλα καὶ εἰς τὰς προγραφὰς αὐτοῦ ὄφειλε τὴν κολοσσιαίαν περιουσίαν του. Ὁ Σπάρτακος ἐπεχείρησε νὰ διασχίσῃ τὴν Ἰταλίαν, νὰ διέλθῃ τὰς Ἀλπεῖς καὶ νὰ φέρῃ εἰς τὰς πατρίδας των τοὺς γαλάτας καὶ γερμανοὺς δούλους. Ἀλλ' ὁ στρατός του δὲν ὑπῆκουσεν. Ὁ Σπάρτακος τότε ἀπεκλείσθη εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἡττήθη καὶ ἐφονεύθη. Λεῖψανα τῶν δούλων διαφυγόντα διηυθύνθησαν πρὸς βορρᾶν. Ὁ Πομπήϊος ἐπέστρεφε τότε ἐξ Ἰσπανίας, κατέστρεψεν αὐτὰ καὶ διεκήρυξεν ὅτι αὐτὸς ἀπέσπασε τὰς ρίζας τοῦ δουλικοῦ πολέμου.

Οἱ δύο στρατηγοὶ ἐφθασαν μετὰ τοῦ στρατοῦ των πρὸ τῆς Ρώμης. Παρ' ὀλίγον νὰ ἔλθουν εἰς χεῖρας, ἀλλ' ἐπροτίμησαν νὰ συνεννοηθοῦν.

Ἡ σύγκλητος ἡρνήθη νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν ἄδειαν θριάμβου. Οἱ νικηταὶ ἐστράφησαν τότε πρὸς τὸν λαὸν καὶ κατώρθωσαν ἀμφότεροι νὰ ἐκλεγοῦν ὑπατοὶ τὸ 70. Τὴν ὑποστήριξιν τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος ἀντήμειψαν οἱ νικηταὶ γενναίως καταργήσαντες σχεδὸν ὅλους τοὺς νόμους τοῦ Σύλλα. Τοιουτοτρόπως οἱ ἀρχαῖοι ὀπαδοὶ τοῦ Σύλλα καὶ (Μαρμαρίνη προτομή ἐν Καπιτωλίῳ) τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος δὲν ἐδίστασαν νὰ θυσιάσουν τὰς ἀρχάς των εἰς τὴν φιλοδοξίαν.

Κικέρων

Ο ΚΙΚΕΡΩΝ

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἤρχισε νὰ φαίνεται εἰς τὴν πολιτικὴν σκηνὴν ὁ Κικέρων.

Ὁ **Κικέρων** (106 - 43) ἦτο ὁ ἐξοχώτερος τῶν ρητόρων τῆς Ρώμης καὶ εἰς ἐκ τῶν μεγίστων ρητόρων τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἐγεννήθη τὸ 106 εἰς τὸ Ἀρπίνιον, ἦτο δηλαδὴ συμπατριώτης τοῦ Μαρίου. Ἀπὸ τοῦ 16ου ἔτους τῆς ἡλικίας του ἤρχισε ν' ἀσκεῖται εἰς τὴν ρητορικὴν. Ὃταν ἦτο 22 ἐτῶν ἔγραψε περὶ ρητορικῆς τέχνης καί, ὅταν ἔγινεν 27 ἐτῶν, ἐξεφώνησε τὸν πρῶτον ρητορικὸν λόγον, ὃ ὁποῖος κατέστησεν εἰς τὸν κόσμον γνωστὴν τὴν ἰδιοφυΐαν του.

Ο ΠΕΙΡΑΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (67)

Οἱ Ῥωμαῖοι ἀφότου κατέκτησαν τὴν Ἀνατολήν, παρημέλησαν τὸν στόλον. Εἰς ὅλην τὴν παραλίαν τῆς Κιλικίας εἶχον ἐγκατασταθῆ πειραταί, οἱ ὅποιοι ἐξουσίαζον τοὺς θαλασσίους δρόμους καὶ ἐλήστευον τὰ πλοῖα καὶ τὰ παράλια τῆς Μεσογείου. Οἱ κάτοικοι τῆς Ῥώμης ἤρχισαν νὰ αἰσθάνωνται τὴν ἔλλειψιν τοῦ σίτου καὶ ἄλλων τροφίμων, τὰ ὅποια ἐπωλοῦντο εἰς ὑπερόγκους τιμὰς.

Τὸ ἔτος 67 ἐδόθη σχεδὸν αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία εἰς τὸν Πομπήϊον πρὸς ἐξόντωσιν τῶν πειρατῶν. Εἰς χρονικὸν διάστημα ὀλιγώτερον τοῦ ἔτους οἱ ἐπιδρομεῖς ὑπετάχθησαν. Ὁ Πομπήϊος ὑπεχρέωσεν αὐτοὺς νὰ κατοικήσουν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Κιλικίας. Ἡ ἀγορὰ τῆς Ῥώμης ἐπληρώθη τροφίμων, ἡ δὲ δημοτικότης τοῦ Πομπήϊου ἀπέβη μεγίστη. Πρὶν ἀκόμη ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, οἱ Ῥωμαῖοι τοῦ ἐνεπιστεύθησαν ἀποστολὴν ἀκόμη σπουδαιότεραν, τὴν εἰρήνευσιν τῆς Ἀσίας.

67

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΜΙΘΡΙΔΑΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 74 ἡ Ἀνατολὴ ἤρχισε πάλιν νὰ ταράσσεται. Τότε ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς τῆς Βιθυνίας *Νικομήδης* καὶ ἐκλήροδότησε τὰς χώρας του εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἄλλ' ὁ Μιθριδάτης, ὁ ὁποῖος εἶχε πάντοτε βλέψεις ἐπὶ τῆς Βιθυνίας, ἤρχισε πόλεμον κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Μὲ μεγάλας δυνάμεις προήλασεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐπολιορκήσεν τὴν Κύζικον. Σύμμαχον ἰσχυρὸν εἶχε τώρα ὁ Μιθριδάτης τὸν γαμβρόν του *Τιγράνην*, βασιλέα τῆς Ἀρμενίας, ὁ ὁποῖος διὰ τὴν μεγάλην του δύναμιν ἔφερε τὸν τίτλον *βασιλεὺς τῶν βασιλέων*.

Τὸ 73 διοικητὴς τῆς Ἀσίας ἦτο ὁ *Λούκουλλος*, ἀρχαῖος ὁπαδὸς τοῦ Σύλλα καὶ εἰς ἐκ τῶν ἐξεχόντων εὐγενῶν τῆς Ῥώμης. Ὁ Λούκουλλος ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως τὸν Μιθριδάτην καὶ τὸν Τιγράνην καὶ τοὺς κατεδίωξε μέχρι τῆς Ἀρμενίας. Ἄλλ' ἡ μεγάλη αὐστηρότης του ἐδημιούργησεν εἰς τὸν στρατὸν του μεγάλας δυσανεσκειάς, αἱ ὁποῖαι κατέληξαν εἰς στάσιν. Ὁ Λούκουλλος ἠναγκάσθη τότε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἀρμενίαν, ὁ δὲ Μιθριδάτης ἐπανεκτήσεν τὸ κράτος του. Τοιοῦτοτρόπως ἀπώλεσε τοὺς καρποὺς τῶν ἐξόχων κατορθωμάτων του καὶ παρεσκεύασε τὸ ἔδαφος διὰ νέαν μεγάλην δόξαν τοῦ Πομπήϊου.

Τὸ 66 ἀνετέθη εἰς τὸν Πομπήϊον, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ πειρατικοῦ πολέμου εὗρίσκετο εἰς τὴν Ἀσίαν, ἡ διεξαγωγὴ τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ Μιθριδάτου. Μὲ μίαν νίκην ὁ Πομπήϊος ἔγινε κύριος τοῦ Πόντου. Ὁ Μιθριδάτης ἔφυγεν εἰς τὸν Καύκασον καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Κριμαίαν,

ὅπου ἐφρονεύθη, ἐνῶ ὁ Πομπήϊος ὑπεχρέωσε τὸν Τιγράνην νὰ ὑποταχθῇ.

Μετὰ ταῦτα ὁ Πομπήϊος ὑπέταξε τὴν Συρίαν καὶ ἡσχολήθη εἰς τὴν διοργάνωσιν τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ *Βιθυνία* μετὰ τοῦ *Πόντου* ἀπετέλεσαν ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ὅπως καὶ ἡ *Κιλικία* μετὰ τῆς *Συρίας*. Εἰς τὸν Τιγράνην ἀφῆκε μόνον τὴν Ἀρμενίαν, πέριξ δὲ τῶν ρωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν συνέστησε μικρὰ ὑποτελῆ κρατίδια, τῆς *Καππαδοκίας*, τῆς *Παφλαγονίας*, τῆς *Γαλατίας*, τῆς *Παλαιστίνης* κλπ. Τέλος τὸ ἔτος 62 π. Χ. μετὰ πενταετῆ νικηφόρον πόλεμον, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὰ σύνορα τοῦ κράτους μέχρι τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ, ὁ Πομπήϊος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν.

ΣΥΝΩΜΟΣΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΙΛΙΝΑ

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ ἀντιζηλία καὶ ἐχθροπάθεια εἰς τὴν Ρώμην μεταξὺ τῶν δύο πολιτικῶν μερίδων εἶχε φθάσει εἰς μεγάλην ὀξύτητα. Τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τούτου ἠθέλησαν νὰ ἐπωφεληθοῦν ἄνδρες φιλόδοξοι, διὰ νὰ καταλάβουν τὴν ἀρχήν. Ὁ Κράσσος παρὰ τὴν γενναιοδωρίαν, τὴν ὁποίαν ὁ ὑτέρογκος πλοῦτος ἐπέτρεπεν εἰς αὐτὸν νὰ σκορπίῃ, ἔστρεφετο ἀρετῶν πολιτικοῦ ἀνδρὸς καὶ διὰ τοῦτο συνεννοήθη μὲ νέον τινα ἄνδρα ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος· τὸν *Ἰούλιον Καίσαρα*, τοῦ ὁποίου δὲν ὑπώπτευε τὴν ἐξαιρετικὴν ἱκανότητα. Μετ' ὀλίγον ἡ Ρώμη ἔγινε θέατρον κοινωνικῶν ταραχῶν, αἱ ὁποῖαι ἠνύνησαν τὰ φιλόδοξα σχέδια τῶν νέων ἀνδρῶν.

Εἰς τὴν Ρώμην εἶχον συγκεντρωθῇ πλήθι δυσηρεστημένων, τοὺς ὁποίους συνήνωσεν ὁ ἐπιτηδειότατος *Σέργιος Κατιλίνας*. Ἀρχαῖος ὁπαδὸς τοῦ Σύλλα καὶ δολοφόνος πολλῶν προγραφέντων ὁ Κατιλίνας εἶχεν ἐξαιρετικὴν εὐφυΐαν καὶ δραστηριότητα. Τὴν περιουσίαν του εἶχε κατασπαταλήσει εἰς βίον ἔκλυτον, ἠγωνίζετο δὲ ἀπὸ τοῦ 65 νὰ γίνῃ ὕπατος.

Κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 64 ὁ Κατιλίνας ἀπέτυχε καὶ ἐξελέγη ὕπατος ὁ Κικέρων. Ἀλλ' ὁ Κατιλίνας σκέπτεται νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν διὰ βιαίας ἀνατροπῆς τοῦ καθεστώτος. Εἰς μὲν τοὺς 63 χρεωκοπημένους ὑπεσχέθη ἄφεςιν χρεῶν, εἰς τοὺς φίλους του τὰς διαφόρους ἀρχὰς καὶ εἰς τοὺς πτωχοὺς λεηλασίας καὶ διαρπαγὰς. Ἀλλ' ὁ Κικέρων παρηκολούθει τὰς κινήσεις τῶν συνωμοτῶν. Ἐξεφώνησε τοὺς περιφήμους λόγους κατὰ Κατιλίνα, ἀπεκάλυψε τὰ σχέδιά του καὶ κατέδίκασεν εἰς θάνατον τοὺς κορυφαίους ὁπαδοὺς του. Ὁ ἴδιος Κατιλίνας ἐφρονεύθη βραδύτερον εἰς τὴν Τυρρηνίαν, ὅπου εἶχε συγκεντρώσει

στρατόν. Παρ' ὅλην ὅμως τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ὁ Κικέρων ἀλέκτεται μετὰ τὸ γεγονὸς αὐτό, ἦτο φανερόν ὅτι πάντες ἀνέμενον τὸν Πομπήϊον, τὸν ὁποῖον ἐθεώρουν κύριον τῆς πολιτείας καὶ τὴν μόνην ἐγγύησιν διὰ τὴν ἡσυχίαν καὶ ἀσφάλειαν.

Ο ΚΑΙΣΑΡ

Ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς ἤρχισεν ἥδη νὰ ἐμφανίζεται ὁ Καῖσαρ.

Ἰούλιος Καῖσαρ

Ὁ Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ ἀνῆγε τὴν καταγωγὴν του εἰς τὴν πρώτην οἰκογένειαν τῆς Ρώμης, εἰς τὴν Ἰουλίαν γενεάν, ἣ ὁποία κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἀφροδίτην καὶ ἱδρυσε τὴν Ρώμην. Ἀλλὰ μεταγενέστεροι συγγενικοὶ δεσμοὶ ἔρριψαν τὸν Καῖσαρ εἰς τὴν δημοκρατικὴν μερίδα. Ὁ Μάριος εἶχε νυμφευθῇ τὴν θεῖαν του, ὁ ἴδιος δὲ ἦτο γαμβρὸς τοῦ δημαγωγοῦ Κίννα. Κατὰ τὰς προγραφὰς τοῦ Σύλλα μόλις ἐσώθη διαφυγὼν εἰς τὴν Ἀσίαν. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὄχι τόσον οἱ συγγενικοὶ δεσμοί, ὅσον ἡ ἄμετρος φιλοδοξία τὸν ὥθησαν νὰ τεθῇ ἀντιμέ-

τωπος τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῆς συγκλήτου.

Ὁ Καῖσαρ εἶχε σπαταλήσει ὅλην τὴν περιουσίαν εἰς τὸν ἀτακτον ἰδιωτικόν του βίον καὶ εἶχε δημιουργήσει τεράστια χρέη. Ὁ Κράσος ὅμως ἦτο πρόθυμος νὰ δανείξῃ καὶ ἐξεμεταλλεύετο τὴν ἀνάγκην τοῦ νέου διὰ πολιτικοὺς σκοπούς. Ὁ Καῖσαρ εἶχε σπάνια προτερήματα. Ἦτο εὐγενὴς καὶ εἶχε λάβει λεπτοτάτην ἀνατροφὴν. Ὑπὸ τὸ μελίχιον δὲ ἐξωτερικόν του ἐκρύπτετο πνεῦμα δαιμόνιον, δραστηριότης καὶ ἀπο-

φασιστικότης εξαιρετική. Είχε μεγάλην πολιτικὴν εὐστροφίαν, ἡ ὁποία τοῦ ἐπρομήθευσε φανατικούς φίλους, ἡ δὲ ὀργανωτικὴ ἱκανότης καὶ ἡ στρατηγικὴ του μεγαλοφυΐα ἐπρόκειτο νὰ ὑποτάξουν καὶ τὸν στρατὸν εἰς τὰς θελήσεις του.

Η ΠΡΩΤΗ ΤΡΙΑΝΔΡΙΑ (60)

Ὅταν ὁ Πομπήϊος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν (61), πάντες ἀνέμενον ὅτι θὰ ὤμίλει καὶ θὰ συμπεριεφέρετο ὡς κύριος τῆς πολιτείας. Διέπραξε τὸ σφάλμα νὰ διαλύσῃ τὸν στρατὸν, μόλις ἐπάτησε τὸ ἰταλικὸν ἔδαφος, καὶ νὰ στηριχθῇ εἰς τὴν δημοτικότητά του. Ἡ σύγκλητος καὶ οἱ ἀριστοκρατικοὶ ἠρνήθησαν νὰ ἐπικυρώσουν τὰς πράξεις του εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὁ Κράσσος ἀφ' ἐτέρου, ἀντίζηλος τοῦ Πομπηίου, ἀλλ' ἄτολμος, ἀνέμενε τὴν εὐκαιρίαν, διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν φιλοδοξίαν του. Ἡ σύγκλητος λοιπὸν ἐφαίνετο πανίσχυρος καὶ ἐπανήρχετο εἰς τοὺς καλοὺς χρόνους τῆς δημοκρατίας.

Ἀλλὰ τὸ θέρος τοῦ 60 ἐπανῆλθεν ἐξ Ἰσπανίας ὁ Καῖσαρ. Εὐθὺς ἐπηκολούθησε συμφιλίωσις Κράσσου καὶ Πομπηίου καὶ οἱ τρεῖς ἄνδρες ὑπέγραψαν εἶδος πολιτικῆς συμφωνίας καὶ διενεμήθησαν τὴν ἐξουσίαν. Αὕτῃ εἶναι ἡ περίφημος **Πρώτη Τριανδρία** (Triumviratus, 60), ἡ ὁποία δὲν ἦτο ὀρισμένον ἀξίωμα ἢ ἀρχή, ἀλλ' ἀπλῶς πολιτικὴ συμφωνία τῶν τριῶν ἀρχηγῶν. Τὸ πρῶτον ἀποτέλεσμα τῆς συμφωνίας ἦτο ἡ ἐκλογὴ τοῦ Καίσαρος ὑπάτου (59). Ἡ ὑπατεία του ὑπῆρξε πρωτοφανής. Ἐπαυσε νὰ συμβουλευέται τὴν ἀντιδρῶσαν σύγκλητον καὶ ἐπέβαλλε τὰς θελήσεις του διὰ τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος.

60

Ἐλαβε μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ὑπατείας του τὴν διοίκησιν τῆς Ἑντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίας καὶ τῆς Ναρβωννίδος διὰ μίαν πενταετίαν. Ἦλπιζεν ὅτι εὐτυχεῖς πόλεμοι ἐκεῖ θὰ τοῦ ἔδιδον τὴν δόξαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀποκτήσει ὁ Πομπήϊος διὰ τοῦ πειρατικοῦ πολέμου. Ἐκτὸς τούτου θὰ εἶχε στρατὸν ἀφωσιωμένον, ὁ ὁποῖος θὰ τοῦ ἐπέτρεπε νὰ γίνῃ κύριος τῆς πολιτείας. Τέλος ἐφρόντισε νὰ ἐκλεγῇ δήμαρχος ὁ φίλος του **Κλώδιος** καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 58 ἀνεχώρησεν εἰς Γαλατίαν.

ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΓΑΛΑΤΙΑΣ (58-50)

Πέραν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν (Gallia Transalpinga) ὠνόμαζον οἱ Ῥωμαῖοι τὴν μεταξὺ τῶν Ἀλπεων, Πυρηνναίων, Ρήνου καὶ Ἀτλαντικοῦ χώραν, ἡ ὁποία ἐκτὸς τῆς σημερινῆς Γαλλίας περιελάμβανε τὴν Ἑλβετίαν, τὸ Βέλγιον καὶ μέγα μέρος τῆς Ὁλλανδίας.

Ὁ Καῖσαρ εἰς διάστημα δύο ἐτῶν κατώρθωσε νὰ ὑποτάξῃ τὴν Γαλατίαν καὶ πρὸς στερέωσιν τῆς κατοχῆς ἐπέτυχε παράτασιν τῆς διοικήσεως ἐπὶ 5 ἄλλα ἔτη. Αἰφνιδίως ὅμως κατὰ τὰ τέλη τοῦ 54 ἐξεργάγη φοβερὰ ἐπανάστασις τῶν Γαλατῶν, οἱ ὅποιοι τὴν φορὰν αὐτὴν εὗρον ἑξαιρετον ἀρχηγόν, τὸν **Βερκιγκετόριξ** (Vercingetorix), ὁ ὁποῖος ἐκτὸς τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἱκανότητος διεπνέετο ἀπὸ τὸ ἰδανικὸν ν' ἀπαλλάξῃ τὴν πατρίδα του ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴν κατοχὴν. Ὁ

50

ἀγὼν ἐξηκολούθησε τραχὺς μέχρι τοῦ 50. Τέλος ἡ τακτικὴ τῶν λεγεόνων καὶ ἡ στρατηγικὴ ἱκανότης τοῦ Καίσαρος ἐθριάμβευσαν. Ἡ Γαλατία δολόκληρος ὑπετάχθη. Ἡ ὑποταγὴ τῆς Γαλατίας ἔχει μεγάλην σημασίαν διὰ τὸν πολιτισμόν. Μὲ τὸν καιρὸν ὁ γαλατικὸς λαὸς ἔμαθε τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ παρέλαβε τὸν ρωμαϊκὸν πολιτισμόν. Τοιοῦτοτρόπως τὸ πρῶτον διὰ τῆς κατακτήσεως τοῦ Καίσαρος ἤρχισε νὰ μεταδίδεται ὁ πολιτισμὸς εἰς τὴν δυτικὴν καὶ κεντρικὴν Εὐρώπην.

ΡΗΞΙΣ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΚΑΙ ΠΟΜΠΗΪΟΥ

Ἄλλ' ἐνῶ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη οἱ τρεῖς ἄνδρες διετήρησαν ἀγαθὰς σχέσεις, εἰς τὴν περίφημον δὲ συνάντησιν τοῦ 56 ἀνενώθη ἡ τριανδρία καὶ τὸ *τρικέφαλον* τέρας, ὅπως ἀπεκάλουν αὐτὴν οἱ σύγχρονοι, παρουσιάσθη πάλιν πανίσχυρον, αἴφνης γεγονότα ἐντελῶς ἀπρόοπτα προεκάλεσαν τὴν διάλυσιν τῆς τριανδρίας καὶ ἔδωκαν ἄλλην τροπὴν εἰς τὰ πράγματα. Τὸ 53 ὁ Κράσος πολέμῳ εἰς τὴν Συρίαν κατὰ τῶν Πάρθων, διὰ ν' ἀποκτήσῃ τὴν πολεμικὴν δόξαν, τὴν ὁποίαν δὲν εἶχε καὶ ἡ ὁποία ἀκριβῶς τὸν διέκρινεν ἀπὸ τοὺς ἀντιζήλους του, εὗρεν ἄδοξον θάνατον, ὁ δὲ Κλώδιος τὸ μόνον στήριγμα τοῦ Καίσαρος ἐν Ρώμῃ, ἐφονεύθη. Τὸν θάνατον τοῦ δημαγωγοῦ ἠκολούθησαν ἀγριαὶ σκηναί. Οἱ ὀπαδοὶ του συνῆψαν ἀληθεὶς μάχας πρὸς τοὺς ἱππεῖς καὶ συγκλητικούς. Ἡ σύγκλητος τότε ἀνέθεσεν εἰς τὸν Πομπήϊον ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν.

Ὁ Πομπήϊος, κύριος τῆς καταστάσεως εἰς τὴν Ρώμην, ἐπεχείρησε διὰ διαφόρων μέσων νὰ ταπεινώσῃ τὸν ἀντίζηλόν του Καίσαρα καὶ ν' ἀπογυμνώσῃ αὐτὸν ἀπὸ τὸν στρατὸν του. Ἡ σύγκλητος ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν αὐτοῦ ἀνεκάλεσεν ἐκ Γαλατίας τὸν Καίσαρα καὶ τὸν διέταξε νὰ διαλύσῃ τὸν στρατὸν του. Ὁ Καῖσαρ, ὁ ὁποῖος διέθετεν ἰσχυρὸν

49

καὶ ἀφωσιωμένον στρατὸν, ἐκινήθη κατὰ τῆς Ρώμης καὶ διέβη τὸν Ρουβίκωνα ποταμόν, τὸ ὄριον τῆς Ἰταλίας καὶ Γαλατίας (Ἰανουάριος τοῦ 49).

“Όταν ἦλθεν ἡ πρώτη εἰδησις ὅτι ὁ Καῖσαρ βαδίζει κατὰ τῆς πόλεως, οἱ ἀντίπαλοί του κατελήφθησαν ὑπὸ πανικοῦ. Ὁ ἴδιος ὁ Πομπήιος, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζετο ὅτι ἤρκει νὰ κτυπήσῃ τὸν πόδα του, διὰ ν’ ἀναπηδήσουν παντοῦ λεγεῶνες, παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ πανικοῦ καὶ μὲ 5 λεγεῶνας διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἑπειρον καὶ ἔστησε τὸ στατηγεῖόν του εἰς Θεσσαλονίκην. Ὁ Καῖσαρ ἔγινε κύριος τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ρώμης.

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 48 ἀποβιβάζεται εἰς τὴν Ἑπειρον. Οἱ δύο στρατοὶ συνηντήθησαν εἰς τὰ *Φάρσαλα* τῆς Θεσσαλίας (Αὔγουστος τοῦ 48). Ὁ στρατὸς τοῦ Πομπηίου διελύθη, 14 χιλ. ἐφονεύθησαν καὶ 20 χιλ. συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι. Ὁ Πομπήιος κατέφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως *Πτολεμαίου* ἐφρονεύθη, καθ’ ἣν στιγμὴν ἀπεβιβάζετο.

48

Μετ’ ὀλίγον ὁ Καῖσαρ ἔφθασεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου ἐτιμώρησε τοὺς δολοφόνους τοῦ Πομπηίου. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 81 ἡ Αἴγυπτος διέτελει ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν προστασίαν. Ὁ Καῖσαρ, τὸν ὁποῖον ἐμάγευσαν ἡ ἀρχαιότης, τὰ πλούτη καὶ τὰ θέλητρα τῆς χώρας τῶν Φαραώ, ἐπενέβη ὥς διαιτητὴς μεταξὺ τοῦ Πτολεμαίου καὶ τῆς ἀδελφῆς του *Κλεοπάτρας*, ἡ ὁποία ἀπῆτει τὸν θρόνον. Ἐβοήθησε τὴν Κλεοπάτραν, ἀλλ’ ἡ ἀπόφασις ἐξήγειρε τὸν λαὸν τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς φοβεράν στάσιν. Ὁ Καῖσαρ εὐρέθη τότε περικυκλωμένος εἰς τὰ ἀνάκτορα μὲ ἀσήμαντον δύναμιν καὶ διέτρεξε τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Μετ’ ὀλίγον ἀφοῦ ἔλαβεν ἐνισχύσεις, κατέστειλε τὴν στάσιν, ἀλλὰ κατὰ τὰς ταραχὰς ἀπετεφρώθη ἡ περίφημος βιβλιοθήκη τῆς Ἀλεξανδρείας, ἡ ὁποία περιέκλειεν ἀληθῆ θησαυρὸν βιβλίων.

Ἐντὸς τῶν ἔτων 47—45 ὁ Καῖσαρ συνέτριψε τὰ λείψανα τῶν ὁπαδῶν τοῦ Πομπηίου, οἱ ὁποῖοι εἰς μὲν τὴν Ἀσίαν εἶχον ἐνωθῇ μὲ τὸν υἱὸν τοῦ Μιθριδάτου *Φαρνάκην*, εἰς δὲ τὴν Ἀφρικὴν μὲ τὸν βασιλέα τῆς Νουμιδίας *Ιούβαν*. Τὸν Φαρνάκην ἐνίκησεν ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου, εἰς τὴν Ἀφρικὴν δὲ ἔκαμε τὴν περίφημον μάχην παρὰ τὴν *Θάψον* (46). Ἡ μεγαλυτέρα ὅμως δύναμις τῶν πομπηϊανῶν εἶχε συγκεντρωθῇ εἰς τὴν Ἰσπανίαν ὑπὸ τοὺς υἱοὺς τοῦ Πομπηίου *Γναῖον* καὶ *Σέξτον*. Εἰς τὴν μάχην τῆς *Μούνδας* (45) συντριβὴ καὶ ἡ τελευταία ἀντίστασις τῶν ὁπαδῶν τοῦ Πομπηίου. Ὁ Γναῖος ἐφρονεύθη, ἐνῶ ὁ Σέξτος ἐσώθη εἰς τὰ Πυρρηναῖα.

Μετά την νίκην τῆς Μούνδας ὁ Καῖσαρ ἦτο κύριος τοῦ κράτους. Ὁ λαὸς ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὸν τίτλον τοῦ *ισοβίου δικτάτωρος*. Ἐκτοτε πᾶσα ἐξουσία συνεκεντρώθη εἰς χεῖράς του. Προήδρευεν εἰς ὅλας τὰς ἐκλογάς, ὑπεδείκνυε τοὺς ὑποψηφίους καὶ ὠνόμαζεν ὁ ἴδιος τὸ ἥμισυ τῶν ἀρχόντων. Τοιουτοτρόπως ἡ ἐξουσία τῆς ἐκκλησίας ἀπέβη σκιώδης. Ἐπειδὴ ὡς πατρίκιος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκλεχθῇ δήμαρχος, ἔβαλεν ἐκ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ μόνον τὸ ἀπαραβίαστον. Ἡ σύγκλητος συνήρχετο μόνον τυπικῶς. Ὁ ἴδιος ἐξέδιδε συγκλητικὰ δόγματα χωρὶς νὰ τὴν συμβουλευέται.

Ὁ Καῖσαρ δὲν ἐμιμήθη τὸν Σύλλαν. Ἀπέφυγε τὰς προγραφὰς καὶ ἐλαχίστας δημεύσεις περιοισιῶν διέταξε. Συνεχώρησε πολλοὺς ἐκ τῶν ἐχθρῶν του καὶ ἐκάλεσεν ὅλους εἰς συνεργασίαν, διότι ἐνόμιζεν ὅτι μόνον διὰ τῆς ἐντίμου καὶ προθύμου συνδρομῆς ὅλων τῶν ὑγίων στοιχείων ἦτο δυνατόν τὸ ἔργον του νὰ περιβληθῇ μὲ γόητρον καὶ στερεότητα. *Δὲν θέλω, ἔγραφε, νὰ μιμηθῶ τὸν Σύλλαν. Ἐργαζιὰζομεν νέαν μέθοδον ὑπερισχύσεως καὶ ζητοῦμεν τὴν ἀσφάλειάν μας εἰς τὴν ἐπιείκειαν καὶ τὴν πραότητα.*

Πρὸς ἀναδιοργάνωσιν τοῦ κράτους ὁ Καῖσαρ ἔλαβε πλῆθος μέτρων. Μόνον πνεῦμα τόσον φωτεινὸν καὶ μεθοδικὸν ἦτο δυνατόν ἀμέσως ν' ἀντιληφθῇ τὰς κολοσιαιᾶς ἀνάγκας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ νὰ ἐπιβάλῃ πανταχοῦ τάξιν, ὁποῖαν δὲν εἶχε γνωρίσει ἕως τότε. Περίωρισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν διοικητῶν τῶν ἐπαρχιῶν, ὥρισεν τὰ προνόμια τῶν δημοσιωνῶν καὶ παντοῦ κατήργησε τὴν βίαν. Μὲ νόμους αὐστηροὺς περιέστειλε τὴν δημαγωγίαν. Τῇ συνεργασίᾳ πολλῶν σοφῶν διώρθωσε τὸ ἡμερολόγιον, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη *Ἰουλιανόν* ἐκ τοῦ ὀνόματός του.

Ὁ Καῖσαρ ἀκολουθῶν τὸ πρόγραμμα τῶν Γράκων ἠθέλε ν' ἀναστήσῃ τὴν μεσαίαν τάξιν. Πρὸς τοῦτο ἔλαβε σειρὰν μέτρων, τὰ ὁποῖα ἀποδεικνύουν τὴν ἔσοχον διορατικότητά τοῦ ἀνδρός. Περίωρισε τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐτρέφοντο ἀπὸ τὸ δημόσιον ταμεῖον, προμηθεύων εἰς αὐτοὺς ἐργασίαν. Ὑπεχρέωνε τοὺς γαιοκτῆμονας νὰ προσλαμβάνουν εἰς τὰ κτήματά των τοὐλάχιστον κατὰ τὸ 1/2 ἑλευθέρους ἐργάτας. Ἀνέλαβε τὴν κατασκευὴν πλῆθους κοινωφελῶν ἔργων. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον πρὸς τοῦτο μέτρον ἦτο ἡ ἰδρυσις ἀποικιῶν. Πλῆθος ἀποικιῶν ἰδρύθησαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, τὴν Ἑλλάδα, τὴν Ἀφρικὴν καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ Γαλατίαν. Ἡ Κό-

οινθος καὶ ἡ *Καρχηδών*, αἱ ὁποῖαι ἦσαν κατεστραμμένοι ἀπὸ τοῦ 146, ἐκτίσθησαν ἐκ νέου καὶ ἤκμασαν ταχέως.

Ἄλλὰ διὰ τῆς ιδρύσεως τῶν ἀποικιῶν δὲν ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς μεσαίας τάξεως καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς δυστυχίας. Εἶχε σχέδια μεγαλύτερα. Προπαρεσκεύαζε δι' αὐτῶν τὸν ἐκρωμαῖσμὸν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τὴν ἐνότητα τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου. Ὁ Καῖσαρ διενε-
ήθη διὰ τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ὅ,τι ὁ Μ. Ἀλέξανδρος διὰ τὴν Ἀνατολήν.

ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ (44)

Ἄλλ' ἡ φιλοδοξία τοῦ δικτάτωρος προέβαινεν ἀκόμη περαιτέρω. Εἰς τὴν Ρώμην ἤρχισαν νὰ φοβοῦνται ὅτι ὁ Καῖσαρ ἐπεθύμει νὰ γίνῃ βασιλεὺς. Ὑπῆρχον ἤδη τὰ ἐξωτερικὰ σημεῖα τῆς βασιλείας, ἡ πορφύρα, στέφανος ἐκ δάφνης, χρυσοῦς θρόνος εἰς τὴν σύγκλητον καὶ τὸ κληρονομικὸν ἐπώνυμον *Imperator* (αὐτοκράτωρ στρατηγός), τὸ ὁποῖον ὑπενθύμιζε τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ στρατοῦ. Τέλος τὸν Φεβρουάριον τοῦ 44 κατὰ τινὰ ἑορτὴν ὁ φίλος του Ἀντώνιος προσέ-
φερεν εἰς αὐτὸν βασιλικὸν διάδημα ἐνώπιον ὅλου τοῦ λαοῦ. Τὸ πλῆθος ἐσιώπησε χαρακτηριστικῶς, ὁ δὲ δικτάτωρ μετὰ τινὰ δισταγμὸν ἀπέ-
κρουσε τὸ διάδημα. Οἱ Ρωμαῖοι ἐχειροκρότησαν τότε, ἀλλὰ διετήρησαν πικρὰν τὴν ἀνάμνησιν ὅτι ὁ Καῖσαρ ἐδίστασε ν' ἀποκρούσῃ τὸ διάδημα.

Μὲ τοὺς σκοποὺς τοῦ αὐτοῦς ὁ Καῖσαρ ἀπέκτησε νέους ἐχθρούς. Οἱ αὐστηροὶ δημοκρατικοὶ καὶ οἱ ταραχοποιοὶ συνεσπειρώθησαν καὶ ἀπε-
τέλεσαν συνωμοσίαν, ἡ ὁποία διηυθύνετο ὑπὸ τοῦ *Κασσίου*, πομπηῖα-
νοῦ ἀμνηστευθέντος, καὶ τοῦ *Βρούτου*, φίλου τοῦ Καίσαρος. Τὴν 15
Μαρτίου τοῦ 44 ὁ Καῖσαρ, μολοντί εἰδοποιήθη περὶ τῆς συνωμο-
σίας, μετέβη εἰς τὴν σύγκλητον. Οἱ συνωμότες ὑπὸ τὸ
πρόσχημα ὅτι ἤθελον νὰ ζητήσουν μίαν χάριν συνεπυκνώ-
θησαν περὶ αὐτὸν καὶ τὸν ἐδόλοφόνησαν. Ἦτο τότε 55 ἐτῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

ΚΑΤΑΛΥΣΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ—ΟΚΤΑΒΙΑΝΟΣ

Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καίσαρος ἀρχίζει νέα περίοδος ἐμφυλίων πολέμων, οἱ ὅποιοι ὀδηγοῦν εἰς τὴν ὀριστικὴν κατάλυσιν τῆς δημοκρατίας.

Κύριος τῆς καταστάσεως κατ' ἀρχὰς γίνεται ὁ ὕπατος Ἀντώνιος καὶ ἔρχεται εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Καίσαρος Ὁκταβιανόν. Ἄλλ' οἱ δύο ἄνδρες συνεννοοῦνται καὶ μετὰ τοῦ Λεπίδου σχηματίζουν τὴν δευτέραν τριανδρίαν.

Οἱ τρεῖς ἄνδρες ἄφοῦ προέγραψαν τοὺς ἐχθροὺς των, συνέτριψαν τὸν τελευταῖον δημοκρατικὸν στρατὸν εἰς τοὺς Φιλίππους.

Μετ' ὀλίγον κύριοι τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἔγιναν ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Ὁκταβιανός. Ὁ Ἀντώνιος δελεασθεὶς ἀπὸ τὰ θέλγητρα τῆς βασιλίδος τῆς Αἰγύπτου Κλεοπάτρας ἐμεινεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἐνῶ ὁ Ὁκταβιανός ἐξουσίασεν εἰς τὴν Ρώμην καὶ τὴν Δύδιν.

Εἰς τὴν παρὰ τὸ Ἀκτιον ναυμαχίαν ὁ Ὁκταβιανός ἐνίκησε τὸν Ἀντώνιον καὶ ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑΝ ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ

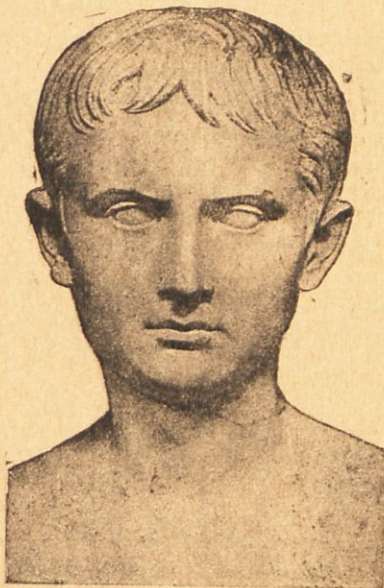
Μετὰ τὸν φόνον τοῦ Καίσαρος ὁ ὕπατος Ἀντώνιος, στενὸς φίλος τοῦ Καίσαρος, ἀνέπτυξε μεγάλην δραστηριότητα. Συνεννοήθη μὲ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἱππικοῦ Δέπιδον, κατέλαβε τὸ δημόσιον ταμεῖον καὶ ἔγινε κύριος τῶν ἐγγράφων καὶ τῶν θησαυρῶν τοῦ Καίσαρος. Παρὰ τὰς συμφιλιωτικὰς προσπάθειάς τοῦ Κικέρωνος, ὁ ὁποῖος ἐπρότεινε νὰ ἐπικυρωθοῦν αἱ πράξεις τοῦ Καίσαρος, ἀλλὰ νὰ δοθῇ ἀμνηστεία εἰς τοὺς δολοφόνους, ὁ Ἀντώνιος ἐξήγειρεν ἐπιτηδεῖως τὸν λαόν.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κηδείας τοῦ Καίσαρος ἀνέγνωσε τὴν διαθήκην, διὰ τῆς ὁποίας ὁ δικτάτωρ ἄφινεν εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς πολίτας μεγάλα ποσά, ἀπεκάλυψε τὸ διάτρητον ἐκ τῶν πληγῶν σῶμα καὶ ἐκίνησε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἔκαυσε τὰς οἰκίας τῶν συνωμοτῶν καὶ ἐξήτει τὴν τιμωρίαν των. Ἐκτοτε ὁ Ἀντώνιος ἦτο κύριος τῆς καταστάσεως. Ἐνομοθέτει κατὰ βούλησιν καὶ τὰς πράξεις του πα-

ρουσίαζεν ὥς θελήσεις τοῦ μεγάλου νεκροῦ. Ὁ Καῖσαρ ὁμίλει ἀκόμη διὰ τῆς διαθήκης του. Δικαίως ὁ Κικέρων ἔγραψεν εἰς φίλον του :

Ἀπληλλάγημεν τοῦ τυράννου, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῆς τυραννίας. Τί πράγματι νὰ ἐλπίσωμεν, ὅταν βλέπωμεν τὸν βιαιότερον καὶ ἀκολαστότερον τῶν ἀνθρώπων νὰ ἐξουσιάζῃ τὸ πᾶν διὰ τοῦ τρόμου τῶν ὄπλων, ὅταν λαὸς καὶ σύγκλητος οὐδεμίαν ἔχουν δύναμιν, ὅταν δὲν ὑφίσταται πλέον οὔτε νόμος οὔτε δικαιοσύνη ;

Πράγματι ὁ Ἀντώνιος ἦτο βίαιος καὶ χυδαῖος, φίλος τοῦ οἴνου καὶ τῶν διασκεδάσεων, πνιγμένος εἰς τὰ χρέη καὶ ἔτοιμος νὰ διαπράξῃ τὸ πᾶν, διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν φιλοδοξίαν του. Ἦτο ὅμως λαμπρὸς ἀξιώματικὸς καὶ ἄνθρωπος ἐνεργητικώτατος.

Ὁκταβιανὸς

Ὁ Ὁκταβιανὸς εἰκονίζεται εἰς νεαρὰν ἡλικίαν, ὅταν ἀκόμη ἐσπούδαζεν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς συνωμοσίας μετὰ τὴν ἐξέγερσιν τοῦ λαοῦ κατέφυγον εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὁ Κικέρων ἀφοῦ μέχρι τινὸς ἠκολούθησεν αὐτοῦς, ἔλαβεν ἄλλην ἀπόφασιν καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου ἤρχισε δεινὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Ἀντωνίου. Τότε ἤρχισε νὰ ἐκφωνῇ τοὺς περιφήμους κατὰ τοῦ Ἀντωνίου λόγους, τοὺς ὁποίους ὠνόμασε *Φιλιππικὸς* κατ' ἀπομίμησιν τῶν κατὰ Φιλίππου λόγων τοῦ Δημοσθένους.

ΟΚΤΑΒΙΑΝΟΣ

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἔφθασεν εἰς τὴν Ρώμην ὁ νεαρὸς Ὁκτάβιος, ὁ κληρονόμος τοῦ Καίσαρος. Ὁ Ὁκτάβιος ἦτο ἔγγονος τοῦ Καίσαρος καὶ καθ' ἣν ἐποχὴν ἐδολοφονεῖτο ὁ Καῖσαρ εὗρίσκετο εἰς τὴν Ἑλλάδα. Υἱοθετηθεὶς ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἔλαβε τὸ ὄνομα *Γάιος Ἰούλιος Καῖσαρ Ὁκταβιανός*.

Ἦτο νέος 19 μόλις ἔτων, καχεκτικὸς καὶ ἀδύνατος, δειλός, ἀλλὰ φυσιογνωμία ἐλκυστική, φιλόδοξος, δραστήριος καὶ ἐπιτηδείωτος νὰ

προσελκύη φίλους. Ἐδειξε μεγάλην πολιτικὴν σύνεσιν. Ὑπεκρίθη τὸν μετριοπαθῆ καὶ ἀνεξίκακον. Χάρις εἰς τὴν γοητείαν, τὴν ὁποίαν ἐξήσκει τὸ ὄνομα τοῦ Καίσαρος, συνεκέντρωσε 10 χιλ. παλαιμάχους καὶ διὰ τῶν ὑποσχέσεών του ἀπέσπασεν ἀπὸ τὸν Ἀντώνιον δύο λεγεῶνας. Ἐπίσης ἄφησε νὰ πιστευθῇ ὅτι πείθεται εἰς τὰς συμβουλὰς τοῦ Κικέρωνος, ὁ ὁποῖος ἐνόμισεν ὅτι ὁ Ὀκταβιανὸς ἦτο κατάλληλος νὰ καταβάλλῃ τὴν ἀπεχθὴ τυραννίαν τοῦ Ἀντωνίου. Πράγματι ὁ Ἀντώνιος μὴ θεωρῶν τὸ ἔδαφος πολὺ ἀσφαλὲς ἐν Ρώμῃ κατέφυγεν εἰς τὴν Δύσιν, ὅπου εὔρεν ἰσχυροὺς συμμάχους καὶ συνεκέντρωσε μεγίστην δύναμιν, 17 λεγεῶνας.

Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΤΡΙΑΝΔΡΙΑ (43)

Ὁ Ὀκταβιανὸς ἔμεινε τοιουτοτρόπως κύριος τῆς καταστάσεως εἰς τὴν Ρώμην, ἐξελέγη ὕπατος καὶ συνέστησεν ἀμέσως ἑκτακτον δικαστήριον κατὰ τῶν δολοφόνων. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τῇ μεσολαβήσει τοῦ Λε-

43

πίδου ὁ Ἀντώνιος καὶ Ὀκταβιανὸς συνηντήθησαν πλησίον τῆς Βολωνίας (Ὀκτώβριος τοῦ 43) καὶ οἱ τρεῖς ἄνδρες συνῆψαν τὴν *Δευτέραν Τριανδρίαν*, ἡ ὁποία δὲν ἦτο ὅπως ἡ πρώτη ἀπλὴ πολιτικὴ συνεννόησις, ἀλλὰ πενταετὴς ἀρχὴ ὑπὸ τὸν τίτλον *τρεῖς ἄνδρες* με ὕπατικὴν ἐξουσίαν πρὸς καθορισμὸν τοῦ πολιτεύματος.

Μετὰ ταῦτα εἰσῆλθον εἰς τὴν Ρώμην. Ἐκεῖ διεκήρυξαν ὅτι σκοπὸς τῶν ἦτο ἡ τιμωρία τῶν δολοφόνων τοῦ Καίσαρος. Εὐθὺς κατόπιν ἤρχισεν ἡ σύνταξις τῶν πινάκων προγραφῶν, τῶν ὁποίων προηγήθη προκήρυξις, ἡ ὁποία ἐνέβαλεν εἰς τρόμον καὶ τοὺς μᾶλλον τολμηροὺς.

Ὁδηγούμενοι ἀπὸ τὸ παράδειγμα τοῦ Καίσαρος θὰ προλάβωμεν τοὺς ἐχθροὺς μας... Ἐτοιμοὶ νὰ ἐπιχειρήσωμεν ἐκστρατείαν ὑπερπόντιον κατὰ τῶν δολοφόνων, δὲν θέλομεν ν' ἀφήσωμεν ἐχθροὺς ὀπισθεν ἡμῶν... Ὅστις θὰ βοηθήσῃ τὴν ἀπόδρασιν προγραφέντων, θὰ προγραφῇ ὁ ἴδιος. Νὰ προσκομίζωνται ἐνώπιον ἡμῶν αἱ κεφαλαί των. Εἰς ἀμοιβὴν ὁ μὲν ἐλεύθερος θὰ λαμβάνῃ 25 χιλ. δραχμὰς κατὰ κεφαλὴν, ὁ δὲ δούλος 10 χιλ. καὶ ἐπὶ πλέον τὴν ἐλευθερίαν του καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου. Τὰ ὀνόματα τῶν φονεῶν καὶ καταδοτῶν θὰ τηροῦνται μυστικά...

Εἰς 300 ὑπολογίζονται οἱ φονευθέντες συγκλητικοὶ καὶ εἰς 2000 οἱ ἱππεῖς. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Λεπίδου, ὁ θεῖος τοῦ Ἀντωνίου καὶ ὁ ρήτωρ Κικέρων, ὁ ὁποῖος συνελήφθη εἰς τοὺς κήπους τῆς ἐπαύλεώς του πλησίον τῆς Γαέτης, καθ' ἣν στιγμήν ἦτο ἑτοιμος νὰ ἐπιβιβασθῇ πλοίου. Ὁ Ἀντώνιος εἶχε διατάξει νὰ τοῦ φέρουν τὴν κεφαλὴν καὶ τὰς χεῖρας, αἱ ὁποῖαι ἔγραψαν τοὺς Φιλιππικούς. Ἡ κεφαλὴ τοῦ Κικέρωνος ἐξετέθη εἰς τὸ βῆμα τῆς ἀγορᾶς ὡς ἀπαισία προειδοποιήσις εἰς τοὺς δημοκρατικοὺς ρήτορας.

Οἱ δύο σπουδαιότεροι ἐκ τῶν δολοφόνων, ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος, εἶχον καταφύγει εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὁ μὲν Βροῦτος κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θράκην καὶ τὴν Ἀσίαν, ὁ δὲ Κάσσιος τὴν Συρίαν. Ἐκεῖ συνεκέντρωσαν ἰσχυροὺς στρατοὺς καὶ ἐφορολόγησαν ἀνηλεῶς τοὺς ἀσιάτας. Διεβίβασαν τὰ στρατεύματά των εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἠκολούθησαν τὴν Ἑγνατίαν ὁδόν, ἥ ὁποία ἔφερεν ἀπὸ Βυζαντίου διὰ Θεσσαλονίκης εἰς τὸ Δυρράχιον τῆς Ἀδριατικῆς.

Ἄλλ' ἤδη τὰ καισαρικὰ στρατεύματα διεβιβάσθησαν εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ ἠκολούθουν τὴν αὐτὴν ὁδόν. Ἡ σύγκρουσις ἐπῆλθεν εἰς τὴν πεδιάδα τῶν *Φιλίππων*. Ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος εἶχον τὴν ὑπεροχήν, διότι συνεκέντρωσαν 80 χιλ. πεζοὺς καὶ 10 χιλ. ἵππεῖς. Κατὰ τὴν πρώτην σύγκρουσιν ὁ Κάσσιος ἡττήθη ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου καὶ ἠτυοκτόνησεν, ἐνῶ ὁ Βροῦτος ἀπέκρουσε τὸν Ὀκταβιανόν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ Βροῦτος ἔδωκε δευτέραν μάχην, εἰς τὴν ὁποίαν ἡττήθη. Καὶ ὁ Βροῦτος ἠτυοκτόνησε ριφθεὶς εἰς τὸ ξίφος του, ἀποῦ ἀνεφώνησε τὸ περίφημον: *ὦ τλημον ἀρετῇ, λόγος ἄρ' ἦσθα!* Μὲ τὸν θάνατον τῶν δύο ἀνδρῶν ἡ δημοκρατία ἔχασε τοὺς τελευταίους προμάχους τῆς. Ὁ Ὀκταβιανός, ὁ ὁποῖος ἀσθενῶν δὲν παρευρέθη εἰς τὴν μάχην, ἀπηγόρευσε τὴν ταφὴν τοῦ σώματος τοῦ Βροῦτου καὶ διέταξε νὰ ἐκτεθῇ ὡς βορὰ τῶν γυνῶν.

Μετὰ τὴν μάχην οἱ νικηταὶ διεμοιράσθησαν τὰς ἐπαρχίας. Ὁ Λέπιδος ἔλαβε τὴν Ἀφρικὴν, ὁ Ὀκταβιανὸς τὴν Ἰσπανίαν καὶ ὁ Ἀντώνιος τὰς Γαλατίας. Ἡ Ἰταλία ἔμεινεν ἀδιαίρετος. Ὁ Ἀντώνιος μετέβη κατόπιν πρὸς εἰρήνευσιν τῆς ἀνατολῆς.

Ο ΟΚΤΑΒΙΑΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΥΣΙΝ

Ὁ Ὀκταβιανὸς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἀπεστράτευσεν 30 περίπου λεγεῶνας καὶ διένειμεν εἰς τοὺς συμπολεμιστάς του γαίας. Οἱ χωρικοὶ ἐξετοπίσθησαν, τὸ πλεῖστον τῆς ὑπαίθρου Ἰταλίας ἀνεστατώθη καὶ ὁ λαὸς ἤρχισε νὰ ταράσσεται. Ὁ Ἀντώνιος ἐνόμισεν ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐπωφεληθῇ ἀπὸ τὴν δυσαρέσκειαν τῶν ἱταλῶν κατὰ τοῦ Ὀκταβιανοῦ καὶ ἐμφανίζεται εἰς Βρινδίσιον. Ἡ φρόνησις δύο ἐξόχων συμβούλων τοῦ Ὀκταβιανοῦ, τοῦ *Ἀγρίππα* καὶ τοῦ *Μαικίηνα*, ἀπέσόβησαν τὴν σύρραξιν. Ἡ τριανδρία ἀνενώθη καὶ ἔγινεν ὀριστικῶς τέρα διανομὴ τοῦ κράτους. Ὁ Ὀκταβιανὸς ἐκράτησε τὴν Δύσιν, ὁ

Ἄντωνιος τὴν Ἀνατολὴν, ὁ Λέπιδος τὴν Ἀφρικὴν. Ὁ Ἀντώνιος ἐνυμφεύθη τότε τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ὀκταβιανοῦ Ὀκταβίαν.

Ἐνῷ δὲ ὁ Ἀντώνιος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ὁ Ὀκταβιανὸς ἡσυχολήθη εἰς τὴν εἰρήνευσιν τῆς Δύσεως. Ὁ υἱὸς τοῦ Πομπηίου **Σέξτος Πομπηῖος**, ὁ ὁποῖος εἶχε διαφύγει κατὰ τὴν μάχην τῆς Μούνδας, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος ἐξηκολούθησεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν τὸν πόλεμον. Καταρτίσας ἑλαφρὸν στόλον ἔγινε κύριος τῆς Σικελίας καὶ Σαρδηνίας καὶ ἀπέκλεισε τὴν Ἰταλίαν. Εἰς τὴν Ρώμην ἤρχισε φοβερὰ ἔλλειψις σίτου. Ὑπερίσχυσε ὅμως ἡ εὐστάθεια καὶ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Ὀκταβιανοῦ. Ὁ Λέπιδος τὸν ἐβοήθησε καὶ ἔστειλεν εἰς τὴν Σικελίαν μίαν στρατιάν. Ὁ δὲ Ἀγρίππας κατώρθωσε νὰ συντρίψῃ τὸν στόλον τοῦ Σέξτου, ὁ ὁποῖος κατέφυγεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ὅπου ἐδολοφονήθη.

Ὁ Λέπιδος ἠθέλησε μετὰ τὴν νίκην νὰ κρατήσῃ τὴν Σικελίαν. Ὁ Ὀκταβιανὸς ὅμως κατώρθωσε νὰ ἐλκύσῃ τὸν στρατὸν του καὶ ἀφῆρεσεν ἐπ' αὐτοῦ τὸν τίτλον τοῦ τριάνδρου καὶ καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγίστου ἀρχιερέως. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Ὀκταβιανὸς ἀπέβη κύριος ὅλης τῆς Δύσεως. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς ἀνέπτυξεν ἐξαιρετὰ διοικητικὰ προσόντα. Ἐξηγόρασε τὰ κτήματα τῶν παλαιμάχων καὶ ἐγκατέστησεν εἰς αὐτὰ πάλιν τοὺς Ἰταλοὺς. Συγχρόνως κατέστειλε τὴν ληστείαν καὶ ἐνίσχυσε τὴν γεωργίαν. Ὁ φίλος του Ἀγρίππας ἐκλεχθεὶς ἀγορανόμος τὸ 33 ἐγκαίνιασε πρόγραμμα μεγάλων ἐπιχειρήσεων, ὕδραγωγείων, πηγῶν κλπ. Τέλος διὰ νὰ διασκεδάσῃ τὸν λαόν, διωργάνωσε πολυτελεστάτας ἐορτὰς καὶ ἀγῶνας. Ἡ Ἰταλία ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἀνέπνεεν, ἐλησμόνει τὰς δεινὰς ἡμέρας τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ ἠυλόγει τὸ ὄνομα τοῦ Ὀκταβιανοῦ.

Ο ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗΝ

Ὁ Ἀντώνιος ὅτε μετὰ τὴν μάχην τῶν Φιλίππων ἐστάλη νὰ εἰρηνεύσῃ τὴν Ἀνατολὴν, ἐκάλεσεν εἰς Ταρσὸν τῆς Κιλικίας τὴν βασίλισσαν τῆς Αἰγύπτου Κλεοπάτραν ν' ἀπολογηθῇ διὰ τὴν συνδρομήν, τὴν ὁποίαν παρέσχεν εἰς τοὺς δολοφόνους τοῦ Καίσαρος. Ἡ πνευματώδης καὶ χαριεστάτη βασίλισσα ἔφθασεν εἰς Ταρσὸν ἐντὸς πλοίου με ἱστία ἐκ πορφύρας καὶ κόπας ἀργυρεῆς. Τὴν κωπηλασίαν ἐρρῶθμιζον ἤχοι αὐλῶν καὶ κιθάρας καὶ Χάριτες διηύθυνον τὸ πηδάλιον. Ὁ Ἀντώνιος ἠκολούθησε τὴν Κλεοπάτραν εἰς τὴν Αἴγυπτον (41), ὅπου ἐν μέσφ ἐορτῶν καὶ διασκεδάσεων διῆγε βίον ἡδονικόν.

Ὁ Ἀντώνιος διανοεῖτο νὰ διαδραματίσῃ εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὸν

τὸν ρόλον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, νὰ δρέψῃ δάφνας καὶ θριάμβους καὶ ν' αὐξήσῃ τὸ στρατιωτικόν του γόητρον. Οἱ *Πάρθοι*, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τοῦ ἀτυχήματος τοῦ Κράσσου ἔμενον ἀτιμώρητοι, διέβησαν τὸν Εὐφράτην καὶ κατέλαβον μέγα μέρος τῶν ρωμαϊκῶν κτήσεων. Ὁ Ἀντώνιος παρεσκεύασε μεγάλην ἐκστρατείαν μὲ 100 χιλ. στρατὸν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ κράτος τῶν. Ἀλλ' ἡ ἐκστρατεία ἐκείνη ἀπέτυχε καὶ ὁ Ἀντώνιος ὑπεχώρησε μὲ ἀπωλείας 25 χιλ., πρὸς ἀποζημίωσιν δὲ κατέλαβε τὴν Ἀρμενίαν (36).

Ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Αἴγυπτον ὁ Ἀντώνιος, ἐτέλεσε μεγαλοπρεπέστατον θρίαμβον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ὑπεδουλώθη ἀκόμη περισσότερον εἰς τὴν πονηρὰν βασιλίσσαν. Διένειμε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν εἰς τὴν Κλεοπάτραν καὶ τὰ τέκνα της. Τὸ 36 ἡ βασιλίςσα ἔλαβε τὴν Φοινίκην, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Κύπρον, βραδύτερον δὲ τὴν Κυρηναϊκὴν, τὴν Συρίαν, τὴν Κιλικίαν καὶ τὴν Ἀρμενίαν. Τοιοῦτοτρόπως ἐκ τῆς κυρίως Ἀνατολῆς ἔμμενον εἰς τοὺς Ρωμαίους ἡ Μ. Ἀσία καὶ ἡ Βιθυνία.

ΡΗΙΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΚΑΙ ΔΥΣΕΩΣ

Τέλος ὁ Ἀντώνιος κατέληξεν εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ διαζευχθῇ τὴν Ὀκταβίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐγκαταλείψει εἰς τὴν Ρώμην. Ἡ διαγωγή του αὕτη ἐξηρέθισε διαρκῶς περισσότερον τοὺς Ρωμαίους, οἱ ὁποῖοι ἔβλεπον μὲ ἀγανάκτησιν ν' ἀποσπῶνται αἱ πλουσιώτεραι ἐπαρχίαι τοῦ κράτους καὶ νὰ ἐξευτελίζεται εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὸ γόητρον τῆς Ρώμης. Ὁ Ὀκταβιανὸς δὲν ἀφῆκε τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαφύγῃ, ὅταν δὲ ὁ Ἀντώνιος εἶχε τὴν ἀφέλειαν νὰ ζητήσῃ παρὰ τῆς συγκλήτου τὴν ἐπικύρωσιν τῶν πράξεών του, εἰργάσθη ἐπιτηδειότατα, διὰ ν' ἀποσπάσῃ καὶ τὰς τελευταίας συμπαιδείας, αἱ ὁποῖαι ὑπελείποντο εἰς τὴν Ρώμην διὰ τὸν Ἀντώνιον.

Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἀγανάκτησις κατὰ τοῦ Ἀντωνίου ἐκορυφώθη. Ἡ σύγκλητος ἐστέρησεν αὐτὸν ὅλων τῶν ἀξιωμάτων καὶ τὸν ὑπεβίβασεν εἰς τὴν τάξιν τοῦ ἀπλοῦ πολίτου, διὰ νὰ περισώσῃ δὲ τὸ γόητρον τῆς Ρώμης ἀπεφάσισε τὸν πόλεμον κατ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Ὀκταβιανὸς δὲν ἠθέλησε νὰ δώσῃ εἰς τὸν νέον, τὸν τελευταῖον ἐμφύλιον πόλεμον, τὴν χροιάν ἐμφυλίου παραγαμοῦ. Ὁ πόλεμος ἐκηρύχθη κατὰ τῆς Κλεοπάτρας καὶ τοιοῦτοτρόπως ἔλαβε χαρακτῆρα ἐθνικοῦ ἀγῶνος τῆς Δύσεως κατὰ τῆς Ἀνατολῆς (θέρος τοῦ 32). Καὶ πράγματι ἡ Δύσις ἐτάχθη μὲ τὸν Ὀκταβιανόν, ἐνῶ ὁ Ἀντώνιος καὶ ἡ Κλεοπάτρα ἐστρατολόγησαν εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Ὁ στρατὸς τοῦ Ἀντωνίου, 100 χιλ., διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον, ὅπου μετ' ὀλίγον κατέφθασε καὶ ὁ στόλος. Ὁ Ὀκταβιανὸς μὲ 80 χιλ. διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἥπειρον, ἐνῶ ὁ στόλος ὑπὸ τὸν περιφημον στρατηγὸν Ἀγρίππαν κατέλαβε τὴν Κέρκυραν καὶ ἀπέκλεισε τὸν στόλον τοῦ Ἀντωνίου. Αἱ μετὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν συγκοινωνίαι τοῦ Ἀντωνίου ἐκινδύνευον νὰ διακοποῦν.

Παρὰ τὴν γνώμην τῶν ρωμαίων στρατηγῶν, οἱ ὁποῖοι συνεβούλευον τὸν Ἀντώνιον νὰ ζητήσῃ τὴν κρίσιν τοῦ ἀγῶνος εἰς τὴν ξηρὰν, ἐβάρυνεν ἡ γνώμη τῆς Κλεοπάτρας ἡ ὁποία ἤθελε νὰ ἴδῃ ναυμαχοῦντα τὸν αἰγυπτιακὸν στόλον. Παρὰ τὸ ἀκρωτήριο **Ἀκτιον** ἐγένινεν ἡ σύγκρουσις τῶν δύο στόλων. Ἀλλ' εὐθὺς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ναυμαχίας τὰ αἰγυπτιακὰ πλοῖα ἐστράφησαν πρὸς νότον καὶ ἀπεμακρύνοντο. Ἡ Κλεοπάτρα ἔσπευδεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, διὰ νὰ σώσῃ τὸ βασίλειον καὶ τοὺς θησαυροὺς της. Ὁ Ἀντώνιος δὲν ἐσκέφθη τίποτε, ἐγκατέλειπε στόλον καὶ στρατὸν καὶ ἠκολούθησε τὴν βασίλισσαν. Ὁ Ὀκταβιανὸς ἔμεινε κύριος τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ μετὰ μίαν ἐβδομάδα ἠχμαλώτισε καὶ τὸν στρατὸν τοῦ Ἀντωνίου (Σεπτέμβριος 31).

Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Ὀκταβιανὸς ἔφθασεν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Τότε ὁ μὲν Ἀντώνιος ἠυτοκτόνησεν, ἡ δὲ Κλεοπάτρα ἐδοκίμασε νὰ σαγηνεύσῃ τὸν Ὀκταβιανόν, ὅπως ἄλλοτε τὸν Καίσαρα καὶ τὸν Ἀντώνιον. Ἀλλ' ὁ νικητὴς ὑπεδέχθη αὐτὴν ψυχρότατα. Ἡ ὑπερήφανος βασίλισσα ἐμάντευsen ὅτι ὁ Ὀκταβιανὸς ἤθελε νὰ κοσμήσῃ δι' αὐτῆς τὸν θρίαμβόν του καὶ ἐπροτίμησε ν' αὐτοκτονήσῃ (30). Ἡ Αἴγυπτος προσηρητήθη, αἱ πράξεις τοῦ Ἀντωνίου εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἠκυρώθησαν καὶ αἱ χώραι αὐτῆς ὑπετάχθησαν ἐκ νέου εἰς τοὺς Ρωμαίους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Ο ΑΙΩΝ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Ὁ Αὐγουστος ἐγκαθίδρυσε τὴν μοναρχίαν διατηρήσας ὅλους τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Σὺν τῷ χρόνῳ συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὸν τὴν ἀνωτάτην διοικητικὴν, νομοθετικὴν, ἐκτελεστικὴν, θρησκευτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐξουσίαν καὶ ἐκυβέρνησε τὸ κράτος διὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ συμβουλίου καὶ τῶν ἰδιαιτέρων γραφείων, εἰς τὰ ὁποῖα προέβλεβεν ὡς ὑπαλλήλους κυρίως ἱππεῖς.

Διωγάνωσε τὴν διοίκησιν τῆς Ρώμης καὶ τῆς Ἰταλίας καὶ ἔδωκε τάξιν εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ τὰ οἰκονομικά.

Ἐδημιούργησε μόνιμον καὶ ἰσχυρὸν στρατόν, διὰ τοῦ ὁποίου ἐξηπάλασε τὴν εἰρήνην εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν.

Ἐπεχείρησε θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν μεταρρυθμίδιν καὶ ἐπροσέταξε τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας.

Οἱ Ρωμαῖοι, ἐξιντλημένοι ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων, ἐδετηρήθησαν τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' εὔρον τὴν εἰρήνην καὶ εὐνημερίαν.

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Τὸ θέρος τοῦ 29 ὁ Ὀκταβιανὸς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ρώμην, τὴν ὁποίαν κυριολεκτικῶς ἐθάμβωσε μὲ τὸν μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον καὶ τὰς πολυτελεῖς ἑορτάς. Ἐκλείσε τὸν ναὸν τοῦ Ἰανοῦ, εἰς ἔνδειξιν ὅτι ἐγκαινιάζει τὴν περίοδον τῆς εἰρήνης. Ὁ λαός, κουρασμένος ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους ἑνὸς αἰῶνος, ἐπόθει εἰρήνην. Ὁ Ὀκταβιανὸς χωρὶς ἐλιγμούς καὶ περιστροφάς θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἀμέσως κύριος ἀπόλυτος τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἀλλ' ἡ δολοφονία τοῦ Καίσαρος ἦτο δι' αὐτὸν μάθημα, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε ἐλησμόνησεν. Ἠρνήθη νὰ ὀνομασθῇ δικτάτωρ καὶ μὲ ἐξαίρετον σωφροσύνην καὶ μὲ βραδύτητα περιεσκεμμένην συνεκέντρωσεν ἀξιώματα καὶ τίτλους, οἱ ὁποῖοι καθίστων αὐτὸν πραγματικῶς κύριον τοῦ κράτους, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου ἐνέπνεεν εἰς τὸν δημοκρατικὸν λαὸν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εἰς οὐδὲν καινοτομεῖ. Εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ πολιτεύματος οὐδὲν ἐφαίνετο ὅτι μετεβλήθη. Αἱ

ἐκκλησίαι καὶ οἱ ἄρχοντες διετηρήθησαν, ἡ δὲ σύγκλητος ἐξήσκει ὅπως ἐπὶ τῶν καλῶν χρόνων μέγα γόητρον.

Πράγματι ὅμως ὁ Ὀκταβιανὸς ἀπέβη ὁ μόνος κύριος τοῦ κράτους. Τὸ 28 ἔλαβε τὸν τίτλον *Προϊστάμενος τῆς συγκλήτου*, τὸ δὲ 27 ἐξεδήλωσε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἰδιωτεύσῃ. Ἀλλ' ἡ σύγκλητος τὸν ἰκέτευσε νὰ διατηρήσῃ μέρος τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ ἀπένεμμεν εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης τὸν τίτλον *Αὐγουστος* (Augustus=Σεβαστός), ὁ ὁποῖος ἐδίδετο

μόνον εἰς τοὺς θεοὺς. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι ἔκτοτε γνωστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν ὁ Ὀκταβιανός.

ΤΑ ΑΞΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Ὁ Αὐγουστος περιεβλήθη μὲ εὐρύτατον *διοικητικὸν δικαίωμα* καὶ ἀνέλαβε κατ' ἀρχάς τὴν κυβέρνησιν τῶν ἐπαρχιῶν τῶν συνόρων καὶ τῶν στρατευμάτων αὐτῶν, ἐνῶ ἡ σύγκλητος ἐξεκολούθει νὰ διορίζῃ τοὺς διοικητὰς τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἔφερε διαρκῶς τὸν τίτλον *imperator*, τὸν ὁποῖον ἐπὶ δημοκρατίας ἐλάμβανον οἱ νικηταὶ στρατηγοὶ καὶ ὅσοι ἐξ αὐτῶν ἐλάμβανον παρὰ τῆς συγκλήτου τὸ δικαίωμα ἢ τὸ *imperium*, ὅπως ἔλεγον οἱ Ῥωμαῖοι, τῆς διοικήσεως

Αὐγουστος

Τὸ ἄνω μέρος ἀνδριάντος, ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται εἰς τὸ Βατικανὸν τῆς Ρώμης. Παριστάνει τὸν Αὐγουστον φοροῦντα θώρακα.

ἐπαρχιῶν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Αὐγουστος εἶχε κατ' οὐσίαν μόνος του τὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τὸ δικαίωμα νὰ διατηρῇ ἐντὸς τῆς πόλεως τὴν ἰδιαιτέραν του φρουράν, τοὺς περιφήμους *Πραιτωριανούς*.

Ἀπὸ τοῦ 23 ἔλαβε τὴν *δημαρχικὴν ἐξουσίαν*. Ἦδύνατο νὰ συγκαλῇ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν σύγκλητον, νὰ προτείνῃ νόμους καί, τὸ σπουδαιότατον, νὰ κωλύῃ πᾶσαν πράξιν τῶν ἄλλων ἀρχόντων διὰ τοῦ *veto*, ἐνῶ οὐδεὶς τῶν ἄλλων δημάρχων ἐνίστατο κατ' αὐτοῦ. Ἦδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 28 εἶχε περιβληθῇ μὲ *ὑπατικὴν ἐξουσίαν* χωρὶς νὰ εἶναι ὕπατος. Ἐκτοτε μετὰ τῆς συγκλήτου ἐκυβέρνην τὴν Ρώμην καὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐξέδιδε διατάγματα, τὰ ὅποια εἶχον ἰσχὺν νόμου ἰσοβίως καὶ δι' ὅλον τὸ κράτος.

Τέλος αἱ ἔξουσίαι τοῦ Αὐγούστου ἔλαβον καὶ *θηρησκευτικὸν χρῆσμα*. Τὸ 13 ὁ λαὸς μὲ ἐνθουσιασμόν ὠνόμασεν αὐτὸν *Μέγιστον ἀρχιερέα*. Ἐκτοτε οἱ Ρωμαῖοι ἐβλεπον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Αὐγούστου ὃν ὑπεργάνθρωπον, θεόν, καὶ ὡς τοιοῦτον ἐλάτρευσαν αὐτόν. Ἐτέλουν ἑτησίους ἀγῶνας πρὸς τιμὴν του, ἐθυσίαζον εἰς αὐτὸν καὶ τὸν ἔκτον μῆνα τοῦ ἔτους μετωνόμασαν ἐκ τοῦ ὀνόματός του Αὐγουστον.

Τοιοιτοτρόπως, ὅπως ἄλλοτε οἱ βασιλεῖς, ὁ Αὐγουστος ἦτο ἀνώτατος ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, ἀνώτατος δικαστῆς, νομοθέτης καὶ ἀρχιερεὺς. Ἄλλ' εἶχε καὶ τι πλέον, οἱ βασιλεῖς ἦσαν ἄνθρωποι, ἐνῷ αὐτὸς ἦτο σχεδὸν θεός.

Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Ὁ Αὐγουστος δὲν ἀνέθεσε τὰς ἔξουσίας του εἰς τοὺς ἄρχοντας, ὁπότε ἡ δύναμις του θὰ ἦτο σκιώδης. Ἐσκέφθη νὰ δημιουργήσῃ νέους ὁργανισμούς, ἑξαρτωμένους ἀμέσως ἀπ' αὐτοῦ.

Ἀπὸ μακροῦ χρόνου εἶχεν ἑξαιρέτους φίλους, οἱ ὅποιοι ἀπετέλουν εἶδος ἰδιαιτέρου συμβουλίου. Οἱ σημαντικώτατοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν ὁ Ἀγρίππας καὶ ὁ Μαικῆνας. Ὁ *Ἀγρίππας* ἦτο ἐκ τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν καὶ παιδικὸς φίλος τοῦ Αὐγούστου. Διεκρίθη ὡς ἑξάιρετος στρατηγὸς νικήσας τὸν Σέξτον Πομπήιον, τὸν Ἀντώνιον καὶ βραδύτερον τοὺς γερμανοὺς. Ὁ *Μαικῆνας* κατήγετο ἐξ ἀρχαίας βασιλικῆς οἰκογενείας τῆς Τυρρηνίας καὶ ἐπροτίμησε νὰ μείνῃ ἀπλοῦς ἱππεύς. Ὁ Μαικῆνας διεκρίθη κυρίως ὡς διπλωμάτης, Οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες μετὰ τινων συγκλητικῶν καὶ ἀνωτάτων ὑπαλλήλων ἐσχημάτισαν τὸ *Συμβούλιον τοῦ αὐτοκράτορος*, τὸ ὁποῖον ἀπεφάσιζε περὶ πάντων τῶν σπουδαίων ζητημάτων ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Αὐγούστου.

Μὲ τὸν καιρὸν αἱ πολλαὶ καὶ ποικίλαι ὑποθέσεις τῶν ἐπαρχιῶν ἀπῆτησαν ἰδιαιτέραν ὑπηρεσίαν διὰ τὴν ταχεῖαν διεκπεραίωσιν. Τοιοιτοτρόπως ἐμορφώθη ἡ *γραφειοκρατία τοῦ Αὐγούστου*, ἡ ὁποία ἀπετελεῖτο ἀπὸ ὑπαλλήλους ἐξησχημένους καὶ ἐξηρητημένους ὅχι ἀπὸ τὴν πολιτείαν, ἀλλ' ἀμέσως ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Αὐγουστος εἶχε θαυμάσει τὰς ἑλληνικὰς μεγαλουπόλεις τῆς Ἀνατολῆς καὶ πρὸ πάντων τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἡ Ρώμη ἀκόμη ἦτο ἡ πρωτόγονος πόλις τοῦ Ρωμύλου. Ἐπεθύμει λοιπὸν νὰ δώσῃ καὶ εἰς τὴν Ρώμην ὅψιν μεγαλουπόλεως, νὰ τὴν προικίσῃ μὲ τάξιν καὶ εὐμάρειαν πρωτευούσης. Πρὸς τοῦτο ἐδημιούργησεν ἐντελῶς νέας ὑπηρεσίας, τὴν *ἀστυνομικὴν*, *πυροσβεστικὴν* καὶ *ἐπισιτιστικὴν* ὑπὸ ἰδιαιτέρους ἄρχοντας, οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο *praefecti*. Ἐργούθησε τὴν κοίτην τοῦ Τιβέ

ρεως, ἐβελτίωσε τοὺς λιμένας, τὰς γεφύρας καὶ τοὺς ὑπονόμους. Διὰ τῶν φροντίδων τοῦ Ἀγρίππα ἡ πόλις ἐφωδιάσθη μὲ ἀφθονον ὕδωρ, μὲ ὑδραγωγεία, πηγὰς, δεξαμενὰς κτλ. Τὰ ἀρχαῖα οἰκοδομήματα ἐπεσκευάσθησαν καὶ νέα μαρμαρόκτιστα ἀνηγέρθησαν εἰς πλεῖστα σημεῖα τῆς πόλεως. Δικαίως ὁ Αὐγουστος ἐκαυχᾶτο ὅτι *παρέδωκε μαρμαρόκτιστον πόλιν, τὴν ὅποιαν παρέλαβε πλινθόκτιστον*.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐφρόντισε νὰ δώσῃ τὴν παλαιὰν γεωργικὴν ἀκμὴν. Αἱ ἐρημωθεῖσαι ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἐκτάσεις ἐπληρώθησαν κατοίκων καὶ ἐκαλλιεργήθησαν ἐπιμελῶς. Ἡ ἀξία τῆς γῆς ὑπερετιμήθη, ἡ ληστεία κατεστάλη, ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον ἔλαβον ζώην εἰς ὅλην τὴν χερσόνησον. Ἀλλ' ἐντελῶς ἐξαιρετικὴ ὑπῆρξεν ἡ προσπάθεια τοῦ Αὐγούστου διὰ τὴν κυβέρνησιν τῶν ἐπαρχιῶν. Κατέπανσε τὴν ἀργυρολογίαν καὶ λεηλασίαν καὶ ἐπηγρύπνει διὰ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης. Διέτρεξεν ὁ ἴδιος τὰς ἐπαρχίας καὶ ἀντελήφθη ἐκ τοῦ πλησίον τὰς ἀνάγκας αὐτῶν.

Ἀλλὰ οἱ πόλεμοι, ὁ στρατὸς, τὰ δημόσια ἔργα, ὁ ἐπισιτισμός, αἱ διοικητικαὶ μεταρρυθμίσεις ἀπῆλθον μεγάλας δαπάνας. Ὁ Αὐγουστος ἀναδιωργάνωσε καὶ τὰ οἰκονομικά. Ἐκτὸς τοῦ **Δημοσίου Θησαυροφυλακίου**, τὸ ὁποῖον διεχειρίζετο ἡ σύγκλητος, συνέστησε τὸ **Αὐτοκρατορικὸν Θησαυροφυλάκιον**, εἰς τὸ ὁποῖον εἰσῆρχοντο οἱ φόροι τῶν ἐπαρχιῶν, τὰς ὁποίας ἐκυβέρνηα ὁ ἴδιος. Τὸ ταμεῖον τοῦτο ἐπροικοδόπησε καὶ διὰ νέων φόρων, οἱ δὲ εἰσπράκτορες ὠνομάσθησαν *πληρεξούσιοι τοῦ αὐτοκράτορος*.

ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ὁ Αὐγουστος δὲν ἐπεδίωξεν ἐξωτερικὰς κατακτήσεις. Κυρίως ἐφρόντισε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ κράτος μὲ ἰσχυρὸν στρατὸν καὶ νὰ καταστήσῃ τὰ σύνορά του ἀδιάσπαστα. Πρὸς τοῦτο ἐδημιούργησε μόνιμον καὶ πολυάριθμον στρατόν. Ὁ στρατὸς τοῦ Αὐγούστου ἀποτελεῖτο ἀπὸ 25 λεγεῶνας, οἱ ὁποῖοι ἐστρατολογοῦντο ἐκ τῶν ρωμαίων πολιτῶν τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ ἐκ σωμάτων βοηθητικῶν, τὰ ὁποῖα ἐστρατολογοῦντο ἐκ τῶν ὑπηκόων καὶ τῶν βαρβάρων. Ὁ στρατὸς οὗτος, χωρὶς νὰ καταργηθῇ ἡ στρατιωτικὴ θητεία, ἦτο κυρίως ἐθελοντικὸς καὶ μισθοφορικὸς. Οἱ στρατιῶται κατετάσσοντο δι' 20—25 ἔτη, δὲν ἐπετρέπετο νὰ νυμφευθοῦν καὶ ἀπολύμενοι ἐλάμβανον ἐφ' ἅπαξ χρηματικὴν ἀποζημίωσιν ἢ γαίαν. Ὁ στρατὸς τοῦ Αὐγούστου ἀνῆρχετο εἰς 300 χιλ. ἄνδρας.

Μολοντί ἡ πολιτικὴ τοῦ Αὐγούστου ἦτο εἰρηνικὴ, ἤναγκάσθη νὰ διεξαγάγῃ ἐξωτερικοὺς πολέμους, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸν εἰρὴνικὸν εἰς τὰς

συνοριακὰς ἐπαρχίας. Κατὰ πρῶτον συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰσπανίας. Εἰς τὴν Ἀσίαν ἐταπείνωσε τοὺς Πάρθους καὶ προσήρτησε μικρά τινα ἀνεξάρτητα κράτη τῆς Ἀσίας, τὴν Γαλατίαν καὶ τὴν Ἰουδαίαν. Κατέστησε τὸν Δούναβιν καθ' ὅλον τὸν ροὺν τοῦ τοῦ ὄριον τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἀφοῦ ὑπέταξε τὴν *Ραιτίαν*, σημερινὴν Βαυαρίαν· ὅπου ἰδρὺθη ἡ ἀποικία Αὐγούστα, τὸ *Νωρικόν*, τὴν σημερινὴν Αὐστρίαν, καὶ τὴν *Μοισίαν*, σημερινὴν Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν.

Ἄλλ' ὁ σπουδαιότερος ἐκ τῶν πολέμων τοῦ Αὐγούστου ἦτο κατὰ τῶν Γερμανῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰς ἐπαρχίας του ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν γερμανικῶν φυλῶν, ἀπεφάσισε νὰ μεταφέρῃ τὰ ὅρια τοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ Ρήνου εἰς τὸν Ἑλβαν. Ἐξαίρετοι στρατηγοί, ὡς ὁ *Δροῦσος* καὶ ὁ *Τιβέριος* ἔγγονοι τοῦ αὐτοκράτορος, ἐπέτυχον νὰ ὑποτάξουν τοὺς μεταξὺ Ρήνου καὶ Ἑλβα γερμανοὺς (12—7 π.Χ.) Ἀλλὰ τὸ ἔτος 9 μ. Χ. ἔνεκα τῆς κακῆς διοικήσεως τοῦ *Οὐάρωνος* ἐξεργάγη τρομερὰ ἐπανάστασις τῶν Γερμανῶν. Ὁ Οὐάρων παρὰσυρθεὶς μετ' 3 λεγεῶνας εἰς τὸ ἐλῶδες *Τευτοβούργειον* δάσος κατεσφάγη. Ἄλλ' ὁ Αὐγουστος, γέρον ἤδη, δὲν ἤθελε ν' ἀρχίσῃ νέον ἀγῶνα. Ὅριον ὀριστικὸν τοῦ κράτους εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἔμεινεν ὁ Ρήνος.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

Κατὰ τὰ μέσα τοῦ Α' π. χ. αἰῶνος παρατηρεῖτο εἰς τὴν Ρώμην μεγάλη θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ κατάπτωσις. Ἡ ἀθεία, ἡ ἔκλυσις τῶν ἠθῶν, ἡ περιφρόνησις τῆς οἰκογενείας, ἡ μεγάλη πολυτέλεια εἰς τὰ δεῖπνα καὶ τὸν ἱματισμόν, ἡ ἐγκατάλειψις τῶν παλαιῶν αὐστηρῶν παραδόσεων εἶχον λάβει μεγάλας διαστάσεις. Ὁ Αὐγουστος ἠθέλησε διὰ νόμων νὰ περιορίσῃ τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν ἀκαταστασίαν τῶν χρόνων του. Ἀνενέωσε τὰς παλαιὰς λατρείας καὶ ἑορτὰς καὶ ἐξήτησε νὰ ἐπαναφέρῃ τοὺς Ρωμαίους εἰς τὴν παλαιὰν θρησκευτικὴν παράδοσιν. Ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε δυστυχῶς νὰ ἐνισχύσῃ καὶ τὴν πίστιν τῶν ἀνθρώπων. Ἡ προσπάθειά του περιορίσθη εἰς ἐξωτερικοὺς μόνον τύπους χωρὶς νὰ ἔχη βαθυτέραν ἐπίδρασιν εἰς τὴν συνείδησιν τῶν ἀνθρώπων.

Ἀποτελεσματικώτερα ὑπῆρξαν τὰ μέτρα του πρὸς ἀναχαίτισιν τῆς ἠθικῆς διαφθορᾶς. Ἐπέβαλε διὰ νόμων τὸν γάμον καὶ περιώρισε τὸ διαζύγιον καὶ τὴν πολυτέλειαν τοῦ φαγητοῦ καὶ τῆς ἐνδυμασίας κτλ. Ἀλλὰ τὰ μέτρα ταῦτα συνήντησαν μεγάλην ἀντίδρασιν εἰς τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις. Αὐτὴ ἡ κόρη τοῦ Ἰουλίου ἔδιδε τὸ κακὸν παράδειγμα. Ὁ Αὐγουστος ἠναγκάσθη διὰ τοῦτο νὰ τὴν ἐξορίσῃ.

Ὁ Αὐγουστος ἐξηκολούθει νὰ ζῇ εἰς τὴν οἰκίαν του ἐπὶ τοῦ Παλατίνου λόφου ὡς ἀπλοῦς ιδιώτης ἄνευ αὐλῆς. Ἀπέφευγε συστηματικῶς νὰ ἐξερεθίσῃ τοὺς πολίτας δι' ἐπεδείξεων καὶ αὐταρχικῶν τρόπων. Ἀλλὰ μολονότι οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι εἶχον ἀμβλύνει πολὺ τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας, ὑπῆρχον πολλοί, τοὺς ὁποίους δὲν κατώρθωνε νὰ ἐξαπατήσῃ διὰ τῆς ὑποκρισίας του. Ἐν τούτοις ὁ λαὸς καὶ ἡ σύγκλητος ἔμειναν μέχρι τέλους ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Αὐγουστον.

Ἐφ' ὅσον ὅμως παρήρχετο ἡ ἡλικία, τὸν Αὐγουστον ἀπησχόλει τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς. Αἱ ἐξουσίαι εἶχον δοθῇ μόνον εἰς αὐτὸν ἰσοβίως, μετὰ δὲ τὸν θάνατόν του ἦτο δυνατόν ν' ἀποκατασταθῇ τὸ δημοκρατικὸν καθεστῶς. Πράγματι ὅμως μόνον ὀλίγοι γέροντες ἐπέζων, οἱ ὁποῖοι διετήρουν ἀνάνησιν τοῦ δημοκρατικοῦ καθεστώτος καὶ οὐδεὶς ἐσκέπτετο σοβαρῶς περὶ ἀποκαταστάσεώς του. Διὰ τοῦτο ἐθεώρησαν φυσικὸν ὁ Αὐγουστος νὰ ὀρίσῃ τὸν διάδοχόν του. Ὁ αὐτοκράτωρ παρέλαβεν ὡς συνάροντα καὶ διεμοίρασε μετ' αὐτοῦ τὰς ἐξουσίας τὸν *Τιβέριον*, υἱὸν τῆς δευτέρας συζύγου του Λιβίας ἐκ τοῦ πρώτου της γάμου, τὸν ὁποῖον εἶχεν υἱοθετήσῃ. Διὰ τῆς πράξεως ταύτης ὥριζε διάδοχον τὸν υἱόν του.

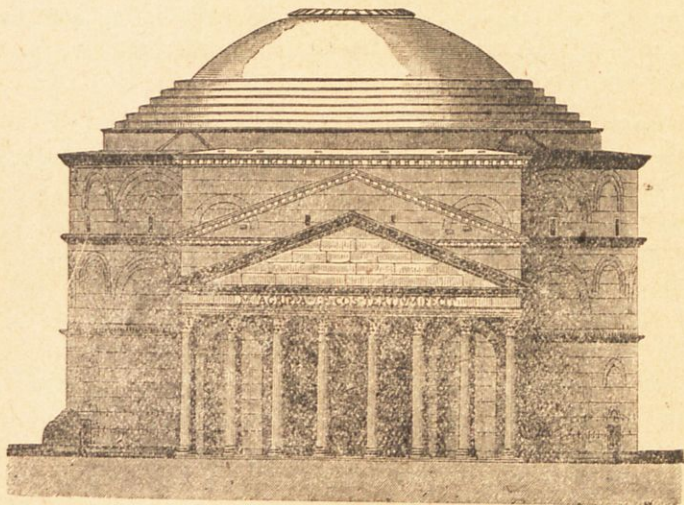
Ὁ Αὐγουστος μετὰ κυβέρνησιν 45 ἐτῶν ἀπέθανε τὸ 14 μ. Χ. εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν. Μέχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας ἐξηκολούθει ν' ἀσχολεῖται μὲ τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἀπεράντου κράτους. Οἱ Ρωμαῖοι ἀπὸ εἰλικρινῆ εὐγνωμοσύνην καὶ ὄχι ἐκ κολακείας ἀπέδωκαν εἰς τὸν νεκρὸν θείας τιμᾶς. Ἐθαψαν αὐτὸν εἰς τὸ περίφημον μανωλεῖον, τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος εἶχε διατάξει νὰ κτίσουν εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως, καὶ ἡ σύγκλητος κατέταξεν αὐτὸν μετὰ τῶν θεῶν. Πράγματι ὀλίγοι ἄνθρωποι εἰς τὸν κόσμον διεδραμάτισαν τόσον σπουδαῖον πρόσωπον. Ἐθεσε τέρμα εἰς τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, ἀπέδωκεν εἰς τὸν λαὸν τὴν εἰρήνην καὶ τὴν εὐημερίαν, ἠὔξησε τὸ κράτος διὰ νέων κατακτήσεων καὶ ἔθεσε τὰς βάσεις τοῦ νέου πολιτειακοῦ καθεστώτος, τῆς αὐτοκρατορίας.

Αἱ Τέχναι

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου αἱ τέχναι διεδόθησαν πολὺ εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος. Ἀλλ' οἱ Ρωμαῖοι δὲν διεκρίθησαν οὔτε εἰς τὴν γλυπτικὴν οὔτε εἰς τὴν ζωγραφικὴν. Τὰ μὲν γλυπτικὰ ἔργα ἢ κατεσκεύαζον εἰς τὴν Ρώμην Ἕλληνες τεχνῖται ἢ παρηγγέλλοντο εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἐργαστήρια. Ἐπίσης τὸ μέγαρον ἐκόσμων Ἕλληνες ζωγράφοι. Τοῦ-

ναντίον ἀντάξια τοῦ μεγαλείου τῆς Ρώμης εἶναι τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μνημεῖα.

Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ρωμαϊκὴ τέχνη. Ἄλλ' οἱ Ρωμαῖοι τὰ πρότυπα τῶν οἰκοδομημάτων ἐδανείσθησαν ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνας. Οὕτω παρέλαβον ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοὺς κίονας, τὴν στοὰν καὶ τὰ ἀετώματα. Οἱ ἴδιοι ἐδημιούργησαν τὰ τόξα, διὰ τῶν ὁποίων συνέδεον τοὺς κίονας, τὰς ἀψίδας καὶ τὸν στρογγύλον θόλον,

Πάνθεον

Εἶναι ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ οἰκοδομήματα τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἐμπροσθεν φέρει στοὰν ὑποβασταζομένην ὑπὸ 16 κορινθιακῶν κίωνων καὶ ἀετώμα. Δι' αὐτῆς εἰσέρχεται τις εἰς τὸν ναόν, ὁ ὁποῖος εἶναι στρογγύλος καὶ στεγάζεται ὑπὸ θόλου. Ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀγρίππα τὸ 27 π. Χ. καὶ καθιερώθη εἰς τοὺς θεοὺς, τοὺς προστάτας τῆς οἰκογενείας τοῦ Αὐγούστου.

διὰ τοῦ ὁποίου ἐστέγαζον συνήθως τὰ οἰκοδομήματα. Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθη ὁ *Ρωμαϊκὸς ρυθμός*.

Ὁ Αὐγούστος ἐκόσμησε τὴν Ρώμην μὲ πλῆθος μνημείων. Κατεσκεύασε *νέαν ἀγοράν*, εἰς τὴν ὁποίαν ἔδωκε τὸ ὄνομά του καὶ συμπλήρωσε τὸ *θέατρον* τοῦ *Μαρκέλλου*, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε 4 χιλ. θεατὰς καὶ συνεδύαξε τοὺς τρεῖς ἑλληνικοὺς ρυθμούς, δωρικόν, ἰωνικόν καὶ κορινθιακόν. Ὁ Ἀγρίππας κατεσκεύασε μεγάλας *θήρμας*, ἤτοι λουτρά, εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως, τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦδε ἐχρησίμευε μό-

νον διὰ στρατιωτικὰς ἀσκήσεις καὶ περιπάτους. Ἐκεῖ ἐπίσης κατεσκεύασε κολοσσαῖον ναόν, τὸ *Πάνθεον*, σχήματος κυκλικοῦ, ὅπου ἐλατρεύοντο οἱ προστάται τῆς οἰκογενείας τοῦ Αὐγούστου θεοί, δύο *θέατρα*, τὸ *ἀμφιθέατρον* καὶ μεγάλην *στοάν* μὲ 300 κίονας. Ἐξαίρετον ἐπίσης ἔργον ἦτο ὁ *Βωμὸς τῆς εἰρήνης*, κοσμημένος μὲ ὠραιότατα ἀνάγλυφα, τῶν ὁποίων οἱ Ἕλληνες γλύπται ἀπέδωκαν θαυμασίως τὴν αὐστηρότητα τῶν ρωμαϊκῶν μορφῶν. Πλήθος ναῶν, στοῶν, βιβλιοθηκῶν καὶ ἄλλων οἰκοδομημάτων ἔγιναν ἐπὶ Αὐγούστου, τὰ ὅποια ἀπήτησαν μέγιστα ποσά, περίπου 3 δισεκατ. σημερινῶν δραχμῶν, καὶ μετέβαλον τὴν ὄψιν τῆς πόλεως.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Ἡ περίοδος ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σύλλα μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Αὐγούστου ὑπῆρξεν ἡ ταραχωδεστέρα τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνδοξότερα καὶ μᾶλλον δημιουργικῇ. Ὁ κολοσσαῖος πλοῦτος καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐπίδρασις ἐλέπυναν τὸ πνεῦμα τῶν Ρωμαίων καὶ ἀνέπτυξαν τὸ καλαισθητικὸν συναίσθημα. Ἡ ἀνωτέρα κοινωνικὴ τάξις ἐδείκνυε μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὰ προϊόντα τοῦ πνεύματος. Ἀλλὰ καὶ ἀπλοὶ ἰδιῶται ἤνοιγον βιβλιοθήκας καὶ ἐσχημάτιζον κύκλους ἐγγραμμάτων, ὅπου ἀνεγινώσκοντο τὰ νέα ἔργα. Ἡ ἐποχὴ αὕτη ἀποτελεῖ τὸν *Χρυσὸν αἰῶνα* τῶν ρωμαϊκῶν γραμμάτων καὶ ὀνομάζεται εἰς τὴν ἱστορίαν *Αἰὼν τοῦ Αὐγούστου*, περιλαμβάνει δὲ τὰ ἔτη ἀπὸ τοῦ 80 π.Χ. μέχρι τοῦ 14 μ.Χ. Πραγματικῶς ὁ Αὐγουστος εἶχε συμφέρον νὰ διαδοθοῦν εἰς τὸν λαὸν αἱ ἰδέαι, τὰς ὁποίας αὐτὸς ἠσπάζετο, νὰ ἐνισχυθῇ ἡ πίστις καὶ ἡ ἀφοσίωσις εἰς τὸ νέον καθεστὼς καὶ νὰ ὑμνηθοῦν καὶ ν' ἀναζήσουν, εἰ δυνατόν, αἱ προγονικαὶ ἀρεταί, εἰς τὰς ὁποίας ἡ Ρώμη ὥφειλε τὸ μεγαλεῖόν της.

Οἱ ρωμαῖοι συγγραφεῖς ὑπῆρξαν ἀναντιρρήτως μαθηταὶ τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ παρὰ τὴν βαθεῖαν ἐπίδρασιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς τὴν ρωμαϊκὴν λογοτεχνίαν, αὕτη ἔχει τὸν *ἰδιαῶντα* χαρακτήρα της καὶ ἐδημιούργησεν ἔργα ἐπίσης μεγάλα. Ἡ Ρώμη εἶχε μεγάλους συγγραφεῖς ἤδη ἐπὶ τῆς δημοκρατίας. Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἐμφυλίων πολέμων ὁ ἱστοριογράφος *Σαλλούστιος* (86-35 π. Χ), τὸν ὁποῖον παραβάλλουν πρὸς τὸν Θουκυδίδην, συνέγραψε τὴν ἀξιόλογον *Ἱστορίαν τῆς συνωμοσίας τοῦ Καιλίνα* καὶ τὸν πόλεμον *κατὰ τοῦ Ἰουγούρθα*, εἰς τὰ ὅποια δεικνύει περιγραφικὴν δύναμιν καὶ ψυχολογικὴν ἱκανότητα. Ὁ *Ἰούλιος Καίσαρ* συνέγραψε τὰ *Ἀπομνημονεύματα τοῦ Γαλατικοῦ πολέμου*, τὸν ὁποῖον ὁ ἴδιος διεξήγαγε. Τὸ βιβλίον εἶναι πρὸ-

τυπον εἰς τὸ εἶδος του διὰ τὴν ἐνάργειαν τῆς διηγήσεως καὶ τὴν καθαρότητα τοῦ ὕφους. Ὁ ἴδιος συνέγραψε καὶ *Ὑπομνήματα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου* κατὰ τοῦ Πομπηίου Ὁ μεγαλύτερος ὅμως συγγραφεὺς τῶν χρόνων τῆς δημοκρατίας εἶναι ὁ περίφημος ρήτωρ **Κικέρων** (106-43), τοῦ ὁποῦν σφύζονται πολλοὶ ρητορικοὶ λόγοι, φιλοσοφικαὶ πραγματεῖαι καὶ ἐπιστολαί, τὰ ὁποῖα θεωροῦνται ὡς πρότυπον τοῦ λατινικοῦ λόγου. Ὁ Κικέρων κοστέχει τὰ σκῆπτρα τῆς ρητορικῆς μεταξὺ τῶν Ρωμαίων καὶ μετεφύτευσεν εἰς τὴν Δύσιν τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Διὰ τοῦτο θεωρεῖται εἰς ἕκ τῶν ἐξοχωτέρων ἀντιπροσώπων τῶν ρωμαϊκῶν γραμμάτων.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἤκμασαν ἐπίσης δύο μεγάλοι ποιηταί, ὁ **Κάτουλλος** (87-54) καὶ ὁ **Λουκρήτιος** (97;-53;). Ὁ μὲν πρῶτος ἦτο λεπτότατος καὶ παθητικώτατος λυρικός καὶ σατιρικός ποιητής, ὁ δὲ Λουκρήτιος ἔψαλε μὲ ἀσυνήθιστον εἰς τοὺς Ρωμαίους πρωτοτυπίαν καὶ δύναμιν τὰς φιλοσοφικὰς του θεωρίας περὶ τοῦ κόσμου, περὶ τῶν θεῶν καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς εἰς τὸ ποίημά του *περὶ τῆς φύσεως τῶν ὄντων* (De rerum natura). Παρὰ τὴν ξηρότητα τοῦ θέματος ὁ Λουκρήτιος μὲ τὰς ἐξόχους εἰκόνας καὶ τὴν δύναμιν τῆς περιγραφῆς κατορθώνει νὰ φθάσῃ εἰς ὕψη ποιητικὰ ἀγνωστα ἕως τότε εἰς τοὺς Ρωμαίους. Πολλοὶ θεωροῦν αὐτὸν τὸν μέγιστον τῶν ποιητῶν τῆς Ρώμης.

Ἄλλ' ἢ μεγάλη ἀκμὴ τῶν ρωμαϊκῶν γραμμάτων συμπίπτει μὲ τὴν αὐτοκρατορίαν τοῦ Αὐγούστου. Οἱ συγγραφεῖς τῆς περιόδου ταύτης δὲν ἔχουν τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν πρωτοτυπίαν τῶν προγενεστέρων, ἀλλ' ἢ μορφὴ τῶν ἔργων των εἶναι καθαρωτέρα, διότι ταῦτα ἀντικατοπτρίζουν τὴν γαλήνην καὶ τὴν ἡσυχίαν τῆς ἐποχῆς.

Κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους τὸ πολιτικὸν βῆμα εἶχε σιγήσει καὶ ἡ Ρώμη δὲν παρῆγε πλέον ρήτορας τῆς περιωπῆς τοῦ Κικέρωνος. Τώρα ἀκμάζει ἡ ἱστοριογραφία. Ὁ μεγαλύτερος πεζογράφος τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου εἶναι ὁ ἱστορικός **Τίτος Λίβιος** (59 π.Χ.—17 μ.Χ.), ὁ ὁποῖος μὲ σεμνὴν ὑπερηφάνειαν ἔγραψε τὰς συνεχεῖς προόδους τῆς Ρώμης ἀπὸ κτίσεως μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου. Ἡ ἱστορία τοῦ Λιβίου, ἕκ τῆς ὁποίας μόνον τμήματα μεγάλα σφύζονται (35 βιβλία ἕκ τῶν 142), εἶναι εἶδος ἐποποιίας πρὸς ἐξύμνησιν τῆς Ρώμης.

Ὁ αἰὼν τοῦ Αὐγούστου σημειώνει κυρίως τὴν μεγίστην ἀκμὴν τῆς ρωμαϊκῆς ποιήσεως. Πέντε μεγάλοι ποιηταὶ ἔζησαν τότε ὁ **Βεργίλιος**, ὁ **Ὁράτιος** ὁ **Ὀβίδιος**, ὁ **Τίβουλλος** καὶ ὁ **Προπέρτιος**.

Ὁ Βεργίλιος (70—19), ὁ πολυῦμνητος ποιητὴς τῶν Ρωμαίων, τὸν ὅποιον παραβάλλουν πρὸς τὸν Ὅμηρον, ἔγραψε κατὰ τὴν νεότητά του τὰ *Βουκολικά*, εἰς τὰ ὅποια ἀπομιμείται τὸν Θεόκριτον. Βραδύτερον συνέγραψε τὰ *Γεωργικά*, εἰς τὰ ὅποια περιγράφει τὴν ζωὴν τῶν γεωργῶν καὶ τὰς ἀπολαύσεις τοῦ βίου τῶν ἀγρῶν. Τὸ ἔργον ἐφάνη καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Αὐγουστος προσεπάθει ν' ἀναστυλῶσιν τὴν ἐγκαταλειφθεῖσαν γεωργίαν. Ἀλλὰ τὸ κύριον ἔργον τοῦ Βεργιλίου εἶναι ἡ *Αἰνείας*, εἰς τὴν ὁποίαν προσεπάθησε νὰ φθάσῃ τὸν Ὅμηρον. Διηγήθη τὴν ἐγκατάστασιν εἰς τὴν Ἰταλίαν τοῦ Αἰνείου, γενάρχου τῆς Ἰουλίας γενεᾶς, καὶ τοὺς ἐκεῖ ἀγωνάς του. Ἐκ μύθου ἑλληνικοῦ κατώρθωσε νὰ δημιουργήσῃ ἔπος ἐθνικόν, διότι δι' αὐτοῦ ὑμνεῖται ἡ Ρώμη καὶ ὁ Αὐγουστος.

Ὁ **Ὁράτιος** (65—8 π.Χ.), ὁ φίλος καὶ προσκετενόμενος τοῦ Μαικήνα, ἡσχολήθη κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν συγγραφὴν *Σατιρῶν*, εἰς τὰς ὁποίας ἠθέλησε νὰ περιγράψῃ τὸν βίον τῶν συγχρόνων του. Ἀλλ' εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ δὲν ἔχει πολὺ βάθος. Ὁ Ὁράτιος διεκρίθη κυρίως ὡς λυρικός ποιητής. Ἐγραψε τὰς *Ὁδὰς* πρὸς τιμὴν τῶν νικῶν τοῦ Αὐγουστού καὶ τὰς *Ἐπιστολάς*, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἠθικοῦ περιεχομένου. Ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Ὁρατίου ἐξέχουν κυρίως αἱ *εὐτράπελοι ᾠδαί*, εἰς τὰς ὁποίας ἐκφράζει τὰ ἀτομικά του αἰσθήματα, τοὺς ἔρωτας, τὴν χαρὰν τῆς ζωῆς καὶ τὰς διασκεδάσεις.

Ὁ **Ὀβίδιος** (43 π. Χ.—17 μ. Χ.), ὁ **Τίβουλλος** (54—16 π. Χ.) καὶ ὁ **Προπέρτιος** (48—17 μ. Χ.) εἶναι ποιηταὶ λεπτοτέρας ἔμπνεύσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

ΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ

Ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ Αὐγούστου ἐβασίλευσαν τέσσαρες αὐτοκράτορες.

Ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν, ὁ Τιβέριος, καὶ ὁ τρίτος, ὁ Κλαύδιος, ἐκνέμνησαν καλῶς, ἐνῶ ὁ δεύτερος, Καλιγούλας, καὶ ἰδίως ὁ τελευταῖος ὁ Νέρων, ἦσαν φύσεις ἀνιδόροστοι καὶ ἐγκληματικαὶ καὶ ἔφεραν πολλὴν ταραχὴν εἰς τὴν διοίκησιν.

Τὴν πῶσιν τοῦ Νέρωνος ἠκολούθησαν στρατιωτικαὶ ταραχαὶ καὶ εἰς βραχὺ διάστημα ἀνῆλθον τὸν θρόνον τρεῖς αὐτοκράτορες.

Τὴν τάξιν ἐπανεφέρεον οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Φλαβίων αὐτοκράτορες, ὁ Βεσπασιανὸς καὶ ὁ Τίτος.

Παρὰ τὰς ἀνωμαλίας ὧν καὶ τὴν ἀντιδρασίαν κατὰ τῆς ἀπολυταρχίας ἡ αὐτοκρατορία ἐδτερεώθη περιδότηρον.

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Αὐγούστου μέχρι τοῦ 68 μ. Χ. ἐβασίλευσαν τέσσαρες αὐτοκράτορες καταγόμενοι ἁμέσως ἢ ἑμμέσως ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ Αὐγούστου, ὁ *Τιβέριος*, ὁ *Καλιγούλας*, ὁ *Κλαύδιος* καὶ ὁ *Νέρων*. Ὁ Αὐγουστος στερηθεὶς ὅλων τῶν συγγενῶν του παρέλαβε, καθὼς εἶδομεν, ὡς συνάρχοντα τὸν *Τιβέριον*, υἱὸν τῆς δευτέρας συζύγου του Λιβίας ἐκ τοῦ πρώτου γάμου της, ὁ ὁποῖος καὶ διεδέχθη αὐτόν. Ἡ Λιβία εἶχεν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου καὶ ἄλλον υἱόν, τὸν *Δροῦσον*, τοῦ ὁποῖου τέκνα ἦσαν ὁ *Γερμανικὸς* καὶ ὁ *Κλαύδιος*. Ὁ Γερμανικὸς εἶχε δύο τέκνα, τὸν *Γάϊον* καὶ τὴν *Ἀγριππῖναν*.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τιβερίου αὐτοκράτωρ ἀνεκηρύχθη ὁ υἱὸς τοῦ Γερμανικοῦ *Γάϊος*, ὁ ἐπωνομαζόμενος *Καλιγούλας*. Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καλιγούλα ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γερμανικοῦ Κλαύδιος. Ὁ Κλαύδιος ἔλαβε σύζυγον τὴν κόρην τοῦ Γερμανικοῦ τὴν περιφημον Ἀγριππῖναν, ἡ ὁποία κατώρθωσε ν' ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν θρόνον τὸν υἱόν της ἐκ τοῦ πρώτου γάμου *Λομίτιον*, ὁ ὁποῖος ἔγινε περιβόητος εἰς τὴν ἱστορίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Νέρων*.

ΤΙΒΕΡΙΟΣ (14 - 37)

Ὁ Τιβέριος ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἦτο 56 ἐτῶν, μὲ σώμα ρωμαλέον, αὐστηρὸν ἐξωτερικὸν καὶ ὀφθαλμοὺς μεγάλους καὶ διαπεραστικούς. Ἦτο φύσις μελαγχολικὴ καὶ καχύποπτος, ἐπειδὴ δὲ περιπεσὼν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Αὐγούστου ἔμεινε πολὺν καιρὸν ἐξόριστος εἰς τὴν Ρόδον, ἀπέβη κρυψίνοῦς, καχύποπτος καὶ μνησίκακος. Ἡ ἔνεκα τῶν περιστάσεων σκληρυνθεῖσα καρδιά του ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν λαὸν

Ρωμαία Δέσποινα

Εἶναι ἡ Ἀγριππῖνα, ἡ σύζυγος τοῦ Γερμανικοῦ, ἡ μήτηρ τοῦ Καλιγούλα καὶ τῆς νεωτέρας Ἀγριππίνας, τῆς μητρὸς τοῦ Νέρωνος. Ἐνδυμασία καὶ κόμωσις εἶναι ἑλληνικά. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ λεπτὴ ἀφέλεια καὶ τὸ ἀριστοκρατικὸν ὕφος.

νὰ τὸν μισήσῃ καὶ νὰ πλάσουν περὶ τὸν μεγάλον αὐτὸν αὐτοκράτορα διαφόρους μύθους περὶ ὑποκρισίας, ὀμότητος καὶ θηριωδίας.

Ὁ Τιβέριος ὑπῆρξεν ἔξοχος κυβερνήτης. Αἱ ἐπαρχαὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του εἶδον ἡμέρας μεγάλης εὐτυχίας. Ἐπετήρει ἀγρύπνως τοὺς διοικητὰς αὐτῶν καὶ συχνὰ ἐπανελάμβανεν: Ὁ καλὸς ποιμὴν κείρει, ἀλλὰ δὲν ἐκδέρει τὰ πρόβατά του. Τὰ οἰκονομικὰ ἐπίσης διεχειρίσθη μὲ μεγάλῃν σύνεσιν καὶ τὸ δημόσιον ταμεῖον ἦτο πλῆρες χρημάτων. Πρὸς τὴν σύγκλητον ὑπῆρξε πολὺ ὑποχωρητικὸς. Ἄλλ' ἀπογοητευθεὶς ἀπὸ τὴν ταπεινότητα καὶ τὴν πολιτικὴν ἀνεπάρκειαν τῶν συγκλητικῶν, πρὸ

πάντων ὅμως φοβούμενος τὰς ραδιουργίας αὐτῶν ἔλαβε μέτρα ἐξαιρετικά πρὸς καταστολὴν πάσης ἀνταρσίας. Ἔθεσε τὸν περιφνημον νόμον τῆς μεγαλειότητος, δὰ τοῦ ὁποίου κατεδίκαζεν εἰς θάνατον τὴν ἐπιβουλὴν κατὰ τῆς ἀσφαλείας τοῦ κράτους καὶ ἰδίως τοῦ αὐτοκράτορος, δηλαδὴ τὰ λεγόμενα ἐγκλήματα καθοσιώσεως ἢ ἐσχάτης προδοσίας. Πλῆθος πολιτῶν ἐξωρίσθησαν καὶ αἱ περιουσίαι των ἐδημεύθησαν, ἄλλοι δὲ ἐφονεύθησαν. Ἡ ἀριστοκρατία τῆς Ρώμης ἐτρομοκρατήθη, ἰδίως ὅταν ἐγινεν ἄρχων τοῦ βασιλικοῦ οἴκου ὁ Σηϊανὸς (Seianus), ὁ ὁποῖος ἀπέκτησε τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ αὐτοκράτορος καὶ διέπραξε πλεῖστα κακουργήματα.

Τὸ 37 ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 78 ἐτῶν. Μολονότι ἡ Ρώμη ὑπέφερε πολλὰ ἀπὸ τὴν καχυποψίαν τοῦ γέροντος αὐτοκράτορος, αἱ ἐπαρχαὶ ἀπῆλθον εἰρήνης καὶ εὐτυχίας, τὸ κράτος ἦτο ἀκμαῖον καὶ τὸ δημόσιον ταμεῖον πλῆρες χρημάτων.

ΚΑΛΙΓΟΥΛΑΣ (37-41)

Ὁ στρατὸς ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν υἱὸν τοῦ Γερμανικοῦ Γαΐον, τὸν ὁποῖον οἱ στρατιῶται εἶχον συμπαθήσει εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ πατρός του, ὅπου παῖς ἀκόμη νεφανίζετο φορῶν τὰ στρατιωτικὰ ὑποδήματα (caligula). Διὰ τοῦτο ἔδωσαν εἰς αὐτὸν τὸ ὄνομα Καλιγούλας, μὲ τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν. Ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἦτο 24 ἐτῶν, τὰ δὲ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του ἦσαν εὐτυχῇ. Ἀλλὰ κατόπιν βαρέας νόσου ἔπαθε διανοητικὴν διατάραξιν καὶ ἀπὸ τότε ἡ βασιλεία του ἦτο σειρὰ ὤμων καὶ ἀνισορρόπων πράξεων. Κατεσπατάλησε τὰ χρήματα τοῦ δημοσίου εἰς ἐορτάς, ἐφόνευσεν ἀνθρώπους διὰ ν' ἀρπάξῃ τὴν περιουσίαν των, καὶ ἄλλους ἐξ ἰδιοτροπίας, ὅπως τὸν πενθερόν του Συλλανόν, ὁ ὁποῖος ἠρνήθη νὰ τὸν συνοδεύσῃ εἰς θαλάσσιον ταξιδιον, διότι ἔπασχεν ἐκ ναυτίας. Τέλος ἐπανεστάτησαν οἱ πραιτωριανοὶ καὶ ὁ χιλιάρχος αὐτῶν Χαιρέας ἐφόνευσεν τὸν φρενοβλαβῆ αὐτοκράτορα (41).

ΚΛΑΥΔΙΟΣ (41-54)

Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καλιγούλα ἡ σύγκλητος ἐνόμισεν ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ κυρία τῆς καταστάσεως καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ τὸ παλαιὸν πολίτευμα. Ἀλλ' οἱ πραιτωριανοὶ ἤθελον αὐτοκράτορα. Ἀνηγόρευσαν λοιπὸν τὸν ἀδελφὸν τοῦ Γερμανικοῦ Κλαύδιον, ὁ ὁποῖος ἤμειψε γενναίως τὴν προθυμίαν των φιλοδωρήσας εἰς ἕκαστον 15 χιλ. σηστερτίους, δηλ. 3 χιλ. δραχμάς. Ἐκτοτε καθιερῶνεται τὸ φιλοδώρημα, τὸ

περίφημον donativum τῶν αὐτοκρατόρων πρὸς τοὺς πραιτωριανούς κατὰ τὴν ἄνοδον εἰς τὸν θρόνον.

Ὁ νέος αὐτοκράτωρ ἦτο ἤδη 50οῦτης. Τραυλὸς καὶ ἀδέξιος, ἀλλὰ πολὺ μορφωμένος, ἡσχολεῖτο πολὺ εἰς τὰ γράμματα καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν ἀρχαιολογίαν. Ἦτο προοδευτικός, ἀλλὰ χωρὶς θέλησιν καὶ παρσεύρετο εὐκόλως ἀπὸ τὰς γυναῖκάς του, τὴν Μεσσαλῖναν καὶ κατόπιν τὴν Ἀγριππῖναν, καὶ ἀπὸ τοὺς ἀπελευθέρους.

Νέρων

Μεγάλην ἰσχὺν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς εἶχον ἀποκτήσει οἱ γραφεῖς τοῦ αὐτοκράτορος, Ἕλληνες ἀπελεύθεροι, ἄνδρες εὐφυέστατοι καὶ ἐπιτηδειότατοι, ἀλλὰ καὶ ραδιοῦργοι καὶ ἀλαζονικοί, ὅπως ὁ Νάρκισσος, ὁ Πάλλας, ὁ Κάλιστος κ. ἄ. Τὰ γραφεῖα τοῦ αὐτοκράτορος εἶχον λάβει μεγίστην σημασίαν καὶ εἶχον τὴν διοίκησιν ὅλου τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου. Εἶναι ἡ πρώτη ἀπόπειρα πρὸς διοικητικὴν συγκέντρωσιν.

Ἡ κυβέρνησις τοῦ Κλαυδίου ὑπῆρξεν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως λαμπρά. Ἐξωτερικῶς ἵδρυσεν εἰς τὸν Ρῆνον ἕξ ἀπομάχων τὴν ἀποικίαν *Κολωνίαν*, κατέκτησε τὴν νότιον *Βρετανίαν* καὶ εἰς τὴν Ἀφρικὴν τὴν *Μαυριτανίαν*, τὸ σημερινὸν Ἀλγέριον καὶ Μαρόκον. Ἐσωτερικῶς ἐπέφερε τάξιν εἰς τὰ οἰκονομικὰ καὶ ἀνέλαβε τὴν ἐκτέλεσιν μεγάλων κοινωφελῶν ἔργων. Ἐχορήγησε τὸ δικαίωμα τοῦ ρωμαίου πολίτου εἰς πολλοὺς ξένους, ἰδίως Γαλάτας, καὶ εἰσήγαγεν ἀρκετοὺς ἕξ αὐτῶν εἰς τὴν σύγκλητον. Ὁ Κλαύδιος ἔπεσε θῦμα τῶν ραδιούργιων τῆς Ἀγριππίνης, ἡ ὁποία τὸν ἐδηλητηρίασε καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν υἱόν της Νέρωνα (54).

ΝΕΡΩΝ (54 - 68)

Ὁ Νέρων ἦτο 17ετής, ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, μὲ ὀφθαλμοὺς πρασινωποὺς καὶ χωρὶς ἑκφρασιν, ἀρκετὰ παχὺς ἤδη. Φύσει μοχθηρὸς καὶ θηριώδης, συνεκρατεῖτο κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη ὑπὸ τοῦ διδασκάλου του, τοῦ φιλοσόφου *Σεννέκα*, Ἀλλ' ἐνωρὶς ἀπηλλάγη ἀπὸ

τὰς φορτικὰς συμβουλὰς τοῦ διδασκάλου του καὶ ἀπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς μητρὸς του Ἀγριππίνης. Τότε ἀπεκαλύφθη τὸ μέγεθος τῆς κενοδοξίας καὶ τῆς παραφροσύνης, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ Νέρωνος.

Τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του ὑπῆρξαν εὐτυχῇ διὰ τὸ κράτος. Ὁ ὁμομαῖος λαὸς ἔβλεπεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ νεαροῦ ἄρχοντος τὸ ἰδανικὸν ἀγαθοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ ὁ Νέρων δὲν ἤργησε νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν πονηρὰν φύσιν του. Ἦδη εἶχε μολύνει τὰς χεῖρας μὲ ἀπαίσια κακουργήματα. Ἐφόνευσεν τὸν ἀδελφόν του *Βρεττανικόν*, τὸν ὁποῖον ἐφοβεῖτο, ἐστραγγάλισε τὴν μητέρα του Ἀγριππίναν, βραδύτερον δὲ ἐφόνευσεν τὴν σύζυγόν του Ὀκταβίαν καὶ ἀπεμάκρυνεν τὸν Σεννέκαν.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ὁ Νέρων διαπράττει σειρὰν φρικιαστικῶν κακουργημάτων καὶ μεγάλων ἀνοησιῶν. Ἐπίστευεν ὅτι ἦτο μέγας καλλιτέχνης μουσικός, ποιητής, ζωγράφος καὶ συγχρόνως ἑξοχος ἄρματηλάτης. Ἐνεφανίζετο εἰς τὴν σκηνὴν καὶ εἰς τὸν στοῖβον τοῦ ἵπποδρόμου, ἐνῶ οἱ πραιτωριανοὶ ἐπέβαλλον τὰ χειροκροτήματα καὶ τὰς ἐπευφημίας. Εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου μετέβη διὰ τὰ δεῖξαι τὸ καλλιτεχνικόν του ἄλαντον, περισυνέλεξεν 180 στεφάνους, ἄθλα τῶν νικῶν του εἰς τὰ θέατρα καὶ τὸ στάδιον! Τὸ ἔτος 64 μεγάλη πυρκαϊὰ ἀπετέφρωσεν ἐν Ρώμῃ 4 συνοικίας ἐκ τῶν 14 τῆς πόλεως. Ὁ λαὸς εἶχε τόσῃν πείρῃ τῆς κακίας καὶ τῆς παραφροσύνης τοῦ αὐτοκράτορος, ὥστε ἀπέδωκε τὴν καταστροφὴν εἰς τὴν ἀκαταλόγιστον ἔμπνευσιν αὐτοῦ νὰ λάβῃ μίαν εἰκόνα τῆς πυρπολήσεως τῆς Τροίας. Ἀλλ' ὁ ἐφευρετικὸς Νέρων ἐπέριψε τὴν πυρκαϊὰν εἰς τοὺς χριστιανούς, τῶν ὁποίων διέταξεν ἄγριον καὶ ἀνηλεῆ διωγμόν. Διὰ νὰ ἐπαρκεῖ εἰς τὴν σπατάλην, ἤρχισε καταδιώξεις καὶ δημεύσεις περιουσιῶν.

Ἀλλ' εἰς τὰς ἐπαρχίας ἤρχισεν ἤδη νὰ δημιουργεῖται δυσἀρέσκεια κατὰ τῆς σπατάλης καὶ τῆς νοθείας τῶν νομισμάτων, ἡ ὁποία ἦτο ἐφεύρεσις τοῦ Νέρωνος. Ὁ στρατὸς δὲν ἐπληρῶνετο ταχτικῶς καὶ δὲν ἠνείχετο αὐτοκράτορα αἰοιδόν. Μέρος τῆς Γαλατίας ἐξηγέρθη καὶ μετ' αὐτὴν ἡ Ἰσπανία, τῆς ὁποίας ὁ διοικητὴς Γάλβας εἶχε πολλὰς συμπαθείας εἰς τὴν Ρώμην. Μετ' ὀλίγον σχεδὸν ὁλόκληρος ὁ στρατὸς καὶ οἱ πραιτωριανοὶ ἐγκατέλειψαν τὸν Νέρωνα, ἡ δὲ σύγκλητος ἀναθαρρήσασα ἐτόλμησε νὰ τὸν καταδικάσῃ εἰς θάνατον. Ὁ παράφρων αὐτοκράτωρ ἔφυγεν ἐκ τῆς Ρώμης καὶ κινδυνεύων νὰ συλληφθῇ ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ, διέταξε δοῦλόν του τινα νὰ τὸν φονεύσῃ. Πίπτων ἀνέκραξεν: Τὶ καλλιτέχνην χάνει ὁ κόσμος! *Qualis artifex pereo!* (Ἰούλιος 68).

Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Νέρωνος ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τοῦ Αὐγούστου. Οἱ τελευταῖοι αὐτοκράτορες ἀφῆκαν εἰς τὴν ἱστορίαν τραγικὴν ἀνάμνησιν διὰ τὰ κακουργήματα καὶ τὰς μοιρίας των. Τοιουτοτρόπως τὸ νέον καθεστώς, τὸ ὁποῖον εἶχε τόσον λαμπρὰν ἀπαρχὴν διὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Αὐγούστου, ἐφαίνετο κατεδικασμένον. Ἀλλὰ παρ' ὅλα τοῦτα τὸ ἔργον τοῦ Αὐγούστου στερεωθὲν καλύτερον ὑπὸ τοῦ Τιβερίου καὶ Κλαυδίου εἶχε ρίζας στερεάς. Οἱ πραιτωριανοὶ ἦσαν οἱ ἄγρυπνοι φύλακές του, αἱ ἐπαρχίαι ἦσαν εὖτυχεῖς, εἰς δὲ τὴν Ρώμην οὐδεὶς ἐσχέπετο περὶ ἀνατροπῆς του. Ὁ ἀγὼν ἐστρέφετο περὶ τὸ πρόσωπόν τοῦ αὐτοκράτορος. Διὰ τοῦτο ἡ κρίσις, τὴν ὁποίαν ἐπὶ 18 μῆνας διῆλθε τὸ κράτος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νέρωνος, ἦτο παροδική. Τέσσαρες αὐτοκράτορες διεδέχθησαν ἀλλήλους, αἱ ἐπαρχίαι ἦσαν ἀνάστατοι, οἱ ἐχθροὶ ἠπειλήσαν τὰ σύνορα καὶ οἱ ρωμαῖκοὶ στρατοὶ ἐπολέμησαν μετὰ τῶν, διὰ τὰ ἀναδείξουν αὐτοκράτορας τοὺς στρατηγού των.

Ἡ σύγκλητος τέλος ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν γέροντα **Γάλβαν**, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν φιλαργυρίαν του δυσηρέστησε τοὺς πραιτωριανούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἠρνήθη τὸ καθιερωμένον φιλοδώρημα. Ὁ ἀρχαῖος φίλος τοῦ Νέρωνος **Οθων** ἔλαβε μὲ τὸ μέρος του τοὺς πραιτωριανούς, ἐφόνευσε τὸν Γάλβαν καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ (69). Ἀλλ' ὁ στρατὸς τοῦ Ρήνου δὲν ᾔθελε ν' ἀφήσῃ τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὸν στρατὸν τῆς Ἰσπανίας ἢ εἰς τοὺς πραιτωριανούς. Ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν στρατηγὸν **Βιτέλλιον**, ἄνθρωπον παχύσαρκον, γνωστὸν μόνον διὰ τὴν ἀδηφαγίαν του καὶ περίφημον διὰ τὴν χονδροειδῆ μορφήν του, καὶ ἐβάδισε κατὰ τῆς Ρώμης. Ὁ Οθων ἠττήθη καὶ ἐφονεύθη μετὰ βασιλείαν 88 ἡμερῶν, ὁ δὲ Βιτέλλιος εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ρώμην.

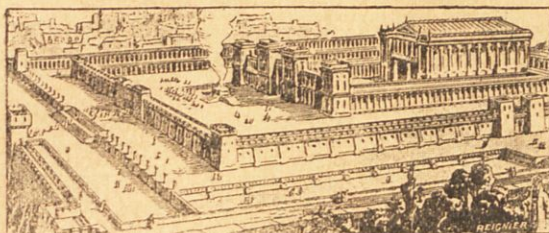
Σχεδὸν συγχρόνως οἱ λεγεῶνες τῆς Ἀνατολῆς ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν στρατηγὸν των **Βεσπασιανόν**, ὁ δὲ στρατὸς τοῦ Δουνάβεως ἀνεγνώρισεν αὐτόν. Μεγάλῃ μερὶς τῆς Ρώμης ἐτάχθη μὲ τὸ μέρος τοῦ Βεσπασιανοῦ καὶ εἰς τὴν πόλιν ἐπεκράτησε τότε μεγάλη ταραχή. Ὁ Βιτέλλιος ἐφονεύθη, ἡ δὲ σύγκλητος ἀνηγόρευσε αὐτοκράτορα τὸν ἀπόντα **Βεσπασιανόν**.

ΟΙ ΦΛΑΒΙΟΙ—ΒΕΣΠΑΣΙΑΝΟΣ (69—70)

Ὁ Βεσπασιανὸς εἶναι ἀρχηγὸς νέας δυναστείας, τῶν **Φλαβίων**. Ἦτο υἱὸς δημοσιώνου ἐκ μικρᾶς σαβινικῆς πόλεως καὶ ἔλαβε πολλὰ ἀξιώματα. Ἀλλ' ὀλίγον ἔλειψε νὰ φονευθῇ ὑπὸ τοῦ Νέρωνος, διότι

ἀπεκοιμήθη, καθ' ἣν ὥραν ὁ καλλιτέχνης αὐτοκράτωρ ἔψαλλεν! Ἦτο πολὺ ἀπλοῦς εἰς τοὺς τρόπους του, εὐθυμος, ἐνεργητικὸς καὶ ἀκούραστος.

Ὅταν ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ὁ Βεσπασιανὸς, τὸ κράτος ἠπειλεῖτο ἀπὸ δύο σημεία, εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὸν Ρῆνον. Εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἐξεργάγη μεγάλη ἐπανάστασις. Οἱ Ρωμαῖοι ἐγνώριζον καλῶς τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῶν Ἑβραίων καὶ εἶχον λάβει ἰδιαίτερα μέτρα διὰ τὴν διοίκησιν τῆς χώρας των. Ἀλλ' οἱ Ἰουδαῖοι ἔφερον βαρέως τὴν

Ναὸς τοῦ Σολομῶντος

Ἀναπαράστασις τοῦ δευτέρου ναοῦ, τὸν ὅποιον οἱ Ἑβραῖοι κατεσκεύασαν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν των ἐκ Βαβυλῶνος, ὅπου εἶχεν ὁδηγήσει αὐτοὺς αἰχμαλώτους ὁ Ναβουχοδονόσωρ (587). Εἰργάσθησαν 46 ἔτη καὶ ἔκτισαν τὸν ναὸν μεγαλοπρεπέστατον. Διακρίνονται οἱ τρεῖς περίβολοι. Εἰς τὸν τρίτον εἰσέρχοντο μόνον οἱ ἱερεῖς. Τὸν ναὸν αὐτὸν κατέστρεψεν ὁ Τίτος.

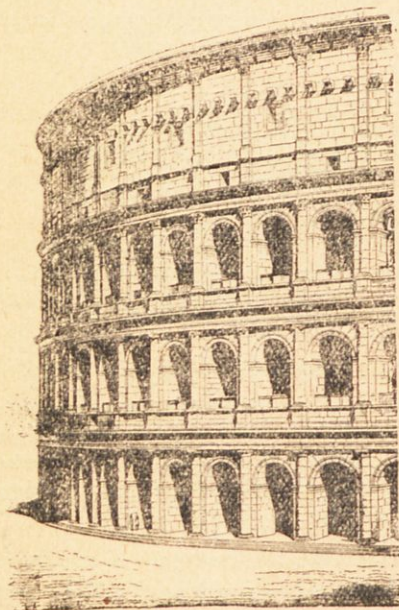
ὑποδύλωσιν των εἰς τοὺς εἰδωλόλατρες, ἐπεκράτησαν οἱ φανατικοὶ ἐξ αὐτῶν καὶ τὸ 66, ἥδη ἐπὶ Νέρωνος, ἐπανεστάτησαν. Ὁ Βεσπασιανὸς, ὁ ὅποιος τότε ἦτο στρατηγὸς τῶν στρατευμάτων τῆς Ἀνατολῆς, ἀνέλαβε πόλεμον μακρὸν κατὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ περιώρισεν αὐτοὺς εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, τὴν ὁποίαν ἠτοιμάζετο νὰ πολιορκήσῃ. Ἀλλὰ τότε ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ καὶ ἀνέθεσεν εἰς τὸν υἱὸν του *Τίτον* νὰ συνεχίσῃ τὸν πόλεμον. Ἡ ἱερὰ πόλις μετὰ πεντάμηνον πολιορκίαν ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 70 οἱ ρωμαῖκοὶ λεγεῶνες εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, ὅπου ἐπηκολούθησεν ἀγρία σφαγή. Ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος ἐκάη, ὁ δὲ Τίτος μετέφερεν εἰς τὴν Ρώμην ὅλα τὰ κειμήλια τοῦ ἐνδόξου ναοῦ, τὰ ὁποῖα ἐκόσμησαν τὸν θρίαμβόν του. Ἡ πόλις ὁλόκληρος κατεστράφη.

Σημαντικωτάτη ὑπῆρξεν ἡ ἐσωτερικὴ κυβέρνησις τοῦ Βεσπασιανοῦ. Ἔθεσε τάξιν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ διεχειρίσθη τόσον καλῶς τὰ οἰκονομικά, ὥστε κατώρθωσε ν' ἀναλάβῃ τὴν κατασκευὴν μεγάλων δημοσίων

ἔργων, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότερα ἦσαν τὸ μέγα ἀμφιθέατρον, τὸ γνωστὸν μὲ τὸ ὄνομα *Κολοσσαῖον*, καὶ ὁ ναὸς τῆς *Εἰρήνης*. Ὁ Βεσπασιανὸς ἀπέθανε τὸ 79 ἐργαζόμενος καὶ τὰς τελευταίας στιγμάς.

ΤΙΤΟΣ (79 - 81) ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ (89 - 96)

Τὸν Βεσπασιανὸν διεδέχθη ὁ υἱὸς του **Τίτος**, ὁ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο

Κολοσσαῖον (ἔξωτερικόν)

Ἐξαιρετὸν δεῖγμα τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι τὸ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Βεσπασιανοῦ ἀνεγερθὲν τεράστιον ἀμφιθέατρον, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται *Κολοσσαῖον*. Εἶχε σχῆμα ἑλλειψοειδὲς μὲ ἄξονας 187×152 μ. καὶ ὕψος 48 μ. Τὰ ὀλικά, τὰ ὁποῖα μετεχειρίσθησαν οἱ ρωμαῖοι, ἐπέτρεψαν εἰς αὐτοὺς νὰ δώσουν πελωρίας διαστάσεις, εἰς τὰ οἱ.

κοδομήμ ατά των.

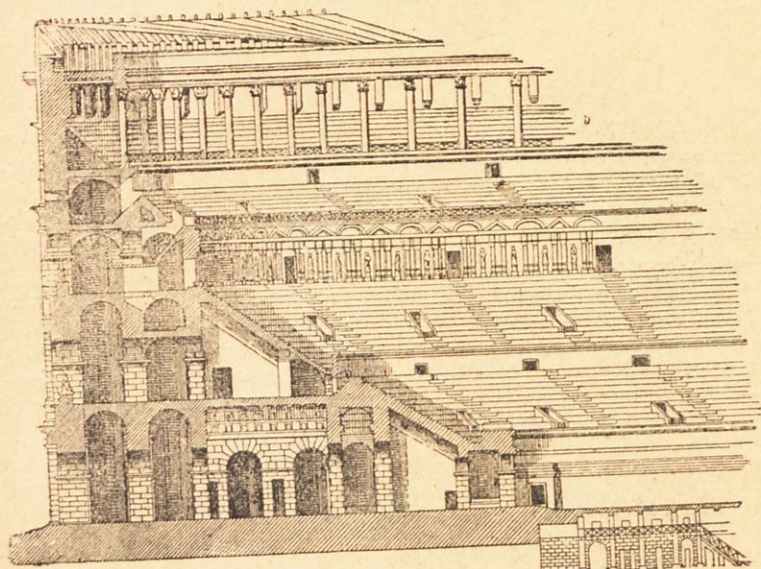
Ἐντελῶς ἀντίθετος τοῦ Τίτου ἦτο ὁ ἀδελφός του *Δομιτιανός*, ὁ ὁποῖος τὸν διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον. Σκληρὸς καὶ ἀπάνθρωπος, ἀνένεωσε τὴν τρομοκρατίαν τῶν χρόνων τοῦ Νέρωνος. Ἐπὶ τοῦ Δομιτιανοῦ

ὡς διεφθαρμένος καὶ σκληρὸς καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἐφοβοῦντο εἰς τὸ πρόσωπόν του νέον Νέρωνα. Ἀλλ' ἐκυβέρνησε μὲ τόσῃν γλυκύτητά καὶ φιланθρωπίαν, ὥστε δικαίως ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν *Ἀγάπη καὶ χάρις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους*. Ὁ Τίτος εἶναι ὑπόδειγμα ἀγαθοῦ ἡγεμόνος καὶ ἀπέβη παροιμιώδης εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἐλυνεῖτο, ἂν παρήρχετο ἡμέρα χωρὶς νὰ κάμῃ ἀγαθὴν τινα πράξιν. Ἡ βασιλεία του ὁμῶς συνεδέθη εἰς τὴν ἱστορίαν μὲ μεγάλας συμφορὰς τῶν ὑπηκόων του. Φοβερὰ πυρκαϊὰ καὶ κατόπιν λοιμὸς ἠρῆμωσαν τὴν Ρώμην, τὸ δὲ 79 συνέβη

79

τρομερὰ ἔκρηξις τοῦ Βεζουβίου, ἐκ τῆς ὁποίας τρεῖς πόλεις, τὸ *Ἡράκλειον* ἢ *Πομπητὰ* καὶ αἱ *Σταβία* ἐτάφησαν ὑπὸ τῆς τέφρας

τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἠϋξήθη διὰ νέων κατακτήσεων. Εἰς τὴν Βρεττανίαν οἱ ρωμαῖκοι λεγεῶνες ὑπὸ τὸν ἐξαίρετον στρατηγὸν Ἀγρικόλαν ἔφθασαν μέχρι τῶν ὁρέων τῆς Σκωτίας καὶ ἐστερέωσαν τὴν ρωμαϊκὴν κατοχὴν. Εἰς τὴν Γερμανίαν συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας

Κολοσσαῖον (ἐσωτερικόν)

Ἀναπαράστασις τοῦ περιφήμου ἀμφιθεάτρου, ὅπως ἦτο καθ' οὗς χρόνους διατηρεῖτο. Διακρίνονται καλῶς τὰ διάφορα διαζώματα καὶ οἱ μεταξὺ αὐτῶν διάδρομοι. Ὁ στοῖβος εἶχε 86×52 μ. Ὑπὸ τὸ ἔδαφος ὑπῆρχε μέγα ὑπόγειον, ὅπου ἐφυλάττοντο τὰ θηρία, τὰ ὅποια διὰ μηχανημάτων ἀνεβιβάζοντο εἰς τὸν στοῖβον.

μεταξὺ τοῦ Ρήνου καὶ Δουνάβεως, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀρχίσει ὁ Βεσπασιανός.

Τὰ τελευταῖα ἔτη ὁ Δομιτιανὸς ὑπῆρξε σκληρότατος. Τέλος ἐδόλοφονήθη τὸ 96. Εἶχε προσπαθήσει νὰ ἐξαλείψῃ καὶ τοὺς τελευταίους τύπους τῆς δημοκρατίας. Διὰ τῆς δυναστείας τῶν Φλαβίων τὸ αὐτοκρατορικὸν καθεστὼς ἐξῆλθε στερεώτερον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄.

Ο ΑΙΩΝ ΤΩΝ ΑΝΤΩΝΙΝΩΝ

Ὁ Β΄ μ. Χ. αἰὼν εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν μεγάλων αὐτοκρατόρων, οἱ ὅποιοι φέρουν τὸ κοινὸν ὄνομα Ἀντωνῖνοι. [Οὗτοι εἶναι ὁ Τραϊανός, ὁ Ἀδριανός, ὁ Ἀντωνῖνος καὶ ὁ Μάρκος Αὐρήλιος.

Οἱ Ἀντωνῖνοι ἐκυβέρνησαν καλῶς τὰς ἐπαρχίας, κατεσκεύασαν πολλὰ κοινῶδες ἔργα καὶ εἰσήγαγον μεγάλην δικαιοσύνην εἰς τοὺς νόμους.

Ἐφρόντιζαν διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ στρατοῦ καὶ ἐπέτυχον τὴν ἀσφάλειαν τῶν δυνάμεων.

Μακρὰ εἰρήνη ἐβασίλευσεν εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος. Περί τὰς τέλῃς ὅμως τῆς δυναστείας ἐπὶ Μ. Αὐρηλίου ἀρχίζουν γερμανικαὶ ἐπιδρομαί, αἱ ὅποια εἶναι τὸ προανάκρουσμα τῶν μεγάλων ἐπιδρομῶν τῶν ἐπομένων αἰώνων.

ΟΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΙ (96—192)

Τὸν φόνον τοῦ Δομιτιανοῦ παρεσκεύασεν ἡ σύγκλητος, ἡ ὁποία ἀνέ-
ξειξεν εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα τὸν γέροντα συγκλητικὸν Νέρβα.
Ἀπ' αὐτοῦ ἀρχίζει ἡ *δυναστεία τῶν Ἀντωνίων* (96—192), ὀνομα-
σθεῖσα οὕτω ἐκ τοῦ δημοφιλεστέρου τῶν αὐτοκρατόρων αὐτῆς, τοῦ
Ἀντωνίου. Ἐνῶ οἱ πρῶτοι αὐτοκράτορες τῆς Ρώμης ἦσαν ρωμαῖοι,
οἱ δὲ Φλάβιοι, καθὼς εἶδομεν, ἱταλοί, ἡ νέα δυναστεία προέρχεται ἀπὸ
τὴν μεσημβρινὴν Ἰσπανίαν καὶ Γαλατίαν, αἱ ὁποιαὶ περισσότερον τῶν
ἄλλων ἐπαρχιῶν εἶχον ἐκλατινισθῇ. Οἱ αὐτοκράτορες τῆς νέας δυνα-
στείας ἦσαν ὁ Τραϊανός, ὁ Ἀδριανός, ὁ Ἀντωνῖνος, ὁ Μάρκος Αὐρή-
λιος καὶ ὁ Κόμμοδος. Οἱ νέοι αὐτοκράτορες ἐξησφάλισαν τὴν εἰρηνικὴν
διαδοχὴν τῆς βασιλείας, διότι υἱοθέτουν ἀνθρώπους ἱκανούς, εἰς τοὺς
ὁποίους μετεβίβαζον τὴν ἀρχήν. Πάντες ὑπῆρξαν μεγάλοι κυβερνήται,
πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐξαίρετοι στρατηγοί, πάντες δὲ ἐκτὸς τοῦ Κομμόδου
ἐφρόντιζαν διὰ τὴν εὐημερίαν τοῦ λαοῦ, τὸν ὅποιον περιέκλειε τὸ ἀχα-
νὲς ρωμαϊκὸν κράτος. Σπανίως ἡ ἱστορία ἀναφέρει σειρὰν τῶσων ἐξό-

νων ἀνδρῶν. Διὰ τοῦτο ὁ δεῦτερος αἰὼν δικαίως θεωρεῖται ὁ λαμπρότερος, ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς ρωμαϊκῆς αυτοκρατορίας.

ΝΕΡΒΑΣ (96—98)—ΤΡΑΪΑΝΟΣ (98—117)

Ὁ *Νέρβας* ἦτο ἤδη γέρον, ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, καὶ ἐκυβέρνησε καλῶς. Πρὸ τοῦ θανάτου του υἱοθέτησε τὸν στρατηγὸν τῶν στρατευμάτων τοῦ ἄνω Ρήνου Τραϊανόν, εἰς τὸν ὁποῖον μετὰ τὸν θάνατόν του περιῆλθεν ὁ θρόνος.

Ὁ *Τραϊανός* ἦτο ἴσπανός καὶ εἶναι ὁ πρῶτος ἐπαρχιώτης αυτοκράτωρ. Εἶχεν ἤδη φήμην ἐξόχου στρατηγοῦ. Ἦτο κατώτερος τοῦ Καίσαρος καὶ Αὐγούστου εἰς τὴν πολιτικὴν ἱκανότητα, ἀλλ' ὑπέρτερος αὐτῶν εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ ἀγαθότητα. Εἶχε τρόπους ἀπλοῦς. ἀπεστρέφετο τὴν πολυτέλειαν καὶ μὲ τὴν γλυκύτητά του προσεῖλκε τὴν ἀγάπην ὅλων.

Τραϊανός

Ἡ κυβέρνησις τοῦ Τραϊανοῦ ὑπῆρξεν ἐξαίρετος. Ἦτο αὐστηρὸς τηρητὴς τῶν νόμων καὶ νῆχαριστεῖτο ν' ἀνακουφίῃ τὸν λαόν. Διένεμε σῖτον, παρεῖχεν ἀγῶνας καὶ θεάματα καὶ διωργάνωσεν ἰδιαιτέραν ὑπηρεσίαν διὰ τὴν ἀνακούφισιν τῶν πτωχῶν. Ἐδάνειζε χρήματα εἰς τοὺς γαιοκτήμονας καὶ τοὺς τόκους τῶν χρημάτων ἐχρησιμοποίει πρὸς διατροφήν πτωχῶν παιδίων. Τοιοιτοτρόπως καὶ τὴν γεωργίαν ἐβοήθει καὶ τὴν περίθαλψιν τῶν ἀπόρων ἐξησφάλιζεν.

Πολλὴν δόξαν ἀπέκτησεν ὁ Τραϊανός διὰ τὰ μεγάλα ἔργα, τὰ ὁποῖα κατεσκευάσθησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας του. Τὸ λαμπρότερον σύμπλεγμα οἰκοδομημάτων, τὰ ὁποῖα εἶχε νὰ παρουσιάσῃ ἡ ἀρχαία Ρώμη, ἦτο ἡ Ἀγορὰ τοῦ Τραϊανοῦ (Forum traianum), ἡ ὁποία ἦτο ἔργον τοῦ ἐκ Λαμασκῦ ἀρχιτέκτονος Ἀπολλοδώρου. Δύο βιβλιοθήκαι, μεγάλη βασιλική, στοά, θριαμβευτικὴ ἀψὶς καὶ εἰς τὸ κέντρον ἡ περίφη-

μος *Στήλη τοῦ Τραϊανοῦ*, ὕψους 43 μ. μὲ ἀνάγλυφα ἐκ τῶν μαχῶν τοῦ αὐτοκράτορος, ὅλα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἀπετέλουν τὸ περίφημον σύμπλεγμα. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐξετελέσθησαν μεγάλα ἔργα, ὁδοί, γέφυραι, διώρυγες καὶ μνημεῖα παντὸς εἶδους.

Ὁ Τραϊανὸς ἠγάπα τοὺς πολέμους καὶ διεκρίθη ὡς ἔξοχος στρατηλάτης. Πέραν τοῦ Δουνάβεως οἱ Δάκες εἶχον σχηματίσει κράτος ἰσχυρότατον ἀπὸ τοῦ παραποτάμου τοῦ Δουνάβεως Τάϊς μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ὁ Τραϊανὸς ἐπεχείρησε κατ' αὐτῶν δύο πολέμους (101—102 καὶ 105—107). Κατεσκεύασε μεγάλην λιθίνην γέφυραν ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως, χάραξε στρατιωτικὴν ὁδόν, ἣ ὅποια σώζεται μέχρι σήμερον, καὶ ἐπροχώρησε συστηματικῶς πρὸς ὑποταγὴν τοῦ πολεμικοῦ λαοῦ τῶν Δακῶν. Ἡ χώρα μετεβλήθη εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ὃ δὲ Τραϊανὸς ἐγκατέστησεν εἰς ἐπικαίρους θέσεις ἀποικίας ἀπομάχων. Ἡ λατινικὴ γλῶσσα μετεφυτεύθη τόσον συστηματικῶς καὶ ἐπιτυχῶς εἰς τὴν νέαν ἐπαρχίαν, ὥστε κατέστη ἡ μητρικὴ τῆς σημερινῆς ρουμανικῆς.

Στήλη Τραϊανοῦ

Στήλη ἀναμνηστικὴ τῆς νίκης κατὰ τῶν Δακῶν. Φέρει ἐπιγραφὰς καὶ περίφημα ἀνάγλυφα τὰ ὅποια παρίστανον πολεμικάς σκηνάς κατὰ τῶν Δακῶν μὲ πολλὴν κίνησιν καὶ ζωὴν.

Ὀλίγον βραδύτερον ὁ Τραϊανὸς ἤρχισε δεινὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Πάρθων εἰς τὴν Ἀνατολήν (114—117), ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀφῆρεσε πολλὰς χώρας. Ἀλλ' ἀπέθανε τὸ 117 εἰς τὴν Κιλικίαν. Τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἔφθασεν εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς δυνάμεώς του. Διὰ τοῦτο ἡ σύγκλητος ἔδωκεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν ἐπωνυμίαν *ἄριστος ἡγεμὼν* καὶ ἠῤῃχετο ἕκτοτε εἰς τοὺς νέους αὐτοκράτορας : *να εἶναι εὐτυχεστερος τοῦ Αὐγούστου καὶ ἰσχυρότερος τοῦ Τραϊανοῦ* (*felicio Augusto, melior Traiano*).

ΑΔΡΙΑΝΟΣ (117—138)

Ὁ Τραϊανὸς εἶχεν υἱοθετήσῃ πρὸ τοῦ θανάτου του τὸν ἐξάδελφόν του Ἀδριανόν, στρατηγὸν τῶν λεγεῶνων τῆς Συρίας. Ὁ *Ἀδριανὸς* ἦτο ἄνθρωπος ὥραϊος μὲ εὐμορφα καὶ χανονικὰ χαρακτηριστικά, κατεγίνετο εἰς τὰς καλὰς τέχνας, ἐγνώριζε μουσικὴν, ἰατρικὴν, γεωμετρίαν καὶ ἠγάπα τὴν ἑλληνικὴν μόρφωσιν. Ἡ ἀνοδὸς του εἰς τὸν θρόνον ἐνέβαλεν εἰς ἀνησυχίας τοὺς Ρωμαίους, οἱ ὅποιοι διέβλεπον εἰς τὸν *γραικύλον* αὐτὸν νέον

Νέρωνα. Δραστήριος, ἐργατικός, περίεργος, συνδυάζων τὴν ἑλληνικὴν λεπτότητα μὲ σταθερότητα ρωμαϊκὴν, ἐπέτυχε πρῶτος τὴν ἐνότητα τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὸν ρωμαϊκὸν κόσμον.

Ὁ Ἀδριανὸς δὲν ἠγάπα τοὺς πολέμους καὶ διὰ τοῦτο ἐγκατέλειπε τὰς κατακτήσεις τοῦ Τραϊανοῦ εἰς τὴν Παρθίαν. Ἀλλ' οὐδεὶς αὐτοκράτωρ ἐμερίμνησεν ὅσον αὐτὸς διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν συνόρων καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ στρατοῦ. Τὸν στρατὸν διὰ συνεχῶν ἀσκήσεων κατέστησεν ἰσχυρότατον καὶ πειθαρχικώτατον. Τὸ μόνον ἑξωτερικὸν γεγονός, τὸ ὁποῖον ἐτάραξε τὴν βασιλείαν του, ἦτο ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἰουδαίας. Ὁ Ἀδριανὸς ἐδείχθη ἀμελίκτος. Ὁ Ἰουδαϊκὸς λαὸς ἔπαθε μεγάλας συμφορὰς καὶ ἠναγκάσθη νὰ διασκορπισθῇ εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

Ἀδριανὸς

Ἐκ τῶν 24 ἔτων τῆς βασιλείας του ὁ Ἀδριανὸς τὰ 14 διῆλθε περιοδεύων. Μὲ τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτὸν εὐστροφίαν εἰς τὴν Αἴγυ-

πτο ὑπεκρίνετο τὸν αἰγύπτιον, εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Ἕλληνα. Πανταχοῦ κατὰ τὴν διάβασίν του ἐγέμιζε τὰς ἐπαρχίας μὲ οἰκοδομήματα καὶ ἔργα κοινῆς ὠφελείας, ναοὺς, ὑδραγωγεῖα, γεφύρας, διώρυγας κλπ. Αἱ Ἀθῆναι εἶδον ν' ἀνεγείρεται πλησίον τῆς παλαιᾶς πόλεως τοῦ Θησεῦς ἡ νέα πόλις τοῦ Ἀδριανοῦ, ἀπέκτησαν τὸ περίφημον ἀδριανεῖον ὑδραγωγεῖον καὶ ἐθαύμασαν τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ Πεισιστράτου ἔμενεν ἡμιτελής.

Ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀπεσύρθη εἰς τὸ μαγευτικὸν τοῦ ἀνάκτορον εἰς τὰ Τίβουρα πλησίον τῆς Ρώμης. Ἐκεῖ κατεσκεύασεν ὅσα μνημεῖα καὶ τοπία εἶχε θαυμάσει, ἰδίως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τοιούτοτρόπως ἐβλέπε τις ἐκεῖ ἀναπαράστασιν τῆς Ποικίλης Στοᾶς, τῶν κήπων τῆς Ἀκαδημίας, τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν κτλ., τῶν ὁποίων ἡ

θέα ἔμελλε νὰ εὐφραίνη τὰ γηρατεῖά του. Ἀπέθανε τὸ 138, ἀφοῦ υἱοθέτησε τὸν Ἀντωνῖνον.

ΑΝΤΩΝΙΝΟΣ (138-161)

Ὁ Ἀντωνῖνος κατήγετο ἐκ Γαλατίας καὶ ἦτο ἤδη πεντηκοντούτης. Ἀνθρωπος ἐντιμος, οἰκονόμος, γλυκὺς καὶ ἀγαθός, ἐφήρμοσεν ὅλας τὰς ἀρετὰς του εἰς τὴν κυβέρνησιν. Ἡ Ρώμη δὲν τὸν ἠδύχαριστεί. Ἐξη κατὰ προτίμησιν εἰς τὰ κτήματά του, εἰς ἀπόστασιν 17 χιλιομ. ἀπὸ τῆς

πόλεως.

Ἡ βασιλεία του δὲν ἐγνώρισε σοβαρὸν πόλεμον, ἀλλ' ἀκολουθῶν τὸ πρόγραμμα τοῦ πατρὸς του ἐνίσχυσε τὴν ἄμυναν τῶν συνόρων. Περιεστοιχίετο ἀπὸ νομομαθεῖς καὶ ἠνομοθεσία του ἐνεπνέετο ἀπὸ βαθεῖαν εὐσεβείαν. Οἱ περιφημοὶ νομοδιδάσκαλοι **Οὐλπιανός** καὶ **Γάιος** ἔθεσαν νόμους ὑπὸ πνεῦμα φιλανθρωπίας. Ἰδιαιτέρως ἐπροστίτευσαν τοὺς δούλους, τοὺς ὁποίους δὲν

Ἀντωνῖνος

εἶχον πλέον τὸ δικαίωμα νὰ βασανίζουν ἀνευ ἀποχωρῶντος λόγου.

Ἡ λαμπρὰ καὶ εὐσεβὴς σύζυγός του **Φαυστίνα** ἐβοήθησε τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὸ ἔργον τῆς δημοσίας περιθάλψεως καὶ ἀνέλαβεν αὐτὸ ὑπὸ τὴν προστασίαν της. Ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον ἐπίσης ἔδειξεν ὁ Ἀντωνῖνος διὰ τὰ γράμματα καὶ ἐφρόντισε πολὺ διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀρχαίας εὐσεβείας. Διὰ τὰς ἀρετὰς του αὐτὰς ἢ σύγκλητος τοῦ ἀπένειμε τὴν προσωνυμίαν *pius* = *εὐσεβής*, ἡ δὲ δυναστεία ἔλαβε τὸ ὄνομά του.

Μ. ΑΥΡΗΛΙΟΣ (161-180) - ΚΟΜΜΟΔΟΣ (180-196)

Ὁ **Μάρκος Αὐρήλιος** ἀπὸ τῆς νεότητός του ἐμορφώθη μὲ τὴν στωϊκὴν φιλοσοφίαν, τὴν ὁποίαν ἐφήρμοσε καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν μὲ αὐστηρότητα θρησκευτικὴν. Ὁ Αὐρήλιος ἐφαίνετο προωρισμένος νὰ

συνεχίση τὴν φιλάνθρωπον καὶ εἰρηνικὴν βασιλείαν τοῦ Ἀντωνίνου, διότι ἀπεστρέφετο τὸν πόλεμον καὶ ἡγάπα τὰ ἔργα τῆς εἰρήνης. Ἀλλ' ἡ εὐγενὴς αὐτῇ ψυχῇ, ὁμοίαν τῆς ὁποίας ὀλίγας ἐγνώρισεν ὁ κόσμος, κατεδικάσθη νὰ διέλθῃ ὅλην σχεδὸν τὴν ζωὴν του εἰς τοὺς πολέμους.

Τὸ 161 ἔγινε μεγάλη ἐπιδρομὴ τῶν Πάρθων εἰς τὴν Συρίαν, τὴν ὁποίαν ἀπέκρουσε μετὰ τετραετείς ἐπιπόνους ἀγῶνας. Ἀλλὰ σοβαρώ-

τερος ἦτο ὁ κίνδυνος εἰς τὴν Εὐρώπην. Οἱ **Κου-
ᾶδοι** καὶ **Μαρκομᾶν-
νοι**, κάτοικοι τῆς σημε-
ρινῆς Μοραβίας καὶ
Βοημίας, διέβησαν τὸν
Δούναβιν καὶ ἐξεχύθη-
σαν ἄλλοι μὲν εἰς τὴν
ἑλληνικὴν χερσόνησον,
ἄλλοι δὲ πρὸς τὴν Ἰτα-
λίαν, ὅπου ἐπολιόρη-
σαν τὴν ρωμαϊκὴν ἀπο-
ικίαν Ἀκυληῖαν (Βενε-
τία). Ὁ αὐτοκράτωρ εὐ-
ρέθη εἰς δυσχερεστάτην
θέσιν. Λοιμικὴ νόσος,
τὴν ὁποίαν μετέδωκαν

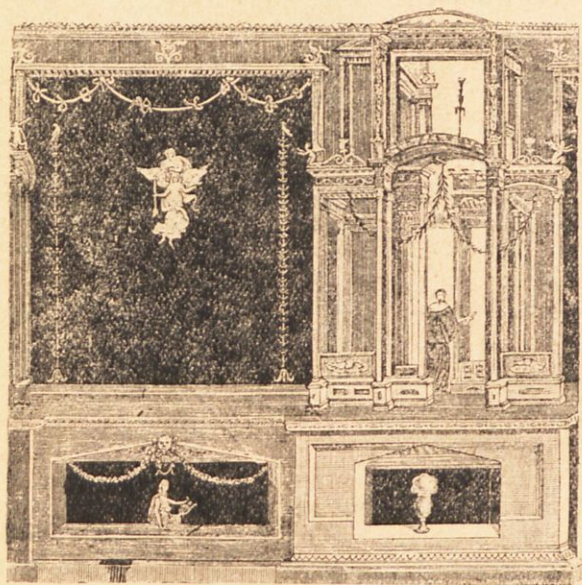

Φανστῖνα

τὰ στρατεύματα τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Εὐρώπην, ἠρήμωσε τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ του. Σεισμοί, πλήμυνραι, ἀφοραὶ τῆς γῆς κατέστρεψαν τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους. Ὁ Αὐρῆλιος ἦλθεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ πωλήσῃ αὐτοκρατορικοὺς θησαυροὺς καὶ νὰ στρατολογήσῃ δούλους καὶ μονομάχους, διὰ νὰ πληρώσῃ τὰ κενὰ τοῦ στρατοῦ του. Μετὰ ἐπιπό-
νους ἐκστρατείας, τῶν ὁποίων ἡγεῖτο ὁ ἴδιος, ἀπέκρουσε τοὺς ἐπιδρο-
μεῖς. Ἐσχεδιάζε νὰ καταλάβῃ ὅλην τὴν χώραν μέχρι τοῦ Ἑλβα καὶ τοῦ
Καυκάσου, ὡς προτεῖχισμα κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν. Τὸ ἔργον τοῦτο θ' ἀπῆλλασεν ἴσως τὸν ἀρχαῖον κόσμον ἀπὸ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς, ἀλλ' ὁ Αὐρῆλιος ἀπέθανεν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ στρατοῦ του εἰς τὴν ση-
μερινὴν Βιέννην (180) προσβληθεὶς ἀπὸ τὸν λοιμόν.

Ὁ Αὐρῆλιος δὲν ἐτόλμησε ν' ἀπομακρύνῃ ἐκ τῆς ἀρχῆς τὸν υἱόν του Κόμμοδον, ἡλικίας 19 ἐτῶν, μολονότι ἐγνώριζε τὴν ἀνικανότητά καὶ σκληρότητά του. Ὁ **Κόμμοδος** εἶχε τεράστιον σῶμα καὶ δύναμιν

ἐξαιρετικήν. Ἡγάπα μέχρι μανίας τὰς μονομαχίας καὶ ἠρέσκετο νὰ ὀνομάζεται Ἡρακλῆς, ἔφερε δὲ τὴν κορύνην καὶ τὴν λεοντῆν. Κατήρχετο εἰς τὸν στοῖβον καὶ ἐφόνευε θηρία καὶ ἀνθρώπους, ἡ δὲ σύγκλητος καὶ ὁ λαὸς ἐπευφήμει. Τέλος ἀξιωματικὸς τῆς αὐλῆς, τοῦ ὁποῖου ἠπειλεῖτο ἡ ζωὴ, τὸν ἐστραγγάλισε (196).

Τοιχογραφία Πομπηϊας

Μεταξὺ τῶν πολλῶν εὗρημάτων τῆς Πομπηϊας πολὺ ἀξιοσημεῖωτοι εἶναι αἱ τοιχογραφαί καὶ τὰ μωσαϊκά της. Ἡ ἀνωτέρω οἰκὼν παριστᾷ διακόσμησιν οἰκίας. Διακρίνομεν σαφῶς εἰς τὴν λεπτότητα τῆς ἐργασίας τὸν ἑλληνικὸν χρωστῆρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΙΡΗΝΗ

Κατὰ τὸν Β' μ. Χ. αἰῶνα ἐπεκράτησε μακρὰ περίοδος εἰρήνης, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ σύνορα τῆς μεγάλης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἐφρουροῦντο ἀσφαλῶς καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐκυριάρχει τάξις καὶ ἡσυχία. Τὴν περίοδον αὐτὴν ὠνόμασαν Χρόνους τῆς ρωμαϊκῆς εἰρήνης.

Ἡ κατάστασις αὕτη ὥφέλυνε τοὺς κατοίκους. Παρετηρήθη μεγάλη αὐξησὶς πλούτου καὶ πληθυσμοῦ. Ἐξετελέσθησαν μεγάλα δημόδια ἔργα, ὁδοί, γέφυραι, ὑδραγωγεῖα, ναοί, θέατρα, καὶ ἡ Ρώμη ἰδίως ἀπέβη κολοσσιαία μεγαλοῦπολις, κέντρον καὶ πρωτεύουσα τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἤλθον εἰς στενωτέραν ἐπαφὴν οἱ λαοὶ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἠνώθησαν, οὕτως εἰπεῖν, εἰς ἓν ἔθνος διὰ τῆς παραχωρήσεως τοῦ δικαιώματος τοῦ πολίτου εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους.

Αἱ δυτικαὶ ἐπαρχίαι, Γαλατία, Ἰσπανία, Βόρειος Ἀφρικὴ, ἐξελατινίσθησαν, ἐνῶ ἡ ἀνατολὴ ἐββαλεν εἰς τὴν Ρώμην τοὺς θεοὺς καὶ τὴν θρησκείαν τῆς.

ΕΚΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἀπέκτεινε νέας χώρας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐπὶ Τραϊανοῦ ἔλαβε τὴν μεγίστην ἑκτασίαν του. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος περιελάμβανε τὸ ἥμισυ τῆς Εὐρώπης, δηλαδή τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Γαλατίαν, τὸ νότιον μέρος τῆς Βρετανίας, ἐκ τῆς Γερμανίας τὰς χώρας τῆς σημερινῆς Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας, τὴν Βαλκανικὴν μετὰ τῆς Δαλματίας καὶ τῆς Δακίας, τὴν Μ. Ἀσίαν, τὴν Συρίαν καὶ ὅλην τὴν βόρειον Ἀφρικὴν. Σύνορα πρὸς βορρᾶν εἶχε τὸν Ρῆνον καὶ Δούναβιν, πρὸς νότον τὴν ἔρημον τῆς Ἀφρικῆς, πρὸς δυσμὰς τὸν Ἀτλαντικὸν Ὠκεανὸν καὶ πρὸς ἀνατολὰς τὸν Εὐφράτην καὶ τὴν ἔρημον τῆς Συρίας. Αἱ ἐπαρχίαι τοῦ ἀχανοῦς αὐτοῦ κράτους δὲν ἦσαν ἐξ ἴσου κατοικημέναι. Ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ἐλ-

λάς κατακοῦντο ἀραιότατα, ἐνῶ μεγάλη πικνότης πληθυσμοῦ ὑπῆρχεν εἰς τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἀφρικὴν καὶ εἰς τὰ μεσημβρινὰ τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Γαλατίας.

Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

“Όταν οί αυτοκράτορες συνεκέντρωσαν εἰς χεῖράς των ὅλας τὰς ἐξουσίας, ἐδημιουργήθη πλήθος ὑπαλλήλων πάσης φύσεως. Τότε ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Ρώμην *Κεντρικὴ Διοίκησις*, διὰ νὰ βοηθῇ τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὴν κυβέρνησιν καὶ τὰς δίκας καὶ νὰ διευθύνῃ καὶ παρακολουθῇ ὅλους τοὺς ὑπαλλήλους. Ἡ διοίκησις αὕτη περιελάμβανε τὰ *Ὑπουργεῖα* καὶ τὸ *Συμβούλιον τοῦ αὐτοκράτορος*.

Τὰ *Ὑπουργεῖα* διωργανώθησαν ὀριστικῶς ὑπὸ τοῦ Κλαυδίου καὶ ὑπῆρχον 1) *ὑπουργεῖον ἐπαρχιῶν* 2) *δικαιοσύνης* 3) *οἰκονομικῶν*. Τὸ προσωπικὸν τῶν ὑπουργείων ἐλαμβάνετο ἄλλοτε ἐκ τῶν ἀπελευθέρων, ἀλλ’ ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ἐστρατολογεῖτο ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν ἱππέων, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν ἐμπόρων καὶ τραπεζιτῶν.

Τὸ *Συμβούλιον τοῦ αὐτοκράτορος* κατ’ ἀρχὰς ἀπετελεῖτο ἀπὸ φίλους του, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνεκοίνου σπουδαίας ἀποφάσεις καὶ ἐζήτει ἐπ’ αὐτῶν τὴν γνώμην των, καὶ δὲν εἶχεν ἐπίσημον χαρακτῆρα. Ἀλλ’ ὁ Ἀδριανὸς ἔδωκεν εἰς αὐτὸ ἐπισημότητα καὶ κατέστησε θεσμὸν τοῦ κράτους. Ἀπετελεῖτο ἐξ ἀνωτάτων ὑπαλλήλων, τῶν προϋσταμένων τῶν γραφείων, δηλαδὴ τῶν ὑπουργῶν, καὶ ἐκ νομομαθῶν. Εἰς τὸ συμβούλιον συνεζητοῦτο ὅλα τὰ διοικητικὰ καὶ πολιτικὰ ζητήματα.

Τοιοιουτρόπως ἐκ τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον ἐφαντάσθη ὁ Αὐγουστος κυβερνῶμενον ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ λαοῦ καὶ τῆς συγκλήτου, ἐκ τῆς δημοκρατικῆς δηλ. μοναρχίας, ὅπως ὀνομάζουν τὸ καθεστῶς τοῦ Αὐγούστου, δὲν ἔμενε πλέον τίποτε. Πράγματι ἡ αὐτοκρατορικὴ διοίκησις εἶχε τὸν χαρακτῆρα ἀπολύτου μοναρχίας. Οἱ παλαιοὶ τύποι ὅμως οἱ διασώζοντες ἀνάμνησιν τῆς δημοκρατίας ἐξακολουθοῦν νὰ διατηροῦνται.

Ο ΣΤΡΑΤΟΣ-Η ΑΜΥΝΑ ΤΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ

Τὴν μεγάλην του δύναμιν ἔχρεώσται ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὸν ἰσχυρὸν καὶ πολυἀριθμὸν στρατόν. Ὁ ὀργανισμὸς τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ κατὰ τύπους δὲν μετεβλήθη εἰς τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους. Ἀλλ’ ἤδη ἡ στρατολογία ἀπέβη σχεδὸν κατὰ κανόνα ἐθελοντική. Ὁ λεγεὼν περιελάμβανε 6 χιλ. ἄνδρας, ρωμαίους πολίτας, καὶ ἀποτελεῖ αὐτοτελῆ ὀργανισμὸν μὲ τὸ ἱππικόν, τὰς πολεμικὰς μηχανὰς καὶ τὸ μηχανικόν, ὅπως ἡ σημερινὴ μεραρχία. Εἰς τὸν λεγεῶνα ἦτο προσηρημένον *σῶμα βοηθητικόν* ἀπὸ 6 χιλ. ἄνδρας, ὑπηκόους ἢ καὶ βαρβάρους συμμάχους. Τούτους ἐκυβέρνην χιλίαρχοι καὶ στρατηγοὶ ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἱππέων.

Τοιουτοτρόπως τὸ σύνολον τοῦ ρωμαϊκοῦ λεγεῶνος ἦτο 12 χιλ. ἄνδρες, ὅλος δὲ ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς περιεῖχε 33 λεγεῶνας, ἥτοι 360—400 χιλ., δύναμιν σχετικῶς μακρὰν διὰ τὴν φύλαξιν τόσον ἐκτεταμένου κράτους.

Ὁ στρατὸς δὲν ἦτο διεσκορπισμένος εἰς ὅλον τὸ κράτος, ἀλλὰ παρέμεινεν εἰς τὰ σύνορα ἐντὸς *μονίμων στρατοπέδων* (*castra stativa*), ἐκ τῶν ὁποίων πολλὰ ἀπέβησαν ἀξιόλογοι πόλεις. Ἐκεῖ ὅταν δὲν εἶχον στρατιωτικὰς ἀσκήσεις, οἱ στρατιῶται ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν κατασκευὴν ὁδῶν, γεφυρῶν, ἔσκαπτον διώρυγας καὶ ἀπεξήραινον ἔλη. Τὰ σπουδαιότερα σύνορα τοῦ κράτους εἰς μὲν τὴν Εὐρώπην ἦσαν ὁ *Ρήνος* καὶ ὁ *Δούναβις*, εἰς δὲ τὴν ἀνατολὴν ὁ *Εὐφράτης*.

Ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατὸς δὲν ὑπελείπετο τοῦ δημοκρατικοῦ οὔτε κατὰ τὸ θάρρος οὔτε κατὰ τὴν στρατιωτικὴν ἀξίαν. Τὰ ρωμαϊκὰ στρατόπεδα ὑπῆρξαν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας παιδευτήρια στρατιωτικῶν, εἰς τὰ ὅποια ἐκαλλιεργήθη ἡ στρατιωτικὴ τέχνη. Ἄλλ' ἀποτελούμενος κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τυχοδιώκτας, ἐγίνετο πολλάκις ἀπαιτητικὸς καὶ ἀπειθήρχητος.

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΙΡΗΝΗ

Ἐξω τῶν συνόρων ἔξω οἱ βάρβαροι λαοί, οἱ ὅποιοι ἀκόμη δὲν ἦσαν ἰσχυροί. Ἐπὶ μακρὸν ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία δὲν εἶχεν ἐπιφόβους ἐχθρούς. Οἱ ἐπικινδυνότεροι ἀπὸ τοὺς βαρβάρους ἦσαν οἱ *Γερμανοὶ* ἐπὶ τοῦ Ρήνου, οἱ *Πάρθοι* ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου καὶ οἱ *Γότθοι* ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως, οἱ ὅποιοι ἦσαν μεγάλη καὶ ἰσχυρὰ γερμανικὴ φυλὴ ἐγκατασταθεῖσα ἐκεῖ βραδυτέρον.

Οἱ βάρβαροι οὗτοι προσελκνύμενοι ἀπὸ τὰ πλούτη καὶ τὴν εὐτυχίαν τῆς αὐτοκρατορίας δὲν ἔπαυσαν νὰ προσβάλλουν τὰ σύνορα παρ' ὅλην τὴν πυκνὴν ζώνην τῶν ὄχρωμάτων καὶ τὸ πλῆθος τοῦ στρατοῦ. Ἄλλ' οἱ ρωμαϊκοὶ λεγεῶνες εὐκόλως ἀπέκρουον αὐτούς. Τοιουτοτρόπως ἐνῶ οἱ λεγεῶνες ἐπολέμουν εἰς τὰ σύνορα, εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας ἐβασίλευεν εἰρήνη. Ἐπίσης οἱ αἵματηροὶ ἀγῶνες τῶν αὐτοκρατόρων περιορίζοντο συνήθως εἰς τὴν Ρώμην καὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ δὲν ἐτάραττον τὴν ἡσυχίαν τῶν ἐπαρχιῶν. Ἐκτὸς τούτου οἱ Ρωμαῖοι διὰ τῆς κατακτιήσεώς των ἔπαυσαν τοὺς πολέμους μεταξὺ τῶν λαῶν. Τοιουτοτρόπως ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἐπεκράτησεν εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια εἰς τὸ ἀχανὲς ρωμαϊκὸν κράτος. Συγχρόνως οἱ αὐτοκράτορες ἐκυβέρνησαν μὲ δικαιοσύνην τὰς ἐπαρχίας καὶ κατέπαυσαν τὴν σκληρὰν ἐκμε-

τάλλουσιν αὐτῶν. Τὸ κράτος λοιπὸν ἐπὶ αἰῶνας ἀπήλαυσεν εἰρήνην καὶ εὐνομίαν. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη *Ρωμαϊκὴ εἰρήνη* (Pax romana).

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΚΜΗ

Οἱ Ρωμαῖοι ἐπέβαλλον εἰς τὰς κατακτωμένας χώρας φόρους ἀμέσους ἢ ἐμμέσους, οἱ ὅποιοι δὲν ἦσαν πολὺ καταθλιπτικοί, ἰδίως κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους, ὅτε ἡ εὐημερία καὶ ὁ πλοῦτος ἦτο ἄφθονος. Διὰ τοῦτο ἐδημιουργήθη μὲ τὸν καιρὸν διοικήσεις τῶν οἰκονομικῶν, ἡ ὁποία ἦτο ἀρκετὰ πολὺπλοκος. Ἄλλ' ἡ λογιστικὴ ὑπηρεσία ἐλειτούργει θαυμασίως καὶ συνετάσσετο μάλιστα κατ' ἔτος ὁ πίναξ τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων, δηλαδὴ ὁ προϋπολογισμός, ὅπως λέγομεν σήμεραν.

Ἡ διαρκὴς εἰρήνη, ἡ καταστροφὴ τῆς πειρατείας καὶ ληστείας, τὸ ἐξαίρετον δίκτυον τῶν δημοσίων ὁδῶν καὶ ἡ ἀσφάλεια εἶχον ὥς ἀποτελεσμα εὐημερίαν καὶ οἰκονομικὴν ἀκμὴν τῶν κατοίκων, ὅσην δὲν εἶχε γνωρίσει ἔως τότε ὁ ἀρχαῖος κόσμος. Οἱ γεωργοὶ ἐπεδόθησαν μὲ ζῆλον εἰς τὰ κτήματά των. Ἡ Ἰταλία ἡσχολεῖτο εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς ἀμπέλου, τῆς ἐλαίας, τῶν ὀπωροφόρων δένδρων καὶ εἰς τὴν κτηνοτροφίαν. Ἡ Ἀφρικὴ καὶ ἡ Αἴγυπτος ἦσαν πάντοτε οἱ σιτοβολῶνες τῆς Μεσογείου. Παρετρηθήθη σημαντικὴ αὐξήσις πληθυσμοῦ καὶ χῶραι σχεδὸν ἔρημοι ἐγέμισαν ἀπὸ ἀνθηρὰς πόλεις καὶ κωμοπόλεις.

Μεγάλην ἐπίσης ἀκμὴν ἐσημείωσαν τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία. Ἡ βιομηχανία ἠυδοκίμησεν ὅχι μόνον εἰς τὰς παλαιὰς πεπολιτισμένας χώρας τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως ἡ Συρία καὶ ἡ Αἴγυπτος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Μεταλλεῖα καὶ χρυσορυχεῖα ἠνοίχθησαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Γαλατίαν τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Λακίαν. Τὸ δὲ ἐμπόριον διεξήγετο ζωηρότατον ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἄκρου τῆς αὐτοκρατορίας εἰς τὸ ἄλλο. Οἱ ἔμποροι ἐπλούτησαν πολὺ καὶ ἐσχηματίσθησαν μεγάλαι ἐταιρεῖαι. Ἐκτὸς τούτου ἡ ἀσφάλεια, ἡ ὁποία ἐπεκράτει εἰς ὅλον τὸ κράτος, ἀνέπτυξε τὸν ζῆλον πρὸς τὰ ταξίδια, χάριν τῶν ὁποίων ἐγράφησαν καὶ ἰδιαίτερα βιβλία, ὅπως οἱ σημερινοὶ ὁδηγοί.

Τοιοιτοτρόπως ἡ Ρώμη χωρὶς νὰ ἐπιβάλλῃ καθεστῶς καταθλιπτικόν, σεβασθεῖσα τὰς παραδόσεις, τὴν θρησκείαν καὶ τὰ ἥθη τῶν λαῶν, ἔδωκεν εἰς τὸν κόσμον τὴν εὐτυχίαν καὶ κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἐνότητά τοῦ πολιτισμοῦ εἰς χώρας καὶ λαοὺς διαφορωτάτους. Διὰ τοῦτο ἕλλην ῥήτωρ δικαίως ἔλεγεν :

Καθεὶς δύναται νὰ ὑπόγῃ ὅπου θέλει. Τὰ ὅρη εἶναι ἀσφαλῆ διὰ τοὺς ταξιδιώτας, ὅπως αἱ πόλεις διὰ τοὺς κατοίκους. Ὁ φόβος παντοῦ ἐξέλιπεν. Ἡ γῆ

ἀφῆκε τὴν παλαιὰν τῆς πολεμικῆς στολῆς καὶ περιεβλήθη τὰ ἐορτάσιμα ἑνδύματα.

Ο ΕΚΛΑΤΙΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΠΑΡΧΙΩΝ

Τὰ ἀγαθὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ καθεστῶτος ἦσαν περισσότερον αἰσθητὰ εἰς τὰς ἐπαρχίας, αἱ ὁποῖαι τόσον σκληρῶς ἐκυβερνήθησαν ἐπὶ τῆς δημοκρατίας. Μολονότι ἡ φορολογία δὲν ἔπαυσε νὰ εἶναι μεγάλη, οἱ αὐτοκράτορες ἐπέβλεπον ἀγρύπνως τοὺς διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν, ἐτιμῶρουν αὐστηρότατα τὸν χρηματισμὸν καὶ τὴν ἀπλησίαν τῶν εἰσπρακτόρων τοῦ δημοσίου, ἤκουον δὲ προσεκτικῶς τὰ παράπονα τῶν ἐπαρχιωτῶν.

Ἄλλ' ἡ προσοχὴ τῶν αὐτοκρατόρων δὲν ἐστρέφετο μόνον εἰς τὴν ἀγαθὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν. Κυρίως ἐπεδίωκον τὴν ἀφομοίωσιν καὶ τὸν ἐκλατινισμόν αὐτῶν. Εἰς τὰς μεγάλας χώρας τῆς Ἀνατολῆς, Ἑλλάδα, Συρίαν, Αἴγυπτον, τὸ πρᾶγμα ἦτο πολὺ δύσκολον. Αἱ χώραι αὗται συνεχίζουσαι τὴν παράδοσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὁμιλοῦσαι τὴν ἑλληνικὴν κατεφρόνουν τὸν ρωμαϊκὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν. Τὰ μεγάλα κέντρα τῆς Ἀνατολῆς, Ἀθῆναι, Ἀλεξάνδρεια, Ἀντιόχεια, Ἐφεσος κτλ. ἐξηκολούθουν νὰ ἐκπέμπουν ἀκτινοβόλον πολιτισμόν, ὃ ὁποῖος ἐπεσκίαζε τὸν ρωμαϊκόν. Τὸ πρᾶγμα ὅμως ἦτο ἐντελῶς διάφορον εἰς τὴν Δύσιν, ὅπου οἱ κατακτηθέντες λαοὶ εὕρισκοντο ἀκόμη εἰς ἡμιβάρβαρον κατάστασιν, ἐθαύμασαν τὸν ρωμαϊκὸν πολιτισμὸν καὶ ὑπέστησαν βαθυτάτα τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ.

Εἰς τοῦτο σημαντικώτατα ἐπέδρασε τὸ ἀποικιακὸν σύστημα τῶν Ρωμαίων, οἱ ὁποῖοι ἐπλήρωσαν μὲ ἀποικίας παλαιμάχων ὅλην τὴν Δύσιν. Οἱ ἀποικοὶ ἐγκατασταθέντες εἰς ἐπίκαιρα σημεῖα ἀπετέλουν μικρογραφίαν τῆς Ρώμης μὲ τοὺς ἄρχοντάς των, τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ τὴν σύγκλητον. Αἱ πόλεις τῶν Ἰθαγενῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον διατηρήσει τὴν τοπικὴν των διοίκησιν, ἤρχισαν νὰ μιμοῦνται τὰς ἀποικίας καὶ μετέβαλον τὸ διοικητικὸν των σύστημα. Ἐξέλεγον λοιπὸν καὶ αὐτοὶ ὑπάτους, ταμίας, ἀγορανόμους σύγκλητον ἢ βουλευτήριον καὶ συνήρχοντο εἰς ἐκκλησίαν κατὰ τὸ σύστημα τῆς Ρώμης.

Ἀντιθέτως ὅμως πρὸς τὴν τάσιν αὐτὴν τῶν πολιτειῶν οἱ πολῖται εἶχον ἰδανικὸν ν' ἀποκτήσουν τὸ δικαίωμα τοῦ ρωμαίου πολίτου. Οἱ αὐτοκράτορες εἶχον ἤδη τιμῇ πολυαρίθμους ἐπαρχιώτας μὲ τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου, πόλεις δὲ ὁλόκληροι ἀπέκτησαν τὸ δικαίωμα τοῦτο. Μετὰ δύο αἰῶνων αὐτοκρατορικῆς κυβέρνησης αἱ ἐπαρχίαι κατὰ μέγα μέρος εἶχον ἀποκτήσει τὸ ποθητὸν δικαίωμα. Διὰ τοῦτο ὁ αὐτο-

κράτωρ *Καρακάλλας* κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ Γ' μ. Χ. αἰῶ-
νος, τὸ 212, ἡδυνήθη διὰ διατάγματος νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ
δικαίωμα τοῦ ρωμαίου πολίτου εἰς ὅλους τοὺς ἐλευθέρους ἄνδρας τῶν
ἐπαρχιῶν.

Ἐκτοτε οὐδεμία διάκρισις ὑφίσταται μεταξὺ Ρωμαίων καὶ
ἐπαρχιωτῶν, πάντες ὀνομάζονται Ρωμαῖοι. Τὸν Γ' αἰῶνα ἐκάθησαν
ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοκράτορες ἐκ Συρίας, Ἰλλυρίας καὶ εἰς Ἀραβ. Ἡ
Ρώμη δὲν εἶναι πλέον ἢ κυρίαρχος πόλις τῶν κατακτηθέντων, ἀλλ' ἡ
πρωτεύουσα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἡ λατινικὴ γλῶσσα διεδόθη παν-
τοῦ, ἰδίως εἰς τὰς χώρας τῆς Δύσεως, οἱ κάτοικοι ἀπέμαθον τὴν παλαιάν
τῶν γλῶσσαν καὶ ἡ γαλλικὴ, ἡ ἰσπανικὴ, ἡ ρουμανικὴ, ἡ πορτογα-
λικὴ κλπ. ἔχουν ὡς μητέρα τὴν λατινικὴν. Ἡ ἐνότης τῆς αὐτοκρατο-
ρίας ἐπραγματοποιήθη.

Ἡ Ρώμη ἀνέπτυξε τοιοῦτοτρόπως διοικητικὸν σύστημα καὶ ὁργά-
νωσιν κράτους, τὰ ὅποια ἦσαν τὰ τελειότερα τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἐξη-
σήμευσαν ὡς ὑπόδειγμα εἰς τοὺς μεταγενεστέρους λαούς. Βυζαντινοί,
Ἀραβες, Τοῦρκοι καὶ οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ἀπεμιμήθησαν τὴν ὁργά-
νωσιν τῶν Ρωμαίων. Ἡ Ρώμη ἔδωκεν εἰς τὸν κόσμον τοὺς τύπους
τῆς διοικήσεως, ὅπως ἡ ἀρχαία Ἑλλάς εἶχε δώσει τοὺς τύπους τῆς
λογοτεχνίας, τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης.

Η ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Ἡ ρωμαϊκὴ κοινωνία ἔλαβε κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους
νέαν σύνθεσιν. Αἱ κοινωνικαὶ τάξεις τῶρα διεκρίνοντο ὄχι ἐκ τῆς κα-
ταγωγῆς, ἀλλ' ἐκ τοῦ πλούτου. Οἱ ἐλεύθεροι πολῖται ἀπετέλουν δύο
τάξεις χωριστάς, τὴν *ἀριστοκρατίαν* (*honestiores*) καὶ τὸν *λαόν* (*hu-
miliores*). Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἦσαν οἱ συγκλητικοὶ καὶ οἱ
ἱππεῖς. Δικαιώματα, τὰ ὅποια ἐπὶ τῆς δημοκρατίας εἶχον ὅλοι ἀδιακρί-
τως οἱ ἐλεύθεροι πολῖται, τῶρα ἦσαν ἀποκλειστικὰ προνόμια τῆς ἀρι-
στοκρατίας. Δὲν ἐμαστιγοῦντο π. χ., δὲν ἐσιανροῦντο, δὲν ἐκαίοντο
ζῶντες καὶ δὲν ἐρρίπτοντο εἰς τὰ θηρία, ἐνῶ τὰς ἀτιμωτικὰς αὐτὰς τι-
μωρίας ἐπέβαλλον εἰς τοὺς *humiliores*. Ἄν πιστεύσωμεν τὸν σατι-
ρικὸν ποιητὴν Γίουβενάλην, ἡ διαφθορὰ τῶν πλουσίων ἦτο μεγάλη.
Εἶναι ὅμως γνωστὸν ὅτι καὶ κατὰ τοὺς χειροτέρους χρόνους τῆς διαφθο-
ρᾶς ἐπὶ Νέρωνος καὶ Καρακάλλα ἡ ρωμαϊκὴ ἀριστοκρατία ἠρίθμει-
μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς ἀνδρᾶς ἐξαιρέτου χαρακτῆρος καὶ βίου ὁμέμπτου.
Ἰδίως διεκρίνοντο διὰ τὴν οἰκονομίαν καὶ ἀρετὴν οἱ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν
μετοικῆσαντες πλούσιοι.

Ρωμαϊκὴ Ἱστορία Α. Λαζάρου

Ἀφότου μὲ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ νέου πολιτικοῦ καθεστώτος οἱ Ρωμαῖοι ἔπαυσαν νὰ καταγίνωνται εἰς τὴν πολιτικὴν, ἢ ἀνωτέρα κοινωνία ἡσυχάζειτο εἰς τὴν κοσμητὴν ζωὴν, εἰς ἐπισκέψεις, γεύματα, δεξιώσεις, δημόσια ἀναγνώσματα κλπ. Ἄλλ' αἱ φιλολογικαὶ συγκεντρώσεις κατήντησαν διὰ τοὺς πολλοὺς ἀπλῆ ἐπίδειξις ἐνδιαφέροντος ἢ συρμός.

Τὸν Ἀπρίλιον, γράφει ὁ Πλίνιος, δὲν ἔμεινεν ἡμέρα χωρὶς νὰ γίνῃ καὶ ἐν ἀνάγνωσμα... παρὰ τὸν ὀλίγον ξῆλον τῶν Ρωμαίων ν' ἀκούσουν τὰ νεότερα ἔργα. Οἱ περισσότεροι περιμένουν εἰς τὰς πλατείας καὶ ἔρωτοῦν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἂν ὁ ὁμιλητὴς εἰσῆλθεν, ἂν ἐτελείωσεν ὁ πρόλογος, ἂν προχωρεῖ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν. Τότε μόνον τοὺς βλέπετε νὰ εἰσέρχονται. Δὲν περιμένουν νὰ τελειώσῃ, διὰ νὰ φύγῃ. Ἄλλος ἐξέρχεται ἡσύχως, ἄλλος ἀδεξίως. Ποία διαφορά ἀπὸ τοὺς χρόνους τῶν πατέρων μας! (Πλίνιος Νεώτερος, Ἐπιστολ. βιβλ. I.

Εἰς τὴν τάξιν τῶν *humiliores* ἀνήκουν ὅλοι οἱ ἐλεύθεροι πτωχοὶ καὶ οἱ ἀπελεύθεροι. Διὰ νὰ προστατεύωνται καλύτερον, ἡνοῦντο εἰς Ἑταιρείας (*collegia*), ἐκ τῶν ὁποίων αἱ περισσότεραι ἦσαν θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος, δηλαδὴ συνήνουν τοὺς ὁπαδοὺς μιᾶς λατρείας, τῆς Ἰσιδος π. χ. Περισσότερον ἐνδιαφέρονσαι ἦσαν αἱ ἑταιρεῖαι τῶν τεχνιτῶν τοῦ αὐτοῦ ἐπαγγέλματος, αἱ *Συντεχνίαι*, ὅπως λέγομεν σήμερον. Ἡ κυβέρνησις μετὰ δυσκολίας ἀνεγνώριζε κατ' ἀρχὰς τὰς συντεχνίας, διότι ἐφοβεῖτο πολιτικὰς ταραχάς. Ἀλλὰ βραδύτερον ἐπέτρεπε τὴν συγκρότησιν αὐτῶν καὶ αἱ συντεχνίαι ἔγιναν πολὺ ἰσχυραί. Συνήθως ἐτίθεντο ὑπὸ τὴν προστασίαν ἰσχυρῶν προστατῶν. Οἱ *nautae* π. χ., δηλαδὴ οἱ ἐφοπλισταί, διετέλουν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς συγκλήτου. Πολλὰ ἐκ τῶν σωματείων τούτων παρῆχον σπουδαίας ὑπηρεσίας εἰς τὸ δημόσιον, ὅπως οἱ ξυλουργοὶ καὶ οἱ πυροσβέσται.

Εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ὑπῆρχον πάντοτε οἱ *δοῦλοι*, πολυαριθμότεροι κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους. Οὐδεὶς ἐκτὸς μερικῶν στωϊκῶν φιλοσόφων ἐσκέπτετο περὶ καταργήσεως τῆς δουλείας. Ἡ θέσις αὐτῶν ἐξηκολούθει νὰ εἶναι οἰκτρὰ. Ἐπὶ Νέρωνος πλούσιός τις εὐρέθη φονευμένος εἰς τὴν οἰκίαν του. Ἀμέσως οἱ 400 δοῦλοι του ἐφονεύθησαν συμφῶνως μὲ τὸν νόμον. Ἄλλ' εἰς τὴν σύγκλητον διεξήχθη θυελλώδης συζήτησις καὶ ἡττηθῆθη πρὸς στιγμὴν ἐξέγερσις λαϊκὴ διὰ τὴν ἀπάνθρωπον πράξιν. Πολλοὶ ἐδείκνυνον φιланθρωποτέραν συμπεριφορὰν πρὸς τὰς δυστυχεῖς αὐτά· ὑπάρξεις. Ὁ Πλίνιος ὁ Νεώτερος δὲν ἀπαξιοῖ νὰ ὀνομάζῃ τὸν δοῦλον *φίλον* καὶ *ἀδελφὸν* καὶ νὰ δέχεται αὐτοὺς εἰς τὴν τράπεζάν του. Ἡδὴ δὲ ἀπὸ τοῦ Β' αἰῶνος ἐλήφθησαν προστατευτικὰ νομοθετικὰ μέτρα ὑπὲρ τῶν δούλων, κατὰ δὲ τὸν Γ' αἰῶνα ἐδέχθησαν τέλος

ὅτι κατὰ τὸ φυσικὸν δίκαιον ὅλοι οἱ ἄνθρωποι γεννῶνται ἴσοι. Τοιοῦτοτρόπως ἤρχισε νὰ βελτιώνεται ἡ θέσις τῶν δούλων.

ΤΟ ΡΩΜΑΪΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

Τὸ τελειότερον δημιούργημα τοῦ ρωμαϊκοῦ πνεύματος εἶναι ἡ **Νομοθεσία**. Οἱ Ρωμαῖοι, πρακτικοὶ καὶ σαφεῖς, εἶχον πολὺ ἐνωρὶς κωδικοποιήσει τὰς συνηθείας εἰς τὴν περίφημον *Δωδεκάδελτον*, ἡ ὁποία περιεῖχε τοὺς ἀπαρατήτους νόμους διὰ τὴν πολιτικὴν τῶν ὑπαρξιν. Μολοντί δὲ ὁ κῶδιξ οὗτος ἦτο ἀτελής, αὐστηρὸς καὶ προσωρισμένος διὰ μίαν μόνον πόλιν, μικρὰν μάλιστα τότε, ἐπὶ πολὺν καιρὸν ἐχρησίμευεν ὥς ἡ μὲν πηγὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου. Ἀλλ' ὀλίγον κατ' ὀλίγον οἱ Ρωμαῖοι κατώρθωσαν νὰ ἐπεκτείνουν αὐτὸν εἰς ὅλους τοὺς κατακτηθέντας λαούς, βραδύτερον δὲ τροποποιήσαντες αὐτὸν κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον.

Ἡ πρώτη μεταβολὴ εἰς τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἤρχισε νὰ γίνεται διὰ τοῦ *ξενοδίκου*, ὁ ὁποῖος ἐδίκαζε τὰς δίκας μεταξὺ Ρωμαίων καὶ ξένων, καὶ διὰ τῶν *διοικητῶν* τῶν ἐπαρχιῶν. Οὗτοι ἐπειδὴ ἐπρόκειτο περὶ ξένων καὶ οὐχὶ ρωμαίων, εἰσῆγον διατάξεις φιλανθρωποτέρας. Ὁ αὐτοκράτωρ βραδύτερον διὰ τοῦ λεγομένου *edictum perpetuum* καθώριζε δι' ἅπαν τὸ κράτος τὰς ὁμοιομόρφους ἀρχάς, τὰς ὁποίας θὰ ἐφήρμοζεν ἐπὶ τῆς βασιλείας του, καὶ εἰσῆγε διατάξεις φιλανθρώπους ὅχι μόνον διὰ τὴν Ρώμην, ἀλλὰ δι' ὁλόκληρον τὸ κράτος. Τοιοῦτοτρόπως τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἔλαβε χαρακτῆρα γενικώτατον καὶ ὑπέστη σημαντικωτάτας τροποποιήσεις ἐπὶ τὸ φιλανθρωπότερον.

Ἀλλὰ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἐνωρὶς ἤδη εἶχεν ἀρχίσει νὰ γίνεται πολὺπλοκον καὶ ἐχρειάζετο πολὺ συχνὰ νὰ προστρέχουν εἰς τὰ φῶτα ἀνδρῶν εἰδικῶν, τῶν *Νομοδιδασκάλων* (*Juris consulti*). Αἱ ἐρμηνεῖαι ἦσαν τόσον ἀμερόληπτοι, δίκαιαι καὶ ὀρθαί, ὥστε οἱ ἄρχοντες ἐθεώρουν αὐτὰς ὡς νέους νόμους καὶ εἰσῆγον εἰς τὸ σῶμα τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου. Εἰς τὰς ἐρμηνείας τῶν οἱ νομοδιδασκαλοὶ εἶχον ὡς ὁδηγὸν τὴν *ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν* καὶ τὸν *ὀρθὸν λόγον*.

Βραδύτερον ἐδημιουργήθη τὸ *Φυσικὸν δίκαιον*, ἡπιώτερον τοῦ παλαιοῦ, πρὸ πάντων διὰ τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς δούλους. Ὁ κύριος δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ φονεύσῃ τὸν δοῦλον, νὰ πωλήσῃ τὰ τέκνα του, καὶ ἡ κηδεμονία τῶν γυναικῶν ἦτο μᾶλλον εἰκονική. Ἡ τεραστία αὕτη ἐργασία, ἡ ὁποία κατέστησε τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον πράγματι διεθνές, ἐυστατηματοποιήθη καὶ ἐκωδικοποιήθη μόνον τὸν ΣΤ' μ. Χ. αἰῶνα ἐπὶ

τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου **Ἰουστινιανοῦ**, ἐκρησίμειψε δὲ ὡς βάσις τῆς νομοθεσίας τῶν νεωτέρων λαῶν.

ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

Βαθυτάτη ἦτο ἡ μεταβολὴ τῆς θρησκείας κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους. Ἦδη ὁ Αὐγουστος εἶχεν ἀποπειραθῆ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν. Ἀλλ' αἱ ρωμαϊκαὶ θεότητες ἦσαν ξηραί, τυπικαὶ καὶ ἀνίκανοι νὰ συγκινήσουν τὴν καρδίαν. Αἱ ἀπόπειραι τοῦ Αὐγούστου ἐνανάγησαν καὶ ἡ ἀπιστία καὶ δεισιδαιμονία ἠϋξήθησαν κατὰ τὸν Α' μ. Χ. αἰῶνα.

Κατὰ τὸν αἰῶνα τῶν Ἀντωνίνων ἀρχίζει ἡ ἐπίδρασις τῶν ἀνατολικῶν θρησκειῶν. Ἐμποροὶ καὶ τυχοδιωκταὶ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἀπετέλεσαν ἰδιαιτέραν παροικίαν ἐπὶ τοῦ Ἰανίκλου λόφου. Αἱ ἀνατολικαὶ θρησκεῖαι ἐγοήτευσαν τότε τὰς λαϊκὰς μάζας μὲ τὴν μυστικότητά τῆς διδασκαλίας, ἀποκαλυπτομένης μόνον εἰς τοὺς μεμνημένους, μὲ τὰς ἄλλοτε εὐθύμους καὶ ἄλλοτε πενθίμους πομπὰς τῶν, τὰ περιπαθῆ ἅσματα καὶ κυρίως μὲ τὴν ὑπόσχεσιν περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς διὰ τοὺς εὐσεβεῖς. Αἰγυπτιακοί, ἀσσυριακοὶ καὶ περσικοὶ θεοί, ὁ Ἄττις, ἡ Ἴσις, ὁ Ὅσιρις, ὁ Μίθρας κλπ. ἐλατρεύθησαν εἰς τὴν Ρώμην ὑπὸ πλήθους ἀνθρώπων καὶ ἀντικατέστησαν τὰς ἀρχαίας θεότητας.

Τοιοιουτρόπως αἱ θρησκεῖαι ὅλου τοῦ κόσμου εἶχον ἐγκαθιδρυθῆ εἰς τὴν Ρώμην. Οἱ αὐτοκράτορες ἐφάνησαν πολὺ ἀνεξίθρησκοι καὶ οὐδεμίαν ἀντέταξαν ἀντίστασιν εἰς τὴν ἐπιδρομὴν αὐτὴν τῶν ξένων θεοτήτων, διότι αὕτη ἀνταπεκρίνετο εἰς βαθύτερον πόθον τοῦ λαοῦ. Οἱ κάτοικοι τῆς ἀχανοῦς αὐτοκρατορίας δὲν εἶχον πλέον νὰ φροντίσουν διὰ τὴν πολιτείαν οὔτε εἶχον ἀμίλλαν νὰ διακριθοῦν καὶ νὰ ἐπικρατήσουν. Ἐφρόντιζον μόνον διὰ τὴν καθημερινὴν ζωὴν καὶ τὴν εὐτυχίαν τοῦ ατόμου τῶν καί, ἐπειδὴ δὲν εὗρισκον πάντοτε τὴν εὐτυχίαν ἐπὶ τῆς γῆς, ἤθελον ἀθανασίαν καὶ εὐδαιμονίαν εἰς ἄλλον κόσμον. Ἐπίστευον δὲ ὅτι θὰ ἐπιτύχουν τοῦτο διὰ τῆς μεσολαβήσεως ἑνὸς σωτῆρος, ἑνὸς θεοῦ. Ἡ ἰδέα αὕτη διεδόθη εὐρύτατα καὶ ὡς πρὸς τοῦτο προπαρεσκεύασε τὸν δρόμον εἰς τὸν χριστιανισμόν.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ

Ἡ ἀκμὴ τῶν ρωμαϊκῶν γραμμάτων, ἡ ὁποία ἐσημειώθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Α' μ. Χ. αἰῶνος, ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὸν Β' καὶ Γ' αἰῶνα. Ἀλλὰ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐξετιμῶντο περισσότερον τὰ φιλοσοφικὰ γυμνάσματα καὶ ἤκμασεν ἰδίως ὁ πεζὸς λόγος. Τὰ ἔργα δὲν εἶναι

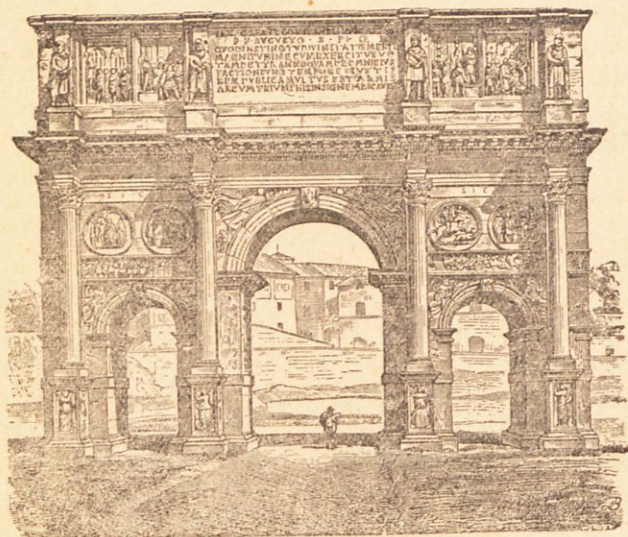
τόσον τέλεια, ἀλλὰ παραστατικώτερα καὶ συναισθηματικώτερα ἢ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον.

Ὁ περίφημος διδάσκαλος καὶ σύμβουλος τοῦ Νέρωνος **Σενέκας** (4—65) εἰς τὰς *Φιλοσοφικὰς Διατριβὰς* καὶ τὰς *Ἡθικὰς ἐπιστολάς* μᾶς δίδει εἰς λαμπρὰς σκιαγραφίας πλήρη εἰκόνα τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας τοῦ Α' μ. Χ. αἰῶνος. Ὁ ἐπικὸς ποιητὴς **Δουκανὸς** (39—65), ἀνεψιὸς τοῦ Σενέκα, εἰς τὸ ἐπικόν του ποίημα *Φάρσαλος*, εἰς τὸ ὁποῖον περιγράφει τὸν ἐμφύλιον πόλεμον Καίσαρος καὶ Πομπηίου, μᾶς δίδει πρότυπον τῶν περιγραφῶν καὶ τῆς ρητορικῆς εὐφραδείας, τὰ ὅποια ἤρρεσκον εἰς τοὺς συγχρόνους. Ὁ **Πετρώνιος** (ἀκμάσας περὶ τὸ 60) ἐδημιούργησε τὸ ρεαλιστικὸν μυθιστόρημα. Καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι συγγραφεῖς ἔπασσον θύματα τῆς θηριωδίας τοῦ Νέρωνος.

Ἡ ἐπομένη γενεὰ εἶδε συγγραφεῖς ἀξιολογωτάτους. Ὁ ἱστορικὸς **Τάκιτος** (55—120) εἶναι εἷς ἐκ τῶν μεγίστων ἱστορικῶν τῆς ἀρχαιότητος. Εἰς τὰ δύο ἔργα, *Χρονικά*, ἥτοι ἱστορία ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Αὐγούστου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Νέρωνος (14—68), καὶ *Ἱστορίαι* ἀπὸ τοῦ Νέρωνος μέχρι τοῦ Δομιτιανοῦ (68—96), δὲν διακρίνεται τόσον διὰ τὴν ἀμεροληψίαν, ὅσον διὰ τὴν πρωτοτυπίαν τοῦ ὕφους, τὴν βαθεῖαν παρατήρησιν, τὴν ζωηρότητα, τὴν κίνησιν καὶ τὰς ἐξόχους περιγραφάς. Ὁ **Πλίνιος ὁ νεώτερος** (62—113) ἦτο συγγραφεὺς κοινῆς. Ἐγραψεν *Ἐπιστολάς*, εἰς τὰς ὁποίας μᾶς δίδει πληροφορίας περὶ τῆς κοσμικῆς καὶ λογοτεχνικῆς κινήσεως τῶν χρόνων του. Περίφημος ποιητὴς ἦτο ὁ σατιρικός **Γιουβενάλης** (50—130), ὁ ὁποῖος καταγόμενος ἐκ ταπεινῶν γονέων καὶ μὴ ἔχων λόγους νὰ εἶναι εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν ζωὴν ἔγραψε *Σατίρας*, εἰς τὰς ὁποίας μὲ μεγάλην ποιητικὴν δύναμιν καυτηριάζει τὰ ρωμαϊκὰ ἥθη τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐκαλλιεργήθησαν καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα εἴτε ὑπὸ Ἑλλήνων εἴτε ὑπὸ ἑλληνοισθόντων ἀνατολιτῶν. Ἄλλ' ἢ ἑλληνικὴ λογοτεχνία τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων ὑπέστη βαθεῖαν ἐπίδρασιν τῆς Ρώμης. Οἱ πλεῖστοι τῶν συγγραφέων λαμβάνουν θέματα τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ Α' μ. Χ. αἰῶνος ἤκμασεν ὁ σεμνὸς καὶ πράγματι φιλοσοφικὸς συγγραφεὺς **Πλούταρχος** (46—120) ἐκ Χαιρωνείας τῆς Βοιωτίας. Συνέγραψε τοὺς *Παραλλήλους βίους*, δηλαδὴ βιογραφίας ἐξόχων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρώμης, καὶ πολλὰς φιλοσοφικὰς πραγματείας (*Ἡθικά*). Τὰ ἔργα του διακρίνει λεπτὴ ψυχολογία καὶ δραματικὴ περιγραφή. Ἀπὸ τὰ Σαμόσατα (πλησίον τοῦ Εὐφράτου) κατήγετο ὁ ἐξοχὸς σατιρικός λογογράφος **Δουκιανὸς** (Β' αἰὼν), ὁ ὁποῖος ὑπενθυμίζει τὴν ἀττικὴν χάριν καὶ μὲ

ἀπαράμιλλον εὐφυΐαν ἐκαυτηρίασε τὰς παλαιὰς προλήψεις καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν συγχρόνων του. Ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων ἔγραψαν πολλοὶ συγγραφεῖς ἀπομιμούμενοι τὸ ἀττικὸν ὕψος, οἱ ὀνομασθέντες *Νέοι Σοφισταί*. Ὁ *Διονύσιος* ὁ *Ἀλικαρνασσεὺς* ἔγραψε ρωμαϊκὰς ἀρχαιότητας, ὁ *Στράβων* ἔξ Ἀπαιείας *Γεωγραφίαν*, ὁ *Ἀππιανὸς* ἔξ Ἀλεξανδρείας καὶ ὁ *Δίων* ὁ *Κάσσιος* ρωμαϊκὴν ἱστορίαν, ὁ *Ἀρριανὸς*

Ἀψὶς Μ. Κωνσταντίνου

Ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἦσαν αἱ θριαμβευτικαὶ ἀψίδες, τὰς ὁποίας κατεσκεύαζον οἱ αὐτοκράτορες μετὰ τὰς νίκας των. Ἐκκοσμοῦντο μὲ πολλὰ ἀνάγλυφα καὶ ἐπιγραφάς. Ἡ ἀψὶς αὕτη εὐρίσκεται εἰς τὴν Ρώμην. Ἐχει ὕψος 20 μ., πλάτος 25 καὶ πάχος 7.50 μ. Στηρίζεται εἰς 4 κορινθιακοὺς κιόνας καὶ τρεῖς τόξα.

Ἐκ Νικομηδείας ἐμμήθη τὸν Ξενοφῶντα καὶ ἔγραψεν *Ἀνάβασιν Ἀλεξάνδρου*. Ὁ *Πανσανίας* περιηγήθη τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔγραψεν ὁδηγὸν αὐτῆς. Ἀλλὰ τὰ ἔργα ὅλων αὐτῶν τῶν συγγραφέων εἶναι πλήρη δοκησιοσφίας καὶ μικρᾶς λογοτεχνικῆς ἀξίας.

Εἰς τὰς ἐπιστήμας οἱ Ρωμαῖοι ἦσαν πάντοτε κατώτεροι τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους προώδευσαν πρὸ πάντων ἡ *Γεωγραφία* διὰ τῶν γεωγράφων Στράβωνος καὶ Πτολεμαίου καὶ ἡ *Ἱατρικὴ* διὰ τοῦ Γαληνοῦ. Ὁ *Γαληνὸς* ἔδωκε μεγάλην ὠθησιν εἰς

τὴν μελέτην τῆς ἀνατομίας. Εἰς τὴν *Φιλοσοφίαν* οἱ Ῥωμαῖοι ἠκολούθησαν τὰ ἑλληνικὰ συστήματα, ἐκ τῶν ὁποίων μᾶλλον διαδεδομένοι εἰς τὴν Ῥώμην ἦτο τὸ *σύστημα τῶν στωϊκῶν*. Οἱ σημαντικώτεροι στωϊκοὶ τῶν χρόνων τούτων ἦσαν ὁ Ἑλλήν *Ἐπίκτητος* καὶ ὁ αὐτοκράτωρ *Μ. Αὐγούλιος*.

ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

Μετὰ τὸν Αὐγούστιον ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἰδιουφύει τῶν Ῥωμαίων λαμ-

Ἀποθέσις (ἀνάγλυφον ἐκ τῆς στήλης τοῦ Ἀντωνίνου)

Οἱ αὐτοκράτορες μετὰ θάνατον ἀπεθεοῦντο. Ἐνταῦθα περωτὸς δαίμων ἀπάγει ἐπὶ τῶν περυγῶν τοῦ τὸν Ἀντωνίνον καὶ τὴν Φαυστίαν εἰς τοὺς θεοὺς Δεξιὰ παρίσταται ἡ Ῥώμη ἀκουμβισμένη ἐπὶ τῆς ἀσπίδος καὶ ἀριστερὰ ὁ Ῥωμαϊκὸς λαός. Τὰ ἀνάγλυφα εἶναι πλήρη ζωῆς καὶ κινήσεως.

βάνει τεραστίαν ἐξέλιξιν. Ἄλλ' οἱ Ῥωμαῖοι δὲν κτίζουν κυρίως οἰκοδομήματα θρησκευτικά, προτιμοῦν μᾶλλον ἔργα κοινῆς ὠφελείας, βασιλικὰς (διοικητήρια), ἵπποδρόμους, ἀμφιθέατρα, θέατρα, ὁδοὺς, γεφύρας, ὕδραγωγεῖα. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀνεκάλυψαν εἶδος ἀμμοκονίας, ταιμέντου σημερινοῦ, τὸ ὁποῖον ἐπέτρεπεν εἰς αὐτοὺς νὰ χρησιμοποιοῦν καὶ τὰ χειρότερα ὕλικά διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν οἰκοδομημάτων. Λίθοι παντὸς εἶδους, χάλικες κτλ. συγκολλώμενοι διὰ τῆς ἀμμοκονίας αὐτῆς ἀπετέλουν σῶμα στερεώτατον. Ἡδύνατο τοιοῦτοτρόπως εἰς πᾶσαν χώραν καὶ μὲ καταπληκτικὴν ταχύτητα νὰ κτίζουν πελώρια οἰκοδομήματα

Ἀνακάλυψις Ἀχιλλέως

Περίφημος τοιχογραφία ἐκ Πομπηίας, ἡ ὁποία εἰκονίζει πῶς ὁ Ὀδυσσεύς ἀνεκάλυψεν εἰς τὴν Σκύρον τὸν Ἀχιλλεΐα, ὁ ὅποιος ἦτο ἐνδεδυσμένος γυναικεῖα.

καὶ θαυμαστῆς στερεότητος. Τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν κατόπιν ἐκάλυπτον πρὸς καλλωπισμὸν μὲ ἐπίστρωμα ἐκ καλῶν λίθων ἢ μαρμάρων.

Εἰς τὴν γλυπτικὴν οἱ Ῥωμαῖοι ἔχουν νὰ παρουσιάσουν ἔργα πολὺ περισσότερα ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλ' οἱ τεχνῖται ἦσαν Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι ἐγνώριζον νὰ ἐξυπηρετήσουν τοὺς πελάτας των καὶ ἐδημιούργησαν ἔργα Ῥωμαϊκῆς ἀντιλήψεως. Εἰς τὰ ἀγάλματα παρατηροῦμεν

Ταξιδιωταὶ εἰς Πανδοχεῖον

Εἶναι ζωγραφία ἐκ Πομπηίας. Οἱ δύο ἀπὸ τοὺς ταξιδιωτάς φέρουν ταξιδιωτικὸν σκούφον. Δεξιὰ ὁ μικρὸς ὑπηρέτης φέρει οἶνον, εἰς τὸν τοῖχον διάφοροι προμήθειαι.

τάσιν ρεαλιστικὴν, εἰς δὲ τὰ ἀνάγλυφα κίνησιν τοῦ συνόλου καὶ ἀκρίβειαν εἰς τὰς λεπτομερείας. Περίφημα εἶναι τὰ ἀνάγλυφα τῆς στήλης τοῦ Τραϊανοῦ.

Ἡ μεγάλη εὐημερία ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ν' ἀναλάβουν καθ' ὅλον τὸ κράτος τὴν κατασκευὴν ἔργων κοινῆς ὠφελείας. Οἱ στρατιῶται κατεσκεύαζον ὁδοὺς, γεφύρας, ὕδραγωγεία, αἱ δὲ πόλεις μιμούμεναι τὴν Ρώμην ἐκτίζον ναοὺς, θριαμβευτικὰς ἀψίδας, θέατρας, ἱπποδρόμους, θέατρα καὶ ἀμφιθέατρα. Σήμερον ἀκόμη εἰς τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἰσπανίαν, τὸ Ἀλγέριον καὶ τὴν Τύνιδα ἀνακαλύπτουν τὰ ἔχνη μεγάλων ὁδῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν μνημείων. Πόλεις ὀλοκλήρως ἐξέθαπεν ἡ σκαπάνη τῶν ἀρχαιολόγων καλυφθεῖσας ἀπὸ τὴν ἄμμου ἢ τὴν τέφραν καὶ τὴν λάβαν ἡφαιστειῶν. Εἰς τὰς πόλεις αὐτὰς δυνάμεθα ἡμεῖς σή-

Μάρκος Αὐρήλιος

Ἀνάγλυφον ἐκ θριαμβευτικῆς ἀψίδος, τὸ ὁποῖον ὑπάρσκει γενομένου
αἰχμαλώτους ἱκετεύοντα τὸν αὐτοκράτορα. Εἶναι ἐξαιρετικὸν δείγμα τῆς κινή-
σεως καὶ ζωῆς τῶν ρωμαϊκῶν ἀναγλύφων.

μερον νὰ μελετήσωμεν τὸν ρωμαϊκὸν πολιτισμόν. Μεταξὺ τῶν πόλεων αὐτῶν ἡ σπουδαιότερα εἶναι ἡ Πομπηία.

ΠΟΜΠΗΙΑ

Ἐξ ὅλων τῶν κέντρων διασκεδάσεως ἐν Κομπανία, τὰ ὁποῖα προσεῖλκυον τοὺς πλουσίους Ρωμαίους, τὸ ὠραιότερον διὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν λεπτότητα τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἤτο ἡ Πομπηία, πλησίον τοῦ Βεζουβίου, εἰς ἀπόστασιν 1 χιλιομ. ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Ὁ Βεζούβιος,

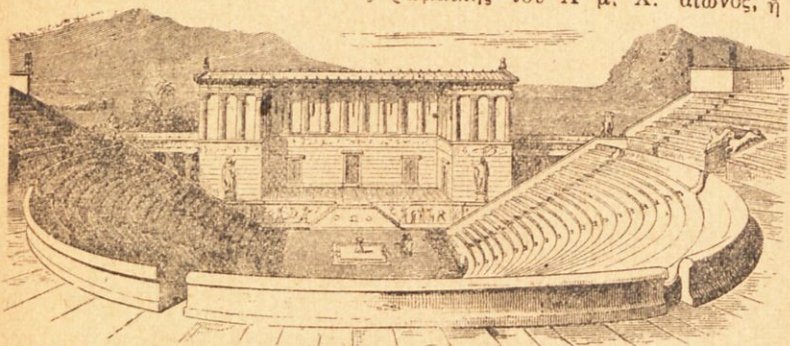
Αἱ Θέρμαι τοῦ Καρακάλλα

Πολλοὶ αὐτοκράτορες ἐκόσμησαν τὴν Ρώμην μὲ πολυτελεστάτας θέρμας, ἐκ τῶν ὁποίων ὀνομαστὰ ἦσαν αἱ θέρμαι τοῦ Καρακάλλα. Ἡ εἰκὼν εἶναι ἀναπαράστασις. Σήμερον σφύζονται μόνον μεγαλοπρεπὴ ἐρείπια. Φαίνεται ἡ μεσαία αἶθουσα μὲ ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς, κορινθιακοὺς κίονας ἄνευ ραβδώσεων, παραστάδας, τόξα καὶ θολωτὴν στέγην.

Ὁραῖον ὄρος κεκαλυμμένον εἰς τὰς πλαγίας του μὲ ἄγρους καὶ ἀμπελῶνας, ἀπὸ πολλῶν αἰώνων δὲν ἔδιδε σημεῖα ζωῆς, ὅτε αἶψης τὸ 79 ἐξερράγη καὶ ἔθαψεν ὑπὸ τὴν τέφραν καὶ τὴν λάβαν τὴν ὠραίαν πόλιν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε αἱ οἰκίαι δὲν κατέρρευσαν, ἡ δὲ ἐπιπλωσις ἔμεινεν ἀνέπαφος. Ὁ πληθυσμὸς σχεδὸν ὁλόκληρος, ἐκτὸς ὀλίγων, οἱ ὁποῖοι κατέφυγον εἰς τὰ ὑπόγεια ἢ εἰς τὰ ὑπερῶα, ἔφυγε καὶ ἐσώθη.

Ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἡ πόλις ἐλησμονήθη καὶ ἄνωθεν αὐτῆς ἔγιναν ἄγροὶ καὶ ἀμπελῶνες. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐκ τῆς τυχαίας ἀνακαλύψεως ἐρειπίων τινῶν οἱ ἀρχαιολόγοι ἤρχισαν ἀνασκαφὰς εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας πόλεως. Καθ' ὅλον τὸν ΙΘ' αἰῶνα αἱ ἀνασκαφαὶ ἐξηκολούθησαν μεθοδικώτεραι καὶ διαρκοῦν μέχρι σή-

μερον. Τὰ ἀνακαλυπτόμενα δὲν μεταφέρονται εἰς τὰ μουσεῖα, ἀλλὰ μένουν ἐπὶ τόπου καὶ ὁ ἐπισκέπτης ἀποκομίζει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εὐρίσκεται ἐν τῷ μέσῳ τῆς πόλεως, ὅπως ἦτο κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς καταστροφῆς. Διακρίνονται οἱ πλακόστρωτοι δρόμοι, αἱ πλούσιαι ἐπαύλεις μὲ τὴν ἐπίπλωσιν καὶ διακόσμησιν, τὰ καταστήματα, οἱ τοῖχοι μὲ τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ τοικοκολλημάτα, ἀκόμη καὶ τὰ πτώματα τῶν ἀτυχῶν ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἀπεπνίγησαν ἐξ ἀσφυξίας. Ἐν γένει λαμβάνει τις πλήρη εἰκόνα πόλεως ρωμαϊκῆς τοῦ Α' μ. Χ. αἰῶνος, ἡ

Ρωμαϊκὸν θέατρον

Τὸ ρωμαϊκὸν θέατρον διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὸ ἑλληνικόν. Τὸ προσκήνιον ὑψώθη, ἡ σκηνὴ ὑπεχώρησεν εἰς τὸ βάθος καὶ τοιουτοτρόπως ἐσχηματίσθη πλατὺ ἐπίπεδον (*λογεῖον*), ἐπὶ τοῦ ὁποίου πλεόν ἔπαιζον οἱ ὑποκριταί. Ἐκτὸς τούτου ἡ σκηνὴ ἔγινε μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα μὲ δύο ὀρόφους. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν διεσκευάσθη ἐπὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνον καὶ τὸ Διονυσιακὸν θέατρον τῶν Ἀθηνῶν.

ὁποία ἔσβυσεν ἀποτόμως ὑπὸ τὴν τέφραν καὶ τὴν λάβαν τοῦ ἡφαιστείου.

Η ΡΩΜΗ ΕΠΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ

Ἀπὸ τοῦ Αὐγουστοῦ μέχρι τῶν Ἀντωνίνων ἡ Ρώμη εἶχε λάβει τεραστίαν ἐξέλιξιν. Ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς ἀνῆρχετο εἰς 1 1/2 ἑκατομ. καὶ εἶχε καλλωπισθῇ μὲ πλῆθος οἰκοδομημάτων.

Εἶναι ἀρκετὰ χαρακτηριστικὴ ἡ στατιστικὴ τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων τῆς Ρώμης ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, τὴν ὁποίαν μᾶς μετέδωκαν οἱ ἀρχαῖοι. Ὑπάρχον 11 ἀγοραί, 2 ἀμφιθέατρα, 2 ἵπποδρομοί, 3 θέατρα, 11 θέρμαι, 10 βασιλικαί, 19 ὕδραγωγεῖα, 856 λουτρά, 36 θριαμβευτικαὶ ἀψίδες, 1352 πηγαί, 22 ἀνδριάντες, παριστάνοντες ἱππεῖς, 80 ἀγάλματα θεῶν ἐπὶ χρυσῷ, 77 ἑξ ἐλέφαντος. Εἰς ταῦτα

δὲν ὑπολογίζονται τὰ ἀνάκτορα, αἱ στοαί, οἱ ναοί, τὰ δημόσια μνημεῖα κλπ., τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς εἶναι σχεδὸν ἀόριστος.

Πλησίον τῆς δημοτικῆς ἀγορᾶς, ἡ ὁποία δὲν ἐπῆρκει πλέον διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς μεγάλης πόλεως, ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Αὐγουστος κατόπιν καὶ τεσκεύασαν δύο ἄλλας, βραδύτερον ὁ Βεσπασιανὸς καὶ ὁ Νέρβας ἄλλας δύο. Ἄλλ' ἡ μεγαλοπρεπεστέρα ὅλων ἦτο ἡ ἀγορὰ τοῦ Τραϊανοῦ, ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο ὡς ἐν ἓκ τῶν θαυμάτων τοῦ κόσμου. Ἀνατολικῶς τῆς ἀγορᾶς ὁ Βεσπασιανὸς ἤρchiσε τὴν κατασκευὴν τοῦ μεγάλου ἀμφιθεάτρου, τοῦ *Κολοσσαίου*, ἐπὶ δὲ τοῦ Παλατίνου λόφου οἱ αὐτοκράτορες κατεσκεύασαν ἀνάκτορα, ἓκ τῶν ὁποίων ὠραιότερον ἦτο τοῦ Δομιτιανοῦ. Πληθὺς ἄλλο μνημείων ὑπῆρχον εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἀρεως.

Μέχρι σήμερον κινουὺν τὸν θαυμασμόν μας τὰ μεγάλα καὶ πολυπληθῆ ὕδραγωγεῖα, διὰ τῶν ὁποίων ἡ Ρώμη ἐλάμβανε τὸ ὕδωρ. Ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου ὑπῆρχον 7 ὕδραγωγεῖα, ἀλλὰ ὁ Καλιγούλας καὶ ὁ Κλαύδιος προσέθεσαν ἄλλα δύο, τὸ πρῶτον μήκους 68 χιλιομ., ἓκ τῶν ὁποίων τὰ 15 μὲ τόξα, τὸ δεύτερον 87, ἓκ τῶν ὁποίων τὰ 14 μὲ τόξα, τὰ ὅποια ἐνίστε ἐφθανον εἰς ὕψος 32 μ. Ὁ Τραϊανὸς κατεσκεύασεν ἄλλο ὕδραγωγεῖον ἀρκετὰ ὑψηλόν, ὥστε νὰ διοχετεύῃ τὸ ὕδωρ μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ Ἰανίχλου.

Αἱ *Θέρμαι* ἦσαν ἰδιόρρυθμα οἰκοδομήματα, κυρίως λουτρά, ἀνοικτὰ εἰς τὸν λαὸν σχεδὸν δωρεάν. Θέρμας εἶχον κατασκευάσει πολλοὶ αὐτοκράτορες, ἀλλὰ τὴν πρώτην θέσιν κατέχουν αἱ *θήρμαι τοῦ Καρακάλλα* τοῦ Ι' αἰῶνος. Ἦσαν πελώρια οἰκοδομήματα. Εἰς τὰς θέρμας ὅμως ἐκτὸς τῶν λουτρῶν ὑπῆρχε γυμναστήριον, βιβλιοθήκη, αἵθουσαι διαλέξεων κοσμημέναι μὲ ὠραίας τοιχογραφίας, μωσαϊκὰ καὶ ἀγάλματα. Οἱ Ρωμαῖοι διέτριβον πολλὰς ὥρας εἰς τὰς θέρμας συζητοῦντες καὶ ἀναπαυόμενοι.

ΤΑ ΘΕΑΜΑΤΑ

Οἱ Ρωμαῖοι ἠγάπων πολὺ τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ θεάματα. Ὑπῆρχον ἄλλως τε εἰς τὴν Ρώμην 175 ἐορτάσιμοι ἡμέραι τὸ ἔτος, κατὰ τὰς ὁποίας τὰ δημόσια θεάματα διεδέχοντο ἄλληλα, οἱ δὲ αὐτοκράτορες παρίσταντο σχεδὸν πάντοτε.

Τὸ *Θέατρον* ὁμοίαζε πρὸς τὸ ἑλληνικόν, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ χορὸς κατηργήθη καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ὀρχήστρας κατέλαβον τὰ καθίσματα τῶν ἐπισήμων. Οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἠγάπων τὰ δράματα. Σπανιώτατα ἀναπαρίστανον κωμωδίας τοῦ Πλαύτου καὶ Τερεντίου. Αἱ θεατρικαὶ παραστάσεις συνίσταντο κυρίως εἰς *παντομίμας*, εἰς τὰς ὁποίας

οἱ ἡθοποιοὶ παρίστανον μόνον μὲ χειρονομίας καὶ κινήσεις χωρὶς νὰ ὁμιλοῦν. Ἐν γένει οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἠγάπησαν πολὺ τὸ θέατρον.

Τοῦναντίον μὲ πολὺ πάθος παρηκολούθουν τοὺς ἀγῶνας τῶν μονομάχων εἰς τὸ **Ἀμφιθέατρον**. Οἱ μονομάχοι (gladiatores) ἦσαν κατάδικοι εἰς θάνατον, δοῦλοι, ἢ βάρβαροι αἰχμάλωτοι. Ἀλλὰ καὶ ἐλεύθεροι πολῖται βραδύτερον ἐξήσκησαν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μονομάχου. Κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν ἀγώνων παρήλανον εἰς τὸν στοῖβον τοῦ ἀμφιθέατρου καὶ, ὅταν ἔφθανον πρὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θεωρείου, ἀπῆλθον τὸν τραγικὸν χαιρετισμόν: *Χαῖρε, Καῖσαρ, οἱ μελλοθάνατοι σὲ χαιρετοῦν* (Ave Caesar, morituri te salutant). Κατόπιν ἤρχίζον οἱ ἀγῶνες ὑπὸ τοὺς ἤχους τῶν σαλπύγγων.

Οἱ Ῥωμαῖοι εὗρισκον πολλὴν εὐχαρίστησιν εἰς τοὺς ἀγῶνας μονομάχων καὶ ἀγρίων θηρίων ἢ θηρίων μεταξὺ των. Πολὺ ἀγαπητὸν ἦτο ἐπίσης τὸ λεγόμενον *κυνήγιον τῶν θηρίων*, ὁπότε ὁ στοῖβος μετεβάλλετο εἰς δάσος. Τόσα πολλὰ θηρία ἐφονεύοντο εἰς τὸ ἀμφιθέατρον, ὥστε τὸ ἐμπόριον αὐτῶν εἶχε καταντήσει ἀπὸ τὰ ἐπικερδέστερα. Ἐπὶ Αὐγούστου ἐθυσιάσθησαν 3500 θηρία, ἐπὶ Τίτου 9 χιλ. καὶ ἐπὶ Τραϊανοῦ 11 χιλ. πρὸς ἑορτασμόν τῆς νίκης του κατὰ τῶν Δακῶν.

Τὸ πλῆθος μὲ τὴν αὐτὴν μανίαν συνέρρεεν ἐπίσης εἰς τὸν **Ἰππόδρομον** (Circus), ὅπου ἐτελοῦντο ἄρματοδρομίαι. Ὁ ἐπὶ τοῦ Ταρκυνίου τοῦ Προεσβυτέρου κατασκευασθεὶς καὶ κατόπιν ἐπεκταθεὶς Circus Maximus περιελάμβανε, καθὼς λέγουν, 250 χιλ. θεατᾶς, εἶχε μῆκος 600 μ. καὶ πλάτος 100. Καθ' ὅλον τὸ μῆκος του διηρεῖτο ἐπὶ τοίχου, ὁ ὁποῖος ἐκοσμεῖτο μὲ βωμούς, ἀνδριάντας καὶ ὀβελίσκους. Μετὰ τινα θρησκευτικὴν τελετὴν ἤρχιζεν ἡ ἄρματοδρομία, κατὰ τὴν ὁποίαν ἠγωνίζοντο 4 ἄρματα διακρινόμενα ἐκ τοῦ χρώματος τῶν ἐνδυμάτων τοῦ ἡνιόχου (πράσινον, λευκόν, κίτρινον, ἐρυθρόν). Εἰς τὴν Ρώμην, ὅπως καὶ σήμερον εἰς πλεῖστα μέρη τῆς Εὐρώπης, ὁ λαὸς μὲ πάθος παρηκολούθει τοὺς ἀγῶνας καὶ ἐγνώριζε καλῶς τὰ ὀνόματα τῶν ἵππων, τὴν ἡλικίαν, τὴν γενεάν των. Ἐχωρίζετο εἰς φατρίας καὶ ἐτάσσετο μὲ τοὺς διαφόρους ἀγωνιστάς. Αἱ ἐπευφημίαι καὶ αἱ παροτρύνσεις κατὰ τὴν ὥραν τῶν ἀγώνων ἔφθανον μέχρι παραφροσύνης. Διὰ τοῦτο ὁ Ῥωμαῖος λαὸς ἔκτος τοῦ ἄρτου ἐξήτει ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορας θεάματα. Ὁ Γιουβενάλης λέγει εἰς ὀλίγους στίχους: *Οἱ Ῥωμαῖοι οὐδὲν ἄλλο ζητοῦν σήμερον ἢ ἄρτον καὶ θεάματα* (Panem et circenses).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Ο ΤΡΙΤΟΣ ΑΙΩΝ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

Ἡ διαρκὲς ἀνάμιξις τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν πολιτείαν δημιουργεῖ ἀναρχίαν εἰς τὴν διοίκησιν. Περὶ τὰ μὲσα τοῦ Γ' μ. Χ. αἰῶνος ἐπικρατεῖ πραγματικὸν χάος καὶ ἐπὶ 50 περίπου ἔτη ἡ αὐτοκρατορία ταράσσεται ἐσωτερικῶς ἀπὸ τὴν ἀντιζηλίαν καὶ τὰς συγκρούσεις πολυαριθμῶν ἀπαιτητῶν τοῦ θρόνου, τοὺς ὁποίους ὑποστηρίζουν τὰ στρατεύματα τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη περίοδος τῆς στρατιωτικῆς ἀναρχίας.

Ἐκ τῆς καταστάσεως αὐτῆς ἐπώφελοῦνται οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροὶ καὶ προσβάλλουν ἀπὸ διάφορα σημεῖα τὴν αὐτοκρατορίαν, οἱ Πάρθοι εἰς τὴν Ἀνατολήν, οἱ Γότθοι εἰς τὸν Δούναβιν, οἱ Φράγκοι καὶ Ἀλαμανοὶ εἰς τὸν Ρῆνον. Τὴν κατάστασιν ἐφύζουν αὐτοκράτορες καταγόμενοι ἀπὸ τὴν Ἰλλυρίαν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους διαδίδεται εὐρύτατα εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν ὁ χριστιανισμὸς παρὰ τοὺς ὁδοὺς διωγμούς.

ΣΕΠΤΙΜΙΟΣ ΣΕΒΗΡΟΣ (193 - 211)

Τὸ 193 ὁ θάνατος τοῦ Κομμόδου ἐδημιούργησεν, ὅπως ἄλλοτε τοῦ Νέρωνος, ὀξείαν κρίσιν. Οἱ πραιτωριανοὶ καὶ τὰ ἐπαρχιακὰ στρατεύματα ἐξέλεξαν διαφόρους αὐτοκράτορας καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐπανελήφθη. Τέλος ἐπεκράτησεν ὁ στρατηγὸς τῶν λεγεόνων τῆς Παννονίας Σεπτίμιος Σεβήρος.

Ὁ Σεβήρος κατήγετο ἀπὸ τὴν Τρίπολιν τῆς Ἀφρικῆς, ἦτο ἐξαίρετος στρατιωτικὸς καὶ λαμπρὸς κυβερνήτης καὶ καθιέρωσεν ἀπολυταρχικὴν καὶ στρατιωτικὴν πολιτικὴν. Ἐστήριξε τὸ κυβερνητικόν του σύστημα εἰς τὸν στρατόν. Εἷς ἐκ τῶν βιογράφων του ἀποδίδει εἰς αὐτὸν τὴν χαρακτηριστικὴν φράσιν, τὴν ὁποίαν ἔλεγεν εἰς τὸν υἱόν του: *Πλούτιζε τὸν στρατόν καὶ περιπαίξε ὅλους τοὺς ἄλλους.* Ἠῤῥησε τὸν μισθὸν καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς στρατιώτας νὰ νυμφεύωνται, εἰς δὲ τοὺς ἀξιωματικοὺς ἔδωκεν ἀφειδῶς βαθμοὺς ἄνωτέρους. Διέλυσε τοὺς πραιτωριανούς καὶ ἀνασυνέστησε τὴν φρουράν του ἐκ τῶν καλυτέρων

στρατιωτῶν τῶν ἐπαρχιακῶν στρατευμάτων. Τὴν σύγκλητον τελείως σχεδὸν ἐξεμηδένισε καὶ ἔδωκε μεγάλην δύναμιν εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν συμβούλιον. Ἄλλ' οἱ Ρωμαῖοι ἐθεώρησαν ὡς ταπεινώσιν των τὴν διαρκῆ ἀπειλὴν ἐκ τῶν στρατιωτῶν τῶν ἐπαρχιῶν.

Ὁ Σεβῆρος ὑπῆρξεν εἰς ἐκ τῶν μεγάλων αὐτοκρατόρων τῆς Ρώμης. Ἦτο ἔξοχος κυβερνήτης, ἐλευθέριος πρὸς τὸν λαὸν καὶ ἄγρυπνος

Καρακάλλας

φύλαξ τῆς καλῆς διοικήσεως τῶν ἐπαρχιῶν. Διὰ τοῦτο δικαίως θεωρεῖται ὅτι συνεχίζει τὴν δυναστείαν τῶν Ἀντωνίνων. Ἐπλήρωσε τὴν Ρώμην μεγάλων οἰκοδομημάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν πρώτην θέσιν κατεῖχε τὸ ἀνάκτορόν του ἐπὶ τοῦ Παλατινοῦ. Ἐξωτερικῶς ἐνίκησε τοὺς Πάρθους καὶ ἐκυρίευσε τὴν Μεσοποταμίαν, τὸ δὲ 208 ὠδήγησε τὸν στρατὸν του κατὰ τῆς Βρετανίας. Ἀλλὰ τὸ 211 ἀπέθανεν εἰς τὸ Ἐβόρακον (Ὑόρκην) τῆς Βρετανίας.

ΚΑΡΑΚΑΛΛΑΣ (211-217)

Τὸν Σεβῆρον διεδέχθη ὁ προσβύτερος υἱὸς του **Καρακάλλας**, ὁ ὁποῖος ἦτο ἄγριος καὶ σκληρός. Τὸν ρωμαϊκὸν λαὸν ηὐχαρίστει διὰ δαπανηροτάτων θεαμάτων καὶ διὰ τῆς κατασκευῆς περιφήμων λουτρῶν. Διὰ τοῦ περιφήμου νόμου τοῦ 212 παρεχώρησε τὸ δικαίωμα τοῦ ρωμαίου πολίτου εἰς πάντας τοὺς ὑπηκόους καὶ τοιοιτοτρόπως συνεπληρώθη ἡ ἐνότης τοῦ κράτους.

Ὁ Καρακάλλας ἔκαμε πολλὰς ἐπιτυχεῖς ἐκστρατείας εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ἀσίαν. Τὸ 217 ἐνῶ ἐβάδιζε κατὰ τῶν Πάρθων, ἔδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν πραιτωριανῶν **Μακρίνου** εἰς ἡλικίαν 29 ἐτῶν. Ὁ Μακρίνος κατήγετο ἐκ Μαυριτανίας τῆς Ἀφρικῆς, σημεριοῦ Μαρόκου, καὶ ἐβασίλευσε μόνον ἓν ἔτος.

ΕΛΑΓΑΒΑΛΟΣ—ΣΕΒΗΡΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ (217-235)

Τότε συνέβη πρᾶγμα περίεργον, τὸ ὁποῖον δεικνύει τὴν μεγάλην μεταβολήν, ἣ ὁποία εἶχε γίνει εἰς τὴν Ρώμην, καὶ τὴν ἑξασθένεισιν τῶν ρωμαϊκῶν παραδόσεων. Ἡ ἔξουσία περιῆλθε κατ' οὐσίαν εἰς τὴν γυναικαδέλφην τοῦ Σεπτίμου Σεβήρου **Ἰουλίαν**, ἣ ὁποία κατήγετο ἀπὸ μεγάλης ἱερατικῆς οἰκογένειαν τῆς Συρίας. Ἡ φιλόδοξος καὶ εὐφυὴς αὐτὴ γυνὴ ἀνύψωσεν εἰς τὸν θρόνον τοὺς δύο ἐγγόνους τῆς τὸν ἕνα κατόπιν τοῦ ἄλλου.

Ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν **Ἐλαγάβαλος** ἦτο ἱερεὺς τοῦ ὁμωνύμου θεοῦ τῆς Συρίας, τοῦ ὁποίου προσέλαβε τὸ ὄνομα. Ὁ Ἐλαγάβαλος κατέστη περιβόητος διὰ τὴν πολυτέλειαν, τὴν ἀκολασίαν καὶ τὴν ὀκηρίαν του. Ψιμμυθιωμένος, ἐνδεδυμένος μὲ μεταξωτὰ ἐνδύματα ὡς γυνή, ἐσκανδάλιζε τοὺς Ρωμαίους ἀφῆνων τὴν μάμμην του νὰ προεδρεύῃ τῆς συγκλήτου καὶ νὰ κυβερνᾷ. Τέλος ὁ στρατὸς ἐφόνευσεν τὸν ἀνισόρροπον αὐτοκράτορα.

Εἰς τὸν θρόνον ἀνέβη κατόπιν ὁ ἕτερος τῶν ἀνεψιῶν τῆς Ἰουλίας, ὁ **Σεβήρος Ἀλέξανδρος**, ὁ ὁποῖος ἦτο μόλις 13 ἐτῶν μὲ πολὺν καλὴν ἀνατροφὴν καὶ μόρφωσιν καὶ μὲ ἀγαθὰς διαθέσεις. Καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν βασιλείαν του ψυχὴ τῆς κυβερνήσεως ἦτο ἡ μήτηρ του μετὰ τῶν περιφήμων νομοδιδασκάλων **Οὐλπιανοῦ**, **Παύλου** καὶ **Μοδεστίνου**. Ἡ βασιλεία τοῦ Σεβήρου Ἀλεξάνδρου σημειώνει ἀλλαγὴν πολιτικοῦ συστήματος. Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἡ σύγκλητος, ἐξ ἴσου ἀπειλούμενοι ἀπὸ τὸ στρατιωτικὸν στοιχεῖον, συνεργάζονται πρὸς περιορισμὸν τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν πολιτείαν. Ἀλλ' ὁ στρατὸς δὲν ὑπήκουε καὶ αἴλος ἐφόνευσεν καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα (235).

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΑΝΑΡΧΙΑ

Τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἠκολούθησε μεγάλη κρίσις, ἣ ὁποία ὀλίγον ἔλειψε νὰ ἔχῃ σοβαρωτάτας συνεπειάς δι' αὐτὴν τὴν τύχην τοῦ κράτους. Ἐπὶ ἡμισυν αἰῶνα (235—285) οἱ στρατιῶται ἀναγορεύουν αὐτοκράτορας τῆς ἐκλογῆς των. Ἡ περίοδος αὕτη ὀνομάζεται εἰς τὴν ἱστορίαν **Στρατιωτικὴ ἀναρχία**. Ἐκαστος λεγεὼν ἀναδεικνύει τὸν αὐτοκράτορα τῆς ἐκλογῆς του. Τοιοῦτοτρόπως μέχρι τῆς ἀναρρῆσεως τοῦ

Διοκλητιανού 26 αυτοκράτορες άνεκηρύχθησαν υπό του στρατού και άνεγνωρίσθησαν υπό της συγκλήτου έκτός εκείνων, οί όποιοι παρανόμως κατέλαβον επί τινα καιρόν τον θρόνον, και πάντες σχεδόν άπέθανον με βίαιον θάνατον. Ιστορικός τις παρωμοίασεν αυτούς προς τους *Τριάκοντα Τυράντους* των Αθηνών.

ΑΙ ΒΑΡΒΑΡΙΚΑΙ ΕΠΙΔΡΟΜΑΙ

Κατά τὸ διάστημα τῆς στρατιωτικῆς ἀναρχίας τὸ ρωμαϊκὸν κράτος διέτρεξε σοβιωτάτους κινδύνους. Εἰς ὅλην τὴν ἑκτασιν τῶν συνόρων, εἰς τὸν Ρῆνον, εἰς τὸν Δούναβιν, εἰς τὸν Εὐφράτην, εἰς τὴν Ἀφρικὴν, βάρβαροι λαοὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος.

Εἰς τὴν ἀνατολὴν οἱ *Πάρθοι* ὑπὸ τὴν νέαν δαναστείαν τῶν Σασσανιδῶν (227) διεξεδίκουν ὅλας τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι ἄλλοτε ἀνήκον εἰς τὸ περσικὸν βασίλειον. Τὸ 260 ὁ βασιλεὺς *Σαπὼρ* εἰσέδυσσε μέχρι τῆς Συρίας καὶ τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ αὐτοκράτωρ Βαλεριανός, ὁ ὁποῖος ἐπεχείρησε ν' ἀναχαίτῃ τοὺς Πάρθους, συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ διηγοῦντο ὅτι ἠναγκάσθη νὰ ὑπηρετῇ τὸν Σαπὼρ ὡς ἱπποκόμος.

Συγχρόνως εἰς τὴν Εὐρώπην πλῆθος βαρβάρων προσέβαλον τὰ σύνορα τοῦ Ρῆνου καὶ Δουνάβεως. Οἱ *Γότθοι*, γερμανικὴ φυλὴ ἐκ Σκανδιναβίας, κατῆλθον βραδέως πρὸς νότον καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Δακίαν μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ἐκεῖ ἔγιναν ναυτικοί, κατεσκεύασαν μικρὰ πλοῖα καὶ ἔγειναν τολμηρότατοι πειραταί. Δελεασθέντες ἀπὸ τὰ πλούτη τῆς αὐτοκρατορίας ἔκαμαν πολλὰς ἐπιδρομὰς εἰς αὐτήν. Διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ ἐληλάτησαν τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν. Μὲ τὰ πειρατικά των πλοῖα προσέβαλον τὸ Βυζάντιον, τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τὸ 267 τμήματα αὐτῶν ἐφθασαν μέχρι τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἐληλάτησαν τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Κόρινθον.

Εἰς τὸν Ρῆνον ἐμφανίζονται δύο πολεμικοὶ λαοὶ γερμανικῆς καταγωγῆς, οἱ Φράγκοι καὶ οἱ Ἀλαμαννοί. Οἱ *Φράγκοι* ἐπέδραμον τὴν Γαλατίαν καὶ Ἰσπανίαν, οἱ δὲ *Ἀλαμαννοὶ* ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς Ἰταλίας καὶ τὸ 267 ἐφθασαν μέχρι τοῦ ποταμοῦ Μεταύρου. Οἱ *Σάξονες*, κατοικοῦντες εἰς τὰ παράλια τῆς βορείου θαλάσσης παρὰ τὸν Ἑλβαν ποταμὸν, ἐπέδραμον διὰ θαλάσσης καὶ ἐληλάτησαν τὰ παράλια τῆς Βρετανίας.

ΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

Τὸν Ἀλέξανδρον διεδέχθη ὁ *Μαξιμῖνος*, ἄλλοτε ποιμὴν ἐκ Θράκης μετράσιον ἀνάστημα. Διὰ τὴν ἡμερησίαν του τροφὴν ἐχρειάζετο 30 λίτρας κρέας καὶ 20 οἴνου! Διὰ τοῦ γρόνθου του ἀπέσπα τοὺς ὁδόν-

τας ἵππου. Διὰ τὴν σκληρότητα καὶ ἀγριότητά του ἐπωνομάσθη Κύ-
αλψ. Ὁ Μαξιμῖνος ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ του. Ἡ σύγκλητος
ἐξέλεξε κοτόπιν τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον 4 αὐτοκράτορας, οἱ ὁποῖοι
ἐφονεύθησαν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (238). Πλήθος ἄλλο αὐτοκρατόρων ἐπη-
κολούθησεν, ἐνῶ τὰ σύνορα τοῦ κράτους ἔμενον ἀφρούρητα.

Τότε ἐπειδὴ οἱ αὐτοκράτορες ἦσαν ἀνίκανοι νὰ προστατεύσουν τὰς
ἐπαρχίας ἐναντίον τῶν βαρβάρων, διότι ἡγωνίζοντο μεταξύ των πρὸς
κατάληψιν τοῦ θρόνου, οἱ πληθυσμοὶ τῶν ἐπαρχιῶν προσεπάθησαν νὰ
σωθοῦν μόνοι των καὶ ἐκάστη ἐπαρχία ἀνέδειξεν ἕνα αὐτοκράτορα, ὁ
ὁποῖος φέρων ὅλας τὰς ἐξουσίας τοῦ ρωμαίου αὐτοκράτορος διωργά-
νωσε τὴν ἄμυναν. Αὐτοὶ εἶναι οἱ αὐτοκράτορες τῶν ἐπαρχιῶν.

Οὕτω εἰς τὴν ἔρημον τῆς Συρίας ἡ πόλις Παλμύρα κειμένη εἰς ὄα-
σιν, ὅπου συνηντῶντο αἱ ἐμπορικαὶ ὁδοὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἀνέδειξεν αὐ-
τοκράτορα τὸν διοικητὴν τῆς *Ὁδένανθον*, ὁ ὁποῖος κατώρθωσε ν' ἀπο-
κρούσῃ τοὺς Πάρθους. Ἀλλ' ὁ Ὁδένανθος διανοήθη νὰ ιδρύσῃ κράτος
ἀνεξάρτητον. Μετὰ τὸν θάνατόν του (267) ἡ χήρα του *Ζηνοβία* ἐξη-
καλούθησε τὸ ἔργον του. Γυνὴ εὐφυεστάτη καὶ πολὺ μορφωμένη, κατέ-
λαβε τὴν Αἴγυπτον καὶ ὅλην σχεδὸν τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐφιλοδόξει νὰ
ἀνασυστήσῃ τὴν μοναρχίαν τῶν Σελευκιδῶν.

ΟΙ ΙΛΛΥΡΙΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

Τὴν ἐνότητα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἀποκατέστησαν μερικοὶ δρα-
στήριοι αὐτοκράτορες καταγόμενοι ἐκ τῶν ἱλλυρικῶν ἐπαρχιῶν καὶ πρὸ
πάντων ἐκ τῆς Παννονίας, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐστρατολογοῦντο τὴν ὥρα οἱ
καλύτεροι στρατιῶται τῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ αὐτοκράτορες οὗτοι ἦσαν
ἀξιωματικοὶ σκληραγωγημένοι καὶ ἀνδρεῖοι καὶ ὠφείλον τὴν προαγω-
γὴν των εἰς τὴν προσωπικὴν των ἀξίαν. Ἐκ τούτων ὁ *Κλαύδιος Β'*
(268—270) ἐβασίλευσε μόνον δύο ἔτη, ἀλλ' ἡ βασιλεία του ὑπῆρξεν ἐνδο-
ξος. Παρὰ τὴν *Νύσσαν* τῆς Σερβίας συνέτριψε τοὺς ἐπιδραμόντας Γότ-
θους καὶ ἔλαβε τὴν προσωνομίαν *Γοτθικός*.

Τὸν Κλαύδιον διεδέχθη ὁ *Αὐρηλιανὸς* (270-275), ὁ ὁποῖος ἦτο
δραστηριώτατος αὐτοκράτωρ. Κατέστρεψε τοὺς Ἀλαμαννούς, οἱ ὁποῖοι
εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ περιέζωσε τὴν Ρώμην μὲ πελώριον
τείχος μήκους 19 χιλμ., διὰ νὰ προστατεύσῃ αὐτὴν ἀπὸ τὰς αἰφνιδίας
ἐπιθέσεις τῶν βαρβάρων. Κατόπιν ἀπέδωκεν εἰς τὸ κράτος τὴν ἐνότητα.
Ἐνίκησε τὴν Ζηνοβίαν καὶ κατέλαβε τὴν Παλμύραν. Ἡ βασίλισσα
συνελήφθη αἰχμάλωτος, ἡ δὲ ἄκμαία καὶ πλουσία ἄλλοτε πόλις κατε-
στράφη. Σήμερον ἀκόμη ὑψοῦνται εἰς τὴν ἀπόκεντρον ἐκείνην ἄκραν

τῆς συριακῆς ἐρήμου τὰ ἐπιβλητικὰ ἐρείπια οἰκοδομημάτων ἑλληνορωμαϊκῶν, κίονες καὶ ἀψίδες, τὰ ὅποια ἐνθυμίζουν παλαιὰν λαμπρότητα.

Ὁ Αὐρηλιανὸς ὑπῆρξε καὶ ἐξαίρετος κυβερνήτης, ἀλλ' ἐκυβέρνησεν ὡς ἀπόλυτος μονάρχης. Διὰ τοῦτο ἐδημιούργησε πολλὰς δυσανεσχείας καὶ ἐδολοφονήθη τὸ 275. Μετὰ δὲ τὴν βραχεῖαν βασιλείαν τοῦ **Πρόβου** 26 - 282) ἦλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ ἐξοχώτερος ἐξ ὅλων τῶν ἱλλυριῶν αὐ-

Περίστυλος στοὰ Παλμύρας

αρὰ τὴν ἀψιδωτὴν πύλην ὑπῆρχε μακρὰ περίστυλος στοὰ ἀπὸ κορινθιακοὺς κίονας. Τὸ ἰδιάζον εἰς τοὺς κίονας τούτους εἶναι, ὅτι φέρουν σχεδὸν εἰς τὸ μέσον βάθρα, ἐπὶ τῶν ὁποίων φαίνεται ὅτι ἔστηνον ἀνδριάντας ἐξεχόντων πολιτῶν. Δεῖγμα τῆς πολυτελοῦς διακοσμήσεως τῆς περιφήμου πόλεως.

τοκρατόρων, ὁ Διοκλητιανὸς (284), διὰ τοῦ ὁποίου ἐπρόκειτο νὰ ἀλλάξῃ ὅψιν τὸ ρωμαϊκὸν κράτος.

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Αὐγούστου ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἰουδαίαν ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ἡ δὲ διδασκαλία του διεδόθη ταχέως διὰ τῶν μαθητῶν του εἰς τὴν Παλαιστίνην, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐκεῖθεν διεδόθη εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ταχέως ἔφθασεν εἰς τὴν Ρώμην. Εἰς ἐπο-

χίν, κατὰ τὴν ὁποίαν τόσαι ξέναι θρησκείαι εὗρον καταφύγιον εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἐδείκνυνον μεγάλην ἀνοχὴν εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα, θὰ ἐπίστευέ τις ὅτι καὶ ὁ χριστιανισμὸς θὰ ἐγένετο δεκτὸς ἄνευ ἀντιστάσεώς τινος καὶ θὰ ἐξηπλοῦτο ἐλευθέρως. Οἱ αὐτοκράτορες ὁμῶς καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ἐδείχθησαν δυσμενέστατοι καὶ κατεδίωξαν σκληρότατα τὴν νέαν θρησκείαν, οἱ δὲ χριστιανοὶ ὑπεβλήθησαν εἰς παντὸς εἶδους τιμωρίας.

Προτοῦ ἡ πολιτεία λάβη μέτρα αὐστηρὰ κατὰ τῶν χριστιανῶν, ἡ κοινὴ γνώμη ἐδείχθη πρὸς αὐτοὺς δυσμενεσιᾶτη. Κυρίως ὑπωπεύοντο καὶ κατηγόρουν τὴν μεγάλην ἀπομόνωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔζων οἱ χριστιανοί. Τοὺς ἀπεκάλουν *ἐχθροὺς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους*, διότι ἀπέφευγον τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, δὲν παρίσταντο εἰς τὰ δημόσια θεάματα καὶ ἀνήγγελλον τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Ἐπειδὴ οἱ χριστιανοὶ ἐτέλουν ἐν κρυπτῇ τὴν λατρείαν των, ἡ μυστικότης αὕτη ἐσκανδάλιζε τὸν λαόν, ὁ ὁποῖος ἐπίστευεν ὅτι εἰς τὰς μυστικὰς συγκεντρώσεις, τὰς λεγόμενας *χριστιανικὰς ἀγάπας*, οἱ χριστιανοὶ ἐπεδίδοντο εἰς παντὸς εἶδους ὄργια.

Οἱ αὐτοκράτορες ἀφ' ἑτέρου καὶ ἡ ἀνωτέρα κοινωνία διέβλεπον μέγαν κίνδυνον εἰς τὴν νέαν θρησκείαν. Ἐφραντάζοντο ὅτι ὁ χριστιανισμὸς θὰ ἐνώσῃ ὅλους τοὺς ἀπόρους καὶ δυστυχεῖς κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν πλουσίων καὶ θὰ καταρρίψῃ τὸ πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν καθεστῶς. Διὰ τοῦτο, μολονότι πολλοὶ αὐτοκράτορες δὲν παρεσύρθησαν ὑπὸ τῶν ραδιουργιῶν, ἐθεώρησαν τὴν νέαν θρησκείαν ἐπικίνδυνον εἰς τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν καὶ κατεδίωξαν αὐτήν.

ΟΙ ΔΙΩΓΜΟΙ

Ὁνομάζουν διωγμοὺς τὰς βιαιότητας, τὰς ὁποίας ὑπέστησαν οἱ χριστιανοὶ διὰ τὴν πίστιν των ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτρας. Οἱ διωγμοὶ προεκαλοῦντο κυρίως ἀπὸ τὸν φανατισμὸν τοῦ εἰδωλολατρικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ὅλας τὰς δυστυχίας, πυρκαϊάς, πανώλη, κακὴν εἰσοδείαν, ἀτυχήματα στρατιωτικὰ εἰς τὰ σύνορα, ἀπέδιδον εἰς τὴν ὀργὴν τῶν θεῶν κατὰ τῶν χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι τοὺς περιεφρόνουν. Ἡ πολιτεία ἀντιθέτως ἐφάνη πάντοτε διστακτικὴ μετὰ τὴν ἀνοχὴν ἢ καταστροφὴν τοῦ χριστιανισμοῦ. Διὰ τοῦτο μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ' μ. Χ. αἰῶνος δὲν ἐγίνε γενικὸς διωγμὸς τῶν χριστιανῶν εἰς ὅλον τὸ κράτος. Οἱ διωγμοὶ ἦσαν τοπικοὶ καὶ διήρκουν ὀλίγον χρόνον.

Οἱ πρῶτοι διωγμοὶ ἔγιναν ἐπὶ Νέρωνος καὶ Δομιτιανοῦ καὶ βραδύτερον ἐπὶ Τραϊανοῦ καὶ Μάρκου Αὐρηλίου. Ἄλλ' οἱ διωγμοὶ οὗτοι

ἦσαν τοπικοὶ καὶ διήρχεσαν ὀλίγον. Κατὰ τὸ πρῶτον ὅμως ἡμῖς τοῦ Γ' αἰῶνος ἡ πολιτεία ἤρchiσε ν' ἀνησυχῇ. Οἱ χριστιανοὶ ἐπληθύνθησαν καὶ εἰσεχώρησαν εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις, περιεφρόνουν τοὺς ἐπισήμους θεοὺς, ἠρνοῦντο νὰ ὑπακούουν εἰς τοὺς νόμους, δὲν ἀπέδιδον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος τὴν ὀφειλομένην τιμὴν καὶ κατεφρόνουν τὸν πλοῦτον. Διὰ τοῦτο πολλοὶ καλοὶ αὐτοκράτορες κατεδίωξαν τοὺς χριστιανούς.

Ὁ πρῶτος γενικὸς διωγμὸς ἐγένετο ἐπὶ αὐτοκράτορος **Δεκίου** τὸ 250 μ. Χ. Ἄλλ' εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατόν του (251) κατέπαυσεν, ἄγνωστον διὰ ποίους λόγους. Ὁ μεγαλύτερος

250

κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμὸς ἐγένετο ἐπὶ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ (303), τὸν ὁποῖον ἡ ἐκκλησία ὀνομάζει *μέγαν διωγμόν*. Οἱ χριστιανοὶ

303

ὀφίσταντο μὲ θαυμαστὴν ψυχραιμίαν τὰς φρικώδεις ποινάς. Ὅσοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν ρωμαῖοι πολῖται ἀπεκεφαλίζοντο, αἱ δὲ γυναῖκες τῶν ἐξωρίζοντο. Οἱ ἄλλοι ἐκαίοντο ζῶντες, ἐσταυροῦντο ἢ ἐρρίπτοντο εἰς τὰ θηρία τοῦ ἀμφιθεάτρου, ἀφοῦ προηγουμένως ἐβασανίζοντο σκληρῶς. Ἡ ἐκκλησία ὀνόμασε *μάρτυρας* τοὺς χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι μὲ θάρρος ἐδέχθησαν τὰ βασανιστήρια καὶ τὸν θάνατον. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως ὁ ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν ἐπληθύνετο καὶ ἠριθμοῦντο ἤδη πιστοὶ μεταξὺ τῶν ἀνωτάτων κοινωνικῶν στρωμάτων.

ΔΙΑΔΟΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

Ἡ ταχεῖα διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ εἰς τὴν ρωμαϊκὴν εἰρήνην. Ἐπίσης πολὺ ἐβοήθησε τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ κοινωνικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου. Οἱ ἀπόκληροι τῆς κοινωνίας, ἀποτελοῦντες συνήθως τὴν μεγαλυτέραν μᾶζαν τοῦ πληθυσμοῦ, ζητοῦν παρηγορίαν καὶ ἐλπίδα ἔξω τῆς γῆινης ζωῆς, ἡ ὁποία δὲν εἶναι διόλου εὐχάριστος. Μεταξὺ αὐτῶν ὁ χριστιανισμὸς ἐστρατολόγησε τοὺς περισσοτέρους καὶ φανατικωτέρους ὁπαδούς. Ἀλλὰ καὶ ἡ αὐτοθυσία τῶν μαρτύρων, οἱ ὁποῖοι προσέφερον μὲ θάρρος ἀξιοθαύμαστον τὸ αἷμά των εἰς τὸν βωμὸν τῆς νέας θρησκείας, προσείλκυσε πολλοὺς ὁπαδοὺς καὶ ἐνίσχυσε τοὺς δειλοὺς. Οἱ εἰδωολότραι ἐθαύμασαν καὶ ἐξετίμησαν τὴν χριστιανικὴν ἀγωγὴν βλέποντες ἄνδρας καὶ γυναῖκας νὰ ὑποφέρουν καὶ ν' ἀποθνήσκουν μᾶλλον ἢ νὰ ἀπαρνηθοῦν τὴν πίστιν των. Διὰ τοῦτο δικαίως εἶπον ὅτι: *τὸ αἷμα τῶν μαρτύρων εἶναι ὁ σπόρος τῶν χριστιανῶν*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Η ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΔΙΟΚΛΗΤΙΑΝΟΣ - ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ὁ Διοκκλητιανὸς ἀποκαταστήσας τὴν τάξιν προβαίνει εἰς νέαν διοργάνωσιν τῆς διοικήσεως καὶ τοῦ στρατοῦ, τὴν ὁποίαν συμπληρώνει ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος.

Κατ' ἀρχὰς γίνεται ἀπόπειρα κατανομῆς τῆς διοικήσεως εἰς πολλὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ἐγκαθίστανται εἰς διάφορα ἐπικαίρα δημεῖα τῆς αὐτοκρατορίας. Τοιοῦτοτρόπως δημιουργεῖται ἡ ἀρχὴ τεσσάρων αὐτοκρατόρων, ἡ λεγομένη Τετραρχία.

Τὸ σύστημα τοῦτο ἀποτυγχάνει καὶ ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐνώνει πάλιν τὴν αὐτοκρατορίαν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του, κηρύσσεται προστάτης τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ κτίζει νέαν πρωτεύουσάν, τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ αὐτοκρατορία ἔχασεν ἤδη ὀριστικῶς τὴν παλαιὰν μορφήν καὶ ἀποβαίνει ἀπόλυτος μοναρχία, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου ὁ στρατὸς στρατολογεῖται ἀπὸ τοὺς βαρβάρους καὶ ἀποβαίνει τελείως μισθοφορικὸς.

ΔΙΟΚΛΗΤΙΑΝΟΣ (284 - 305) - ΤΕΤΡΑΡΧΙΑ

Ὁ Διοκκλητιανὸς ἐγεννήθη εἰς τὴν Δαλματίαν καὶ ἦτο υἱὸς ἀπελευθέρου. Διεκρίθη εἰς τὸν στρατὸν καὶ μετὰ τὴν σύνεσιν καὶ τὸ θάρρος του κατώρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὰ ὕψιστα ἀξιώματα. Ἐκλεχθεὶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Προβίου αὐτοκράτορος (284) χωρὶς νὰ ἔχη σημαντικήν μόρφωσιν μετὰ τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν εὐφυΐαν του κατώρθωσε νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὸ κράτος 20 ἐτῶν ἔνδοξον εἰρήνην καὶ ἐπεχείρησε ριζικὴν μεταρρύθμισιν, μετὰ σκοπὸν νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὰς πολιτικὰς ταραχάς.

Εἶχεν ἀποδειχθῇ ἐκ τῆς πείρας ὅτι εἰς ἄνθρωπος δὲν ἐπήρκει διὰ τὴν διοίκησιν τοῦ ἀχανοῦς ρωμαϊκοῦ κράτους. Ὁ Διοκκλητιανὸς ἠθέλησε νὰ ἐγκαινιάσῃ σύστημα πολιτικόν, τὸ ὁποῖον καὶ τὰ σύνορα θὰ ἐξησφάλιζεν ἀπὸ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς καὶ τὰς ἐσωτερικὰς ταραχὰς θὰ προσελάμβανε. Προσέλαβε λοιπὸν ὡς συνάρχοντα τὸν **Μαξιμιανὸν** ἐκ Παννονίας, ἄνθρωπον ἀμόρφωτον καὶ ἀγροίκον, ἀλλὰ γενναῖον στρα-

τηγόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνέθεσε τὴν διοίκησιν τῆς Δύσεως, ἐνῶ αὐτὸς ἐκυβέρνησα τὴν Ἀνατολήν. Οἱ δύο αὐτοκράτορες ἦσαν ἴσοι καὶ ἔφερον ἀμφοτέρω τὸν τίτλον τοῦ *Αὐγούστου*, ἀλλ' ὁ Διοκλητιανὸς διετήρησε τὰ πρωτεῖα. Τὸ 293 ἐτελειοποίησε τὸ σύστημα καὶ ἀπεφάσισεν οἱ δύο αὐγούστοι νὰ προσλάβουν ἀνὰ ἓνα βοηθὸν ὡς διάδοχον μὲ τὸν τίτλον τοῦ *Καίσαρος*. Ὁ Διοκλητιανὸς προσέλαβε τὸν *Γαλέριον*, ὁ Μαξιμιανὸς τὸν *Κωνσταντῖνον τὸν Χλωρόν*. Τοιουτοτρόπως τὸ κράτος διηρέθη εἰς 4 τμήματα. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐκυβέρνησα τὴν Γαλατίαν, Ἰσπανίαν καὶ Βρετανίαν μὲ πρωτεύουσαν τὴν γαλατικὴν πόλιν *Τρεβήρους* (Treverī σμ. Trier ἢ Trèves), ὁ Μαξιμιανὸς τὰς λοιπὰς χώρας τῆς Δύσεως μὲ πρωτεύουσαν τὸ *Μιλάνον*. Εἰς τὴν Ἀνατολήν ὁ Γαλέριος ἐκυβέρνησα τὴν βαλκανικὴν χερσόνησον καὶ εἶχεν ἔδραν τὸ *Σίριμον* τῆς Σερβίας, ὁ δὲ Διοκλητιανὸς τὰς λοιπὰς χώρας μὲ πρωτεύουσαν τὴν *Νικομήδειαν* τῆς Βιθυνίας. Αὐτὸ ἦτο τὸ πολιτικὸν σύστημα τοῦ Διοκλητιανοῦ, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη *Τετραρχία*.

Τὴν εἰρηνικὴν βασιλείαν τοῦ Διοκλητιανοῦ ἐτάραξεν ὁ μέγας κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμός. Ἀλλ' ἡ καταδίωξις περιορίσθη μόνον εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς, ἐνῶ εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἰδίως εἰς τὰς χώρας, τὰς ὁποίας ἐκυβέρνησα ὁ Κωνσταντῖνος, οἱ χριστιανοὶ ἀπήλαυνον ἀνοχῆς.

Τὸ 305 ὁ Διοκλητιανὸς ἡσθένησεν, ὁ δὲ Γαλέριος κατέπεισε τὸν αὐτοκράτορα νὰ παραιτηθῇ, ἀφοῦ προηγουμένως ἠνάγκασε καὶ τὸν Μαξιμιανὸν νὰ πράξῃ τὸ ἴδιον. Ὁ Διοκλητιανὸς ἀπεσύρθη εἰς τὸ ἀνάκτορόν του εἰς τὰ *Σάλωνα* τῆς Δαλματίας, ὅπου ἔζησεν ἀκόμη 8 ἔτη. Μετὰ τὴν παραίτησιν τῶν δύο αὐτοκρατόρων Αὐγούστοι ἔγιναν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Γαλέριος, οἱ ὁποῖοι προσέλαβον δύο καίσαρας, τὸν *Μαξιμίνον* καὶ τὸν *Σεβήρον*.

Ο ΜΕΓΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (306—337)

Ἐν ἔτος μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ τὸ κράτος περιέπιπτε πάλιν εἰς τὴν ἀναρχίαν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντινίου τοῦ Χλωροῦ τὰ στρατεύματα τῆς Γαλατίας ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν *Κωνσταντῖνον*, υἱὸν τοῦ Χλωροῦ. Οἱ πραιτωριανοὶ καὶ ὁ λαὸς τῆς Ρώμης συγχρόνως ὠνόμασαν αὐγούστον τὸν *Μαξέντιον*, τὸν υἱὸν τοῦ Μαξιμιανοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Μαξιμιανὸς ἐν τῷ μεταξὺ πάλιν ἀνέλαβε τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Τοιουτοτρόπως τὸ 306 ὑπῆρχον ἔξ αὐτοκράτορες εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαξιμιανοῦ καὶ τοῦ Σεβήρου εἰς τὴν Δύσιν καὶ τοῦ Γαλερίου εἰς τὴν Ἀνατολήν,

εἰς μὲν τὰς δυτικὰς χώρας ἔμειναν μόνοι κύριοι ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Μαξέντιος, εἰς δὲ τὰς ἀνατολικὰς ὁ διάδοχος τοῦ Γαλερίου **Δικίνιος** καὶ ὁ Μαξιμῖνος, ὁ παλαιὸς καῖσαρ-
τοῦ Γαλερίου. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐνίκησεν εἰς μεγάλην μάχην παρὰ τὴν *Μουλβίαν γέφυραν* τοῦ Τιβέρεως (312) τὸν Μαξέντιον, ὅστις ἐπνίγη εἰς τὸν ποταμόν, ὁ δὲ Δικίνιος ἀπηλλάγη τοῦ ἀντιπάλου τοῦ Μαξιμίνου (313). Τοιοῦτοτρόπως ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Δικίνιος ἔμειναν οἱ μόνοι κύριοι τοῦ κράτους, συνεννοήθησαν νὰ διοικῇ ὁ μὲν Κωνσταντῖνος τὴν Δύσιν, ὁ δὲ Δικίνιος τὴν Ἀνατολὴν καὶ συνέσφιξαν τοὺς φιλικοὺς δεσμοὺς δι' ἐπιγαμίας. Ὁ Δικίνιος ἐνυμφεύθη τὴν ἀδελφὴν τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀλλ' ἡ συνεννόησις δὲν διήρκεσε πολὺ. Μετ' ὀλίγα ἔτη περιεπλάκησαν εἰς πόλεμον καὶ ὁ Δικίνιος ἐφονεύθη (323), ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ κράτους μέχρι τοῦ 337.

Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος

323

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐφάνη ἐπιδέξιος πολιτικὸς καὶ ἐξαίρετος στρατηγός. Ἀνεδείχθη εἰς ἕκ τῶν μεγάλων αὐτοκρατόρων τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἐξηκολούθησε τὸ μεταρρυθμιστικὸν ἔργον τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας του συνέβησαν δύο γεγονότα ὑψίστης ἱστορικῆς σημασίας. Κατέστησε τὸν χριστιανισμόν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους καὶ μετέφερε τὴν πρωτεύουσαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ εἰδωλολάτραι ἐπεσώρευσαν ὕβρεις κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου, ἀλλ' ἡ ἐκκλησία διὰ τὰς ὑψίστας ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας προσέφερεν εἰς αὐτήν, τὸν κατέταξε μεταξὺ τῶν ἁγίων, ἡ δὲ ἱστορία τὸν ὠνόμασε *Μέγαν*.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ὁ Κωνσταντῖνος μέχρι τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐνίκησε τὸν Μαξέντιον, ἦτο εἰδωλολάτρης, ἀλλ' ἐδείκνυε πάντοτε εὐμενεῖς διαθέσεις πρὸς τὸν χριστιανισμόν. Ὅπως καὶ ὁ πατὴρ του. Ἐπίσης καὶ ἡ μήτηρ του

Ἑλένη ἦτο χριστιανή. Ἡ ἀγάπη του πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ηὐξήθη ἀκόμη περισσότερο, ὅτε εἶδεν ὅτι ὁ Μαξέντιος εἶχε συγκεντρώσει εἰς τὸν στρατὸν τοὺς ὅλους τοὺς εἰδωλολάτραις. Ὁ Κωνσταντῖνος τότε ἀπεφάσισε νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τοῦ χριστιανισμοῦ. Βραδύτερον, ὅταν ἔγινε χριστιανός, διηγῆθη ὅτι μετεστράφη εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἕνεκα θαύματός τινος. Φωτεινὸς σταυρὸς φέρων τὰς λέξεις *ἐν τούτῳ νίκα* (in hoc signo vinces) ἐφάνη εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ κατόπιν αὐτοῦ διέταξε νὰ κατασκευασθῇ σῆμα μὲ τὸ σημεῖον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη *λάβραρον*.

Εὐγνώμων διὰ τὴν ὑποστήριξιν, τὴν ὁποίαν τοῦ παρέσχον οἱ χριστιανοὶ κατὰ τὸν πόλεμον ὁ Κωνσταντῖνος ἐδημοσίευσεν τὸ 313 τὸ περίφημον **Διάταγμα τοῦ Μεδιολάνου** ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ Λικινίου, διὰ τοῦ ὁποίου ἀποκαθίστα τὴν θρησκευτικὴν εἰρήνην καὶ καθιέρωσε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσότητά ὅλων τῶν θρησκειῶν. Διτηρήθη ἀπόσπασμα αὐτοῦ :

313

«Ἡμεῖς, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Λικίνιος, αὐγουστοί.... ἀπεφασίσαμεν νὰ χορηγήσωμεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους τὴν ἐλευθερίαν νὰ ἐξασκοῦν τὴν θρησκείαν, τὴν ὁποίαν προτιμοῦν, ἵνα ὁ θεός, ὁ ὁποῖος ἐδρεύει ἐν τῷ οὐρανῷ, εἶναι ὕψους καὶ εὐμενὴς καὶ εἰς ἡμᾶς καὶ εἰς πάντας, ὅσοι ζοῦν εἰς τὴν ἐπικράτειαν ἡμῶν. Ἐφάνη εἰς ἡμᾶς ἄριστον καὶ λογικώτατον σύστημα νὰ μὴ ἀρνηθῶμεν εἰς οὐδέναν ἐκ τῶν ὑπηκόων μας, εἴτε εἶναι χριστιανὸς εἴτε ἀνήκει εἰς ἄλλο θρησκευμα, τὸ δικαίωμα νὰ ἀκολουθῇ τὴν θρησκείαν τῆς ἀρεσκείας του. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ὑψίστη θεότης, τὴν ὁποίαν ἕκαστος ἐξ ἡμῶν θὰ τιμᾷ ἕκτοτε ἐλευθέρως, θὰ δυνηθῇ νὰ χορηγήσῃ εἰς ἡμᾶς τὴν εὐνοιάν της. Εἶναι ἄξιον τοῦ αἰῶνος, καθ' ὃν ζῶμεν, ἀρμόζει εἰς τὴν γαλήνην, τὴν ὁποίαν ἀπολαύει ἡ αὐτοκρατορία, ἡ ἐλευθερία νὰ εἶναι πλήρης διὰ πάντας τοὺς ὑπηκόους μας νὰ λατρεύουν τὸν θεὸν τῆς ἐκλογῆς των καὶ οὐδεμία θρησκεία νὰ στερεῖται τῶν ὀφειλομένων πρὸς αὐτὴν τιμῶν».

Τὴν οὐδτερότητα καὶ τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν ἐκήρυττε διὰ τοῦ διατάγματος, ὁ Κωνσταντῖνος ἐτήρησε ἐπὶ τινα ἔτη καὶ ἐν τῇ πράξει. Ὅτε ὅμως ἐνίκησε τὸν Λικίνιον καὶ ἀπέβη μόνος κύριος τοῦ κράτους, ἐκηρύχθη φανερά ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἤρχισε νὰ καταδιώκῃ τὴν εἰδωλολατρείαν. Φοβούμενος ὅμως τὰς ὑποχρεώσεις, τὰς ὁποίας λαμβάνει ὁ ἀληθὴς πιστὸς διὰ τοῦ βαπτίσματος, ἐδέχθη αὐτὸ μόνον κατὰ τὰς τελευταίας του στιγμὰς εἰς τὴν ἐπιθανάτιον κλίνην τὸ 337.

Τοιοῦτοτρόπως μεγίστη μεταβολὴ ἐπῆλθεν εἰς τὰ θρησκευτικὰ. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἀρχηγὸς τῆς ἀρχαίας θρησκείας, κατέστη ἤδη προστάτης τοῦ χριστιανισμοῦ. Τοῦτο ἀπετέλει κίνδυνον διὰ τὴν ἐκκλησίαν. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος διεκῆρυξε μετριοφρόνως εἰς τοὺς ἀρχηγούς τῆς ἐκκλησίας : *Σεῖς εἰσθε οἱ ἀρχιεπίσκοποι τῶν ἐσωτερικῶν τῆς ἐκκλησίας, ἐμὲ ὅμως ὥρισεν ὁ Θεὸς ἐπίσκοπον τῶν ἐξωτερικῶν*. Διὰ τούτου ἤθελε νὰ δεῖξῃ ὅτι

ἀνέλαβε μὲν τὴν προστασίαν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν κυβέρνησιν τῆς ἐκκλησίας. Ἄλλα πολλάκις δὲν ἐτήρησε τὴν ἀρχὴν αὐτὴν καὶ ἐπενέβη εἰς τὰ πράγματα τῆς ἐκκλησίας. Τοῦτο κατεφάνη εἰς τὴν *Αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου*. Κατὰ τὴν *Οἰκουμενικὴν Σύνοδον τῆς Νικαίας* (325) ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν συζήτησιν. Τὸ 325 συνέδριον κατεδίκασε τὸν Ἀρειον καὶ ὥρισε κανόνα πίστεως τὸ ὀνομασθὲν *Σύμβολον τῆς Νικαίας*.

Η ΚΤΙΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ἡ Ρώμη ἦτο πολὺ ἀπομεμακρυσμένη ἀπὸ τὰ δύο σύνορα τοῦ κράτους, τὰ ὁποῖα ἠπειλοῦντο ὑπὸ τῶν βαρβάρων, τοῦ Δουνάβεως, ὅπου ἡ πίσις τῶν Γότθων ἦτο καθημερινή, καὶ τοῦ Εὐφράτου, τὸν ὅποιον διέβαινον οἱ Πάρθοι. Διὰ τοῦτο ὁ Διοκλητιανὸς ἤδη μετετόπισε τὴν ἔδραν τοῦ κράτους εἰς τὴν Νικομήδειαν. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἠγάπα τὴν ἀρχαίαν πόλιν τοῦ Τιβέρεως, ἡ ὁποία ἔμενε πιστὴ εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ διετήρει ζωηρὰν ἀνάμνησιν τῆς παλαιᾶς ἐλευθερίας. Ἀπεφάσισε τότε νὰ ἰδρῦσῃ νέαν πρωτεύουσαν εἰς τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔκειτο ἡ παλαιὰ ἑλληνικὴ ἀποικία *Βυζάντιον* κτισθεῖσα πρὸ 1000 ἐτῶν ὑπὸ τῶν Μεγαρέων.

Ἡ θέσις ἦτο ἐξαιρετος. Τὸ Βυζάντιον ἔκειτο εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου ἐνόουνται ἡ Εὐρώπη καὶ ἡ Ἀσία, εἰς τοὺς πρόποδας ὀχυρῶν καὶ μαγευτικῶν λόφων, καὶ εἶχε περίφημον λιμένα, τὸν *Κεράτιον κόλπον*, ὁ ὁποῖος ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ χίλια πλοῖα.

Τὸ 326 ἤρχισαν αἱ ἐργασίαι εἰς τὴν νέαν πρωτεύουσαν. Ἡ πόλις ἐκτίσθη κατὰ ρωμαϊκὸν τρόπον μὲ ὑδραγωγεῖα, θέρμας, ἀνάκτορα, ἀγοράς, ἱππόδρομον, χριστιανικὰς ἐκκλησίας. Περιεκλείσθη διὰ τείχους ἰσχυροῦ καὶ ἐκοσμήθη μὲ διάφορα ἔργα τέχνης μεταφερθέντα ἀπὸ ἑλληνικὰς πόλεις καὶ ἀπὸ τὴν Ρώμην. Τὸ 330 κατ' ἡμῖνα 330 Μάϊον ἐτελέσθησαν τὰ ἐγκαίνια τῆς νέας πρωτευούσης.

Ἡ πόλις, εἰς τὴν ὁποίαν ἐδόθη τὸ ὄνομα *Κωνσταντινούπολις*, ἐνωρὶς κατέστη τὸ κέντρον τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀνατολῆς, τὰ δὲ πλοῦτι καὶ ἡ ἰσχυρὰ ὀχύρωσις ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὴν νὰ ἀντιστῇ ἐπὶ 11 αἰῶνας (330—1453) εἰς ὅλας τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς.

Η ΝΕΑ ΜΟΝΑΡΧΙΑ

Ἀπὸ τῆς ἀνόδου εἰς τὸν θρόνον τοῦ Διοκλητιανοῦ ἀρχίζει νέα περίοδος τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἦδη ἀπὸ τοῦ Γ' μ. Χ. αἰῶνος εἶχεν ἀρχίσει ἡ μεταβολή, ἀλλὰ κυρίως διὰ τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ

Κωνσταντίνου συνετελέσθη αὕτη ὀριστικῶς καὶ δύναται νὰ συνοψισθῇ εἰς τὰ ἑξῆς:

1) Τὸ πολίτευμα ἀπέβη ἀπόλυτος μοναρχία κατὰ τὸ σύστημα τῶν κρατῶν τῆς Ἀνατολῆς.

2) Ἡ διοίκησις κατέστη πολυπλοκωτέρα καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπαλλήλων ἠϋξήθη ὑπερμέτρως καὶ

3) Οἱ βάρβαροι κατέλαβον θέσιν πολὺ σημαντικὴν εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὴν πολιτείαν.

Ὁ Διοκλητιανὸς ἠθέλησε ν' ἀνυψώσῃ τὸ γόητρον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἀπῆτει νὰ θεωρεῖται ὡς θεός. Περιεστοιχίσθη ὑπὸ μεγαλοπρεποῦς αὐλῆς καὶ καθιέρωσεν ἐθιμοτυπίαν ὁμοίαν πρὸς τὴν τάξιν τῶν ἀνατολικῶν ἀνακτόρων. Ὅχι μόνον τὸ πρόσωπόν του, ἀλλὰ καὶ τὰ πολυτελῆ του ἐνδύματα, τὸ βασιλικὸν διάδημα, τὸ ἀνάκτορόν του, αἱ ἀσχολίαι του ἐθεωροῦντο ιερά. Ὅσοι μετὰ πολλὰς διατυπώσεις κατώρθουν νὰ εἰσαχθοῦν καὶ νὰ πλησιάσουν τὸν αὐτοκράτορα προσεκύνουν καὶ ἐγυνυέτουν ἐνώπιόν του.

Τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ μὲ τοὺς πολυαριθμοὺς ὑπαλλήλους, οἱ ὁποῖοι κατενέμοντο εἰς τέσσαρας μεγάλας ὑπηρεσίας, τὰ σημερινὰ ὑπουργεῖα. Ἡ μία διηύθυνε τὴν δικαιοσύνην, ἡ ἄλλη τὰ οἰκονομικά, ἡ τρίτη τὴν ἰδιαίτεραν περιουσίαν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἡ τετάρτη ὁμοίαζε πρὸς τὸ σημερινὸν Ὑπουργεῖον τῶν ἐσωτερικῶν. Οἱ ὑπάλληλοι ἠϋξήθησαν ὑπερμέτρως, ἡ σύγκλητος εἶχε καταντήσῃ ἀπλῶς συμβούλιον, τὸ ὁποῖον ἐφρόντιζε διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως, οἱ δὲ ὕπατοι εἶχον μόνον τὴν φροντίδα τῶν δημοσίων θεαμάτων.

Καὶ ἡ διοίκησις τῶν ἐπαρχιῶν ὑπέστη σημαντικὴν μεταβολήν. Οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν κυβερνῶντες μεγάλας στρατιάς καὶ ἐκτεταμένας χώρας ἀπέβαινον πολλάκις ἐπικίνδυνοι κατὰ τὸν Γ' μ. Χ. αἰῶνα. Ὁ Διοκλητιανὸς περιώρισε τὴν ἔκτασιν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἠϋξῆσε τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν εἰς 90. ἀπὸ δὲ τοὺς διοικητὰς ἀφῆρεσε τὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν. Εἰς τὸ τέλος τοῦ Δ' αἰῶνος ἠϋξήθησαν εἰς 120.

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ

Τὸ πλῆθος τῶν ὑπαλλήλων καθὼς καὶ ἡ νέα στρατιωτικὴ ὀργάνωσις ἀπῆτουν μεγάλας δαπάνας. Οἱ αὐτοκράτορες κατέφευγον εἰς τοὺς φόρους, οἱ ὁποῖοι τοιοῦτοτρόπως ἐγίνοντο διαρκῶς βαρύτεροι. Οἱ μὲν πλούσιοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ καταβάλλουν τοὺς φόρους εἰς χρῆμα, οἱ δὲ χωρικοὶ ὑπεχρεοῦντο ἐπὶ πλέον νὰ ἐκτελοῦν ὅλας τὰς ἀγγαρείας, ἐπιτάξεις διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν στρατευμάτων, κατασκευὴν καὶ συντή-

ρησιν τῶν ὁδῶν κλπ. Εἶναι φανερόν ὅτι ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος τὸ κράτος δὲν εὐρίσκετο εἰς ἀνθηρὰν οἰκονομικὴν θέσιν. Οἱ διαρκεῖς πόλεμοι εἶχον προκαλέσει σοβαρὰν οἰκονομικὴν κρίσιν. Ἀφ' ἑτέρου αἱ ἐρημώσεις ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν εἶχον προκαλέσει σιτοδείαν καὶ μεγάλην ὑπερτίμησιν τῶν τροφίμων. Οἱ ἄγροὶ ἔμενον ἀκαλλιέργητοι, ὁ δὲ πληθυσμὸς εἶχε πολὺ ἀραιωθῆ. Ὁ Διοκλητιανὸς προσεπάθησε διὰ τοῦ ὀνομαστοῦ *Διατάγματος τῆς μεγίστης τιμῆς* (edictum maximi) νὰ καθορίσῃ τὰς τιμὰς τῶν τροφίμων καὶ νὰ περιορίσῃ τὴν αἰσχροκέρδειαν. Ἀλλὰ παρὰ τὰς αὐστηρὰς ποινὰς οἱ παραγωγοὶ ἀπέκρυπτον τὰ προϊόντα καὶ τὸ κακὸν ἐδιπλασιάσθη.

Τοιοιουτοῦτως ἀρχίζομεν νὰ διακρίνωμεν τὰ πρῶτα συμπτώματα τῆς παρακμῆς τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ εἰρήνη, ἡ εὐδαιμονία, ἡ ἐσωτερικὴ ἀσφάλεια, ὁ ρωμαϊκὸς πολιτισμὸς, τὰ ὅποια ἐλάμπρυναν τὸν αἰῶνα τῶν Ἀντωνίνων, τείνουν νὰ ἐξαφανισθοῦν.

ΤΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ

Τὸ ἀμυντικὸν σύστημα τὸ καθιερωθὲν ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου ἦτο καλὸν ἐφόσον οἱ βάρβαροι ἐπεχείρουν τὰς ἐπιδρομὰς τῶν κατὰ μεμονωμένας φυλάς. Ἀλλ' ἀπεδείχθη ἀνεπαρκές, εὐθύς ὥς μεγάλοι μάζαι βαρβάρων διέσπων τὰ σύνορα. Ὁ Διοκλητιανὸς καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἐπεχείρησαν νὰ θεραπεύσουν τὸ κακόν.

Τὰ σύνορα δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀπογυμνωθοῦν στρατοῦ. Ἀλλ' ἐκεῖ πλέον οἱ αὐτοκράτορες ἐγκατέστησαν στρατιώτας, εἰς τοὺς ὁποίους διεμοίρασαν γαίαν πρὸς καλλιέργειαν μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ κινητοποιοῦνται εἰς τὸν πρῶτον κίνδυνον καὶ νὰ ὑπερασπίζουσιν τὰς χώρας, εἰς τὰς ὁποίας εἶχον ἐγκατασταθῆ. Τοιοιουτοῦτως οἱ γεωργοὶ οὗτοι καὶ συγχρόνως στρατιῶται ἀπετέλεσαν τὴν προφυλακὴν. Ὁ κυρίως στρατὸς διέμενε πλέον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐκινεῖτο ἐκάστοτε εἰς τὸ σημεῖον, τὸ ὅποιον ἐκινδύνευε. Τοιοιουτοῦτως αἱ μεγάλοι στρατιαὶ κατενεμήθησαν εἰς μικρότερα σώματα καὶ ἐδημιούργησαν πλεῖστα σημεῖα ἀμύνης εἰς τὸ ἐσωτερικόν.

Τὸ νέον ἀμυντικὸν σύστημα ἀπότησε στρατὸν 450 χιλ. Διὰ τοῦτο ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ἐνισχύθη σημαντικῶς. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο δὲν ἐπῆρκει πλέον ἡ ἐθελοντικὴ κατάταξις. Οἱ αὐτοκράτορες ἐσημάτισαν σώματα ὁλόκληρα ἐκ βαρβάρων τῶν συνόρων, τοὺς ὁποίους ἐκάλεσαν *συμμάχους* (foederati), διότι προσελάμβανον αὐτοὺς κατόπιν συμφωνίας (foedus). Ἡ συνήθεια αὕτη κατέληξεν εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ στρατοῦ εἰς *καθαρῶς μισθοφορικόν*. Τοῦτο θὰ ἔχη σοβαρωτάτας συνεπείας διὰ τὸ μέλλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ΄.

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΟΝ Δ' ΑΙΩΝΑ

Ὁ Κωνσταντῖνος διεμοίρασε τὸ κράτος του εἰς τοὺς υἱοὺς καὶ τοὺς θυγατέρας του, οἱ ὅποιοι ἐβάνησαν ἀνίκανοι καὶ σκληροὶ. Εἷς ἐξ αὐτῶν κατώρθωσε νὰ ἐπικρατήσῃ.

Κατ' αὐτοῦ ἐξεγείρεται ὁ ἐξάδελφός του Ἰουλιανός, ὁ ὅποιος ἐπικρατήσας προσπαθεῖ νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἐκπνέουσαν ἐθνικὴν θρησκείαν.

Ἦδη ἤρχισε μεγάλη κίνησις λαῶν εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους. Πρῶτον οἱ Βυθιγότθοι, λαὸς γερμανικός, διέρχονται τὸν Δούναβιν, νικοῦν καὶ φονεύουν παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς Οὐάλεντα.

Ὁ Θεοδοῖος σπεύδων ἐκ τῆς Δύσεως δώζει τὴν κατάστασιν, ἐνώνει τὸ κράτος διὰ τελευταίαν φοράν, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατόν του χωρίζεται τοῦτο ὀριστικῶς εἰς δύο, εἰς Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικόν, τὰ ὁποῖα ἀκολουθοῦν ἀπὸ τότε ἰδίαν ζωὴν καὶ ἰδίαν τύχην.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ (337—361)

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐμμήθη τὸν Διοκλητιανὸν καὶ ἤδη πρὸ τοῦ θανάτου του διεμοίρασε τὸ κράτος εἰς τοὺς τρεῖς υἱοὺς του Κωνσταντῖνον, Κωνσταντίον καὶ Κώνσταν καὶ δύο ἀνεψιούς του. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἐφόνευσεν ὅλους τοὺς συγγενεῖς του καὶ ἔμεινε μόνος αὐτοκράτωρ. Ἐσώθησαν μόνον δύο μικροὶ ἀνεψιοὶ τοῦ Μ. Κωνσταντιανίνου, ὁ Γάλλος καὶ ὁ Ἰουλιανός, τοὺς ὁποίους ὁ Κωνσταντῖνος ἔθεσεν ὑπὸ αὐστηρὸν περιορισμόν. Τοιοῦτοτρόπως ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ κράτους ὁ Κωνσταντῖνος.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἀνέτράφη εἰς τὸν Χριστιανισμόν καὶ ἦτο ἐχθρὸς τῆς παλαιᾶς θρησκείας, κατὰ τῆς ὁποίας ἀπέλυσε αὐστηρότατα διατάγματα. Ἀλλ' ἀνῆκεν εἰς τὸ ἀρειανικὸν δόγμα καὶ ἀνεμείχθη ἐνεργῶς εἰς τὰς θρησκευτικὰς συζητήσεις. Προέβη μάλιστα καὶ εἰς διωγμοὺς τῶν ὀρθοδόξων, οἱ ὅποιοι προεκάλεσαν αἱματηρὰς ταραχὰς πρὸ πάντων εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Κωνσταντῖνος μολοντί δὲν ἦτο καλὸς στρατηγός, ὑπερήσπισε τὸ

κράτος κατὰ τῶν ποικίλων ἐχθρῶν. Ἐνίκησε τοὺς Σαρμάτας εἰς τὸν Δούναβιν καὶ τοὺς Πάρθους εἰς τὴν Μεσοποτομίαν. Εἰς τὴν Δύσιν ἔστειλε κατὰ τῶν Ἀλαμαννῶν τὸν ἐξαδέλφον του Ἰουλιανόν, τὸν ὁποῖον ἔως τότε ὑπωπτεύετο καὶ ἐκράτει ὑπὸ περιορισμόν. Ὁ Ἰουλιανὸς ἀνεδείχθη ἐξαίρετος στρατηγὸς καὶ κατώρθωσε νὰ ῥίψη τοὺς Ἀλαμαννοὺς πέραν τοῦ Ρήνου. Ὁ Κωνσταντῖος ὁμως ἐφθόνησε τὴν δόξαν τοῦ ἐξαδέλφου του καὶ ὑπὸ τὴν πρόφασιν ὅτι θέλει νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Περσῶν ἐξήγησε παρ' αὐτοῦ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ στρατοῦ του. Ἀλλ' ὁ στρατὸς τοῦ Ἰουλιανοῦ ἔστασίασε καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτὸν Αὐγουστον. Ὁ Κωνσταντῖος τότε ἐβάδισε μετὰ τοῦ στρατοῦ του κατὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ νέος ἐμφύλιος πόλεμος ἐπρόκειτο ν' ἀρχίσῃ. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἀπέθανε καὶ ἔμεινε κύριος τοῦ κράτους ὁ Ἰουλιανὸς (361).

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ (361 - 363)

Ὁ Ἰουλιανὸς μέχρι τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐστάλῃ εἰς τὴν Γαλατίαν, ἦτο περιορισμένος εἰς τὴν Καππαδοκίαν. Ἐκεῖ ἔλαβε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Τὸν χριστιανισμόν ἐδιδάχθη ὑπὸ ξηρῶν ἀρειανῶν διδασκάλων εἰς ἀτμόσφαιραν πλήρη φόβου καὶ ἀπειλῶν. Διὰ τοῦτο δὲν ἠγάπησε τὴν νέαν θρησκείαν. Εἰς τὴν ἀπομόνωσιν τῆς Καππαδοκίας οἱ πρῶτοι διδάσκαλοι τοῦ εἶχον ἐμπνεύσει βαθύτατον θαυμασμόν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν σκέψιν καὶ ὡραιότητα. Ὁ ἐνθουσιασμός του πρὸς τὸν Ὅμηρον τὸν ἔκαμε ν' ἀγαπήσῃ τοὺς θεοὺς, τοὺς ὁποῖους ἔψαλεν ἐκεῖνος. Τὰ ἑλληνικὰ λογοτεχνήματα ἐφαίνοντο εἰς τὸν Ἰουλιανὸν ἔργα ἀφθαστα.

Ὅταν ἐγένεν αὐτοκράτωρ, ἀπεκήρυξεν ἐπισήμως τὸν χριστιανισμόν καὶ ἐπεχείρησε ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν εἰδωλολατρείαν ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους. Διὰ τοῦτο οἱ χριστιανοὶ ὠνόμασαν αὐτὸν Ἀποστάτην ἢ Παραβάτην. Ἀλλ' ὁ Ἰουλιανὸς ἐγνώριζεν ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ὥφειλε κυρίως τὴν ἐπιτυχίαν του εἰς τὴν ἀνωτέραν ἠθικὴν διδασκαλίαν, εἰς τὰς ἀρετὰς τοῦ κλήρου, εἰς τὸ πνεῦμα τῆς φιланθρωπίας καὶ εἰς τὴν ἀκούραστον προπαγάνδαν. Προσεπάθησε λοιπὸν ν' ἀναδιοργανώσῃ τὴν παλαιὰν θρησκείαν ἔχων ὡς ὑπόδειγμα τὸν χριστιανισμόν.

Ἡ νέα ὁμως θρησκεία τοῦ Ἰουλιανοῦ δὲν ὁμοίαζε πρὸς τὴν παλαιάν. Ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε διαμορφώσει ἰδίαν θρησκείαν, ἣ ὁποία ἦτο μίγμα ἑλληνικῶν φιλοσοφικῶν δογμάτων καὶ ἀνατολικῶν δοξασιῶν. Τὸ φιλοσοφικοθεολογικὸν ὅμως σύστημα τοῦ αὐτοκράτορος εὗρισκεν ἀδιάφορον τὸν εἰδωλολατρικὸν κόσμον, δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐνθουσιάσῃ κανένα. Ἡ ἐθνικὴ

θηρσκειά μαζί με τοὺς ἀρχαίους θεοὺς, με τοὺς μύθους καὶ τὴν ποίησιν εἶχεν ἀποθάνει διὰ παντός. Εἶναι χαρακτηριστικὸς ὁ χρησμός, τὸν ὁποῖον ἔλαβεν ἀπὸ τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, ὅταν ἐπεχεῖρει τὴν ἀνίδρυσιν αὐτοῦ :

»Εἶπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά.

»Οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβην, οὐ μάντιδα δάφνην,

»οὐ παγὰν λαλέουσιν. Ἀπέσβετο καὶ ἄλλον ὕδωρ.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἀσχολίαι δὲν ἡμπόδισαν τὸν Ἰουλιανὸν ν' ἀναδειχθῇ ἐξαίρετος αὐτοκράτωρ. Ἐπραγματοποίησε σοβαρὰς οἰκονομίας περιορίσας τὴν πολυτέλειαν τῶν ἀνακτόρων καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὑπαλλήλων. Ἦναγκάσθη ν' ἀναλάβῃ πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπληγώθη βαρέως καὶ ἀπέθανεν. Ἡ θρησκευτικὴ ἀντίδρασις τοῦ Ἰουλιανοῦ κατέρρευσεν μετὰ τὸν θάνατόν του.

ΟΥΑΛΕΝΤΙΝΙΑΝΟΣ (354 - 375) ΚΑΙ ΟΥΑΛΗΣ (354 - 378)

Μετὰ τὸν Ἰουλιανὸν ἠκολούθησεν ἡ σύντομος βασιλεία τοῦ **Ἰοβιανοῦ**. Ὁ Ἰοβιανὸς ἐπανῆλθεν εἰς τὸ διάταγμα τοῦ Μιλάνου, δηλαδὴ ἐσεβάσθη τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσότητά τῶν θρησκειῶν. Μετὰ τὸν θάνατόν του ὁ στρατὸς ὠνόμασεν αὐτοκράτορα τὸν **Οὐαλεντινιανὸν** ἐκ Παννονίας. Ὁ Οὐαλεντινιανὸς προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν **Οὐάλεντα**, εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωκε τὴν Ἀνατολήν, ἐνῶ αὐτὸς ἔμενεν εἰς τὴν Ρώμην. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς βασιλείας του κατηνάλωσαν οἱ πόλεμοι κατὰ τῶν βαρβάρων. Ὁ περίφημος στρατηγὸς τοῦ Θεοδοσίου ἀνέκτησε τὴν Βρεττανίαν καὶ Μαυριτανίαν, ὁ ἴδιος ἀπώθησεν πέραν τοῦ Ρήνου τοὺς Ἀλαμαννούς, οἱ ὁποῖοι εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Γαλατίαν.

Ὁ ἀδελφὸς τοῦ **Οὐάλης** ἀνῆκεν εἰς τὸ δόγμα τοῦ Ἀρείου. Δὲν ἐνόχλησε τοὺς ἐθνικοὺς, ἐνῶ ἀπ' ἐτέρου κατεδίωξεν, ὅπως καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, τοὺς ὁπαδοὺς τῶν ἐν Νικαίᾳ θεοπισθέντων. Ἐπὶ τοῦ Οὐάλεντος συνέβη σημαντικώτατον γεγονός. Οἱ **Βησιγόθοι** πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν Οὐννων ἔλαβον ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τὴν ἄδειαν νὰ διαβοῦν τὸν Δούναβιν. Ἀπειτα ἐπανεστάτησαν καὶ ἐνίκησαν τὸν Οὐάλεντα, ὁ ὁποῖος ἐκῆν ἐντὸς τῆς σκηνῆς του εἰς τὴν περίφημον μάχην τῆς Ἀδριανουπόλεως (378).

ΓΡΑΤΙΑΝΟΣ (375 - 383) - ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ (379 - 395)

Τὸν Οὐαλεντινιανὸν ἀποθανόντα τὸ 375 διεδέχθη εἰς τὴν Δύσιν ὁ υἱὸς του **Γρατιανός**, ὁ ὁποῖος συνεβασίλευε μετὰ τοῦ νεωτάτου ἀδελφοῦ του **Οὐαλεντινιανοῦ Β'**. Ἐπειδὴ ἡ Ἀνατολὴ ἐταράσσετο ἐκ τῶν

ἐπιδρομῶν τῶν Βησιβότθων, ὁ Γρατιανὸς τὸ 379 ὠνόμασεν αὐγουστον τὸν ἐξ Ἰσπανίας στρατηγὸν **Θεοδόσιον**, υἱὸν τοῦ ἀρχαίου στρατηγοῦ τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ, καὶ τοῦ ἀνέθεσε τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἀνατολῆς. Ἐπὶ τῶν δύο τούτων αὐτοκρατόρων ἐξησφαλίσθη ὁριστικῶς ὁ θρίαμβος τοῦ χριστιανισμοῦ.

Εἰς τὴν Δύσιν ὁ Γρατιανὸς δὲν ἐδέχθη τὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγίστου ἀρχιερέως, κατήργησεν ὅλα τὰ προνόμια τῶν ἐθνικῶν ἱερέων καὶ ἐδήμευσε τὰς περιουσίας τῶν ναῶν. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀπ' ἐτέρου ὁ Θεοδόσιος ἐστράφη συγχρόνως κατὰ τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τῶν αἵρετικῶν. Ἀπηγόρευσεν ὅλας τὰς ἀρχαίας θρησκείας καὶ ἔκλεισε τοὺς ναοὺς καὶ ἐξέδωκε 12 ἀλλεπάλληλα διατάγματα αὐστηρότατα κατὰ τῶν αἵρετικῶν. Βραδύτερον ἔλαβεν εὐκαιρίαν νὰ ἐπέμβῃ καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Γαλάτης τις στρατηγὸς δολοφονήσας τοὺς δύο ἀδελφοὺς Γρατιανὸν καὶ Οὐαλεντινιανὸν Β' ἀνηγόρευσεν αὐτοκράτορα *Εὐγένιον τινα*, ἀρχαῖον γραμματικόν, ὁ ὁποῖος ἐπιχείρησεν εἰς τὴν Δύσιν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀρχαίας θρησκείας. Ὁ Θεοδόσιος ἔφθασεν ἐγκαίρως καὶ ἔγινε κύριος τῶν πραγμάτων. Ἐκτοτε ἡ μόνη ἐπίσημος θρησκεία ὅλου τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἔμεινεν ὁ χριστιανισμός. Κατὰ τὰ 394 τέλη τοῦ 394 ὁ Θεοδόσιος κατήργησε καὶ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας καὶ τοῦτο ὑπῆρξε τὸ τελευταῖον κτύπημα κατὰ τῆς ἀρχαίας θρησκείας.

Ὁ Θεοδόσιος ἔμεινε τοιοῦτοτρόπως μόνος αὐτοκράτωρ ὅλου τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Ὑπῆρξε περίφημος κυβερνήτης, ἔμπειρος στρατιώτης, ἀλλὰ βίαιος καὶ ὀρμητικὸς εἰς τὰς πράξεις του. Ἔνεκα τοῦ φόνου μερικῶν ἀξιωματικῶν εἰς Θεσσαλονίκην διέταξεν ἀθρόαν σφαγὴν τῶν Θεσσαλονικέων εἰς τὸν ἱππόδρομον. Ἀνω τῶν 10 χιλ. ἀνθρώπων ἐσφάγησαν. Ὁ Θεοδόσιος ἔθεσε τάξιν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ κατήρτισε στρατὸν ἰσχυρόν. Πρὸς τοῦτο ἐδέχθη πλήθη ὀλόκληρα βαρβάρων, πρὸ πάντων Γότθους. Ὁ Θεοδόσιος ἀπέθανεν εἰς τὸ Μεδιόλανον τὸ 395, ἀφοῦ διένειμε τὸ κράτος μεταξὺ τῶν δύο υἱῶν του. Ἐκ τούτων ὁ 395 Ὀνώριος ἔλαβε τὴν Δύσιν, ὁ Ἀρκάδιος τὴν Ἀνατολὴν.

Ἡ διαίρεσις αὕτη ἦτο ἡ τελευταία. Ἐκτοτε δὲν ἠνώθησαν πλέον τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ δυτικὸν ρωμαϊκὸν κράτος. Καὶ τὸ μὲν δυτικὸν κατεστράφη ἀπὸ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς, ἐνῶ τὸ ἀνατολικὸν ἐπέζησεν ἀκόμη 1000 περίπου ἔτη καὶ διεδραμάτισε σπουδαιότατον πρόσωπον εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣΤ'.

Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Τὸν Δ' αἰῶνα ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία παρουδιάζει καταφάνῃ δυσπτώματα μαρτύρου καὶ καταπτώσεως.

Ἡ παραγωγή τῆς γῆς ἐλαττοῦται, τὸ ἐμπόριον καταπίπτει, δυσπεπὼς καταπίπτει ὁ πλοῦτος καὶ ἡ εὐμάρεια τῶν κατοίκων, καὶ αἱ πόλεις παρακμάζουσιν.

Τουναντίον δημιουργοῦνται μεγάλα κτήματα, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς ἰσχυροὺς ἄρχοντας καὶ καλλιεργοῦνται ἀνεπαρκῶς ὑπὸ τῶν δουλοπαροίκων.

Ὁ στρατὸς εἶναι μισθοφορικὸς καὶ στήριγμα τῆς ἀπολυταρχίας. Τοιοῦτοτρόπως ἐξησθενημένον καὶ παρακμάζον τὸ κράτος δὲν κατορθώνει νὰ ἀντιστάῃ εἰς τὴν ἐπιδρομὴν τῶν γερμανικῶν λαῶν.

ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΚΤΗΜΑΤΑ

Ἀφότου ἀτέτυχον αἱ μεταρρυθμιστικαὶ ἀπόπειραι τῶν Γράκων, οἱ πλούσιοι μὲ μεγάλην εὐκολίαν συνεκέντρωσαν πολλὰς γαίας καὶ ἔγιναν κύριοι ἐκτεταμένων κτημάτων, τὰ ὁποῖα ὠνομάσθησαν *latifundia*. Κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα τὰ μεγάλα κτήματα ἦσαν πόλεις ὁλόκληροι. Εἶχον ἐλαιῶνας, βυσκάς, δάση καὶ εἰργάζοντο εἰς αὐτὰ πλήθη γεωργῶν, ποιμένων, ἀρτοποιῶν, κρεοπωλῶν, ξυλουργῶν, κτιστῶν, ὑφαντῶν κλπ. Ὁ κύριος διέμενεν εἰς ἔπαυλιν εὐρύχωρον καὶ πολυτελῆ μὲ κήπους, βιβλιοθήκην, λουτρὰ καὶ κοσμημένην μὲ ἀνδριάντας. Διευθύνει τὰς ἐργασίας τοῦ κτήματος, δίδει συμπόσια πολυτελῆ, ἐξέρχεται εἰς κυνήγιον καὶ ἐνίοτε καταγίνεται καὶ εἰς ἀνωτέρας ἀσχολίας, ἀναγινώσκει διάφορα ἔργα, συγγράφει κλπ. Ἡ ἔπαυλις πολλάκις περιβάλλεται ὑπὸ τείχους ἀσφαλοῦς. Τοιοῦτοτρόπως ὁ ρωμαῖος ἰδιοκτῆτης μὲ τὴν ἔπαυλιν του προετοιμάζει τὸν ἀνθέντην τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων καὶ ἡ ἔπαυλις τὸν μεσαιωνικὸν πύργον.

Τοιοῦτοτρόπως ἐπῆλθε βαθεῖα μεταβολὴ εἰς τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν σύνθεσιν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ γῆ διειμοιράσθη εἰς μεγάλα κτήματα, τῶν ὁποίων οἱ κύριοι ἦσαν ἰσχυροὶ ἄρχοντες. Αὐτοὶ ἦσαν

τώρα τὰ στηρίγματα τῆς αὐτοκρατορίας, αὐτοὶ ἐκυβέρνηον τὸ κράτος. Οἱ λοιποὶ κάτοικοι ἔχασαν πᾶν πολιτικὸν δικαίωμα.

Οἱ ΔΟΥΛΟΠΑΡΟΙΚΟΙ

Τὰ κτήματα ἐκαλλιέργουν οἱ ἰδιοκτῆται διὰ τῶν δούλων, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἐπίσης πολυάριθμοι, ὅπως καὶ κατὰ τοὺς προηγουμένους αἰῶνας. Ἄλλ' ἢ θέσις τῶν δούλων ἦτο τώρα ὀλίγον διάφορος. Ὁ χριστιανισμός, πολλοὶ νόμοι καὶ ἡ μεταβολὴ τῶν ἡθῶν εἶχον συντελέσει πολὺ εἰς τὴν καλυτέρευσιν τῆς θέσεως τῶν δούλων. Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἔκαμε νόμον, κατὰ τὸν ὅποιον ὁ δολοφόνος τοῦ δούλου ἐτιμωρεῖτο ὅπως καὶ ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος ἐφόνευσεν ἐλεύθερον πολίτην. Ἄλλ' ἡ νομικὴ θέσις τῶν δούλων δὲν εἶχε μεταβληθῇ. Ὁ δοῦλος ἐξηκολούθει ἀκόμη νὰ εἶναι res. Μὲ τὸν καιρὸν καθιερώθη ἡ συνήθεια νὰ θεωροῦν τοὺς δούλους τῶν μεγάλων κτημάτων ὡς ἀποτελοῦντας μέρος τοῦ κτήματος. Διὰ τοῦτο βραδύτερον νόμος ἀπηγόρευσε νὰ τοὺς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὸ κτῆμα, ἐθεωρήθησαν δηλαδὴ δοῦλοι τῆς γῆς ἢ **δουλοπάροικοι**. Ἐκαλλιέργουν πατέρες, υἱοί, ἔγγονοι τὴν αὐτὴν γῆν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ δουλεία ἤλλαξε χαρακτῆρα.

Ἄλλ' οἱ δουλοπάροικοι δὲν ἐνδιέφεροντο διὰ τὴν βελτίωσιν τοῦ κτήματος, διότι τὰ εἰσοδήματα περιήρχοντο ὅλα εἰς τὸν κύριον. Διὰ τοῦτο εἰς τὰ μεγάλα κτήματα οἱ ἰδιοκτῆται ἐπροτίμων ἐλεύθερους γεωργοὺς ἢ βαρβάρους, οἱ ὅποιοι ἐγκαθίσταντο εἰς ἓν μέρος τοῦ κτήματος, ἐκαλλιέργουν αὐτὸ δι' ἴδιον λογαριασμὸν καὶ ἔδιδον εἰς τὸν γαιοκτήμονα μέρος τῶν εἰσοδημάτων. Ἀφ' ἑτέρου οἱ γαιοκτήμονες δὲν ἠδύναντο νὰ τοὺς ἐκδιώξουν οὔτε νὰ πωλήσουν τὸ κτῆμα ἄνευ αὐτῶν, εἰσέπραττον τοὺς φόρους τοῦ αὐτοκράτορος, ἐστρατολόγουν, ἐξήσκουν ἐπ' αὐτῶν ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν καὶ ἐνίοτε ἐχρησίμευσαν ὡς δικασταὶ τῶν.

Μὲ τὸν καιρὸν οἱ προσκεκολλημένοι εἰς τὴν γῆν δοῦλοι καὶ οἱ ἐλεύθεροι αὐτοὶ γεωργοὶ ἐταυτίσθησαν καὶ ἀπετέλεσαν τὴν μεγάλην τάξιν τῶν δουλοπαροίκων, ὅπως ἐμφανίζονται κατὰ τὸν μεσαῖωνα.

Αἱ Πόλεις

Κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας τῆς αὐτοκρατορίας παρατηρήθη μεγάλη αὔξησις τῶν πόλεων. Ἐνεκα τῆς εἰρήνης, ἡ ὁποία ἐπεκράτει τότε εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς αὐτοκρατορίας, ἐπροόδευσαν σημαντικῶς εἰς αὐτὰς τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία, οἱ κάτοικοι ἐπλούτησαν καὶ ἐφρόντιζον νὰ καλλωπίζουσιν τὰς πόλεις μὲ ὥραϊα κτίρια. Ἡ διαρκὴς εἰρήνη καὶ ἡ ἀσφάλεια ἐπέτρεπον νὰ ἔχουν ἀτειχίστους πόλεις.

Ἀπὸ τοῦ Γ' ὅμως αἰῶνος ἤλλαξαν τὰ πράγματα. Κατὰ τοὺς χρό-

νους τῆς στρατιωτικῆς ἀναρχίας οἱ βάρβαροι διέσχιζον τὰ σύνορα, εἰσέρχοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἔκαμνον αἰφνιδιαστικὰς ἐπιθέσεις κατὰ τῶν πόλεων. Οἱ κάτοικοι εὐρέθησαν τότε εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐξασφαλίσουν τὰς πόλεις τῶν μὲ τείχην. Ἀπὸ τότε ὁ διαρκῶς αὐξανόμενος πληθυσμὸς τῶν πόλεων περιωριζέτο ἐντὸς τῆς ὠχυρωμένης ζώνης. Δὲν ἐκτίζοντο πλέον νέα προάστεια, ἀλλ' αἱ οἰκίαι συνεσσωρεύθησαν εἰς τὸν στενὸν χώρον τῆς πόλεως, οἱ δρόμοι ἔγιναν στενωτάτοι, αἱ οἰκίαι ἐκτίζοντο ἢ μίᾳ πλησίον τῆς ἄλλης, οἱ κάτοικοι ἔπαυσαν πλέον νὰ σκέπτονται περὶ καλλωπισμοῦ τῆς πόλεως, ἀλλ' ἔφρονόντιζον μόνον διὰ τὴν ἀσφάλειάν των. Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως δὲν ὑπῆρχεν ἀσφάλεια συγκοινωνίας, ἤρχισε καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία νὰ χάνουν τὴν προτέραν ἀκμὴν καὶ ζωηρότητα. Αἱ πόλεις παρήκμασαν τότε καὶ ἐσημειώθη μεγάλη ἐλάττωσις τοῦ πληθυσμοῦ.

Τοιοιουτρόπως ἤδη ἀπὸ τῶν τελευταίων ρωμαϊκῶν χρόνων ἡ πόλις ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ τὴν ὄψιν, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους.

Αἱ ΣΥΝΤΕΧΝΙΑΙ

Ἦδη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς δημοκρατίας οἱ ἐργάται τῶν διαφόρων ἐπαγγελλάτων ἀπετέλουν σωματεῖα ἰδιαίτερα, τὰς συντεχνίας. Ἄλλ' ἐπὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων αἱ συντεχνίαι ἔλαβον ὀριστικὴν μορφήν καὶ ἐγίνοντο μὲ ἀυστηρῶς καθωρισμένους κανονισμούς.

Οἱ ἐργάται τῶν μεταλλείων καὶ τῶν ἐργοστασίων τοῦ κράτους, εἰς τὰ ὁποῖα ἐκόπτοντο νομίσματα, κατευσκεύαζοντο ὅπλα καὶ πολύτιμα ὑφάσματα, ἀπετέλεσαν συντεχνίας, ἀπὸ τὰς ὁποίας δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξέλθουν. Δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα οὔτε νὰ νυμφευθοῦν γυναῖκα, ἢ ὁποῖα ἀνῆκεν εἰς ἄλλην συντεχνίαν, τὸ δὲ ἐπάγγελμα ἐθεωρεῖτο κληρονομικὸν καὶ τὰ τέκνα ἦσαν ὑποχρεωμένα ν' ὀκολουθοῦν τὴν ἐργασίαν τοῦ πατρὸς.

Βραδύτερον οἱ ἐργάται τῶν πόλεων, οἱ λεμποῦχοι, οἱ ἀρτοποιοί, οἱ ποιμένες, οἱ κρεοπωλὰι κλπ. ὀργανώθησαν εἰς ὁμοίας συντεχνίας. Καὶ εἰς αὐτὰς τὸ ἐπάγγελμα ἐθεωρεῖτο κληρονομικόν. Νόμος δημοσιευθεὶς τὸ 364 λέγει ὅτι ἀρτοποιὸς τις δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ κληροδοτήσῃ τὴν περιουσίαν του εἰς τὸν νόμιμον κληρονόμον, ἂν οὗτος δὲν δέχεται τὸ ἐπάγγελμά του.

Βραδύτερον ἡ ὀργάνωσις εἰς συντεχνίας ἐγίνεν ἀνάγκη, διὰ νὰ προστατεύσουν οἱ τεχνῖται τὰ συμφέροντά των. Ἐπειδὴ ὁ ἀστικὸς βίος παρήκμασεν, οἱ τεχνῖται τῶν πόλεων εὗρισκον ὀλίγην ἐργασίαν. Εἶχον

λοιπὸν συμφέρον νὰ περιορίσουν εἰς ὅσον τὸ δυνατόν ὀλίγους τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος των.

Τοιοιτοτρόπως ἡ κοινωνία λαμβάνει τὴν μορφήν, τὴν ὁποίαν θὰ εὕρωμεν περισσότερον ὀριστικὴν κατὰ τὸν μεσαίωνα.

Η ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΑ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα παρουσιάζει τὴν ἐξῆς ὄψιν.

1) *Ρωμαϊκὸς λαὸς μὲ τὴν παλαιὰν ἔννοιαν δὲν ὑπάρχει πλέον.* Ἡ ἰσχυρὰ φυλὴ τῆς Ἰταλίας, ἡ ὁποία κατέκτησε τὸν κόσμον, ἐξηφανίσθη. Οἱ ἀγρόται, οἱ μικροκτηματῖαι, ἐγκατέλειψαν ἤδη ἀπὸ μακροῦ τὴν ὑπαιθρον χώραν. Οἱ Ρωμαῖοι ἔγιναν κάτοικοι τῶν πόλεων, ἔμποροι καὶ τεχνῖται, καὶ ἡ ὑπαιθρος χώρα ἐπληρώθη ἀπὸ δούλους ἀσιάτας.

2) *Δὲν ὑπάρχει πλέον κυρίαρχος λαὸς καὶ ὑποτελεῖς.* Κατ' ἀρχὰς οἱ Ρωμαῖοι ἦσαν οἱ κύριοι τοῦ κράτους, ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄλλοι λαοὶ ἦσαν ὑπήκοοι. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἐπῆλθεν ἡ ἐξίσωσις. Τὸ δικαίωμα τοῦ ρωμαίου πολίτου ἐδόθη εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους. Ἀφοῦ δὲ οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως, Ἰταλοὶ, Γαλάται, Ἰσπανοί, Βορειοαφρικανοὶ ὠμίλησαν τὴν λατινικὴν, ἐξέλιπε καὶ ἡ τελευταία διάκρισις μεταξὺ Ρωμαίων καὶ ὑποτελῶν. Διὰ τοῦτο εἰς τὸν θρόνον τῆς Ρώμης ἀνέρχονται αὐτοκράτορες μὴ ρωμαῖοι, Ἰσπανοί, Ἀφρικανοί, Σῦροι καὶ Δαλματοί.

3) *Τὸ κράτος κυβερνοῦν οἱ μεγαλοκτηματῖαι ὅλης τῆς αὐτοκρατορίας.* Οἱ μικροκτηματῖαι, οἱ ἐλεύθεροι γεωργοὶ κατεστράφησαν πρὸ πολλοῦ. Τὸν Δ' αἰῶνα δημιουργοῦνται εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν μεγάλα κτήματα, τῶν ὁποίων οἱ ἰσχυροὶ κύριοι συντηροῦν τὸν στρατὸν καὶ κυβερνοῦν τὸ κράτος μὲ τοὺς αὐτοκράτορας.

4) *Ὁ στρατὸς εἶναι μισθοφορικὸς καὶ κτῆμα τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν μεγαλοκτηματιῶν.* Ἐθνικὸς ρωμαϊκὸς στρατὸς δὲν ὑπάρχει πλέον. Οἱ αὐτοκράτορες καὶ οἱ μεγαλοκτηματῖαι διατηροῦν μισθοφόρους, τοὺς ὁποίους στρατολογοῦν ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν ὀρεινότερων ἐπαρχιῶν, ἐκ τῆς Ἰσπανίας καὶ Γαλατίας κατ' ἀρχάς, βραδύτερον ἐκ τῆς Δαλματίας. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους λαμβάνουν καὶ βαρβάρους, γερμανοὺς κλπ.

5) *Ὁ αὐτοκράτωρ εἶναι ἀπόλυτος κύριος.* Ἀφότου τὸ κράτος ἔγινε κτῆμα τῶν γαιοκτημόνων καὶ τοῦ αὐτοκράτορος, οὗτος ἀπέβη μονάρχης ἀπόλυτος οὐδένα ἔχων περιορισμὸν τῆς ἐξουσίας του. Τὴν ἀρχὴν ἔχει ἀπὸ τὸν Θεόν. Εἶναι ἐλέφ Θεοῦ ἡγεμὼν καὶ ἡ θέλησίς του εἶναι νόμος.

6) Ἡ ρωμαϊκὴ κοινωνία ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο κοινωνικὰς τάξεις κυρίως, ἀπὸ τοὺς γαιοκτημόνας εὐγενεῖς καὶ τοὺς δουλοπαροίκους.

7) Ὁ ἀστικὸς βίος παρήκμασεν. Αἱ πόλεις χάνουν τοὺς κατοίκους, τὸ ἐμπόριον καὶ αἱ τέχναι πάσχουν ἀτροφίαν.

8) Παρατηρεῖται γενικὴ εἰς ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν ἐλάττωσις παραγωγῆς καὶ πλούτου καὶ συνεπῶς ἐλάττωσις τοῦ πληθυσμοῦ.

Ὅλα ταῦτα εἶναι ἐπικίνδυνα συμπτώματα καὶ σημεῖα χαρακτηριστικὰ τῆς παρακμῆς τῆς Ρώμης.

Η ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΩΝ ΟΥΝΝΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗΝ

Τοιοῦτοτρόπως ἐξησθενημένον ἐσωτερικῶς τὸ κράτος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνθέξη εἰς τὴν ἐξωθεν πίεσιν, ὅταν τὸν Δ' αἰῶνα ἤρχισαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν ἔξω τοῦ κράτους λαῶν. Ἡ μεγάλη κρίσις ἐκ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν ἀρχίζει κυρίως κατὰ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ. Τὰ ρωμαϊκὰ σύνορα δὲν κατώρθωσαν ν' ἀντισταθοῦν εἰς τὴν ἰσχυρὰν πίεσιν τῶν βαρβάρων, οἱ Γερμανοὶ διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ τὸν Ρῆνον καὶ ἐξεχύθησαν εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Εἰς τὴν δίνην τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν ἐξηφανίσθη τότε τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος. Τὸ μέγα ἔργον τῆς Ρώμης, ἡ εἰρήνη, ἡ τάξις καὶ ὁ πολιτισμὸς κατεστράφη.

Ἀφορμὴν εἰς τὰς μεγάλας αὐτὰς ἐπιδρομὰς τῶν γερμανικῶν λαῶν, τὰς ὁποίας ὀνομάζουσι εἰς τὴν ἱστορίαν **Μεγάλην μετανάστευσιν τῶν ἔθνων**, ἔδωκε κυρίως ἡ αὕξησις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ ἔλλειψις ἐπαρκoῦς γεωργησίμου γῆς εἰς τὴν δασώδη καὶ ἐλώδη Γερμανίαν. Οἱ γερμανικοὶ λαοὶ ἔσπευσαν πρὸς ἀναζήτησιν χωρῶν εὐφορωτέρων καὶ εὐτυχεστέρων. Τὴν πρώτην ὥθησιν ὅμως ἔδωκεν ἡ ἐμφάνισις εἰς τὴν Εὐρώπην ἐνὸς λαοῦ τῆς κιτρίνης φυλῆς, τῶν Οὐννων. Οἱ **Οὐννοι** κατὰ τὴν εἰρήνην εἰς τὰς πεδιάδας ἀνατολικῶς τῆς Κασπίας, εἰς τὸ λεγόμενον σήμερον Τουρκεστὰν καὶ κατεγίνοντο εἰς τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὸ κυνήγιον. Ἐκαμνον συχνὰ ἐπιδρομὰς πρὸς τὴν Κίνα. Ἀλλὰ τελευταῖον ἐστράφησαν πρὸς δυσμὰς καὶ διαρκῶς προχωροῦντες ἔφθασαν περὶ τὸ

350

350 εἰς τὴν Νότιον Ρωσσίαν, ὀλίγον δὲ βραδύτερον ἤλθον εἰς ἐπαφὴν πρὸς τοὺς Γότθους.

Ὁ σύγχρονος ἱστορικὸς Ἀμμιανὸς *Μαρκελλίνος* μᾶς δίδει ἰδέαν τῆς καταπληκτικῆς ἐντυπώσεως, τὴν ὁποίαν ἔκαμαν οἱ Οὐννοι εἰς τὴν Εὐρώπην.

Εἰς πολὺ μικρὰν ἡλικίαν μὲ σίδηρον πυρακτωμένον σχηματίζουν εἰς τὰς παρεῖας βαθεῖας οὐλάς, ὥστε τὰ τραύματα νὰ ἐμποδίζουν νὰ φουτρώουν αἱ

πρώται τρίχες τοῦ γενείου. Τοιοῦτοτρόπως γηράσκουν παραμορφωμένοι καὶ χω-
ρίς γενειάδα. Ἔχουν σῶμα ἰσχυρότατον καὶ παχὺν λαιμόν. Τὸ σῶμά των
εἶναι τόσον κυρτωμένον, ὥστε νὰ τοὺς ἐκλαμβάνη τις ὡς ζῶα μὲ δύο πόδας·
Τρώγουν ρίζας ἀγρίας καὶ παντὸς εἶδους κρέας σχεδὸν ὁμόν... Δὲν ἔχουν οἰκίας
οὔτε καλύβας σκεπασμένας μὲ καλάμους..... Διέρχονται ὁλόκληρον τὴν ἡμέραν
ἐφιπτοι καὶ πολλάκις καὶ τὴν νύκτα. Ἐπὶ τοῦ ἵππου τρώγουν, πίνουν καὶ
κύπτοντες εἰς τὸν στενὸν λαιμόν του κοιμῶνται.... Δὲν ἔχουν οὔτε θρησκείαν οὔτε
προλήψεις. Ὑπερβολικὴ εἶναι ἡ ἀγάπη των εἰς τὸν χρυσόν.

Οἱ Γότθοι εἶχον διαιρεθῆ εἰς δύο τμήματα, τοὺς Ὀστρογότθους
πρὸς ἀνατολὰς καὶ τοὺς Βησιγότθους πρὸς δυσμὰς. Οἱ Οὐννοι συνε-
κρούσθησαν πρὸς τοὺς Ὀστρογότθους, οἱ ὅποιοι ὑπετάχθησαν εἰς
αὐτούς. Ἄλλ' οἱ Βησιγότθοι ἐζήτησαν ἄσυλον εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος
καὶ παρεκάλεσαν τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως Οὐάλεντα
νὰ τοὺς ἐπιτρέψῃ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὸ κράτος του. Τὸ
ἔτος 376 μ. Χ. 200 χιλ. πολεμισταί, γυναῖκες, παιδιά, γέρον-
τες, δοῦλοι, ὁλόκληρον τὸ γοτθικὸν ἔθνος, διῆλθε τὸν Δούναβιν καὶ
ἐγκατεστάθη εἰς τὴν σημερινὴν Βουλγαρίαν.

376

Ἄλλ' ἀναγκασθέντες ὑπὸ τῆς πείνης καὶ τῶν στερήσεων οἱ Γότθοι
ἐξεχύθησαν εἰς τὴν Θράκην καὶ λεηλατοῦντες ἔφθασαν πρὸ τῆς Κων-
σταντινουπόλεως. Ὁ Οὐάλης πολεμῶν κατ' αὐτῶν ἐνίκηθη, καθὼς εἶδο-
μεν, καὶ ἐφονεύθη (378). Τοὺς Γότθους καθυσύχασεν ὁ Θεοδόσιος.
Τὸ ἔτος 382 ἔγινεν εἰρήνη καὶ ὁ Θεοδόσιος ἐδέχθη νὰ ἐγκατασταθοῦν
ὁριστικῶς εἰς τὴν χώραν μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἰμοῦ
καὶ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν προσέλαβεν ὡς μισθοφόρους εἰς τὸν
στρατὸν του.

382

Μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. ΑΡΙΘΜΟΙ

Οἱ ἀριθμοί, τοὺς ὁποίους μεταχειρίζομεθα σήμερον, δηλαδὴ οἱ λεγόμενοι ἀραβικοί, ἤρχισαν νὰ χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τοῦ Ε' μ. Χ. αἰῶνος. Οἱ Ρωμαῖοι μετεχειρίζοντο ἕως τότε ἰδικούς των ἀριθμούς, ὅπως οἱ Ἕλληνες, ὡς ἑξῆς:

I=1, V=5, X=10, L=50, C=100, D=500, M=1000.

Τοὺς διαμέσους ἀριθμούς ἐσχημάτιζον διὰ προσθέσεως καὶ ἀφαιρέσεως κατὰ τοὺς κατωτέρω πίνακας.

I	= 1	X	=10	C	=100	M	= 1000
II	= 2	XI	=11	CC	=200	MM ἢ $\overline{\text{II}}$	= 2000
III	= 3	XII	=12	CCC ἢ CD	=400	VM ἢ $\overline{\text{V}}$	= 5000
III ἢ IV	= 4	XX	=20	D	=500	CCICC	= 10000
V	= 5	XXX	=30	DC	=600	XXM ἢ XX	20000
						CCCIICC ἢ CM ἢ	
VI	= 6	XXXX ἢ XL	=40	DCC	=700	$\overline{\text{C}}$	= 100000
VII	= 7	L	=50	DCCC ἢ CM	=900	$\overline{\text{X}}$	= 1000000
VIII	= 8	LX	=60			$\overline{\text{L}}$	= 5000000
VIII ἢ IX	= 9	XC	=90			O ἢ $\overline{\infty}$	=10000000

2. ΜΕΤΡΑ

α) Μήκους

Digitus (δάκτυλος)	$\frac{1}{16}$	ποδός	=0,018 μ.
Palma (παλάμη)	$\frac{1}{4}$	»	= 0,074 μ.
Pes (πούς, κυρία μονάς)	»	»	= 0,296 μ.
Cubitus	1 πούς + 2 παλ.		=0,444 μ.
Passus	5 πόδ.		= 1,481 μ.
Mille passus			=1481,50 μ.

β) Ἐπιφανείας

Iugerum (πλέθρον)	=25 μ. 18
-------------------	-----------

γ) Χωρητικότητος

Congius	=3,30 λίτρας	} ὑγρῶν
Sextarius	=0,55 »	
Hemina	=0,270 »	} στερεῶν
Semodius	=4,320 »	
Modius	=8,640 »	

δ) Βάρους

Libra ἢ Pondus	=327	γραμμάρ.
Semis	=163,5	»
Uncia	= 27,3	»
Scrupulum	= 1,15	»

3. ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

Οἱ Ρωμαῖοι μετεχειρίζοντο κατ' ἀρχάς διὰ τὰς συναλλαγὰς τῶν πρόβατα ἢ βοῦς. Τὰ πρῶτα νομίσματα, τὰ ὅποια ἦσαν ὀρειχάλκινα, ἐφάνησαν κατὰ τὸν Δ' π. Χ. αἰῶνα. Τὸ νομισματικὸν σύστημά τῶν ἦτο τότε τὸ ἑξῆς:

As	=0, 25 φρ. περίπου
Semis ($1\frac{1}{2}$ as)	=0,125 »
Quadrans ($\frac{1}{4}$ as)	=0,062 »
Uncia ($\frac{1}{16}$ as)	=0,025 »

Τὸ 269 π. Χ., 4 δηλ. ἔτη πρὸ τοῦ Α' καρχηδονικοῦ πολέμου, ἐκυκλοφόρησαν τὰ πρῶτα ἀργυρᾶ νομίσματα:

Denarius	=0, 88 φρ.
Sestertius	=0,225

Ἀπὸ τοῦ Καίσαρος ἐξεδόθησαν τὰ πρῶτα χρυσᾶ νομίσματα, ὁ *denarius aureus*=26, 85 φρ. Ὁ δὲ Μ. Κωνσταντῖνος βραδύτερον ἐτύπωσε χρυσοῦν νόμισμα ὀνομαζόμενον *solidus*=15, 66 φρ. Σήμερον εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ καθορίσωμεν μὲ ἀκρίβειαν τὴν ἀξίαν τῶν ρωμαϊκῶν νομισμάτων ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἰδικά μας.

4. ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ

Οἱ Ρωμαῖοι ἀπὸ τοῦ Καίσαρος μετεχειρίζοντο τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον, κατὰ τὸ ὅποιον τὸ ἔτος εἶχε 365 ἡμέρας καὶ ἀνὰ πᾶσαν τριετίαν 366 (δίσεκτον). Τὸ ἔτος διηγεῖτο εἰς 12 μῆνας περιλαμβάνοντας 31, 30 καὶ 28 ἡμέρας. **Καλένδαι** (Calendae) ἐλέγετο ἡ 1η ἐκάστου μηνός. **Εἰδοῖ** (Idus) ἄλλοτε ἡ 13η καὶ ἄλλοτε ἡ 15η καὶ **Νόναι** (Nonaе) ἐννέα ἡμέραι πρὸ τῶν εἰδῶν, ἄλλοτε ἡ 5η καὶ ἄλλοτε ἡ 7η τοῦ μηνός. Οἱ Ρωμαῖοι ὑπελόγιζον τὰς ἡμέρας ἐν σχέσει πρὸς τὰς Καλένδας, τὰς Νόνας καὶ τὰς Εἰδοὺς. Αἱ ἡμέραι λοιπὸν τῶν διαφόρων μηνῶν δὲν ἠριθμοῦντο κατ' ἀριθμητικὴν τάξιν 1, 2, 3, κτλ., ἀλλὰ κατὰ τὸν ἐπόμενον πίνακα:

**Ἰανουάριος, Ἀπρίλιος, Ἰούνιος,
Αὐγουστος, Σεπτέμβριος, Νοέμβριος,
Δεκέμβριος**

1. Calendae
2. IV ante Nonas
3. III » »
4. Pridie Nonas
5. Nonae
6. VIII ante Idus
7. VII » »
8. VI » »
9. V » »
10. IV » »
11. III » »
12. Pridie Idus
13. Idus

**Μάρτιος, Μάϊος, Ἰούλιος, Φε-
βρουάριος**

1. Calendae
2. VI ante Nonas
3. V » »
4. IV » »
5. III » »
6. Pridie Nonas
7. Nonae
8. VIII ante Idus
9. VII » »
10. VI » »
11. V » »
12. IV » »
13. III » »

**Ἰανουάριος, Αὐγουστος,
Δεκέμβριος**

14. XIX ante Calendas
(τοῦ ἐπομένου μηνός)
15. XVIII »
16. XVII »
17. XVI »
18. XV »
19. XIV »
20. XIII »
21. XII »
22. XI »
23. X »
24. IX »
25. VIII »
26. VII »
27. VI »
28. V »
29. IV »
30. III »
31. Pridie Calendas

**Ἀπρίλιος, Ἰούνιος,
Σεπτέμβρ. Νοέμβριος**

- XVIII ante Calendas
(τοῦ ἐπομένου μηνός)
- XVII »
- XVI »
- XV »
- XIV »
- XIII »
- XII »
- XI »
- X »
- IX »
- VIII »
- VII »
- VI »
- V »
- IV »
- III »
- Pridie Calendas

**Μάρτιος, Μάϊος,
Ἰούλιος, Οκτώβρ.**

- Pridie Idus
- Idus
- XVII ante Cal.
(ἐπομ. μην.)
- XVI »
- XV »
- XIV »
- XIII »
- XII »
- XI »
- X »
- IX »
- VIII »
- VII »
- VI »
- V »
- IV »
- III »
- Pridie Calendas

Ὁ Φεβρουάριος μέχρι τῆς 18 ὁμοιάζει πρὸς τὸν Ἰανουάριον.
Κατόπιν ἡ ἀρίθμησης ἐγίνετο ὡς ἑξῆς:

14.	XVI ante Calendas Martias	22.	VIII ante Calendas Martias
15.	XV »	23.	VII »
16.	XIV »	24.	VI »
17.	XIII »	25.	V »
18.	XII »	26.	IV »
19.	XI »	27.	III »
20.	X »	28.	Pridie Calendas Martias
21.	IX »		

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ
ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Περὶ τὸ 1700 π. Χ.	Κάθοδος α'. Ἰταλιωτῶν εἰς Ἰταλίαν (ὀρεῖχαικος)
> > 1000 > >	Κάθοδος β'. Ἰταλιωτῶν εἰς Ἰταλίαν (σίδηρος)
> > 950 > >	Ἀφίξεις Τυρρηνῶν εἰς Ἰταλίαν
> > 753 > >	Κτίσις τῆς Ρώμης κατὰ τὴν παράδοσιν
753—509 > >	Περίοδος βασιλείας ἐν Ρώμῃ
509 > >	Ἐξωσις βασιλέων κατὰ τὴν παράδοσιν
493 > >	Δημαρχία
450 > >	Δωδεκάδελτος
395 > >	Ἄλωσις Οὐγγίων
387 > >	Οἱ Γαλάται κυριεύουν τὴν Ρώμην
338 > >	Ἡ Ρώμη κυριαρχεῖ εἰς τὸ Αἰάτιον
300 > >	Ἐξίσωσις πατρικίων καὶ πληβείων
272 > >	Ἡ Ρώμη κυριαρχεῖ εἰς τὴν Ἰταλίαν
264—241 > >	Α'. Καρχηδονικὸς πόλεμος
241—218 > >	Ἀνακωχὴ μεταξὺ Ρώμης—Καρχηδόνος
237—221 > >	Οἱ Καρχηδόνιοι κυριεύουν τὴν Ἰσπανίαν
218—201 > >	Β'. Καρχηδονικὸς πόλεμος
216 > >	Κάνναι
212 > >	Οἱ Ρωμαῖοι κυριεύουν τὰς Συρακούσας—Θάνατος Ἀρχιμήδους
202 > >	Μάχη παρὰ τὴν Ζάμαν
201 > >	Εἰρήνη Ρώμης καὶ Καρχηδόνος
200—197 > >	Πόλεμος κατὰ Φιλίππου Ε' Μακεδονίας
192—190 > >	Πόλεμος κατὰ Ἀντιόχου Γ' τῆς Συρίας
171—168 > >	Πόλεμος κατὰ τοῦ Περσέως
149—146 > >	Γ' Καρχηδονικὸς πόλεμος
148 > >	Ὑποταγὴ τῆς Μακεδονίας
146 > >	Ὑποταγὴ τῆς Ἑλλάδος—Καταστροφὴ τῆς Καρχηδόνος
133 > >	Δημαρχία Τιβερίου Γράκχου
123—122 > >	Δημαρχία Γαῖου Γράκχου
111—105 > >	Πόλεμος κατὰ τοῦ Ἰουγούρθα
102—101 > >	Καταστροφὴ Κίμβρων καὶ Τεντόνων ὑπὸ Μαρίου
90—88 > >	Συμμαχικὸς πόλεμος
89—85 > >	Α' Μιθριδατικὸς πόλεμος
82—79 > >	Δικτατορία Σύλλα
73—63 > >	Β' Μιθριδατικὸς πόλεμος
67 > >	Πόλεμος κατὰ τῶν πειρατῶν
63 > >	Ὑπατεία Κικέρωνος—Συνωμοσία Κατιλίνα
60 > >	Πρώτη Τριανδρία
58—51 > >	Κατάκτησις Γαλατίας ὑπὸ Καίσαρος
48 > >	Μάχη Φαρσάλων—Θάνατος Πομπηίου
46 > >	Ὁ Καῖσαρ δικτάτωρ
44 > >	Δολοφονία τοῦ Καίσαρος

	43 > >	Δευτέρα Τριανδρία
	42 > >	Μάχη Φιλίππων
31 π. Χ.—14 μ. Χ.	31 > >	Ναυμαχία Ἀκτίου—Ὁ Ὀκταβιανὸς κύριος τοῦ κράτους
		Βασιλεία Αὐγούστου
	14—37 > >	Τιβέριος
	37—41 > >	Καλιγούλας
	41—54 > >	Κλαύδιος
	54—68 > >	Νέρων
	69 > >	Γάλβας—Ὁθων—Βιτέλλιος
	69—79 > >	Βεσπασιανὸς
	70 > >	Ἄλωση καὶ καταστροφή τῆς Ἱερουσαλὴμ
	79—81 > >	Τίτος
	79 > >	Ἐκρηξίς Βεζουβίου—Πομπηῖα
	81—96 > >	Δομιτιανὸς
	96—98 > >	Νέρβας
	98—117 > >	Τραϊανὸς
	117—138 > >	Ἀδριανὸς
	138—161 > >	Ἀντωνῖνος
	161—180 > >	Μάρκος Αὐρήλιος
	180—192 > >	Κόμμοδος
	193 > >	Πέρτιναξ—Δίδιος Ἰουλιανὸς
	193—211 > >	Σέπτιμος Σεβήρος
	211—217 > >	Καρακάλλας
	212 > >	Διάταγμα Καρακάλλα. Ἐπέκτασις τοῦ δικαιώματος τοῦ ρωμαίου πολίτου εἰς ὅλους τοὺς ὑπηκόους
	218—222 > >	Ἐλαγάβαλος
	222—235 > >	Ἀλέξανδρος Σεβήρος
	235—285 > >	Περίοδος στρατιωτικῆς ἀναρχίας
	249 > >	Διωγμὸς χριστιανῶν ὑπὸ Δεκίου
	270—275 > >	Αὐρηλιανὸς
	272 > >	Καταστροφή τοῦ κράτους τῆς Παλμύρας
	284—305 > >	Διοκλητιανὸς
	293 > >	Τετραρχία
	303 > >	Διωγμὸς κατὰ τῶν χριστιανῶν
	306—337 > >	Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας
	313 > >	Διάταγμα τοῦ Μιλάνου, ἀνεξιθρησκεία
	325 > >	Α' Οἰκουμένη συνόδος Νικαίας
	330 > >	Κτίσις Κωνσταντινουπόλεως
	337—361 > >	Κωνσταντῖνος
	361—363 > >	Ἰουλιανὸς
	364—378 > >	Οὐάλης
	375 > >	Οἱ Οὐννοι νικοῦν τοὺς Γότθους
	376 > >	Ἐγκατάστασις Βησιγότθων πρὸν νότον τοῦ Δουνάβεως
	379—395 > >	Θεοδόσιος ὁ Μέγας
	395 > >	Ὁριστικὴ διαίρεσις Δυτικοῦ καὶ Ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους

Κεφάλαιον Α' Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου μέχρι τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ρωμαίους	3— 15
» Β' Ὁ πολιτισμὸς τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων	16— 29
» Γ' Ἡ ἀρχαία Ἰταλία	30— 33
» Δ' Κάτοικοι	34— 42
» Ε' Ἀρχαιοτάτη ἱστορία τῆς Ρώμης—οἱ βασιλεῖς	43— 49
» ΣΤ' Ὁ ρωμαϊκὸς λαὸς—Τὰ ἥθη καὶ ἡ θρησκεία του	50— 58
» Ζ' Ἡ πάλῃ τῶν τάξεων	59— 64
» Η' Κατάκτησις τῆς Ἰταλίας	65— 74
» Θ' Ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς	75— 85
» Ι' Ἡ πάλῃ Ρώμης καὶ Καρχηδόνας	86— 98
» ΙΑ' Τὸ πολίτευμα τῆς Ρώμης	99—104
» ΙΒ' Ἡ ρωμαϊκὴ οἰκογένεια	105—107
» ΙΓ' Αἱ μεγάλαι κατακτήσεις	108—117
» ΙΔ' Αἱ συνέπειαι τῶν κατακτήσεων	118—124
» ΙΕ' Αἱ κοινωνικαὶ μεταβολαὶ—οἱ Γράκχοι	125—134
» ΙΣΤ' Ὁ πρῶτος ἐμφύλιος πόλεμος—Μάριος καὶ Σύλλας	135—142
» ΙΖ' Ὁ δεῦτερος ἐμφύλιος πόλεμος—Πομπήιος καὶ Καῖσαρ	143—153
» ΙΗ' Κατάλυσις τῆς δημοκρατίας—Ἀντώνιος καὶ Ὀκταβιανὸς	154—160
» ΙΘ' Ἡ αὐτοκρατορία—Ὁ αἰὼν τοῦ Αὐγούστου	161—170
» Κ' Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ πρώτου αἰῶνος	171—179
» ΚΑ' Ὁ αἰὼν τῶν Ἀντωνίνων	180—186
» ΚΒ' Ἀκμὴ τῆς αὐτοκρατορίας—ἡ ρωμαϊκὴ εἰρήνη	187—206
» ΚΓ' Ὁ τρίτος αἰὼν—Χριστιανισμὸς	207—214
» ΚΔ' Ἡ ἀναδιοργάνωσις τοῦ κράτους— Διοκλητιανὸς καὶ Κωνσταντῖνος	215—221
» ΚΕ' Ἡ αὐτοκρατορία τὸν Δ' αἰῶνα	222—226
» ΚΣΤ' Ἡ παρακμὴ τῆς αὐτοκρατορίας	227—232
Παράρτημα	233—236
Χρονολογικὸς πίναξ	237—238
Πίναξ εἰκόνων καὶ χαρτῶν	239
Πίναξ περιεχομένων	240

ΤΙΝΑΕ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

	Σελ.		Σελ.
1. Βασιλεία τῶν Διαδόχων	6	41. Ἀννίβας	92
2. Βιβλιοθήκη	21	42. Χάρτης Β' καρχηδ. πολέμου	95
3. Τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος	22	43. Σχέδιον ρωμαϊκῆς οἰκίας	121
4. Ὁ Θνήσκων Γαλάτης	23	44. Ρωμαϊκὴ οἰκία	122
5. Ἡ νίκη τῆς Σαμοθράκης	24	45. Ἐνδυμασία Ρωμαίων	123
6. Ἀπόλλων τοῦ Belvedere	25	46. Ρωμαϊκὴ ἑπαυλὶς	124
7. Τάφος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου	26	47. Τοκογλύφος ρωμαῖος	127
8. Ὁ Μέγας βωμὸς τοῦ Διὸς	27	48. Ἔργα καὶ τιμωρίαι δούλων	130
9. Μωσαϊκόν	28	49. Οἱ ἀδελφοὶ Γράχχοι	131
10. Δακτυλιδίθος γλυπτὸς	29	50. Ἐμπορικὸν πλοῖον	134
11. Χάρτης ἀρχαίας Ἰταλίας	31	51. Μάριος	136
12. Κατοικίαι	35	52. Πολεμικὸν πλοῖον	142
13. Ὁρειχάλκινα ἀντικείμενα	35	53. Πομπηῖος	144
14. Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι τῆς Ἰταλίας	36	54. Κικέρων	145
15. Τυρρηνικὸν ἀγγεῖον	38	55. Ἰούλιος Καῖσαρ	148
16. Γέροντες τυρρηνοὶ	39	56. Ὀκταβιανὸς	155
17. Τυρρηνικὸς τάφος ἐν Καίρῃ	40	57. Αὔγουστος	162
18. Τυρρηνικὴ Γοργὼ	41	58. Πάνθεον	167
19. Μεγάλῃ Ἑλλάς καὶ Σικελία	42	59. Ρωμαία δέσποινα	172
20. Ἡ ρωμαϊκὴ λύκαινα	44	60. Νέρων	174
21. Τύποι Ρωμαίων	51	61. Ναὸς τοῦ Σολομῶντος	177
22. Ἱεραὶ ὄρνιθες	55	62. Κολοσσαῖον (ἐξωτερικόν)	178
23. Ἑστιάς	56	63. Κολοσσαῖον (ἐσωτερικόν)	179
24. Οἱ Σάλιοι	57	64. Τραϊανὸς	181
25. Ἀλεξανδρινὸν μωσαϊκόν	58	65. Στήλῃ Τραϊανοῦ	182
26. Ραβδοῦχοι	60	66. Ἀδριανὸς	183
27. Σαμνίται πολεμισταὶ	69	67. Ἀντωνῖνος	184
28. Ρωμαϊκαὶ ὁδοὶ Ἰταλίας	74	68. Φαυστίνα	185
29. Σημαῖαι τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ	76	69. Τοιχογραφία Πομπηίας	186
30. Ὁ ἀετὸς	76	70. Ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία	188
31. Στρατολογία	77	71. Ἀψὶς Μ. Κωνσταντίνου	198
32. Ρωμαϊκαὶ περικεφαλαῖαι	77	72. Ἀποθέσεις	199
33. Στρατιωτικὰ ὑποδήματα	78	73. Ἀνακάλυψις Ἀχιλλέως	200
34. Ρωμαῖος λεγιονάριος — ἐκάτόν- ταρχος	78	74. Ταξιδιωτὴν εἰς πανδοχεῖον	201
35. Ὀναγρος	79	75. Μᾶρκος Αἰνρίχιος	202
36. Σκορπίος	79	76. Αἱ Θέρμαι τοῦ Καρκαλάλλα	203
37. Καταπέλτης	80	77. Ρωμαϊκὸν θέατρον	204
38. Σχέδιον ρωμαϊκοῦ στρατοπέδου	82	78. Καρκαλάλλας	208
39. Μωσαϊκόν	85	79. Περίστυλος στοὰ Παλμύρας	212
40. Πρῶτος καρχηδονικὸς πόλεμος	89	80. Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος	217
		81. Μονόγραμμα Χριστοῦ	232

Δ. 1085

ΣΕΙΡΑ ΙΣΤΟΡΙΩΝ

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ

καθηγ. Πανεπιστη-
μίου Θεσσαλονίκης

Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

καθηγ. τοῦ προτύπου τοῦ
Διδασκ. Μ. Ἐκπαιδεύσεως

Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Διὰ τὴν Β'. τάξιν τῶν Γυμνασίων καὶ τὰς ἀντιστοίχους
τῶν λοιπῶν σχολείων τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως

ΜΕΤΑ ΠΟΛΛΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

Τιμᾶται μετὰ βιβλιοθήκῃ Δρ. 44,85 Δρ. 44,80

Τιμὴ βιβλιοθήκῃ μετὰ προσθήκῃ Δρ. 19,45 Δρ. 20,80

Πρᾶξις Ἐκπ. Συμβουλίου 177 1918/27

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ Ι. Α. ΡΑΛΛΗΣ & ΣΙΑ

1927

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

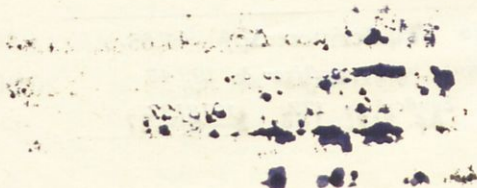
ΤΟΜΟΣ Α

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΡΩΜΑΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 10/6 1927

Πρὸς τοὺς κ. κ. **Χ. Θεοδωρίδην** καὶ **Α. Λαζάρου**

Ἀνακοινοῦμεν ὑμῖν ὅτι δι' ἡμετέρας πράξεως τῇ 9 τοῦ παρελθόντος μηνὸς ἐκδοθείσης καὶ τῇ 18 τοῦ αὐτοῦ δημοσιευθείσης ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 38 φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως ἐνεκρίθησαν τὰ β βλία ὑμῶν 1) Ρωμαϊκὴ ἱστορία διὰ τὴν Β' τάξιν τῶν Γυμνασίων 2) Μαθήματα ἱστορίας διὰ τὴν β' τάξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ 3) Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος διὰ τὴν Α' τάξιν τῶν Γυμνασίων διὰ μίαν δεκαετίαν, λογιζομένην ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1927—28, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως συμμορφωθῇτε πρὸς τὰς ἐν ταῖς σχετικαῖς ἐκθέσεσιν ὑποδείξεις τῆς κριτικῆς ἐπιτροπείας.

Ἐντολῇ τοῦ Ὑπουργοῦ

Ὁ Διευθυντὴς

Ε. Κακοῦρος

Ἀκριβὲς ἀντίγραφον αὐθημερόν

Ὁ Τμηματάρχης

Κ. Καμπέρος

ΣΕΙΡΑ ΙΣΤΟΡΙΩΝ

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ — Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

1. Γυμνασίου

Ἱστορία Ἑλληνικὴ	διὰ τὴν Α'	Γυμνασίου
Ἱστορία Ρωμαϊκὴ	» » Β'	»
Ἱστορία τῶν Μέσων Χρόνων	» » Γ'	»
Ἱστορία τῶν Νέων Χρόνων	» » Δ'	»

2. Ἑλληνικοῦ

Μαθήματα ἱστορίας	» » α'	Ἑλληνικοῦ
Μαθήματα ἱστορίας	» » β'	»
Μαθήματα ἱστορίας	» » γ'	»

3. Δημοτικοῦ

Μαθήματα ἱστορίας	» » ε'	Δημοτικοῦ
Μαθήματα ἱστορίας	» » στ'	»

4. Ἐμπορικῶν Σχολῶν

Σύνοψις γενικῆς ἱστορίας	» » Α'	Ἐμπορικῆς
Σύνοψις γενικῆς ἱστορίας	» » Β'	»

ατι γάρ γε νῆς, βόλι Τερκιάς, τόπι Ἀγγλῶν.
μεγα πηλαγο βάρι τὸ καλιφάνι,
οὐ δὲ οὐ φέροντε τὰ λυα στίδια πῶτι.

ατι γάρ γε νῆς, βόλι Τερκιάς, τόπι Ἀγγλῶν.
οὐς ἴβρο τῇ καλῇ καὶ τῇ γλυκίᾳ τῆς γρα
μεγα πηλαγο βάρι τὸ καλιφάνι.
μεγα τ' αὖτις βάρι περιφάνι.
μεγα ^{αὖτις} ἀφράττα τὰ λυα στίδια πῶτι
οὐ πρὸς πῶς γυρτοῦ ἐν τῇ αὖ οὐ φέροντε γυρτοῦ

ατι γάρ γε νῆς, βόλι Τερκιάς, τόπι Ἀγγλῶν,
γάρ γε νῆς, βόλι Τερκιάς, τόπι Ἀγγλῶν.
μεγα πηλαγο βάρι τὸ καλιφάνι.
οὐ φέροντε τὰ λυα στίδια πῶτι.

le mente del fatto il ministro dell'Interno.
che, gran parte delle carceri. In

me. me.
γάρ γε νῆς, βόλι Τερκιάς, τόπι Ἀγγλῶν.